

Biblioteka

[w] transformacji

**Materiały
z VII ogólnopolskiej
konferencji naukowej
Białystok, 14–15 września 2023 roku**

Biblioteka **[w] transformacji**

**Materiały
z VII ogólnopolskiej
konferencji naukowej
Białystok, 14–15 września 2023 roku**

**pod redakcją
Piotra Chomika
Izabeli Szymańskiej
Wiesława Wróbla**

Białystok 2024

Recenzenci

dr hab. Zdzisław Gębołyś, prof. UKW
dr hab. Maja Wojciechowska, prof. UG

Opracowanie graficzne

Krzysztof Galus, REVERSE

Redakcja i korekta

Teresa Margańska

Skład i redakcja techniczna

Wiesław Wróbel

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2024

ISBN 978-83-7431-804-4

DOI: 10.15290/bwt.2024

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
ul. Ciołkowskiego 1M, 15-245 Białystok
tel. 85 745 71 20, 85 745 71 02, 85 745 70 59
e-mail: wydawnictwo@uwb.edu.pl
wydawnictwo.uwb.edu.pl

Druk i oprawa

TOTEM.COM.PL

Spis treści

Ewa Elżbieta Witkowska

Wstęp	9
Introduction	

Katarzyna Zimnoch

Ewolucja zadań bibliotek naukowych wobec rozwoju nauki i potrzeb środowiska naukowego	15
Evolution of the tasks of scientific libraries in the light of the development of science and the needs of the scientific community	

Wiesław Wróbel

Transformacje Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w okresie międzywojennym (1920–1939)	37
Transformations of Municipal Public Library in Białystok in the interwar period (1920–1939)	

Agnieszka Gańko

Proces kształtowania polskich bibliotek publicznych na przestrzeni wieków. Historia Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie	79
Shaping the Polish public libraries over the centuries. History of the University of Warsaw Library	

Lilianna Nalewajska

Transformacje bibliotek akademickich w kontekście sojuszy Uniwersytetów Europejskich	101
Transformations of academic libraries in the context of European Universities alliances	

Agnieszka Dolińska**Daria Wojdanowicz**

- Doświadczenia Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego
w Poznaniu podczas realizacji projektu „Zintegrowany Program
Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu” 123
- Experience of the Poznań University of Economics and Business Main Library
during the implementation of the project „Integrated Development
Program of the Poznań University of Economics and Business”

Kamila Kokot-Kanikuła**Alicja Toboła-Rynkiewicz**

- Otwarte zasoby edukacyjne w codziennych zadaniach
pracownika biblioteki publicznej – wyniki ankiety 135
- Open educational resources in the daily tasks
of a public library employee – survey results

Danuta Stawińska

- Przynależność generacyjna bibliotekarzy jako czynnik
determinujący postawę wobec pracy 155
- Generational affiliation of librarians as a determinant
of attitude towards work

Dorota Hodyl

- Bibliotekarz funkcjonalny. Profilowanie zawodu bibliotekarza
w obliczu wyzwań współczesności 177
- Functional librarian. Profiling the profession of a librarian
in the face of challenges of present day

Paweł Dworaczek

- Biblioteka jako centrum analiz wspierających zarządzanie
uczelnią – doświadczenia Biblioteki Głównej Uniwersytetu
Przyrodniczego we Wrocławiu 197
- The library as an analysis center to support university management –
the experience of the Main Library of Wrocław University of Environmental
and Life Sciences

Lidia Mikołajuk

Biblioteka zmienną jest. Transformacja działalności

Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego 215

The Library is variable. Transformation of the activity
of University of Lodz Library**Agnieszka Adamiec**

Transformacja działalności bibliotek polskich uczelni publicznych

a otwarta komunikacja naukowa 243

Transformation of the activities of libraries of Polish public universities
and open communication science**Justyna Stępień**

Transformacja usług bibliotecznych 261

Transformation of library services

Dawid Kościewicz

Wykorzystanie metodyki Design Thinking

w transformacji biblioteki naukowej 283

The use of Design Thinking in the transformation of an academic library

Anna Pomorska-Kowalczyk**Ewelina Mikos**

Otwórz się na zmiany, czyli rzeczywistość biblioteki Centrum Informacji

Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej z nowym systemem Alma 309

Embrace the changes – the reality of library of Scientific and Technical
Information Centre of Lublin University of Technology with new Alma system

Wstęp

Introduction

Biblioteki akademickie XXI w. funkcjonują w świecie dynamicznych zmian, wynikających przede wszystkim z rewolucji informatycznej oraz przeobrażeń w edukacji na poziomie wyższym. Zapoczątkowało je wprowadzenie w latach 90. XX w. profesjonalnych, zintegrowanych systemów bibliotecznych. Zmiany te obserwujemy obecnie we wszystkich dziedzinach bibliotekarstwa – od warsztatu bibliotekarza po procesy biblioteczne. Wymuszają one stałe wzbogacanie ofert bibliotek, polepszanie jakości świadczonych usług, nieustanne podwyższanie kwalifikacji pracowników, zmiany w sposobach gromadzenia, opracowywania czy udostępniania zbiorów, a także rozwijanie zasobów bibliotek cyfrowych oraz tworzenie instytucjonalnych repozytoriów.

Współczesna biblioteka to centrum informacji i wiedzy integrujące różne usługi informacyjne, w tym dostępne także poza nią. Użytkownicy coraz częściej korzystają z jej zasobów oraz oferowanych przez nią usług zdalnie, za pośrednictwem internetu, czasem nawet nie zdając sobie sprawy, że to robią. Równocześnie biblioteki powinny pełnić rolę tzw. trzeciego miejsca – miejsca do pracy i nauki, ale też spotkań i relaksu. By tak się jednak stało, wymagana jest zmiana podejścia do aranżacji przestrzeni bibliotecznej i funkcji samej instytucji, a także ogromne zaangażowanie bibliotekarzy.

Różnego rodzaju transformacje, jakie są obecnie udziałem bibliotek akademickich, stanowią m.in. efekt przemian zachodzących w świecie nauki. Wobec rosnącej złożoności rzeczywistości coraz trudniej odpowiedzieć na pytanie: czym i jaka jest współczesna nauka? W polu zainteresowania naukowców pojawiają się coraz to nowe obszary i zjawiska, a humanistyka cyfrowa rozwija się w kierunku daleko wykraczającym poza tradycyjne instytucje naukowe – uniwersytety, szkoły, biblioteki, archiwa, muzea. Wspomagają ją w tym nowe media, pozwalające na używanie bardzo nieraz skomplikowanych narzędzi analitycznych, pozwalających dochodzić do odkrywczych wniosków oraz na łatwe publikowanie wyników badań. Dzisiaj każdy użytkownik internetu ma możliwość tworzenia autorskich treści, a ich upowszechnianie – często natychmiastowe i globalne – zapewniają nie tylko specjalnie do tego przeznaczone portale czy repozytoria, ale i media społecznościowe. Tak prowadzona nauka nie opiera się już na systemie recenzji, tylko na powszechnym dostępie i zbiorowej inteligencji. Coraz większe znaczenie zyskują również narzędzia, zasoby i platformy wirtualne, świadczące usługi dla całej społeczności naukowej.

W jaki sposób tak zarysowane trendy nauki XXI w. znajdują swoje odzwierciedlenie w bibliotekach akademickich? Czy humanistyka cyfrowa oznacza zmianę paradygmatu funkcjonowania bibliotek, czy jedynie rozszerzenie dotychczasowych usług? Czy biblioteki udzielają naukowcom wsparcia na zasadzie partnerstwa, czy są jedynie usługodawcą? Jak radykalne i zasadnicze przemiany cywilizacyjne w nauce wpłynęły na sposób działania bibliotek uniwersyteckich? Na te i inne pytania odpowiedzi poszukiwali uczestnicy ogólnopolskiej konferencji naukowej „Biblioteka (w) transformacji”, która odbyła się w dniach 14–15 września 2023 r. w Białymstoku. Jej organizatorem była Biblioteka Uniwersytecka im. Jerzego Giedroycia, a partnerem – firma American Systems. W gronie pracowników bibliotek naukowych oraz instytucji bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, a także specjalistów z innych dyscyplin – historyków, socjologów, kulturoznawców – omawiano przywołane w tytule konferencji zagadnienie zarówno w ujęciu

historycznym, jak i współczesnym. Starano się także przewidzieć wyzwania, jakie czekają biblioteki w najbliższej przyszłości, wymieniano poglądy i doświadczenia.

Pokłosie konferencji stanowi niniejsza publikacja. Zostało w niej zebranych 17 referatów, wygłoszonych podczas pięciu sesji tematycznych. Wystąpienia w trakcie pierwszej z nich skupiały się na ukazaniu ewolucji bibliotek i ich zadań w kontekście zmian zachodzących w społeczeństwie na przestrzeni dziejów. W otwierającym publikację artykule dr Katarzyny Zimnoch temat został potraktowany przeglądowo, a autorka ukazuje zależności między rozwojem i potrzebami nauki a zadaniami bibliotek naukowych. Podkreśla dodatkowo adaptacyjność tych instytucji, umożliwiającą im dostosowywanie usług, zasobów i organizacji do zmieniających się wymagań. Kolejne dwa teksty omawiają przywołany problem już na konkretnych przykładach. Agnieszka Gańko, prezentując dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie udowadnia, że historia powstania bibliotek oraz ich późniejsze przeobrażenia odzwierciedlają zmiany zachodzące w społeczeństwie. Natomiast Wiesław Wróbel posłużył się w tym celu przykładem Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w okresie międzywojennym.

Wygłoszone podczas drugiej sesji wystąpienia podejmują m.in. tematykę współpracy bibliotek akademickich z innymi jednostkami lub bibliotekami innego typu. Lilianna Nalewajska prezentuje w swoim artykule wyniki badania ankietowego na temat transformacji bibliotek akademickich w kontekście sojuszy uniwersytetów europejskich. Próbuje w ten sposób odpowiedzieć na pytania, w jaki sposób przejawia się transformacja bibliotek akademickich związana z funkcjonowaniem uczelni w sojuszu oraz czy wykorzystują one tę możliwość do swojego rozwoju. Agnieszka Dolińska i Daria Wojdanowicz omawiają realizację projektu „Zintegrowany Program Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu”, którego częścią była digitalizacja najstarszych prac doktorskich znajdujących się w zbiorach Biblioteki UEP, stanowiąca szansę na ich szersze upowszechnienie i lepszą ochronę. Wreszcie Kamila Kokot-Kanikuła oraz Alicja Toboła-Rynkiewicz zastanawiają się,

czy biblioteka akademicka może dać wsparcie naukowe bibliotekom publicznym np. w zakresie szkoleń z otwartych zasobów edukacyjnych.

Referaty wygłoszone podczas trzeciej sesji koncentrowały się wokół osoby samego bibliotekarza. Danuta Stawińska przygląda się, jak przynależność generacyjna wpływa na kształtowanie się jego postaw wobec pracy. Udowadnia, że przełamywanie barier międzypokoleniowych oraz właściwe zarządzanie wiekiem pracowników to szansa dla każdej organizacji. Na podstawie wybranej literatury, podejmuje także próbę usystematyzowania wiedzy o zarządzaniu różnorodnością pokoleniową. Dorota Hodyl natomiast omawia zagadnienie profilowania zawodu bibliotekarza. Dowodzi, że tradycyjny podział bibliotekarzy na pracowników udostępniania, gromadzenia czy opracowania lub według typów bibliotek, w jakich są zatrudnieni, uległ obecnie znaczącej modyfikacji, spowodowanej postępującą cyfryzacją oraz zmieniającymi się oczekiwaniami użytkowników. Pojawiły się nowe, nieznane wcześniej profesje, odpowiadające na potrzeby wynikające z ewolucji funkcji bibliotek. Paweł Dworaczek zdecydował się przyjrzeć jednej z nich – bibliotekarzowi analitykowi. Omawia ją na przykładzie Biblioteki Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, pełniącej funkcję centrum analiz wspierających zarządzanie uczelnią.

Prelegenci występujący podczas czwartej sesji zmierzali się z zagadnieniem ewolucji działalności bibliotek naukowych. Lidia Mikołajuk omawia różnorodne obszary działalności biblioteki akademickiej, zwracając uwagę na niezmienną jej podstawowych funkcji w środowisku szybkich zmian technologicznych. Artykuł dr Agnieszki Adamiec wypełnił lukę badawczą w zakresie próby scharakteryzowania stanu transformacji polskich bibliotek akademickich na początku trzeciej dekady XXI w. w kontekście otwartej nauki. Natomiast dr Justyna Stępień na przykładzie wybranych bibliotek na terenie Mazowsza opisuje innowacje, których wprowadzenie wymusiły w ostatnich latach pandemia COVID, mobilność społeczeństwa oraz dynamicznie zachodzące w nim zmiany.

Ostatnia sesja zgromadziła wystąpienia podejmujące inne ważne tematy: narzędzi i obszarów transformacji bibliotek naukowych oraz

wyzwań, z którymi muszą się one mierzyć. W swoim referacie dr Dawid Kościwicz omawia wykorzystanie metody *design thinking* jako innowacyjnego narzędzia wspierającego planowanie i realizację strategii rozwoju oraz funkcjonowania biblioteki naukowej, posługując się przykładem Biblioteki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Ewelina Mikos oraz Anna Pomorska-Kowalczyk przedstawiają doświadczenia Biblioteki Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej z wdrażania systemu bibliotecznego Alma działającego w chmurze, a także reakcję społeczności akademickiej na tę zmianę. Elżbieta Antasik i Beata Starosta wysuwają w swoim artykule tezę, że aktywne włączenie się w działania prośrodowiskowe to jedno z istotniejszych wyzwań stojących przed współczesnymi bibliotekami. Szeroko omawiają w tym zakresie wytyczne światowych organizacji bibliotekarskich, a także wskazują przykłady bibliotek je realizujących. Wreszcie z referatu Agnieszki Ciszewskiej-Klecińskiej można się dowiedzieć, jak przebiegał projekt całodobowego udostępnienia Centrum Informacyjno-Bibliotecznego Uniwersytetu Medycznego w Łodzi studentom, doktorantom i pracownikom naukowym.

Zawarte w niniejszej publikacji artykuły stanowią zaledwie przyczynek do debaty na temat dokonującej się na naszych oczach transformacji bibliotek i wyzwań, które czekają na nie w przyszłości. Wskazują jednak na potrzebę prowadzenia dalszych badań w tym zakresie i ważną rolę wymiany doświadczeń pomiędzy bibliotekami oraz innymi instytucjami. Zawarte w tym tomie badania, przykłady i wnioski z pewnością stanowią ważny głos w dyskusji, a być może staną się inspiracją do kolejnych zmian.

Serdecznie dziękujemy autorom referatów, moderatorom poszczególnych sesji, uczestnikom, partnerowi konferencji American Systems oraz sponsorom – PCG Academia, MOL, EBSCO, Wydawnictwo C.H. Beck Sp. z o.o. oraz IBUK Libra PWN, którzy zechcieli finansowo i merytorycznie wesprzeć organizację konferencji. Szczególne podziękowania kierujemy do dr hab. Zdzisława Gębołysia prof. UKW oraz dr hab. Mai Wojciechowskiej prof. UG za wnikliwą recenzję tekstów i cenne uwagi.

Ewolucja zadań bibliotek naukowych wobec rozwoju nauki i potrzeb środowiska naukowego

Evolution of the tasks of scientific libraries in the light of the
development of science and the needs of the scientific community

Słowa kluczowe: biblioteki naukowe, zadania bibliotek naukowych (historia), nauka, nowe technologie.

Keywords: scientific libraries, tasks of scientific libraries (history), science, new technologies.

Abstrakt

Rola bibliotek jest uwarunkowana przez określony kontekst cywilizacyjny. W referacie przedstawiona zostanie ewolucja zadań bibliotek naukowych wobec rozwoju nauki i potrzeb środowiska naukowego na przestrzeni dziejów. Biblioteki naukowe odgrywały kluczową rolę jako skarbnice wiedzy, zapewniając dostęp do książek i innych materiałów drukowanych. Wraz z postępem technologicznym, cyfryzacją, zmieniającymi się potrzebami użytkowników, biblioteki musiały dostosowywać swoją działalność, aby sprostać nowym wymaganiom społeczeństwa i nauki. W artykule ukazane zostaną zależności między rozwojem i potrzebami nauki a zadaniami bibliotek naukowych. Postawione zostaną także pytania: Czy wobec tych przemian przeformowały się rudymtarne cele działalności bibliotek naukowych? Jaka jest rola nowych narzędzi w ich działalności? Jak dostosowują się one do przyszłych wyzwań? Zwrócona zostanie uwaga na znaczenie i ewolucję roli bibliotek naukowych, podkreślając ich adaptacyjność i kontynuację najważniejszych celów tych instytucji.

Abstract

The role of libraries is conditioned by a specific civilizational context. The paper will present the evolution of the tasks of scientific libraries in relation to the development of science and the needs of the scientific community throughout history. Academic libraries played a key role as repositories of knowledge, providing access to books and other printed materials. With technological progress, digitalization and changing user needs, libraries had to adapt their activities to meet the new requirements of society and science. The relationship between the development and needs of science and the tasks of scientific libraries will be shown. Questions will also be asked: Have the fundamental goals of the activities of scientific libraries changed due to these changes? What is the role of new tools in their business? How do they adapt to future challenges? Attention will be paid to the importance and evolution of the role of scientific libraries, emphasizing their adaptability and continuation of the most important goals of this institution.

Wstęp

Biblioteki od wieków odgrywają kluczową rolę w gromadzeniu materiałów naukowych, umożliwianiu dostępu do informacji, wspieraniu edukacji oraz wspomaganiu prowadzenia badań przez pracowników naukowych, studentów oraz szeroko pojęte środowisko naukowe. Ich zadania ewoluowały w odpowiedzi na zmiany społeczne, polityczne i gospodarcze, a przede wszystkim w nauce, edukacji i technologii, a także na potrzeby rozwijających się społeczności badawczych. W artykule tym przyjrzano się głównym etapom ewolucji zadań bibliotek naukowych w kontekście rozwoju nauki i zmieniających się potrzeb środowiska naukowego oraz wyzwaniom, jakie stoją przed nimi w XXI w. Praca ta ma charakter syntetyczny. Jej celem jest przedstawienie zarysu omawianej tematyki z perspektywy historycznej. Jest to świadomy zabieg, mający na celu wprowadzenie do problematyki poruszanej podczas konferencji.

Po pierwsze, rozważania te należałoby zacząć od podkreślenia, że rola bibliotek jest uwarunkowana przez określony kontekst cywilizacyjny. Jak mówiła prof. Krystyna Remerowa – biblioteka nie jest zawieszona między ziemią a gwiazdami, lecz jako instytucja stanowi wynik rozwoju społecznego w danym okresie historycznym. To społeczeństwo

określa, jaki ma być jej kształt i forma, oraz jak ma ona funkcjonować¹. Dlatego też warto przyjrzeć się, jak te zadania ewoluowały na przestrzeni dziejów. Nawiązując do poprzednich artykułów, będących pokłosiem białostockich konferencji², zagadnienie to zostanie przedstawione w ujęciu historycznym, linearnym, a następnie zwrócona zostanie uwaga na zjawiska, które najbardziej przyczyniały się do zmian. Ukaże to rozwój, jego kierunki, trendy i uwarunkowania, a przede wszystkim pewną trwałość misji i zadań bibliotek zmieniających się w czasie, zwłaszcza przez formy działalności, ale w wielu aspektach stałą w swym przesłaniu.

W toku historycznego rozwoju bibliotek wykształciły się różne rodzaje (typy) bibliotek oraz ich specyficzne zadania. Według Jerzego Ratajewskiego głównymi przyczynami tego procesu były zmieniające się sposoby (formy) społecznego obiegu książek i innych materiałów, zmiany w nauce i technice, wpływające na rolę bibliotek w społeczeństwie, różnorodne formy materiałów bibliotecznych gromadzonych, przechowywanych i udostępnianych przez biblioteki oraz różnicujące się w ciągu wieków potrzeby użytkowników w stosunku do bibliotek³. W XIX w. widać wyraźne wyodrębnienie się bibliotek naukowych,

¹ Odwołuję się tutaj do wspomnień prof. J. Kołodziejkiej, zob.: *Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego. Z profesora Jadwigą Kołodziejką rozmawia Katarzyna Wolff*, „Przegląd Biblioteczny” 2006, z. 1, s. 10.

² K. Zimnoch: *Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą*, w: *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja: IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 12–14 czerwca 2013 r.*, H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), Białystok 2013, s. 17–35; J. Sadowska, K. Zimnoch: *Biblioteki i ich użytkownicy – od elitarności do powszechności?*, w: *Biblioteki bez użytkowników...?, Diagnoza problemu, V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015*, H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), Białystok 2015, s. 17–36; K. Zimnoch: *Formy wspierania bibliotek w Polsce na przestrzeni wieków – mecenat indywidualny, społeczny, państwowy*, w: *Pieniądże dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny, VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 29–30 czerwca 2017*, J. Żochowska (red.), Białystok 2018, s. 11–28.

³ J. Ratajewski, *Rodzaje bibliotek i ich charakterystyczne zadania*, w: *Bibliotekarstwo*, Z. Żmigrodzki (red.), Warszawa 1998, s. 16–24; A. Tokarska: *Typologia*

w XX w. ustawy i rozporządzenia zaczęły już podawać wykaz bibliotek naukowych i określać ich podstawowe zadania.

Mimo zróżnicowania bibliotek na różne rodzaje, można wskazać ogólny trend ewolucji zadań bibliotecznych. Znaczący wpływ miały tu przemiany społeczne, kulturalne, polityczne, ekonomiczne i technologiczne. Adam Łysakowski wskazał trzy główne etapy w dziejach bibliotek: do XVIII w., kiedy głównym zadaniem księżnic było gromadzenie i przechowywanie, od XVIII do połowy XIX w., kiedy nacisk kładziono na opracowanie zbiorów oraz późniejszy, związany z coraz szerszym udostępnianiem księgozbiorów⁴. Następnie, w II połowie XX w., można dodać coraz szersze przygotowanie i udostępnianie informacji o zbiorach w katalogach, bibliografiach i bazach danych. Ciekawie obecne zmiany podsumował prof. Jacek Wojciechowski, ukazując, że biblioteki zmieniają swój charakter „z zasobowego (gromadzenie i archiwizacja zbiorów) na dostępowy (najważniejsze są usługi oraz publiczność), z monopiśmienniczego na wielosemiotyczny (hybrydalny) oraz z bezpośredniego w kontaktach na (równoległe) zdalny”⁵.

Skarbnice wiedzy w okresie starożytności i średniowiecza

W starożytności kluczowymi zadaniami bibliotek było gromadzenie i przechowywanie rękopisów, zwojów i ksiąg, by zachować wiedzę uczonych starożytności, stanowiąc fundament nauki. Wiele bibliotek powstawało przy świątyniach i dworach, co wpływało na ich misję i charakter

i misja bibliotek w kontekście historycznym, w: *Bibliotekarstwo*, A. Tokarska (red.), Warszawa 2013, s. 66–89.

⁴ B. Bieńkowska, *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005, s. 223.

⁵ J. Wojciechowski, *Bibliotekarski wielobój*, „Biblioteka” 2020, nr 24(33), s. 217–256; tenże: *Miejsce spotkań. Biblioteka jako przestrzeń społeczne (na przykładzie województwa lubuskiego)*, A. Buck, M. Simonjetz, D. Kotlarek (red.), „Biblioteka” 2020, nr 4(33), s. 349.

zbiorów. Warto zwrócić uwagę na najbardziej znaną bibliotekę świata antycznego – Bibliotekę Aleksandryjską. Pierwszym powodem jest podkreślenie głównego celu jej założenia, jakim było zgromadzenie całego piśmiennictwa ówczesnego świata naukowego. Kolejnym istotnym aspektem jest wskazanie, że powstała ona przy muzeum aleksandryjskim (zwanym Muzejonem), które można nazwać największym w starożytności instytutem naukowym. Muzejon został założony dla uczonych, by mogli spokojnie poświęcić się pracy naukowej. Pracowali w nim wybitni uczeni, filolodzy i tłumacze, którzy przygotowywali krytyczne wydania tekstów pisarzy klasycznych. Był więc on miejscem naukowej refleksji i poszukiwania wiedzy, choć dostęp do niego był często ograniczony do elity intelektualnej. W Bibliotece Aleksandryjskiej odbywały się publiczne konkursy poetyckie, a więc można także wskazać konkretną formę aktywności z użytkownikami biblioteki. Najważniejszymi częściami Muzejonu były: właśnie biblioteka, obserwatorium astronomiczne oraz ogród botaniczny i zoologiczny. Warto zwrócić na to uwagę, ponieważ biblioteki, archiwa i muzea długo funkcjonowały wspólnie, obok siebie, i dopiero rozrastający się księgozbiór, pojawiające się nowe potrzeby, zadania doprowadziły do głębszych specjalizacji tych instytucji. Dzisiaj niekiedy powraca się do takiego układu w pojęciu GLAM (akronim od słów: Galleries, Libraries, Archives, Museums). Termin ten jest używany w kontekście instytucji kultury, które gromadzą, przechowują i udostępniają różnego rodzaju zasoby kulturowe i edukacyjne, i w ten sposób działają na rzecz zachowania i promowania dziedzictwa kulturowego społeczeństwa⁶. Kolejnym zagadnieniem, na które warto

⁶ Dzisiaj, gdy mówi się o GLAM, to oczywiście nie w kontekście łączenia tych instytucji, chociaż ich działania często się przenikają, nawet nie w kategorii klasyfikacji grupy instytucji, ale pewnej idei, ruchu społecznego, propagującego przede wszystkim szerokie, otwarte i elektroniczne udostępnienie dóbr kultury. Stąd najczęściej o GLAM mówi się w kontekście wspólnej polityki i działań w zakresie digitalizacji zbiorów, ale przede wszystkim udostępniania swoich zbiorów najszerszemu kręgu odbiorców. Zob.: M. Zieliński, *Czy jesteśmy GLAM?*, „Biuletyn EBIB” 2014, nr 7(152), <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/342/341> (dostęp: 10.09.2023).

zwrócić uwagę, jest fakt, że ani mury, ani zbiory tej starożytnej biblioteki zupełnie nie zachowały się do czasów nowożytnych. Biblioteka fizycznie zniknęła, a w XXI w., została odbudowana od podstaw; za to, przez tyle wieków, w nauce i kulturze przetrwała pamięć i świadomość o jej istnieniu. Można by rzec, że Biblioteka Aleksandryjska stała się pewnym archetypicznym symbolem wiedzy, nauki i kultury. W przypadku bibliotek starożytnych należy też przypomnieć, że w Rzymie pojawiła się idea i działania na rzecz szerszego otwarcia bibliotek.

W średniowieczu nadal najważniejszym zadaniem bibliotek było gromadzenie, przechowywanie, a także ochrona zbiorów. Istotną rolę odgrywały skrytoria, w których mnisi przepisywali teksty. Dawało to możliwość ochrony zbiorów oraz ich rozpowszechniania. Gromadzony wówczas księgozbiór służył przede wszystkim liturgii, formacji religijnej oraz szkolnictwu. Powstawały biblioteki uniwersyteckie, najczęściej najpierw przy poszczególnych wydziałach i bursach studenckich, potem ogólnouczelniane. Do ich zadań należało przede wszystkim gromadzenie piśmiennictwa naukowego służącego środowisku akademickiemu. Gromadzono głównie podręczniki oraz książki z zakresu filozofii, teologii, prawa, historii, filologii, nauk ścisłych i medycyny. Był to jednak okres bibliotek zamkniętych.

Biblioteki w okresie od Renesansu do Oświecenia

Przemiany społeczne, gospodarcze i kulturalne w okresie Renesansu i Oświecenia sprzyjały rozwojowi bibliotek uczelnianych i szkolnych, których księgozbiory znacznie się powiększyły. Trafiały do nich także książki z coraz bardziej zróżnicowanych dziedzin nauki. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na kilka istotnych stanowisk dotyczących zadań bibliotek w omawianym okresie. Nie sposób nie wspomnieć o Gabrieli Naudé, siedemnastowiecznym wizjonerze współczesnego bibliotekarstwa, który propagował ideę bibliotek otwartych z uniwersalnym księgozbiorem, zachęcał do rozwijania ciekawości czytelników

i udostępniania zasobów naukowych wszystkim zainteresowanym. Podkreślał on również znaczenie korzystania z doświadczeń innych osób w procesie tworzenia i rozwoju bibliotek. Swoje koncepcje Naudé starał się realizować w Bibliotece Mazariniego⁷. Thomas Bartholin, siedemnastowieczny duński uczony, anatom, matematyk i teolog, postulował uwzględnienie lektury związanej z pracą zawodową w różnych dziedzinach. Twierdził, że wszyscy powinni czytać to, co się wiąże z ich pracą. Podobne poglądy głosił Andrzej Maksymilian Fredro, siedemnastowieczny pisarz. W bibliotekach widział on podstawowy czynnik podniesienia gospodarczego i kulturalnego mieszczaństwa, a tym samym całego kraju⁸. Te idee można dzisiaj odnieść do potencjału kapitału ludzkiego i kształcenia ustawicznego. Na przełomie XVII i XVIII w. Gottfried Wilhelm Leibniz, filozof niemiecki, wyraził przekonanie, że biblioteka powinna być warsztatem kształcenia się specjalistów w różnych dziedzinach wiedzy. Jednocześnie podkreślał, że oprócz korzyści praktycznych, biblioteka powinna dostarczać czytelnikowi rozrywki⁹, co również dzisiaj jest akcentowane.

W okresie Oświecenia rozkwitła idea bibliotek otwartych, które mają służyć nie tylko „sibi et amicis”, ale wszystkim poszukującym wiedzy. Szerokiej publiczności udostępniono zbiory wielu królewskich bibliotek. W Rzeczypospolitej własnością narodu stała się Biblioteka Załuskich. Biblioteki te miały charakter publiczny i naukowy. Przy tych bibliotekach organizowano spotkania, wykłady, seminaria, debaty naukowe, zawiązywały się tam stowarzyszenia, co sprzyjało wymianie wiedzy, intelektualnemu rozwojowi i nawiązywaniu kontaktów

⁷ A. Drózdź, *Gabriel Naudé o sposobach zdobywania książek przez bibliotekarza*, „Biuletyn EBIB” 2006, nr 1(71), <http://www.ebib.pl/2006/71/drozdz.php> (dostęp: 10.09.2023).

⁸ H. Widacka, *Biblioteka Jana III Sobieskiego: dzieło Andrzeja Maksymiliana Fredry*, http://www.wilanow-palac.pl/biblioteka_jana_iii_sobieskiego_dzielo_andrzeja_maksymiliana_fredry.html (dostęp: 30.06.2023).

⁹ Znany filozof niemiecki, W.G. Leibniz, był bibliotekarzem w bibliotece książęcej w Hanowerze i Wolfenbüttel. Poglądy o zadaniach biblioteki wypowiada w memoriale złożonym w 1702 r. księciu Brunszwiku.

naukowych. Można by rzec, że dla uczestników tych inicjatyw była to namiastka tego, co we współczesnej literaturze nazywamy „miejscem trzecim”. Powstawały też biblioteki uczelni specjalistycznych, np. wojskowych, politechnicznych (Paryż, 1794), oraz towarzystw i akademii nauk. Zasobne biblioteki naukowe stanowiły przedmiot dumy i podziwu, wyróżniały się estetyką, były świątynią wiedzy. Oznaczały prestiż, były elitarne. Ich zwiedzanie było niemal obowiązkowym punktem programu podróżników.

Wiek XIX – ekspansja wiedzy naukowej

Wiek XIX przyniósł kolejne znaczące zmiany. Do najważniejszych z nich, które miały wpływ na zadania bibliotek, można zaliczyć: rewolucję przemysłową, stopniową powszechną edukację oraz przemiany ustrojowe. W ich wyniku pojawiła się możliwość szybszej i tańszej produkcji książek, zmniejszał się wskaźnik analfabetyzmu (wiele państw wprowadziło obowiązek szkolny), a przemiany ustrojowe zmierzały do demokratyzacji życia. Te czynniki spowodowały poszerzenie kręgów potencjalnych czytelników¹⁰. Z punktu widzenia bibliotek naukowych należy podkreślić wręcz eksplozję publikacji naukowych i technicznych. Wpłynęło to zasadniczo na zasób materiałów bibliotecznych, który zawierał prace z różnych dziedzin. Wobec tego pojawiła się silna potrzeba bardziej efektywnego organizowania, wykorzystywania i wyszukiwania zasobów bibliotecznych, nastąpiły rewolucyjne zmiany w katalogach, tworzono różnego rodzaju indeksy, bibliografie ułatwiające odnajdywanie prac i informacji z danej dziedziny. Należy podkreślić, że wiek XIX to także okres powstania monumentalnych bibliografii i wypracowania różnych fundamentalnych systemów klasyfikacji zbiorów bibliotecznych, które ułatwiały i ułatwiają organizację zbiorów i wyszukiwanie materiałów. O zmianach tych będzie jeszcze mowa w dalszej części

¹⁰ J. Sadowska, K. Zimnoch, *Biblioteki i ich użytkownicy...*, s. 17–36.

artykułu, w której omówione zostaną najważniejsze czynniki wpływające na ewolucję zadań bibliotek naukowych.

Wiek XX – komputeryzacja i globalizacja

Wiek XX przyniósł ogromne zmiany w roli bibliotek wszystkich typów. Najistotniejsze wydaje się, jak to określiła prof. Barbara Bieńkowska – „wszystkie procesy biblioteczne (gromadzenie, opracowanie, organizacja instytucji, lokale, dobór personelu) podporządkowane zostały głównemu celowi, jakim jest sprawne udostępnianie, spełniające oczekiwania i zapotrzebowania wszystkich kategorii użytkowników”¹¹. Biblioteki naukowe stały się miejscem dostępu do coraz większej ilości literatury naukowej i materiałów badawczych, przy czym wiele z nich stanowiło specjalistyczne zbiory dokumentów, stanowiące niekiedy niepowtarzalną wartość dla bardzo wąskich dyscyplin naukowych. W II połowie XX w. rozwój technologii spowodował przechodzenie na format elektroniczny, automatyzację procesów bibliotecznych, tworzenie elektronicznych baz danych i zasobów online, a także zwiększanie efektywności procesów aktualizacji, wyszukiwania i udostępniania obszernych zbiorów informacji.

Zwiększyła się współpraca międzybiblioteczna w zakresie opracowania i zapewniania dostępu do informacji i materiałów oraz pojawiło się większe otwarcie i zapotrzebowanie na międzynarodowe zbiory. Biblioteki naukowe zaczęły też oferować wsparcie w zakresie kompetencji informacyjnych, pomagały badaczom w efektywnym wyszukiwaniu i wykorzystywaniu informacji.

W podręcznikach z zakresu bibliotekarstwa podawano główne zadania bibliotek naukowych w XX w., skupiając je w trzech obszarach. Pierwszy koncentrował się na organizacji warsztatu bibliotecznego służącego celom nauki i kształcenia. Obejmował on gromadzenie,

¹¹ B. Bieńkowska, *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005, s. 223.

opracowywanie i udostępnianie materiałów bibliotecznych, uaktywnienie ich, czynną pomoc badaczom w ich twórczej pracy naukowej, upowszechnianie wiedzy i wyników badań naukowych, a także dokumentowanie życia naukowego. Kolejne zadanie dotyczyło zadań dydaktycznych związanych z kształceniem ogólnym i zawodowym, takich jak udział w procesie kształcenia i doskonalenia pracowników naukowych i studentów, a także doskonalenie zawodowe i naukowe bibliotekarzy. Natomiast trzecie zadanie koncentrowało się na działalności naukowo-badawczej w zakresie podstawowych dyscyplin: bibliologii, bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, co obejmowało prowadzenie badań naukowych w tych dziedzinach, badania czytelnictwa oraz tworzenie dokumentacji osiągnięć naukowych własnych i cudzych¹².

Pierwsza dekada XXI w. Otwarta nauka

W pierwszej dekadzie XXI w. zadania bibliotek naukowych ewoluowały przede wszystkim w kierunku promowania otwartego dostępu oraz zarządzania danymi badawczymi.

Jak niejednokrotnie opisywała, ale i też aktywnie działała w tym kierunku Bożena Bednarek-Michalska, to biblioteki spopularyzowały ideę Open Access w środowisku nauki polskiej¹³. Biblioteki naukowe wypracowały modele nowych kanałów komunikacyjnych w obszarze nauki, pracując nad budową, utrzymaniem i zapewnieniem trwałości repozytoriów uczelnianych, tworząc katalogi czasopism otwartych oraz udostępniając bazy danych. Organizują również szkolenia, które mają na celu edukację pracowników naukowych i studentów w zakresie wyszukiwania oraz wykorzystywania zasobów otwartych i materiałów

¹² J. Ratajewski, *Rodzaje bibliotek...*, s. 20.

¹³ B. Bednarek-Michalska, *Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych Repozytorium Open Access – model dla uczelni*, w: *Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej: materiały konferencyjne*, Kraków–Zakopane 2011, s. 45–59.

dostępnych na licencjach o otwartym dostępie. Ponadto, biblioteki naukowe prowadzą działania mające na celu promowanie wyszukiwarek naukowych, które umożliwiają dostęp do ogromnej liczby tekstów. Biblioteki wspierają naukowców w gromadzeniu i udostępnianiu ich artykułów w formie elektronicznej na platformach cyfrowych, oferują opiekę nad tekstami naukowymi, dbają o wieloletnie zabezpieczenie i zarządzanie zasobem uczelni. W globalnym trendzie coraz częściej, zamiast bibliografii prac pracowników, oferowane są repozytoria pełnych tekstów¹⁴. Jest to istotne dla szerszego udostępniania wyników badań naukowych, przyczyniając się do tworzenia bardziej otwartego i dostępnego środowiska naukowego. Biblioteki naukowe wspierają badaczy w zarządzaniu danymi badawczymi, oferują narzędzia i wsparcie w ich przechowywaniu i udostępnianiu, zgodnie z wymogami instytucji finansujących badania i innymi regulacjami prawnymi. Ponadto promują odpowiednią etykę publikacji i kładą nacisk na ochronę własności intelektualnej. Wspomina się też o roli wydawniczej bibliotek, co nie jest rzeczą nową, patrząc na działalność bibliotek w przeszłości¹⁵. Biblioteki naukowe oferują też wsparcie w rozwijaniu kompetencji informacyjnych i cyfrowych. Pandemia spowodowała, że mocniej wybrzmiała potrzeba wsparcia w edukacji zdalnej, na którą biblioteki naukowe zdecydowanie odpowiedziały¹⁶.

Oczywiście zadawane są pytania, jakie zmiany będą następować w kolejnych dekadach, co będzie dominowało? Jest wiele przypuszczeń na ten temat.

Zwraca się uwagę na wykorzystanie sztucznej inteligencji (ang. *Artificial Intelligence*, AI) w działalności bibliotek, co może wpłynąć

¹⁴ Tamże.

¹⁵ E. Karwasińska, *Biblioteczne usługi wydawnicze – nowa rola biblioteki naukowej*, w: *Komunikacja naukowa w humanistyce*, E. Kulczycki (red.), Poznań 2017, s. 237–263.

¹⁶ G. Razik, A. Szumiec, K. Wyszynska, „*Biblioteka otwarta*” w czasie pandemii, „*Biuletyn EBIB*” 2020, nr 4, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/684> (dostęp: 1.09.2023).

na ich zadania. Oczywiście nie jest to temat nowy¹⁷. Sporo napisano np. o roli, jaką mogą pełnić chatboty i wirtualni asystenci w ulepszaniu usług bibliotecznych (natychmiastowa, całodobowa, spersonalizowana pomoc, chatboty odpowiadają na pytania, mogą pomóc przejść przez proces wyszukiwania)¹⁸, czy też wykorzystaniu narzędzi sztucznej inteligencji w bibliotekach cyfrowych (oprogramowanie OCR, prace nad rozpoznawaniem grafii, przetwarzaniem języka naturalnego, analiza zdigitalizowanych tekstów i dokumentów, czy też tworzenie narzędzi inżynierii językowej, które mogłyby być wykorzystywane w analizie zdigitalizowanych rękopisów)¹⁹. W literaturze i blogach bibliotecznych pojawiają się liczne pomysły na wykorzystanie AI w bibliotekach. Są to m.in.: analiza danych badawczych, tłumaczenia, monitorowanie plagiatu, pisanie sprawozdań z różnych wydarzeń (np. spotkań autorskich, konferencji), przygotowanie scenariuszy (np. filmów instruktażowych czy promocyjnych, prowadzenie blogów tematycznych)²⁰. Sztuczna inteligencja daje szerokie perspektywy tworzenia baz wiedzy umożliwiających przeszukiwanie w języku naturalnym dużych zbiorów danych. Najprawdopodobniej pojawiają się też nowe zadania biblioteczne związane z rozwojem i rozpowszechnieniem AI. Mogą to być: weryfikowanie autentyczności i wiarygodności materiałów oraz zwalczanie plagiatu.

¹⁷ K. Różanowski, *Sztuczna inteligencja: rozwój, szanse i zagrożenia*, „Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki” 2007, nr 2, s. 109–135; M. Wójcik, *Sztuczna inteligencja – potencjał dla procesów zarządzania informacją*, „Przegląd Biblioteczny” 2018, z. 1, s. 5–15.

¹⁸ B. Jaskowska, *Nie wiesz? Zapytaj awatara. Wirtualny doradca w bibliotece*, w: *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*, M. Kocójowa (red.), Kraków 2008, s. 104–110.

¹⁹ *Sztuczna inteligencja jako usługa w Bibliotece Narodowej [...]. Referat Jacka Tłagi*, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3810-sztuczna-inteligencja-jako-usluga-w-bibliotece-narodowej-%5B...%5D-referat-jacka-tlagi.html> (dostęp: 10.09.2023).

²⁰ Ł. Braun, *ChatGPT w bibliotece: 3 pomysły na wykorzystanie sztucznej inteligencji w pracy bibliotekarza*, <https://goodbooks.pl/sztuczna-inteligencja/chatgpt-w-bibliotece-3-pomysly-na-wykorzystanie-sztucznej-inteligencji-w-pracy-bibliotekarza> (dostęp: 10.09.2023).

Jednak projekty w ramach AI, zwłaszcza słynny chatbot Tay²¹, pokazały, że rozwój sztucznej inteligencji wymaga nie tylko opracowania technologicznych innowacji, ale przede wszystkim społecznej odpowiedzialności jej użytkowników. Przy wdrażaniu i monitorowaniu tego typu rozwiązań należy zwrócić uwagę na kwestie społeczne, etyczne i prawne. Cyfryzacja usług i zasobów, automatyzacja, wykorzystywanie narzędzi AI jest nieuchronna, ale w związku z tym rodzi się wiele pytań. Badacze AI, botów i internetowych sieci dosyć ostrożnie podchodzą do algorytmów²². Zwracają uwagę, że należy je badać i testować, by lepiej zrozumieć, jak one wpływają na użytkowników, ich wiedzę i decyzje.

Od dawna dyskutuje się, czy biblioteki naukowe mogą pełnić funkcję „trzeciego (drugiego) miejsca”, czy jednak, przenosząc większość swoich zbiorów do internetu, staną się jedynie „bibliotekami cyfrowymi”. Oczywiście nie muszą to być wzajemnie wykluczające się funkcje. Mogą łączyć zarówno aspekty cyfrowe, jak i tradycyjne, żeby spełniać potrzeby społeczności naukowej, której służą. Zależy to od wielu czynników, w dużej mierze od indywidualnej strategii danej biblioteki. Obecnie biblioteki naukowe muszą o wiele bardziej starać się o pozyskanie czytelnika niż jeszcze dwie, trzy dekady wcześniej.

Należy uwzględnić, że biblioteki naukowe przestają być podstawowym czy pierwszym miejscem, do którego użytkownicy się kierują, aby pozyskać wiedzę naukową. Nowe formy dystrybucji treści w sieci

²¹ Chatbot Tay, stworzony przez korporację Microsoft, przybierając postać amerykańskiej nastolatki, miał na celu zdobywanie wiedzy o świecie i naukę języka naturalnego od użytkowników mediów społecznościowych. Niestety, chat szybko został nauczony kontrowersyjnych poglądów politycznych i promowania treści rasistowskich. Projekt szybko zawieszono. To wydarzenie, znane jako „przypadek Chatbota Tay”, stało się przypadkiem studialnym w dziedzinie nauk komputerowych. Podkreśla on potrzebę i znaczenie nadzoru i kontroli w procesie uczenia maszynowego oraz konieczność uwzględnienia aspektów etycznych i społecznych w tego rodzaju projektach. Zob. G. Neff, P. Nagy, *Talking to Bots: Symbiotic Agency and the Case of Tay*, „International Journal of Communication” 2016, nr 10, s. 4915–4931.

²² B. Fischer, *Historyczno-prawne aspekty sztucznej inteligencji w mediach. Wprowadzenie*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2021, z. 4, s. 5–17.

bardzo często zastępują wypożyczenia zasobów z bibliotek. Jednak mocno wybrzmiewa problem selekcji dostępnych informacji. Bardzo obrazowo różnice między informacją dostępną w internecie a w bibliotece scharakteryzowała Sabina Cisek: „W pewnym uproszczeniu można powiedzieć, iż biblioteki porządkują informację «na wejściu», czego na taką skalę nie robi nikt inny, potencjalna konkurencja w tym zakresie, np. wyszukiwarki internetowe, porządkuje informacje «na wyjściu»”²³, co jest unikalnym elementem ich działalności. Wielu badaczy, w tym wspomniani: Sabina Cisek, Jacek Wojciechowski, ale także Lidia Derfert-Wolf, Bogumiła Konieczny-Rozenfeld podkreślają, że nie chodzi o to, żeby biblioteka, jako dostawca wiedzy i kultury, konkurowała z Google i innymi wielkimi graczami sieciowymi, ale raczej o rolę pośrednika, przewodnika lub też pomocnika w poruszaniu się po cyfrowym świecie (dostęp do wyszukiwarek i innych narzędzi sieciowych, zasobów online itp.), a także pośrednika pomagającego przefiltrować nadmiar treści, wybrać rzeczy najbardziej wartościowe i najciekawsze. Lidia Derfert-Wolf zasugerowała, że w związku z dominacją Google, biblioteki powinny skupić się na ciągłym monitorowaniu potencjalnych odbiorców swoich usług, dostosowywaniu się do ich zwyczajów i potrzeb oraz czerpaniu inspiracji z ich sugestii i pomysłów. Ponadto biblioteki powinny umożliwić robotom wyszukiwarek indeksowanie swoich zasobów poprzez stosowanie specjalnych protokołów, co umożliwi użytkownikom korzystającym wyłącznie z usług Google odszukanie tych zasobów. W ten sposób biblioteki mogą pełnić funkcję pomocnika, który ułatwia dostęp do wartościowych treści w obecnym cyfrowym krajobrazie informacyjnym²⁴.

²³ S. Cisek, *Funkcje i role bibliotek naukowych i publicznych w społeczeństwie wiedzy*, http://www.cbr.edu.pl/konf2005mat/index_konf.html (dostęp: 10.09.2023).

²⁴ Tamże; L. Derfert-Wolf, *Dogonić Google?*, w: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Materiały konferencyjne*, Łódź 2010, s. 41–51; B. Konieczny-Rozenfeld, *Google i biblioteki – szanse czy potencjalne zagrożenie?*, w: *Biblioteka w kryzysie...*, s. 53–62;

Kolejne zagadnienie, na które warto zwrócić uwagę to *sharing economy*, tak teraz rozpowszechniony i modny w życiu społecznym model (co widzimy na ulicach i chodnikach – miejskie rowery, hulajnogi), a więc współdzielenie się. Biblioteki są przecież w tej polityce prekursorem – wypożyczają swoje zasoby. Biblioteki publiczne, oprócz tradycyjnych zbiorów, zaczęły wypożyczać np. gry planszowe. Nie są to nowe rozwiązania: już w latach 30. XX w., podczas wielkiego kryzysu gospodarczego w Stanach Zjednoczonych, biblioteki, wspólnie z instytucjami opieki społecznej, tworzyły biblioteki zabawkowe. Była to odpowiedź na potrzeby społeczne. Należałoby się zastanowić, czy jest tu także jakieś szersze pole działania dla bibliotek naukowych, oczywiście w ramach społeczności naukowej, w której funkcjonują.

Najważniejsze czynniki wpływające na ewolucję zadań bibliotek naukowych – historycznie i współcześnie

Rozwój myśli ludzkiej, kształtowanie potrzeb, generowanych przez rozwój nauki i szkolnictwa, kultury, ekonomii oraz gospodarki, wpłynęły na zadania bibliotek naukowych.

Po pierwsze, należy zwrócić uwagę na wielkość i różnorodność zbiorów i informacji naukowych, które gromadzą biblioteki. Od XIX w. można mówić o lawinowo wręcz narastających zbiorach. Obecnie, jak pisała Sabina Cisek, „mamy do czynienia z ogromną, przekraczającą możliwości percepcyjne człowieka (nad)produkcją informacji, dodatkowo jest ona rozproszona (...). Użytkownik nie chce «całej» informacji, lecz informacji rzetelnej, wiarygodnej”²⁵. Zaczęto podkreślać cechy informacji przekazywanych użytkownikom, takie jak wartość, aktualność, jakość, wiarygodność i dostępność na czas. Wpływa to na organizację

J. Wojciechowski, *Biblioteczne rekomendacje i filtracje*, w: *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*, M. Kocójowa (red.), Kraków 2004, s. 248–255.

²⁵ S. Cisek: *Funkcje i role bibliotek naukowych...*

i zadania bibliotek. W zakresie gromadzenia i przechowywania, na przestrzeni wieków widzimy więc przechodzenie z systemu salowego do zasady trójdzielności, a następnie do systemu modularnego. Jeszcze ważniejsze jest wprowadzanie i modyfikowanie zarządzania tymi zbiorami. Wiele zmian nastąpiło w odpowiedniej selekcji (dbanie o aktualny księgozbiór, zorientowany dziedzinowo, pojawiające się dylematy etyczne, związane z problematyką cenzury, neutralności światopoglądowej, wolności słowa), ochronie (tworzenie nośników wtórnych, digitalizowanie), efektywnym opisanu i skatalogowaniu materiałów (od spisów inwentarzowych, po katalogi kartkowe, komputerowe, bazy z dostępem do materiałów, ujednolicenie zasad, wdrażanie systemów klasyfikacji zbiorów).

Należy też podkreślić, że zbiory stały się coraz bardziej zróżnicowane ze względu na formę i treść. Biblioteki nie są już tylko miejscem gromadzenia fizycznych źródeł w postaci książek, czasopism, dokumentów życia społecznego, ale wraz z postępem technologicznym i cyfryzacją dysponują multimediami, zasobami cyfrowymi, dostępem do międzynarodowych baz danych, czasopism i źródeł.

Ogromna liczba publikacji oraz materiałów naukowych wpływała i wpływa również na formy i zadania w zakresie ich udostępniania. Powstawały rozbudowane księgozbiory podręczne, obok czytelni ogólnych tworzone czytelnie specjalistyczne, np. tematyczne, przeznaczone dla różnych kategorii materiałów specjalnych, m.in. audiowizualnych, starych druków, dla wybranych grup czytelniczych. Organizowano wolny dostęp. Zadania bibliotek skupiały się wokół organizowania dostępu do informacji, do własnych kolekcji i zasobów zewnętrznych, w tym dostępu do światowych zasobów wiedzy. Biblioteki naukowe i specjalne w szerokim zakresie prowadziły działalność dokumentacyjną i informacyjną, przygotowywały i publikowały bibliografie, katalogi, przeglądy piśmiennictwa, zestawy tematyczne. Wyodrębniono organizacyjnie oddziały informacji naukowej i poradnictwa. Od lat 70. XX w. w bibliotekarstwie światowym nastąpił zwrot „ku użytkownikowi”²⁶.

²⁶ Tamże.

Dąży się do jak najbardziej sprawnego i zgodnego z potrzebami użytkowników dostarczenia materiałów. Zmierza się w kierunku indywidualizacji informacji. Użytkownik, co było zaznaczone wyżej, nie dąży do dostępu do całej możliwej informacji na dany temat, ale do informacji, która jest dla niego przydatna i zaspokaja jego potrzeby naukowe.

Kolejnym istotnym czynnikiem wpływającym na ewolucję zadań bibliotek naukowych są użytkownicy. W przeszłości były to stosunkowo niewielkie grupy badaczy, uczonych, studentów. Było to uwarunkowane poziomem piśmiennictwa, stanem społecznym, zamożnością, która wpływała na możliwość edukacji. Sytuacja zaczęła się zmieniać w XIX, a zwłaszcza w XX w. Z czasem zaczęto dedykować usługi dla poszczególnych kategorii użytkowników. Zwrócono uwagę na czytelników z różnymi niepełnosprawnościami. Obecnie identyfikacja użytkowników bibliotek naukowych jest dosyć złożona i oprócz tzw. tradycyjnych, czyli studentów, nauczycieli, pracowników naukowych, są też nowi, których prof. Remigiusz Sapa nazwał „przychodzącymi z internetu”²⁷, o których często niewiele wiadomo. Z jednej strony widzimy więc malejącą od lat liczbę odwiedzin stacjonarnych w bibliotekach naukowych, z drugiej korzystanie z ich zasobów i usług drogą online.

Biblioteki naukowe wspierają środowisko akademickie nie tylko w dostępie do materiałów naukowych, ale również w zarządzaniu nimi. Muszą reagować na zmiany w organizacji nauki i przepisów prawa, co w ostatnich latach bardzo się uwidoczniło poprzez pomoc bibliotek naukowych przy ewaluacji dyscyplin.

Ważnymi zadaniami bibliotek naukowych jest kształcenie użytkowników. Dostęp do wiedzy naukowej, który oferują biblioteki, a z którego użytkownicy nie potrafią skorzystać, traci sens. Biblioteki naukowe pomagają użytkownikom w rozwijaniu umiejętności badawczych oraz korzystaniu z dostępnych zbiorów.

²⁷ R. Sapa, *Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich*, Kraków 2005, s. 9.

Podsumowując, można by rzec, że zachowanie aktualności i dostosowanie się do zmieniających się potrzeb użytkowników wpływa na ewolucję zadań bibliotek naukowych, a zmiany technologiczne (komputeryzacja, telekomunikacja, cyfryzacja, wirtualizacja) są ważnymi, ale jedynie narzędziami w wykonywaniu tych zadań.

Wnioski i zakończenie

Kończąc te rozważania, można przedstawić kilka wniosków:

1. Moim zdaniem, podstawowe zadania bibliotek ewoluowały, ale nie uległy zasadniczej zmianie, raczej pewnej modyfikacji, rozszerzeniu. Zmieniają się sposoby i narzędzia ich realizacji (rozwój technologii informatycznych, niekiedy warunki lokalowe, wzrost piśmiennictwa naukowego, różne potrzeby użytkowników), a także waga, jaką się przywiązuje do poszczególnych zadań bibliotecznych. Pojawiają się i będą pojawiały się nowe zadania do wykonania, ale w ramach już istniejących.
2. Współczesne biblioteki naukowe stoją przed wyzwaniem zbalansowania dziedzictwa kulturowego i tradycji z nowoczesnymi trendami cyfrowymi oraz wsparciem potrzeb współczesnych badaczy.
3. Biblioteki naukowe nie tylko dostosowują się do zmian, ale także aktywnie rozpowszechniają innowacyjne rozwiązania.
4. Biblioteki są instytucjami tzw. długiego trwania, mają długą historię funkcjonowania, działają w danym ustroju społecznym, politycznym, gospodarczym i są silnie zakorzenione w środowisku naukowym i potrafią rozwijać się adekwatnie do jego potrzeb. Ich siła nie tkwi tylko i wyłącznie w wykorzystaniu nowych technologii, które są oczywiście bardzo ważne, ale przede wszystkim w kapitale intelektualnym.

Podsumowując, ewolucja zadań bibliotek naukowych na przestrzeni dziejów pokazuje nam, że mają one zdolność adaptacyjną do

zmieniających się potrzeb nauki i społeczeństwa. Od skarbnic wiedzy w starożytności do cyfrowych ośrodków informacyjnych we współczesności, biblioteki naukowe wciąż odgrywają rolę kluczowych instytucji wspierających rozwój nauki i przekazujących wiedzę przyszłym pokoleniom.

Bibliografia

- Bednarek-Michalska B., *Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych Repozytorium Open Access – model dla uczelni*, w: *Otwarte zasoby wiedzy – nowe zadania uczelni i bibliotek w rozwoju komunikacji naukowej: materiały konferencyjne*, Kraków–Zakopane 2011, s. 45–59.
- Bieńkowska B., *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005.
- Braun Ł., *ChatGPT w bibliotece: 3 pomysły na wykorzystanie sztucznej inteligencji w pracy bibliotekarza*, <https://goodbooks.pl/sztuczna-inteligencja/chatgpt-w-bibliotece-3-pomysly-na-wykorzystanie-sztucznej-inteligencji-w-pracy-bibliotekarza> (dostęp: 10.09.2023).
- Cisek S., *Funkcje i role bibliotek naukowych i publicznych w społeczeństwie wiedzy*, http://www.cbr.edu.pl/konf2005mat/index_konf.html (dostęp: 10.09.2023).
- Derfert-Wolf L., *Dogonić Google?*, w: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece?, IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Materiały konferencyjne*, Łódź 2010, s. 41–51.
- Dróżdż A., *Gabriel Naudé o sposobach zdobywania książek przez bibliotekarza*, „Biuletyn EBIB” 2006, nr 1(71), <http://www.ebib.pl/2006/71/drozd.php> (dostęp: 10.09.2023).
- Fischer B., *Historyczno-prawne aspekty sztucznej inteligencji w mediach. Wprowadzenie*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, 2021, z. 4, s. 5–17.
- Jaskowska B., *Nie wiesz? Zapytaj awatara. Wirtualny doradca w bibliotece*, w: *Biblioteka: klucz do sukcesu użytkowników*, M. Kocójowa (red.), Kraków 2008, s. 104–110.

- Karwasińska E., *Biblioteczne usługi wydawnicze – nowa rola biblioteki naukowej*, w: *Komunikacja naukowa w humanistyce*, E. Kulczycki (red.), Poznań 2017, s. 237–263.
- Konieczny-Rozenfeld B., *Google i biblioteki – szanse czy potencjalne zagrożenie?*, w: *Biblioteka w kryzysie czy kryzys w bibliotece? IV Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej. Materiały konferencyjne*, Łódź 2010, s. 53–62.
- Neff G., Nagy P., *Talking to Bots: Symbiotic Agency and the Case of Tay*, „International Journal of Communication” 2016, nr 10, s. 4915–4931.
- Ratajewski J., *Rodzaje bibliotek i ich charakterystyczne zadania*, w: *Bibliotekarstwo*, Z. Żmigrodzki (red.), Warszawa 1998, s. 16–24.
- Razik G., Szumiec A., Wyszyńska K., „Biblioteka otwarta” w czasie pandemii, „EBIB” 2020, nr 4, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/684> (dostęp: 1.09.2023).
- Różanowski K., *Sztuczna inteligencja: rozwój, szanse i zagrożenia*. „Zeszyty Naukowe Warszawskiej Wyższej Szkoły Informatyki” 2007, nr 2, s. 109–135.
- Sadowska J., Zimnoch K., *Biblioteki i ich użytkownicy – od elitarności do powszechności?*, w: *Biblioteki bez użytkowników...?, Diagnoza problemu, V Ogólnopolska Konferencja Naukowa Supraśl, 14–16 września 2015*, H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), Białystok 2015, s. 17–36.
- Sapa R., *Benchmarking w doskonaleniu serwisów WWW bibliotek akademickich*, Kraków 2005.
- Sztuczna inteligencja jako usługa w Bibliotece Narodowej [...]. Referat Jacka Tłagi*, <https://www.bn.org.pl/aktualnosci/3810-sztuczna-inteligencja-jako-usluga-w-bibliotece-narodowej-%5B...%5D.-referat-jacka-tlagi.html> (dostęp: 10.09.2023).
- Tokarska A., *Typologia i misja bibliotek w kontekście historycznym*, w: *Bibliotekarstwo*, A. Tokarska (red.), Warszawa 2013, s. 66–89.
- Widacka H., *Biblioteka Jana III Sobieskiego: dzieło Andrzeja Maksymiliana Fredry*, http://www.wilanow-palac.pl/biblioteka_jana_iii_sobieskiego_dzielo_andrzeja_maksymiliana_fredry.html (dostęp: 30.06.2023).
- Wojciechowski J., *Biblioteczne rekomendacje i filtracje*, w: *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*, M. Kocójowa (red.), Kraków 2004, s. 248–255.
- Wojciechowski J., *Bibliotekarski wielobój*, „Biblioteka” 2020, nr 24(33), s. 217–256.

- Wojciechowski J., *Miejsce spotkań. Biblioteka jako przestrzeń społeczne (na przykładzie województwa lubuskiego)*, Andrzej Buck (red.), Monika Simonjetz, Dawid Kotlarek [recenzja], „Biblioteka” 2020, nr 4(33), s. 349.
- Wójcik M., *Sztuczna inteligencja – potencjał dla procesów zarządzania informacją*, „Przegląd Biblioteczny” 2018, z. 1, s. 5–15.
- Współtwórcy bibliotekarstwa polskiego. Z profesor Jadwigą Kołodziejską rozmawia Katarzyna Wolff*, „Przegląd Biblioteczny” 2006, z. 1, s. 5–21.
- Zieliński M., *Czy jesteśmy GLAM?*, „Biuletyn EBIB” 2014, nr 7(152), <http://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/342/341> (dostęp: 10.09.2023).
- Zimnoch K., *Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą*, w: *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja: IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 12–14 czerwca 2013 r.*, H. Brzezińska-Stec i J. Żochowska (red.), Białystok 2013, s. 17–35.
- Zimnoch K., *Formy wspierania bibliotek w Polsce na przestrzeni wieków – mecenat indywidualny, społeczny, państwowy*, w: *Pieniądze dla bibliotek, czyli fundraising biblioteczny: VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Białystok, 29–30 czerwca 2017 r.*, J. Żochowska (red.), Białystok 2018, s. 11–28.

Transformacje Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w okresie międzywojennym (1920–1939)

Transformations of Municipal Public Library
in Białystok in the interwar period (1920–1939)

Słowa kluczowe: Białystok, Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku, okres międzywojenny, Franciszek Gliński, Mikołaj Dzikowski, Filip Echeński.

Keywords: Bialystok, City Public Library in Bialystok, interwar period, Franciszek Glinski, Mikołaj Dzikowski, Filip Echenski.

Abstrakt

Tematem artykułu są dzieje Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w latach 1920–1939. Autor nie skupia się w nim jednak na klasycznej rekonstrukcji przeszłości miejskiej księżnicy, przedstawiając ją jako ciąg następujących po sobie wydarzeń w układzie chronologicznym. Wychodząc od hasła przewodniego konferencji, czyli transformacji, stara się je ukazać jako skomplikowany proces, którego przejawami były różne transformacje. Przy czym punktem wyjścia analizy jest przyjęcie definicji tego zjawiska, gdyż ma ono węższe i bardziej wyspecjalizowane znaczenie niż zmiana (mimo częstego traktowania obu określeń jako synonimów). Taki sposób analizy przeszłości biblioteki został zaprezentowany na przykładzie dwóch głównych sfer działalności Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w latach 1920–1939 – polityce gromadzenia oraz usługach związanych z udostępnianiem. Podstawowym celem artykułu jest więc próba odpowiedzi na pytania: czy i jakie przechodziła transformacje, kto je inicjował, jaki miały przebieg oraz jakie przynosiły rezultaty.

Abstract

The article discusses the history of the Municipal Public Library in Białystok in the years 1920–1939. However, the author does not focus on the usual reconstruction of the past of the institution in a form of showing it as a sequence of consecutive events in a chronological order. Starting from the conference's motto, i.e. libraries in transformation, he tries to present the past of the library as a complicated process consisting of various transformations. The starting point of the analysis is the definition of the word transformation, which has narrower and more specialized meaning than „change” (despite the common understanding of both terms as synonyms). This method of analysis of the library's history is presented on the examples of two main areas of the library's activities: collection development policy and circulation services. The aim of the article is to try to answer the question: whether and what transformations were executed in the Municipal Public Library, who initiated them, what course they took and what results they brought.

Wstęp

Dzieje Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w okresie międzywojennym nie są białą plamą w lokalnej historiografii, gdyż były już kilkakrotnie szczegółowo opisywane i analizowane¹. Z opracowań tych wynika, że 19 lat istnienia tej placówki można streścić jednym słowem – rozwój. Polegał on na stałym rozszerzaniu zakresu działalności, powiększaniu zbiorów, przyciąganiu coraz większego grona czytelników, rozbudowie struktury organizacji, polepszaniu jakości usług i rozwoju kadr. Skoro tak, można zaryzykować stwierdzenie, że dzieje Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku – poza pewnymi wyłącznie lokalnymi akcentami – z pewnością nie odbiegają one znacząco od dziejów większości publicznych bibliotek o podobnej skali i pozycji,

¹ Z. Sokół, *Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku 1918–1943*, „Rocznik Białostocki” 1993, t. 18, s. 285–308; tejże, *Dzieje bibliotek w Białymstoku (od XVIII wieku do 1939 roku)*, Białystok 1999, s. 42–65; T. Kruszewska, *Biblioteka Publiczna w Białymstoku przed odzyskaniem niepodległości w 1919 r.*, „Bibliotekarz Podlaski” 2003, nr 6, s. 69–71; tejże, *Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku w okresie międzywojennym*, „Bibliotekarz Podlaski” 2003, nr 7, s. 76–88.

które przechodziły typowe procesy modernizacyjne, prowadzące do przekształcenia prostych instytucji w duże organizacje o różnych funkcjach społecznych i kulturalnych, pełnionych w konkretnym regionie. Taki wniosek wysnuty już na początku artykułu może budzić uzasadnione wątpliwości, czy prezentowany w nim temat nie będzie kolejnym faktograficznym i linearnym przedstawieniem zmian, jakie Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku przechodziła w latach 1920–1939. Jednak podstawowym jego celem jest próba spojrzenia na przeszłość białostockiej księżnicy przez pryzmat przewodniego hasła konferencji, tj. zagadnienia transformacji bibliotek. Rekonstruując dzieje tej instytucji, warto nie tylko przedstawiać je jako pewien ciąg następujących po sobie wydarzeń, ale jako proces, którego przejawami były różne transformacje. Taki sposób analizy przeszłości bibliotek zostanie zaprezentowany na przykładzie wybranych sfer działalności Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku w latach 1920–1939 i będzie stanowić próbę odpowiedzi na podstawowe pytania: czy i jakie przechodziła transformacje, kto je inicjował, jaki miały przebieg oraz jakie przynosiły rezultaty.

Punktem wyjścia tych rozważań musi stać się definicja hasła przewodniego całej konferencji, a więc transformacji. To tylko z pozoru zadanie proste. Najczęściej transformacja traktowana jest jako synonim po prostu pewnej zmiany, jednak z naukowego punktu widzenia transformacja i zmiana to pojęcia różne, ustawione wobec siebie hierarchicznie. Kierując się wynikami analiz Radosława Lipińskiego wypadałoby uznać, że transformacja jest pojęciem szerszym od zmiany, gdyż nie każda zmiana będzie transformacją. Zmianą nazwiemy więc „jakąkolwiek widoczną modyfikację któregośkolwiek elementu naszej rzeczywistości”, transformacją zaś – „nietrywialny i intencjonalny proces zmiany pewnego wycinka środowiska, wykonywany w czasie, którego celem jest stworzenie nowego trwałego stanu środowiska”². Podstawową różnicą będzie

² R. Lipiński, *Organizacja, efektywność, zmiana i transformacja: rozumienie podstawowych pojęć*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik

w takim razie fakt, że transformacja jest zwykle intencjonalna i posiada określone cele, w przeciwieństwie do zmiany, która może być przypadkowa, nieprzewidywana, a nawet niekontrolowana. Autor definicji stwierdza, że transformacja to proces nietrywialny, ponieważ posiada istotne znaczenie dla działalności organizacji oraz osiągnięcia zakładanych przez nią celów. To także proces intencjonalny, gdyż jest z góry przemyślany, realizowany zgodnie z założeniami i przynoszący zaplanowane efekty. Transformacja jest też zawsze rozciągnięta w czasie, nie ogranicza się tylko do samych działań związanych z jej wdrożeniem, ale obejmuje zarówno diagnozę potrzeby jej przeprowadzenia, jak i monitorowanie osiągniętych efektów. Wreszcie musi mieć ona trwałe skutki, bo oczywistym celem transformacji jest nie tylko samo jej wprowadzenie, ale także chęć długotrwałego korzystania z efektów całego przedsięwzięcia. Przyjęcie takiej definicji transformacji uświadamia, jakich zjawisk należy szukać w przeszłości Miejskiej Biblioteki Publicznej w latach 1920–1939, aby lepiej zrozumieć procesy, jakim była poddawana ta placówka i jakie przechodziła transformacje, a w konsekwencji – docenić działalność ludzi, którzy je przeprowadzali. Trzeba jednak zastrzec, że nie jest to zadanie łatwe, przede wszystkim z powodu bardzo skromnego i dość jednorodnego typu źródeł archiwalnych³.

Skoro wiemy już, że transformacja jest intencjonalnym i zaplanowanym procesem, nie ulega wątpliwości, że zawsze muszą za nią stać osoby odpowiedzialne w sensie organizacyjnym. W przypadku Miejskiej Biblioteki Publicznej byli nimi jej dyrektorzy. Ich fachowa

Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania” 2017, nr 1, s. 30–35.

³ Są to przede wszystkim informacje prasowe oraz dwa zachowane w odpisach sprawozdania z działalności Miejskiej Biblioteki Publicznej za lata 1931/1932 i 1932/1933, których wersje cyfrowe udostępnione zostały przez Książnicę Podlaską im. Łukasza Górnickiego w Białymstoku na portalu Podlaskiej Biblioteki Cyfrowej. Kwerenda w Archiwum Państwowym w Białymstoku nie przyniosła pozytywnych rezultatów, a znajdujący się tam zasób źródłowy ograniczony jest tylko do budżetów miejskich, których dane były już wykorzystywane w opracowaniach.

wiedza, doświadczenie i stopień zaangażowania w decydującej mierze przekładały się na procesy transformacji białostockiej księżnicy w stronę zakładanych celów, ponieważ nie tylko mieli oni ku temu odpowiednie środki, przede wszystkim administracyjne, ale także dostrzegali te „wycinki środowiska” wymagające poprawy w celu usprawnienia i poszerzenia działalności organizacji oraz polepszenia jej wyników. W okresie międzywojennym Miejska Biblioteka Publiczna miała łącznie trzech dyrektorów.

Dyrektorzy

Pierwszy dyrektor, Franciszek Gliński⁴, w chwili objęcia posady dyrektora biblioteki liczył 70 lat, co niewątpliwie musiało przekładać się na sposób kierowania placówką. Z punktu widzenia ówczesnych mieszkańców Białegostoku oraz władz miasta wiek nie miał znaczenia, ponieważ nie mogło być wówczas innej kandydatury. Gliński przez blisko pięć dekad był jedną z najważniejszych postaci białostockiej inteligencji, zwłaszcza w kontekście działalności na rzecz podtrzymywania polskości pod zaborem rosyjskim. Był prawdziwym humanistą – ukończył gimnazjum w Wilnie, wykształcił się na aptekarza, pracował jako bankier, interesował się krajoznawstwem i przyrodą, za sprawą ojca, Józefa Glińskiego, od dziecka miał szczególne zamiłowanie do

⁴ O Glińskim, z błędami pisano: H. Mościcki, *Gliński Franciszek Ludwik Engelbert (1854–1926)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 8, 1959–1960, s. 60–61; A. Śnieżko, *Gliński Franciszek Ludwik Engelbert*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 264; K.K., *Gliński Franciszek Ludwik Engelbert*, w: *Słownik biologów polskich*, S. Feliksiak (red.), Warszawa 1987, s. 182; W. Jarmolik, *Portret białostockiego bibliotekarza*, „Gazeta Współczesna” 1994, nr 194, s. 18; W. Jarmolik, *Z książką w herbie*, „Kurier Poranny” 9 I 2009 („Magazyn” nr 7; „Album Białostocki” nr 14), s. 22. *Białostoczanin XX wieku*, D. Boćkowski, J. Kwasowski (red.), Białystok 2000, s. 82–83. Nowa, pełniejsza i bardziej szczegółowa biografia Franciszka Glińskiego: W. Wróbel, *Od aptekarza do bibliotekarza. Nowa biografia Franciszka Glińskiego (17 XI 1850 – 22 XI 1926)*, „Rocznik Białostocki” 2014, t. 19, s. 137–177 (błędna data zgonu w tytule).

książek, a w międzyczasie spełniał się jako dziennikarz i aktywny społecznik. Ważną sferą jego działalności kulturalnej była korespondencja, którą przez wiele lat wysyłał z Białegostoku do polskojęzycznych gazet w Królestwie Polskim i Rosji. W 1907 r. współtworzył w mieście jedno z pierwszych polskich towarzystw kulturalnych pod nazwą Towarzystwo Miłośników Sztuki Dramatycznej i Muzycznej „Muza”, na rzecz którego przekazał swój okazały księgozbiór (organizację wkrótce rozwiązano, a zbiory uległy rozproszeniu). Pod koniec zaboru rosyjskiego był też członkiem Zarządu Miejskiego, pełniąc czasowo funkcję wiceprezydenta miasta. To on zainicjował w 1919 r. prace nad organizacją biblioteki, wnioskując do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego o odpowiednie środki na ten cel. Gdy prośba została spełniona (choć udzielono subwencji mniejszej niż wnioskowana), jemu powierzono misję organizacji placówki i w konsekwencji ustanowiono jej pierwszym dyrektorem. Niestrudzenie pracował do ostatnich tygodni życia. Zmarł w listopadzie 1926 r. Franciszek Gliński był więc białostoczaninem, osobą znaną i doskonale rozezną w sytuacji społecznej miasta, a jednocześnie Miejska Biblioteka Publiczna była *de facto* spełnieniem jego marzeń z czasów zaboru o placówce, która stanowiłaby ostoję polskości i kultury w Białymstoku.

Dwaj kolejni dyrektorzy przybyli do Białegostoku „z zewnątrz”⁵ i w chwili objęcia posady byli o wiele młodszy od Glińskiego, co nie mogło pozostawać bez wpływu na sposób pracy czy skalę

⁵ Po śmierci Franciszka Glińskiego w listopadzie 1926 r. przez kilka miesięcy trwał konflikt o to, kto powinien objąć stanowisko dyrektorskie. Tymczasowo stanowisko to zajmował Jan Ciejski, ale w międzyczasie pojawiły się kandydatury Jadwigi Klimkiewicz, córki Glińskiego oraz Artura Gartkiewicza, kierownika Sekcji Kulturalno-Oświatowej Rady Miejskiej. Obie osoby nie znajdowały odpowiedniego poparcia we władzach miejskich. Dlatego zdecydowano się na konkurs i wskazanie nowego dyrektora spoza lokalnego kręgu (m.in. *Przeciwno kandydaturze J. Klimkiewiczowej na stanowisko kierowniczkę Biblioteki Miejskiej*, „Prożektor” 22–23.01.1927, nr 4, s. 5–6); Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 47; T. Kruszewska, *Biblioteka Publiczna w Białymstoku przed odzyskaniem niepodległości...*, s. 73–74.

podjęmowanych aktywności. Następca Glińskiego, Mikołaj Dzikowski⁶, urodził się w 1883 r. na Podolu. Początkowo studiował nauki przyrodnicze na Uniwersytecie Kijowskim, później kontynuował naukę na Wydziale Historyczno-Filologicznym Uniwersytetu w Odessie. Po demobilizacji w 1921 r. mieszkał i pracował w Wilnie jako nauczyciel oraz inspektor, ale od 1925 r. swoją karierę związał z zawodowym bibliotekarstwem, zajmując posadę asystenta Biblioteki Uniwersyteckiej, gdzie powierzono mu utworzenie działu czasopism. Szybko dał się poznać jako dobry organizator pracy i sprawny bibliotekarz. Gdy władze Białegostoku zwróciły się do Związku Bibliotekarzy w Warszawie o nadсылanie kandydatów na stanowisko wakujące po śmierci Glińskiego, Mikołaj Dzikowski zdecydował się podjąć wyzwanie samodzielnego zarządzania miejską placówką. Środowisko wileńskie było zaskoczzone jego decyzją, ale kierowały nim względy ambicjonalne, gdyż w Białymstoku dostrzegał szansę na awans i rozwój swojej kariery. Początkowo mógł poszczycić się dużymi sukcesami, aczkolwiek okupionymi tytaniczną pracą – prostą wypożyczalnię przekształcił w bibliotekę publiczną z czytelnią, katalogiem oraz poprawnie wytyczoną polityką gromadzenia zbiorów. Jak sam wspominał, pracował „zaciekle”, nieraz do godziny dziesiątej wieczorem⁷. Doświadczenia zdobyte w tym czasie przekuł w publikację *Biblioteka Publiczna: jej istota, zadania i zasady organizacyjne*, w której *notabene* pisał: „Wielka liczba książek nie stanowi jeszcze biblioteki, tak samo, jak wielka liczba cegieł nie jest jeszcze domem. Najmniejsza nawet biblioteka wymaga systematycznego doboru książek”⁸. Mimo zapалу i pozytywnych rezultatów, realia funkcjonowania placówki były dalekie od zadowalających, głównie

⁶ Z. Sokół, *Białostocki epizod życia Mikołaja Dzikowskiego*, w: *Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, B. Ryszewski (red.), Toruń 1988, s. 65–81; teŹe, *Dzieje bibliotek...*, s. 47.

⁷ H. Baranowski, *Kustosz Mikołaj Dzikowski (1883–1957)*, w: *Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, B. Ryszewski (red.), Toruń 1988, s. 14–15.

⁸ TamŹe, s. 16.

z powodu niedofinansowania ze strony władz miasta. A Białystok zdecydowanie nie był Wilnem. Dlatego Dzikowski pozostał na stanowisku krótko, od 3 sierpnia 1927 r.⁹ do końca stycznia 1929 r. Zofia Sokół zauważa, że Dzikowski opuścił Białystok „zniechęcony trudnościami i niepowodzeniami”, tym niemniej trzeba mu oddać honor, że mając wiedzę fachową z zakresu bibliotekarstwa, podjął się trudu pierwszej poważnej transformacji białostockiej biblioteki. Bez względu na jego stosunek do pracy w Białymstoku, rezygnacja była związana z objęciem nowej, lepiej sytuowanej posady w Bibliotece Uniwersyteckiej w Wilnie¹⁰, gdzie miał większe możliwości rozwoju. I rzeczywiście je wykorzystał, zostając m.in. kierownikiem biura katalogowania czy wydając drukiem katalog zbiorów kartograficznych uczelni. Po II wojnie światowej osiadł w Toruniu i podjął pracę w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Zmarł w 1957 r.

Trzeci, ostatni dyrektor, Filip Echeński¹¹, także pochodził z ukraińskich kresów – urodził się w 1880 r. w Skale koło Tarnopola. Studia humanistyczne ukończył na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie. Początkowo pracował jako nauczyciel gimnazjalny języka polskiego w Drohobyczu, a od 1922 r. w Białymstoku, w prywatnym gimnazjum Zeligmana, Lebenhafta i Dereczyńskiego. Dał się poznać jako aktywny organizator i działacz społeczno-oświatowy, co mogło być jedną z przyczyn, dla których władze Białegostoku zdecydowały się powierzyć mu wakujące stanowisko dyrektora Miejskiej Biblioteki

⁹ Wyboru na stanowisko dokonano 1 lipca 1927 r. (*Nowy bibliotekarz miejski*, „Dziennik Białostocki” 2.07.1927, nr 183, s. 6). Mikołaj Dzikowski objął funkcję dyrektora 1 sierpnia tego roku (*Nowy kierownik biblioteki miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 4.08.1927, nr 216, s. 6).

¹⁰ *Zmiany personalne w Bibliotece Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 23.02.1929, nr 54, s. 6.

¹¹ W przeciwieństwie do Franciszka Glińskiego i Mikołaja Dzikowskiego, dyrektor Filip Echeński nie doczekał się poważniejszego opracowania biograficznego. Dotychczas na temat jego życia i działalności: Z. Sokół, *Echeński Filip*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa 1986, s. 52; tenże, *Dzieje Bibliotek...*, s. 47, przyp. 21.

Publicznej. Trzeba jednak zauważyć, że posadę traktował nie tylko prestiżowo, ale i honorowo, skoro nie przestał jednocześnie pracować w gimnazjum, mając ciągle kontakt z uczącą się młodzieżą (dlatego w prasie często tytułowano go „profesorem”)¹², a przez to większą świadomość potrzeb względem miejskiej księżnicy. Chociaż nie posiadał wykształcenia bibliotekarskiego, jego wiedza i doświadczenie nauczyciela i pracownika oświaty zaowocowały licznymi, bardzo trafionymi pomysłami na transformację Miejskiej Biblioteki Publicznej, która dopiero za jego urzędowania przeobraziła się pod wieloma względami w największą i najważniejszą instytucję kulturalną i naukową przedwojennego Białegostoku. Przekładało się to na jej wizerunek, a w konsekwencji na większe wsparcie ze strony społeczeństwa i władz miasta. Echeński był bardzo mocno zaangażowany w działalność biblioteki, próbując natychmiast reagować na wszelkie zgłaszane uwagi i dostrzeżone problemy oraz rozwiązując je dzięki dobrze zaplanowanym i wykonanym transformacjom w kierunku nowoczesnej organizacji o szerokim spektrum świadczonych usług. Zaangażowanie w działalność społeczną, kulturalną i oświatową zostało docenione odznaczeniem go Złotym Krzyżem Zasługi w listopadzie 1932 r.¹³ oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski w marcu następnego roku¹⁴. Okres pozytywnych zmian i rozwoju przerwała II wojna światowa, która przyniosła niemal całkowitą destrukcję Miejskiej Biblioteki Publicznej. Filip Echeński po 1945 r. współpracował z Biblioteką Narodową. Zmarł w 1949 r.

¹² *Księga adresowo-handlowa Białegostoku za rok 1932/1933*, oprac. F. Rotmański, Białystok 1933, s. 58. W 1932 r. uczestniczył w uroczystości wręczenia sztandaru gimnazjum, przemawiając jako „senior grona nauczycielskiego”, wskazując różnice między dawnym i obecnym Białymstokiem oraz napotkane trudności w pracy pedagogicznej (*Uroczyste wręczenie sztandaru w Gimnazjum Zeligmana, Lebenhafte i Dereczyńskiego*, „Dziennik Białostocki” 21.04.1932, nr 109, s. 6).

¹³ „Monitor Polski” 10.11.1932, nr 259, s. 5.

¹⁴ *Udekorowani*, „Dziennik Białostocki” 21.03.1933, nr 80, s. 6.

Transformacje

Aby przeprowadzić transformację organizacji zgodnie z przytoczoną na początku definicją, trzeba w pierwszej kolejności zidentyfikować obszary, które wymagają interwencji. Istotny jest więc zarówno punkt wyjścia, jak i efekt finalny. Dyrektorzy Miejskiej Biblioteki Publicznej musieli w pierwszej kolejności stwierdzić, które sfery działalności podległej im placówki „kuleją” i wymagają poprawy oraz zaplanować sposób przeprowadzenia transformacji, a także określić jej cele. Dziś, bez odpowiednich źródeł historycznych, trudno byłoby prześledzić tak szczegółowe i subiektywne sposoby działania poszczególnych dyrektorów. Tym niemniej, obserwując dzieje białostockiej książki, możemy z jednej strony zauważyć duże problemy związane z ekonomiczną stroną przedsięwzięcia, gdy finanse publiczne, uszczuplone z powodu kryzysów gospodarczych, odbijały się negatywnie na potencjale placówki, z drugiej zaś na pewne niebanalne i intencjonalne działania rozłożone w czasie, których celem była rozbudowa instytucji oraz poprawa jakości świadczonych usług. A więc zgodnych z naszą definicją transformacji. Wiadomo przecież, że istotą funkcjonowania każdej biblioteki, a zwłaszcza bibliotek publicznych, jest udostępnianie zgromadzonego księgozbioru użytkownikom, toteż najpoważniejsze transformacje, jakim poddawano Miejską Bibliotekę Publiczną w Białymstoku, musiały wynikać z konieczności zaspokojenia potrzeb użytkowników już korzystających z zasobów instytucji lub zachęcenia nowych użytkowników do skorzystania z oferowanych usług. W głównej mierze dotyczyły one zgromadzonego księgozbioru (w tym roli, jaką zbiór ten miał pełnić) oraz sposobów jego udostępniania. Tym zagadnieniom chciałbym poświęcić szczególną uwagę, próbując odnaleźć towarzyszące im zjawiska, które można uznać za transformacje zgodne z definicją.

Zacznijmy od podstawowych danych związanych z księgozbiorem Miejskiej Biblioteki Publicznej. Należy podkreślić, że tworzono go od podstaw i tylko w niewielkim stopniu bazował on na istniejących już

kolekcjach. To bardzo ważny fakt, który znacząco utrudniał budowę placówki, gdyż książki trzeba było zwyczajnie zakupić lub pozyskać w darze, co w kontekście odbudowy zrujnowanego kraju i trwającej wojny nie było łatwym zadaniem. Liczba zgromadzonych książek wynosiła w dniu otwarcia ledwie nieco ponad 2200 tytułów. Było więc ich mało – mieściły się w jednym pomieszczeniu i na tle niejako konkurencyjnej biblioteki żydowskiej im. Szölema-Alejchema liczba ta wypadła blado¹⁵. Jak informował na łamach prasy dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej, zgromadzone dzieła to przede wszystkim polskojęzyczna beletrystyka, zarówno w postaci dzieł klasycznych, jak i współczesnych, natomiast w całym zbiorze tylko niewielki udział miały książki naukowe i popularnonaukowe. Zasadniczo można uznać, że po pierwszym roku istnienia placówka odniosła sukces – księgozbiór powiększył się do 4200 woluminów, a liczba abonentów z początkowych 300 wzrosła do 890. Odwiedzało ją średnio 160 osób dziennie, które łącznie wypożyczyły 3847 jednostek. Na początku 1923 r. liczba woluminów osiągnęła liczbę ponad 5120 woluminów, a użytkowników zewidencjonowano 1954. Chwaląc wyniki na łamach „Dziennika Białostockiego”, dyrektor stwierdzał, że „powieści (...) w tydzień, dwa najwyżej po ukazaniu się w handlu księgarskim już są i będą nadal zawsze na półce”¹⁶. Biorąc jednak pod uwagę wskaźniki przyrostu w kolejnych latach, należy wątpić w zapewnienia Glińskiego. Stan ten był nie tyle efektem złej polityki gromadzenia, co raczej głębokiego kryzysu ekonomicznego, jaki dotknął w tym czasie cały kraj. W każdym razie do końca 1926 r. w Miejskiej Bibliotece Publicznej było 7749 tytułów, co poświadcza istotne spowolnienie napływu nowości, z których najmniej, bo zaledwie 373, pozyskano w 1926 r. – roku śmierci pierwszego dyrektora. Zwiększenie intensywności pozyskiwania zbiorów przyniosła zmiana

¹⁵ W 1925 r. liczyła ona już ponad 24 tys. woluminów, podczas gdy Miejska Biblioteka Publiczna posiadała 7376 woluminów.

¹⁶ F. Gliński, *Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku. Wszystko dobrze, gdyby nie maruderzy książkowi*, „Dziennik Białostocki” 29.03.1923, nr 65, s. 6.

na stanowisku kierownika placówki. Gdy w 1927 r. stanowisko objął Mikołaj Dzikowski, zbiory powiększyły się o 1130 dzieł, a w 1928 r. o 1876, wzrost był więc istotny. Wyznaczony przez niego trend kontynuowano w 1929 r., gdy zbiory powiększyły się o 2158 pozycji, a łączna liczba zgromadzonych tytułów przekroczyła wreszcie 10 tys. Było to możliwe dzięki temu, że następca Dzikowskiego, Filip Echeński, podtrzymywał wyznaczony kierunek nie tylko poprzez zakup, ale także aktywne zabieganie o pozyskanie nowego księgozbioru poprzez darowizny, zbiórki czy włączanie dużych kolekcji po likwidowanych instytucjach. Wprawdzie okres wielkiego kryzysu gospodarczego na początku lat 30. XX w. osłabił liczbę pozyskiwanych zbiorów, ale były one nadal większe niż we wcześniejszej dekadzie. Pozytywna zmiana w liczbie gromadzonych zbiorów była widoczna aż do 1939 r., gdy corocznie pozyskiwano od 1500 do 1800 woluminów. W efekcie liczba książek w czerwcu 1939 r. osiągnęła wartość 28 628 tytułów w 30 236 tomach¹⁷.

Immanentną cechą każdego księgozbioru, czy to prywatnego, czy publicznego, jest jego przyrost w czasie i trudno dopatrywać się wyjątkowego sukcesu w budowaniu zasobu Miejskiej Biblioteki Publicznej tylko w ujęciu statystycznym (jedynym jego wyznacznikiem byłyby liczby pozyskiwanych rocznie dokumentów – im większe, tym większy sukces, aczkolwiek należałoby uwzględnić przy tym ogólnokrajową produkcję wydawniczą, która również osiągała różne wartości). Wiemy bowiem doskonale, że utrzymanie zainteresowania biblioteką dotychczasowych użytkowników i pozyskanie nowych na podstawie reagowania i odpowiadania na ich potrzeby czytelnicze wymaga stałego

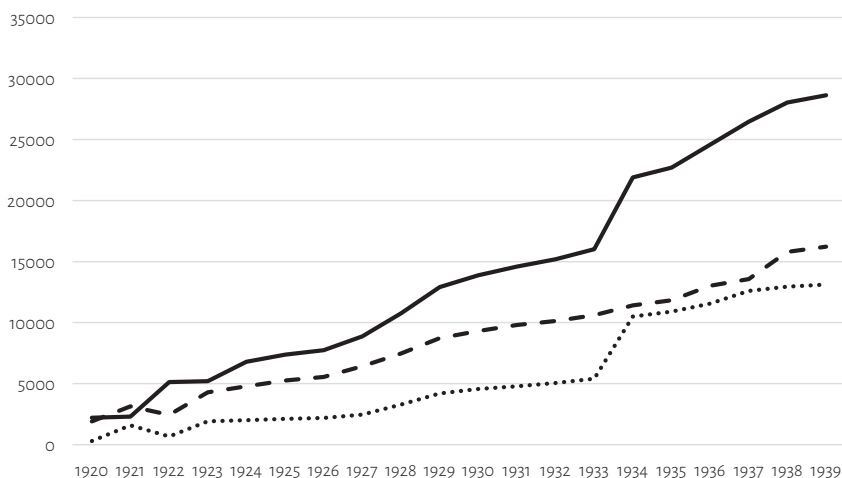
¹⁷ Przy czym autorka nie podaje źródeł informacji. Według ogólnych danych prasowych, Miejska Biblioteka Publiczna w marcu 1939 r. liczyła 27,5 tys. tomów (por. Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 56 i *Działalność samorządu m. Białegostoku w dziedzinie oświaty i kultury*, „Dziennik Białostocki” 25.03.1939, nr 84, s. 5). W artykule prasowym z pewnością podano liczbę zaokrągloną, bazującą na danych z roku ubiegłego. Chociaż rozbieżność jest wyraźna, nie jest na tyle istotna, aby wpłynąć na ogólny obraz księgozbioru zgromadzonego do wybuchu II wojny światowej.

pozyskiwania nowych zbiorów. W praktyce jednak skala gromadzenia była odmienna w różnych okresach, stanowiąc wypadkową czynników poza- i wewnątrz organizacyjnych, takich jak kryzys, zmniejszone dofinansowanie publiczne czy różny stopień zaangażowania dyrektora. Dlatego na tej podstawie trudno byłoby wskazać bardziej ogólne tendencje i procesy, które towarzyszyły pozyskiwaniu nowych zbiorów do biblioteki poza faktem, że każdy dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej czynił starania o zwiększenie zbiorów biblioteki. Nie jest to jednak całkowicie niemożliwe.

O ile liczba zgromadzonych woluminów będzie zależna od wielu różnych czynników, nie zawsze wynikających z zamierzeń dyrekcji placówki, o tyle inaczej wygląda kwestia doboru gatunkowego pozyskiwanych dzieł. Jeśli bowiem przyjrzymy się rocznemu przyrostowi zbiorów właśnie w takim ujęciu, uzyskamy interesujące wyniki. Dowiadujemy się z nich, że w ciągu 19 lat istnienia Miejskiej Biblioteki Publicznej, oprócz zdawałoby się oczywistych zakupów beletrystyki i literatury młodzieżowej, dużą część środków finansowych i działań kierownictwa poświęcano pozyskaniu do zbiorów książek naukowych i popularnonaukowych. Przykładowo w 1929 r. na 12 913 tytułów 4192 zaliczano do kategorii popularnonaukowych i naukowych, a 8721 do literatury pięknej. Stosunek procentowy literatury naukowej do beletrystyki wynosił więc wówczas 32% do 68%. W 1934 r. na 16 706 dzieł 5694 dzieła stanowiły książki naukowe i popularnonaukowe, natomiast 11 012 tytułów – literatura piękna. Stosunek procentowy literatury naukowej do beletrystyki wynosił 34% do 65%. Według danych odnotowanych przez Zofię Sokół, w czerwcu 1939 r. na 28 628 tytułów do kategorii książek naukowych zaliczano 13 120 tytułów, a do literatury pięknej – 16 224. W rezultacie 46% zasobu druków zwartych stanowiła wówczas literatura naukowa, a 54% – literatura piękna. Badaczka zwróciła ponadto uwagę, że ogólna liczba tomów w 1939 r. wynosiła 10-krotność stanu wyjściowego z maja 1920 r., przy czym w przypadku beletrystyki wynosiła jego 8-krotność, w przypadku literatury

młodzieżowej i dziecięcej – 7-krotność, natomiast w przypadku literatury naukowej i popularnonaukowej aż 43-krotność (wzrost z 300 do 13 120 egzemplarzy)¹⁸.

Wykres 1. Liczba książek zgromadzonych w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Białymstoku w latach 1920–1939, z podziałem na cały księgozbiór (linia ciągła), beletrystykę (linia przerywana) oraz literaturę naukową i popularno-naukową (linia kropkowana)

Źródło: opracowanie własne na podstawie Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 56.

Trudno taką sytuację tłumaczyć przypadkiem lub zbiegiem okoliczności. Uwidoczniona zmiana zdecydowanie nie jest rzeczą oczywistą w przypadku bibliotek publicznych i wskazuje na realizowaną konsekwentnie transformację księgozbioru. Był to bowiem jednoznaczny wyraz wizji organizatorów biblioteki, którzy stale dostrzegali brak w Białymstoku ośrodka umożliwiającego powszechny dostęp do literatury fachowej i naukowej, a jednocześnie mogącego służyć jako miejsce pracy naukowej, kształcenia czy szeroko rozumianych działań oświatowych. Jedną rzeczą jest bowiem zapewnienie dostępu do

¹⁸ Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 55.

literatury pięknej, inną zaś – włączenie się w proces edukacji społeczeństwa. Zwłaszcza, że Białystok był miastem mającym ze względu na swoją historię i charakter duże zaległości w tym zakresie. W 1922 r. do „Dziennika Białostockiego” wpłynął list, którego autor (sygnowany jedynie inicjałami) zauważał, że miejscowa inteligencja nie jest w stanie we własnym zakresie nabyć książek lub czasopism, a w mieście brakuje „miejsca, gdzieby się można było zapoznać z tak bujnie rozkwitłym ruchem umysłowym polskim. Dlatego żywił nadzieję, aby stanęła placówka, rozszerzająca to, co dla nas winno być najdroższem – kulturę”¹⁹. I chociaż sugerował, aby taką rolę przejęło stowarzyszenie urzędników, nie trzeba było wyważać otwartych drzwi – mogła ją również spełniać Miejska Biblioteka Publiczna. Jednak, aby osiągnąć ten status, wymagała istotnej transformacji w wielu sferach funkcjonowania. Nie ulega wątpliwości, że omawiana placówka przeszła ją przede wszystkim w zakresie polityki gromadzenia zbiorów. Spróbujmy to udowodnić.

Już Franciszek Gliński marzył, że za pośrednictwem odpowiednio dobranego księgozbioru stworzy miejski, a przede wszystkim polski, ośrodek kultury i oświaty²⁰. Nie zdołał tego uczynić z różnych powodów, chociaż dostrzegał problem i próbował mu zaradzić. Świadczą o tym drobne uwagi czynione na marginesie prasowych relacji. Między innymi w 1921 r. zauważał, że w ogólnej liczbie tytułów wypożyczonych w ciągu pierwszego roku istnienia biblioteki przeważała beletrystyka i powieści młodzieżowe, natomiast literaturę naukową wypożyczyło tylko 370 abonentów. Znikome użycie literatury naukowej Gliński kwitował słowami „niestety” i „tylko”, co poświadcza, że nie chodziło mu o budowę biblioteki wypożyczającej „czytadła”, ale o coś więcej²¹. W 1922 r. zdołał pozyskać aż 1294 dzieła naukowe (przy 1532 tytułach

¹⁹ O dobrą bibliotekę, „Dziennik Białostocki” 10.03.1922, nr 57, s. 2.

²⁰ F. Gliński, *Biblioteka Publiczna Miejska*, „Dziennik Białostocki” 22.05.1920, nr 118, s. 3.

²¹ F. Gliński, *Biblioteka Publiczna Miejska w rocznicę otwarcia*, „Dziennik Białostocki” 22.05.1921, nr 111, s. 3.

literatury pięknej). Natomiast rok później, dzięki wydatnej pomocy Władysława Kolendy, Gliński pozyskał kwotę 25 mln marek dotacji z rady miejskiej na zakup nowości z „działu naukowego”²². Dzięki niej, obok 760 tytułów literatury pięknej, mógł tego roku pozyskać 322 dzieła naukowe. Ale do 1926 r. zakupy nowości ze wszystkich gatunków uległy dużej redukcji, głównie z powodów finansowych.

Następca Franciszka Glińskiego, Mikołaj Dzikowski, chociaż pracował krótko, zdołał odcisnąć wyraźniejsze piętno na dziejach Miejskiej Biblioteki Publicznej i sprecyzować kierunek jej transformacji. Za Zofią Sokół można zaryzykować stwierdzenie, że placówka zawdzięcza Dzikowskiemu nie tyle poważną transformację, co *de facto* utworzenie od podstaw, w kształcie odpowiadającym podstawowym zasadom funkcjonowania publicznych bibliotek²³. Jako zawodowy bibliotekarz wniósł do usług świadczonych przez białostocką placówkę wiele nowości, uznawanych już wówczas za standardowe. Dzikowski musiał więc szybko zorientować się w potrzebach czytelnich białostockiego środowiska i natychmiast wdrożyć odpowiednie działania. Przede wszystkim poszerzył powierzchnię biblioteki, przejmując sąsiednie lokale, co pozwoliło mu uruchomić czytelnię do udostępniania na miejscu, w której utworzył katalog podręczny, zaopatrzonej w literaturę naukową. Zmienił także politykę gromadzenia, koncentrując się przede wszystkim na staraniach o zwiększenie budżetu placówki i zakupie większej liczby książek. Pozytywne rezultaty pojawiły się bardzo szybko. Już na początku 1928 r. anonimowy korespondent na szpaltach „Dziennika Białostockiego” chwalił nowego dyrektora za wprowadzone porządki: dobrze sporządzone katalogi, czytelnię, wyłożone nowości, katalog podręczny. Autor listu podkreślał, że z biblioteki korzystało bardzo dużo młodzieży szkolnej chrześcijańskiej i żydowskiej²⁴. Tak więc wskazany na początku istnienia biblioteki kierunek jej działalności

²² F. Gliński, *Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku...*, s. 6.

²³ Z. Sokół, *Białostocki epizod...*, s. 66.

²⁴ G., *Białystok i kultura*, „Dziennik Białostocki” 18.03.1928, nr 78, s. 6.

został przez Dzikowskiego poprawnie zdiagnozowany i przy użyciu fachowych metod wcielony w życie z pozytywnym skutkiem. O rezultatach działań Dzikowskiego świadczą wskaźniki kluczowe dla oceny działalności bibliotecznej, w tym liczba wypożyczeń, która w 1927 r. wynosiła jeszcze 22 330 jednostek, natomiast w 1928 r. – już 39 705.

Na pierwszy rzut oka działania Mikołaja Dzikowskiego przynosiły więc bibliotece dużo pozytywnych rezultatów. Jednak możliwości, jakie dawała mu Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku, były zdecydowanie zbyt skromne, skoro szybko zrezygnował z posady. Z początkiem 1929 r. dyrektorem został Filip Echeński, który od pewno czasu mieszkał w Białymstoku i miał zdecydowanie więcej zapału do pracy na lokalnej niwie. Dzięki dotychczasowym zajęciom, bardziej niż osoba z zewnątrz, dostrzegał całe spektrum koniecznych do zaspokojenia potrzeb białostoczian. Jego upór, przynoszący wymierne rezultaty, mógł więc być efektem misji, jaką widział w swojej nowej pracy – jej zewnętrznym wyrazem była kontynuacja zmian w polityce gromadzenia Miejskiej Biblioteki Publicznej i transformacji roli posiadanego księgozbioru w kierunku zbioru fachowego, naukowego, pomocniczego w procesie edukacji.

Niewątpliwie jednym z poważniejszych atutów Echeńskiego, ułatwiających pracę biblioteki, były bliskie stosunki z władzami miasta, w tym z komisarzem rządowym, a następnie prezydentem miasta Sewerynem Nowakowskim, a także z naczelnikami wydziałów związanych z oświatą i wychowaniem, zwłaszcza Michałem Goławskim²⁵. Zresztą w sprawozdaniu za 1932 r., Echeński osobiście stwierdzał, że życzliwe ustosunkowanie się komisarza rządowego do potrzeb biblioteki oraz czujna

²⁵ Między innymi w latach 1935–1936, krótko wspólnie wydawali czasopismo „Drogowskazy” (Z. Romaniuk, J. Trynkowski, *Życie dla polskiej oświaty. Michał Goławski (1904–1974)*, Białystok 2004, s. 53–54). Pod koniec 1935 r., wraz z Goławskim, zorganizował w Miejskiej Bibliotece Publicznej Koło Samokształcenia. Działało jednak krótko, z powodu szybkiego odpływu uczestników (*Tylko jeden...*, „Dziennik Białostocki” 26.01.1936, nr 26, s. 5). Współpracowali razem także w Kole Miłośników Historii, Literatury i Sztuki.

opieka Wydziału Kultury i Oświaty kierowanego przez Goławskiego ułatwiały funkcjonowanie placówki, mimo znacznych trudności spowodowanych kryzysem gospodarczym²⁶. Biblioteka, jako jednostka organizacyjna samorządu, oczywiście podlegała władzom miasta, ale postawa Echeńskiego z pewnością wpływała na jakość współpracy, a co za tym idzie – stosunek do Miejskiej Biblioteki Publicznej. Sam był współorganizatorem Związku Pracowników Miejskich, w którym pełnił funkcję wiceprezesa. Jednym z najbardziej prestiżowych stanowisk, poświadczających wysoką pozycję Echeńskiego wśród białostockich elit, było objęcie prezesury Komitetu Budowy Domu Ludowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Poza tym przez wiele lat zasiadał w zarządzie Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Kulturą i Pomnikami Przyrody Województwa Białostockiego „Lechia”, angażował się w prace miejscowego oddziału PCK, Komitetu Budowy Pomnika 42. Pułku Piechoty, wraz z inż. Mieczysławem Malinowskim, Józefem Jodkowskim i Rudolfem Macurą zarządzał Towarzystwem Przemysłu Ludowego „Krajan”, należał do zarządu elitarnego Koła Miłośników Historii, Literatury i Sztuki (jako sekretarz).

Od pierwszych dni pracy Echeński zabrał się do dzieła bardzo intensywnie, a jego wizja biblioteki zdaje się być przez cały czas spójna i jasno określona, stanowiąc zasadniczo kontynuację trendu wskazanego przez Dzikowskiego. W 1929 r. na łamach „Dziennika Białostockiego” pisał o problemie nagłego spadku czytelnictwa, spowodowanym brakiem dopływu nowości książkowych, rozumiał więc doskonale, że punktem wyjścia działalności powinna być przede wszystkim troska o księgozbiór. Innymi słowy – zapewnienie stałego dopływu nowych wydawnictw oraz wzmocnienie profilu naukowego placówki. Dlatego, przez dekadę pracy, wiele czasu i energii poświęcał pozyskiwaniu zbiorów, nie tylko drogą klasycznego zakupu, ale także z innych źródeł i przy wykorzystaniu niekonwencjonalnych metod. W maju

²⁶ F. Echeński, *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej Miejskiej w Białymstoku za rok 1932/1933*, Białystok 1933, s. 35.

1931 r. pisano o stałym rozwoju Miejskiej Biblioteki Publicznej, aczkolwiek zwracano uwagę na to, że „w porównaniu z rokiem ubiegłym 1929 ilość zakupów w roku bieżącym zmniejszyła się o 796 dzieł a 808 tomów. Ucierpiała na tem liczba podwójnych, a nawet potrójnych egzemplarzy, w które dla wygody czytelników zaopatrywano Bibliotekę. Jeśli ilościowo księgozbiór Biblioteki ucierpiał, jakościowo wzmógł się i rozrósł przez nabycie kilku bardzo cennych, zasadniczych dzieł, dziś białych kruków, do Czytelni naukowej. Do zbioru czasopism z lat ubiegłych przybyło 65 tomów, z dziedziny literatury, nauki i sztuki oraz wiedzy fachowej, które po skompletowaniu oprawione, powiększają rokrocznie księgozbiór czasopism”. Wspomniano o liczącym 600 dzieł darze Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, a także depozycie Sekcji Kulturalno-Oświatowej liczącym 243 broszury²⁷. Widać jak na dłoni, że realizowana przez Echeńskiego transformacja polegała na stałym powiększaniu zasobów naukowych – począwszy od rezygnacji z wieloegzemplarzowych zakupów literatury pięknej i przesunięcia środków na pozyskiwanie bardziej kosztownych książek fachowych. Rozumiejąc jednak, że samym zakupem nie zdoła szybko rozbudować zbiorów naukowych, dyrektor podejmował wiele działań w kwestii pozyskania darowizn i depozytów. Już w 1929 r. rozpoczął pertraktacje o przyłączenie do Miejskiej Biblioteki Publicznej księgozbioru zlikwidowanej Państwowej Biblioteki Pedagogicznej, tworzonej od 1927 r. przy Kuratorium Szkolnym Województwa Białostockiego, i w chwili likwidacji urzędu liczącej ponad 5 tys. tomów. Księgozbiór był cenny przede wszystkim z naukowego punktu widzenia (jako nauczyciel, Echeński znał z pewnością jego zawartość i, być może, korzystał z niego osobiście), chociaż był nieuporządkowany i wymagał dużo pracy bibliotecznej. Starania zwieńczone zostały sukcesem w styczniu 1932 r., gdy walne zebranie władz tej biblioteki pod przewodnictwem ks. Stanisława Hałki podjęło ostateczną decyzję o przekazaniu księgozbioru bibliotece

²⁷ *Stały rozwój Biblioteki Publicznej Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 15.05.1931, nr 162, s. 6.

miejskiej²⁸. Formalności przedłużyły się na kolejne miesiące i w grudniu ostatecznie doszło do przekazania²⁹. Na mocy spisanej umowy, księgozbiór, wraz z wyposażeniem biblioteki, przekazano w depozyt Miejskiej Biblioteki Publicznej na okres 5 lat (z zachowaniem odrębności majątkowej), przy czym dyrektor zobowiązał się, że 50% dochodu pozyskanego z udostępniania będzie przeznaczal na stałe uzupełnianie tego zasobu³⁰. Kolejnym krokiem było skatalogowanie przejętego zbioru, co trwało do 1934 r. Jeszcze w 1932 r. Echeński zdołał pozyskać do swoich zbiorów liczącą 230 tomów bibliotekę Polskiego Towarzystwa Zrzeszenia Lekarzy Województwa Białostockiego. Także tym razem zobowiązywał się do dalszego uzupełniania depozytu o literaturę fachową z zakresu medycyny. Depozyty miały być udostępniane tylko na miejscu w czytelni naukowej³¹.

W staraniach o poprawę jakości posiadanego księgozbioru, Echeński nie zamykał się w lokalnym świecie. Wychodził także daleko poza miasto. Już w 1929 lub 1930 r. wystosował specjalny apel, w którym, przedstawiając trudną sytuację materialną biblioteki, zachęcał wszystkich ludzi, instytucje i wydawców o bezpłatne przekazywanie książek i czasopism do miejskiej księżnicy. Apelowal: „Zwracamy się z gorącą prośbą o pomoc w formie bądź to bezpłatnego nadsyłania do biblioteki jednego egzemplarza szanowanego pisma lub też udzielenie wydatnej zniżki prenumeraty oraz nadsyłanie darów dzieł recenzyjnych przesyłanych do redakcji. (...) W przeświadczeniu, że dzieło szerzenia kultury

²⁸ 20.000 tomów liczyć będzie publiczna biblioteka miejska, „Dziennik Białostocki” 26.01.1932, nr 26, s. 6.

²⁹ Rozszerzenie miejskiej biblioteki publicznej, „Dziennik Białostocki” 16.12.1932, nr 342, s. 6. Jeszcze w grudniu wzywano wszystkich czytelników Biblioteki Pedagogicznej o zwrot wypożyczonych materiałów: *O zwrot książek z biblioteki pedagogicznej*, „Dziennik Białostocki” 21.12.1932, nr 352, s. 6.

³⁰ Treść umowy została dołączona do sprawozdania z działalności Miejskiej Biblioteki Publicznej z 1932/1933 r.

³¹ Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 55, z powołaniem się na księgę protokołów Polskiego Zrzeszenia Lekarzy Województwa Białostockiego, przechowywaną w Bibliotece Głównej ówczesnej Akademii Medycznej w Białymstoku.

i ducha polskiego na kresach wschodnich naszej Rzeczypospolitej spełniamy uczciwie – te słowa do uszu czujnych na ten zew kierujemy – w nadziei, że głos nasz nie będzie głosem wołającego na puszczy”³². W efekcie tych działań, do biblioteki miało wpłynąć ponad 1 tys. dzieł ofiarowanych zarówno przez białostoczan, jak i nadesłanych z dużych bibliotek warszawskich, wileńskich czy krakowskich (dublety). O nieustannej pracy dyrektora świadczą stałe dopływy w kolejnych latach. W 1937 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ofiarowało 425 dzieł naukowych³³. Aktywnymi działaniami Miejska Biblioteka Publiczna zyskiwała dobrą opinię wśród elit i inteligencji Białegostoku, która chętniej przekazywała do księżnicy swoje zbiory prywatne – w 1932 r. mierniczy przysięgły Stanisław Smoliński ofiarował *Inwentarz konstytucji koronnych* Macieja Marcjana Ładowskiego z 1733 r.³⁴, w 1934 r. jeden z białostockich prawników przekazał 104 tomy „Dziennika Praw Królestwa Polskiego” oraz diariusz sejmu z 1818 r.³⁵, a w 1936 r. do biblioteki trafił liczący 465 pozycji cenny księgozbiór zmarłego w 1932 r. Witolda Zbirohowskiego-Kości³⁶. W obawie przed zbliżającą się wojną, latem 1939 r. niektóre osoby zdecydowały się zdeponować swoje zbiory w Miejskiej Bibliotece Publicznej, mając nadzieję, że dzięki temu przetrwają. Tak uczynił inżynier włókiennictwa Tadeusz Górski, ofiarowując własną kolekcję dzieł naukowych, czy Jan Glinka, jeden z pierwszych badaczy dziejów Białegostoku, przekazując książki oraz 81 tek dokumentów archiwalnych pochodzących z kancelarii Jana Klemensa Branickiego³⁷.

³² Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 48, przyp. 23, podaje, że dokument znajdował się w zbiorach ówczesnej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Białymstoku.

³³ *Dar Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dla Biblioteki Miejskiej w Białymstoku*, „Dziennik Białostocki” 24.09.1937, nr 265, s. 6.

³⁴ *Cenny dar dla Biblioteki Miejskiej. Rzadki antyk z XVIII wieku*, „Dziennik Białostocki” 9.01.1932, nr 9, s. 4.

³⁵ *Dar dla M.P.B.*, „Reflektor” 3.11.1934, nr 24, s. 4.

³⁶ *Hojny dar*, „Tempo” 12.12.1936, nr 38, s. 5.

³⁷ Z. Sokół, *Dzieje bibliotek...*, s. 59, z powołaniem się na Teki Glinki, teka nr 170, k. 1.

Echeński nie poprzestawał tylko na własnej wizji czy znajomości trendów czytelniczych. Interesowało go także zdanie samych użytkowników placówki. Jakże innowacyjnie (a dziś bardzo znajomo) brzmi pomysł „skrzynek życzeń”, które dyrektor ustawił w 1932 r. w czytelni i wypożyczalni, „dążąc do zorientowania się w życzeniach czytelników”, które mieli oni wypisywać na bezpłatnych druczkach³⁸.

Dyrektor rozumiał, że rola biblioteki nie może ograniczać się tylko do gromadzenia i udostępniania zbiorów, ale powinna obejmować uczestnictwo w życiu lokalnego środowiska i jego kształtowanie. Dyrektor czynił to włączając się osobiście w liczne przedsięwzięcia, dzięki czemu biblioteka stawała się centralnym punktem wielu wydarzeń kulturalnych czy oświatowych. Nie chodziło jednak tylko o samą przestrzeń, liczył bowiem na to, że ich efekty przysporzą placówce nowe zbiory. Przykładowo, gdy w 1930 r. przystąpiono do prac nad monografią historyczną Białegostoku, jednoznacznie wskazywano Miejską Bibliotekę Publiczną jako miejsce, do którego należy przekazywać i nadsyłać „jakiegokolwiek materiały dotyczące przeszłości miasta”. Przykładem było nadesłane do placówki przez E. Jóźwikiewicza, „kapitana marynarki wojennej, syna znanego w Białymstoku wydawcy jednodniówek w 1912 r. śp. Gustawa Jóźwikiewicza – pliki rękopisów zmarłego, który już przed wojną nosił się z zamiarem wydania monografii Białegostoku”³⁹. Natomiast w 1933 r., w ramach przygotowań do uroczystości 70. rocznicy wybuchu powstania styczniowego, komenda garnizonu wojskowego w Białymstoku upoważniła Filipa Echeńskiego, aby w Miejskiej Bibliotece Publicznej zbierać pamiątki po zrywie niepodległościowym – sugerowano przekazywanie do placówki tajnych czasopism, ulotek, odezw, spisanych relacji, broni, sztandarów, wierszy,

³⁸ „Skrzynka życzeń” w Bibliotece Miejskiej, „Dziennik Białostocki” 20.04.1932, nr 108, s. 6.

³⁹ *Monografia m. Białegostoku*, „Dziennik Białostocki” 7.02.1930, nr 38, s. 6.

fotografii, rysunków itp. Apel skierowany do białostoczan odniósł sukces i rzeczywiście do księżnicy wpłynęło sporo pamiątek⁴⁰.

Wszystkie te działania miały niewątpliwie na celu przetransformowanie Miejskiej Biblioteki Publicznej z prostej wypożyczalni literatury w placówkę naukową, przede wszystkim poprzez „unaukowienie” gromadzonych zbiorów, w których zasoby literatury pięknej oraz wydawnictw *stricto* naukowych będą rozkładać się równomiernie, aby każdy użytkownik mógł znaleźć w miejskiej księżnicy poszukiwane dzieła – czy do czytania, czy do nauki. Głównym odbiorcą transformowanej placówki mieli być więc uczniowie szkół średnich, nauczyciele, inteligencja i ludność kształcąca się za pośrednictwem różnych kursów (sam dyrektor zachęcał do korzystania z zasobów biblioteki w ramach wykładów w Miejskim Uniwersytecie Powszechnym)⁴¹. Czy tak się stało? W sprawozdaniu za rok 1931/1932 Filip Echeński szczegółowo określał przynależność zawodową ówczesnych czytelników: młodzieży szkół średnich 726, nauczycieli 66, urzędników 483, lekarzy 35, wojskowych 15, kupców 68, robotników 32. Z kolei w sprawozdaniu za 1932/1933 r. stwierdzał nadal, że „z biblioteki najchętniej korzystała z księgozbioru czytelnia młodzież, dla której biblioteka miejska dzięki swej czytelni stała się jakby biblioteką centralną wszystkich szkół białostockich”⁴². W kolejnych latach stan ten uległ wzmocnieniu, a w tygodniku „Reflektor” z początku 1935 r. pisano o pracy dyrektora Echeńskiego: „Biorąc pod uwagę fakt, że Białystok jako stolica województwa o specyficznych cechach i poważne centrum przemysłowe, wcześniej czy później będzie musiał posiadać szkołę typu wyższego – począł rozszerzać dział naukowy, by przygotować warsztat pracy dla przyszłych jej uczniów. Toteż dziś Biblioteka Miejska w Białymstoku

⁴⁰ *Zbieranie pamiątek powstańczych. Apel do społeczeństwa*, „Reflektor” 1.05.1933, nr 13, s. 8; *Zbierajmy pamiątki po powstaniu 1863 r.*, „Gazeta Białostocka Dzień Dobry!” 25.04.1933, nr 113, s. 6.

⁴¹ F. Echeński, *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej Miejskiej w Białymstoku za rok 1931/1932*, [Białystok 1932], s. 1.

⁴² F. Echeński, *Sprawozdanie 1932/1933...*, s. 21–23.

w znacznym stopniu posiada charakter naukowy ze specjalnym uwzględnieniem historii i literatury polskiej, co dla miejscowego terenu posiada wyjątkowe znaczenie. Na 22 tys. tomów posiadanych, biblioteka liczy ok. 11 tys. książek naukowych, a ilość tę powiększyła biblioteka pedagogiczna pozostawiona przez zlikwidowane kuratorium szkolne, którą po dłuższych staraniach miasto otrzymało jako depozyt. Krocząc po tak określonej linii, biblioteka przekształciła się w poważny ośrodek pracy umysłowej, czemu sprzyjają gruntownie i nowocześnie urządzone pracownia naukowa i czytelnia, w których, obok przyjemności czytania wielu pism i gazet, można w ciszy i spokoju uczciwie popracować. (...) Podkreśla to jeszcze bardziej naukowy charakter Biblioteki Miejskiej, która istotnie z chwili powstania w Białymstoku wyższego zakładu naukowego znakomicie uzupełni jego potrzeby⁴³. Ów głos prasowy jest niewątpliwie najlepszym dowodem na potwierdzenie zaplanowanej przez dyrektora transformacji. Jak można wnioskować z cytowanego ustępu, wykraczała ona znacznie bardziej w przyszłość, skoro liczono na utworzenie w Białymstoku szkoły wyższej, której wsparciem byłyby zbiory Miejskiej Biblioteki Publicznej. Innym, bardzo dobrym dowodem na transformację Miejskiej Biblioteki Publicznej w kierunku księżnicy naukowej, wspierającej rozwój i edukację mieszkańców Białegostoku, zwłaszcza młodego pokolenia, są słowa studenta Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego (wówczas im. Józefa Piłsudskiego), wypowiedziane na pół roku przed wybuchem II wojny światowej: „Biblioteka stoi na wysokim poziomie. Studiujący znajduje w niej bogaty katalog działu nauk humanistycznych. Dzięki zaś życzliwości kierownika, który stara się o uzupełnienie księgozbioru najnowszymi dziełami – książkę naukową, na którą w warszawskich bibliotekach trzeba nieraz czekać całymi tygodniami – tutaj w każdej chwili można otrzymać. Ma to wielkie znaczenie dla młodzieży i osób studiujących nauki humanistyczne i przygotowujących się do

⁴³ *Biblioteka Miejska w Białymstoku barometrem życia kulturalnego miasta*, „Reflektor” 31.05.1935, nr 14, s. 6.

egzaminów. W końcu należy nadmienić, że dobór słowników, bibliografii i encyklopedii uzupełnia w sposób wystarczający naukowy księgozbiór tutejszej Biblioteki”⁴⁴.

Nie oznacza to oczywiście, że nie zauważano nieobecności najliczniej reprezentowanej grupy mieszkańców miasta – robotników i rzemieślników. Dyrektor stan ten wyjaśniał faktem, że przyciągnięcie ich do biblioteki miejskiej jest trudne, ponieważ jeśli już czytają, to korzystają z księgozbiorów związków zawodowych lub organizacji robotniczych. Zresztą, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że większość miejscowych organizacji społecznych czy stowarzyszeń funkcjonujących w Białymstoku miała własne biblioteczki, liczące niekiedy po kilka tysięcy tytułów literatury pięknej, a także działalność znacznie zasobniejszej Biblioteki im. Szolema-Alejchema, musimy uznać decyzję Echeńskiego o „unaukowieniu” Miejskiej Biblioteki Publicznej za tym bardziej słuszną. Dzięki niej placówka uzyskała wyraźnie określone miejsce i rolę do odegrania w ówczesnej społeczności. Być może taki podział wynikał z ustaleń, jakie poczyniono w ramach powołanej w 1933 r. Komisji Bibliotecznej, złożonej z dyrektora Echeńskiego, przedstawicieli władz miasta, kuratorium czy towarzystw o charakterze naukowym⁴⁵.

Powyższe fakty wyraźnie świadczą, że transformacja Miejskiej Biblioteki Publicznej, jaką planował Gliński i zaczął urzeczywistniać Dzikowski, osiągnęła zaplanowane rezultaty dzięki osobistemu zaangażowaniu Filipa Echeńskiego. Za jego rządów Miejska Biblioteka Publiczna stała się aktywnie działającym ośrodkiem naukowym, kulturalnym oraz oświatowym. Głównym kierunkiem transformacji w tym zakresie była więc zmiana polityki gromadzenia, w której po 1929 r. większy nacisk kładziono na zbiory naukowe, popularnonaukowe i fachowe, takie bowiem było niewątpliwie zapotrzebowanie społeczne w mieście okresu międzywojennego.

⁴⁴ *Dział naukowy Biblioteki Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 3.02.1939, nr 34, s. 6.

⁴⁵ F. Echeński, *Sprawozdanie 1932/1933...*, s. 20.

Jest to jednak tylko jedna strona medalu, gdyż każdy z dyrektorów, mierząc siły na zamiary, starał się dokonać istotnych transformacji placówki także w drugiej kluczowej sferze działalności miejskiej księżnicy – udostępnianiu. Cóż bowiem z najlepszego księgozbioru, jeśli czytelnicy z różnych powodów mają do niego utrudniony lub ograniczony dostęp, a jeśli już mogą z niego skorzystać, dzieje się to w niekomfortowych warunkach?

Miejska Biblioteka Publiczna od 1920 r. funkcjonowała w starej kamienicy przy Rynku Kościuszki 1, która od 1911 r. stanowiła własność miasta⁴⁶. Przeznaczone pomieszczenia nie były przystosowane do pełnienia powierzonej im roli, ale w okresie formowania się placówki musiały wystarczyć. Ulokowano w nich skromny księgozbiór, urządzono wypożyczalnię, pokoje personelu oraz skromną czytelnię przeznaczoną tylko do lektury bieżących czasopism⁴⁷. Od maja 1920 r. agendy biblioteki były otwarte codziennie (oprócz niedziel i świąt) w godzinach 10.00–13.00 i 17.00–20.00, co dawało możliwość skorzystania z biblioteki abonentom pracującym w systemie zmianowym oraz uczącej się młodzieży. Korzystanie z usług biblioteki było odpłatne. Oficjalnie statystyka wskazywała na stale rosnącą liczbę abonentów, ale odnosi się jednocześnie wrażenie, że nie szła za tym poprawa jakości świadczonych usług, ponieważ podaż nie nadążała za popytem. W marcu 1924 r. skarżono się, że lepsze i najnowsze dzieła są zawsze „w czytaniu”, a uzyskanie wymiany książki kosztuje użytkownika stracone godziny na staniu w „ogonku”, który tworzy się popołudniami. Nawet jeśli ktoś dotrze do lady, to może się okazać, że nie dostanie tego, po co przyszedł⁴⁸. Jak widać, przy skromnym budżecie oraz niewielkiej obsadzie kadrowej, o transformacji jakości usług nie mogło

⁴⁶ W. Wróbel, *Rynek Kościuszki 1. Od Pacowej do Miejskiej Biblioteki Publicznej*, „Album Białostocki” (nr 509), dodatek do: „Kurier Poranny. Magazyn” 10.08.2018, s. 23.

⁴⁷ *Biblioteka publiczna miejska*, „Dziennik Białostocki” 23.02.1921, nr 43, s. 3.

⁴⁸ *Panie Gliński, do Pana z apelem zwracają się czytelnicy*, „Dziennik Białostocki” 10.03.1924, nr 69, s. 3.

być mowy. Tym bardziej, że Franciszek Gliński był osobiście zaangażowany w obsługę czytelników, w czym z pewnością nie pomagał mu wiek. Już w lipcu 1926 r. na pewien czas zamknięto miejską księżnicę z powodu remontu zajmowanych lokali oraz potrzeby uporządkowania księgozbioru i katalogów, co można także odczytać jako konsekwencję pojawiających się w prasie zarzutów o nieporządkach panujących w bibliotece⁴⁹.

Pierwsze poważne zmiany w sposobie funkcjonowania Miejskiej Biblioteki Publicznej nastąpiły – jak już zostało powiedziane – w wyniku działalności Mikołaja Dzikowskiego. Zdecydowanymi ruchami wprowadził do białostockiej placówki standardy współczesnego bibliotekarstwa. Nasza wiedza na ten temat pochodzi *de facto* z jednego źródła, cytowanego już listu przesłanego przez czytelnika do „Dziennika Białostockiego”, w którym zauważał on pozytywne zmiany, jakie zaaszły w placówce od chwili objęcia stanowiska przez Dzikowskiego. Anonimowy autor pisał: „Operuję li tylko spostrzeżeniami osobistymi, jako niemal co dzień korzystający z Biblioteki abonent, którymi chciałbym się podzielić z czytelnikami „Dziennika”. Od dłuższego czasu zauważyłem duże zmiany w Bibliotece. Poprzednio, przy bardzo dobrej obsłudze, klientela nie mogła w zupełności skorzystać z dobrodziejstw Biblioteki. Katalogi nie zawsze okazywały się sprawdzone i skorygowane, nowości zwłaszcza w zakresie poważniejszym było mało, odczuwał się dotkliwy brak czytelników na miejscu. Od kilku miesięcy stwierdzić muszę ogromne zmiany. Biblioteka zaopatrzona we wszelkie nowości. Katalog nowości wywieszony w układzie ułatwiającym ich zamawianie. Czytelnia miejscowa otwarta. Na stole najnowsze gazety i czasopisma, na półkach – poważne i cenne dzieła o sztuce i naukach. Nie dziwię się, że frekwencja abonentów i czytelników wzrosła niepomniernie. Uczącej się młodzieży, zarówno chrześcijańskiej, jak żydowskiej, bardzo dużo. Nie wątpię, że wkrótce pomyśleć należy o poszerzeniu lokalu. Nie wątpię

⁴⁹ *Biblioteka miejska będzie miała też wypoczynek*, „Dziennik Białostocki” 5.07.1926, nr 186, s. 3.

również, że obecne kierownictwo wskaże, a magistrat znajdzie środki do niezatrzymania dalszego rozwoju tak potrzebnej naszemu miastu instytucji”⁵⁰. A więc Mikołaj Dzikowski wprowadził diametralne zmiany w sposobach udostępniania – zintensyfikował gromadzenie, upubliczniał wykazy nowości, ale także otworzył czytelnię. Dzikowski nie tylko wykladał w niej na stołach najnowsze czasopisma, ale także zorganizował księgozbiór podręczny złożony literatury naukowej, starając się przekształcić czytelnię w miejsce pracy i nauki. W 1928 r. nabyto sporo dzieł wielotomowych o charakterze informacyjnym (encyklopedie, słowniki) oraz dzieła podstawowe z różnych dziedzin wiedzy, które weszły w skład biblioteki podręcznej czytelnicy. Rezultaty zmian były widoczne „gołym okiem” w postaci zwiększonej frekwencji. W styczniu 1929 r. na łamach „Dziennika Białostockiego” podsumowywano miniony rok: „Liczba abonentów, która na 1 stycznia 1928 r. wynosiła 551, wzrosła na 1 stycznia 1929 r. do 1063, w tej liczbie 875 korzystających z Wypożyczalni i Czytelni i 188 korzystających tylko z czytelni. Według kategorii czytelnicy dzielą się (stan na 1 stycznia 1929) na młodzież szkół średnich – 40,5% ogółu czytelników. Ta kategoria czytelników najczęściej (w 80%) korzystała z literatury naukowej. Następne miejsce zajmują urzędnicy państwowi i samorządowi 21,8%, osoby zajęte gospodarką domową (panie) – 20,7%, ta kategoria czytelników czyta przeważnie beletrystykę; kolejno idą nauczyciele szkół średnich i powszechnych – 7,3%, wolne zawody – 5%, robotnicy – 2,2%, inne kategorie: kupcy, wojskowi, rolnicy – około 1% każda”⁵¹. Wrywkowe dane statystyczne za 1929 r. mówią o 70 247 wypożyczeniach przez 50 210 użytkowników oraz 1275 tytułach udostępnionych w czytelni, przez którą przewinęło się aż 21 642 użytkowników! Tak ogromny ruch był możliwy dzięki usprawnieniu usługi udostępniania, a jednocześnie nie mógł pozostać bez wpływu na samą bibliotekę i zajmowaną przez nią przestrzeń. Nic

⁵⁰ G., *Białystok i kultura...*, s. 6.

⁵¹ *Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku*, „Dziennik Białostocki” 28.01.1929, nr 28, s. 4.

więc dziwnego, że w cytowanym liście pisano o konieczności poszerzenia lokalu.

Jak wiemy, Dzikowski zrezygnował z posady na początku 1929 r., jednak jego następca podtrzymał wyznaczony kierunek transformacji zarówno w stronę biblioteki dobrze zaopatrzonej, także w literaturę naukową, jak i sprawnej organizacji, również pod względem lokalowym. Dlatego jedną z pierwszych decyzji Echeńskiego był remont całej biblioteki. W październiku 1929 r. prasa informowała, że wobec ciągle wzrastającej liczby czytelników i abonentów dotychczasowa czytelnia, posiadająca 16 miejsc dla czytelników, stała się zbyt mała, dlatego pojawiły się plany przeniesienia jej do innego, większego lokalu, w którym możliwe będzie pomieszczenie aż 70 osób. Jednocześnie, zapewne w dotychczasowym miejscu, zamierzano otworzyć pracownię naukową dla 20 użytkowników⁵². Stało się to możliwe dzięki skutecznym zabiegom Echeńskiego o przejęcie pomieszczeń na piętrze miejskiej kamienicy, zajmowanych przez Stowarzyszenie Robotników Katolickich. Prace adaptacyjne trwały na przełomie października i listopada. Wiadomo, że w dniach 25 i 26 listopada 1929 r. placówkę zamknięto z powodu przenosin instytucji na piętro⁵³. Uroczyste otwarcie odświeżonej Miejskiej Biblioteki Publicznej nastąpiło 27 listopada 1929 r., w obecności licznie przybyłych gości. Była to jedna z pierwszych poważnych transformacji przestrzenno-lokalowych białostockiej ksiąźnicy.

Od tego momentu czytelnia składała się z czterech pomieszczeń, w tym dwóch przeznaczonych do udostępniania: czytelnia ogólna na 60 osób i mniejszej czytelnia naukowej dla nauczycieli i osób pracujących naukowo. Trzeci pokój zajmowany przez dyżurującą bibliotekarkę zaopatrzone w pięć szaf zawierających księgozbiór podręczny. Jedno z pomieszczeń, w tym czasie zajęte pod szafę z czasopismami, zarezerwowano na księgozbiór Państwowej Biblioteki Pedagogicznej, którego przejęcie już wówczas planowano. Czytelnię zaopatrzone

⁵² *Z biblioteki miejskiej*, „Głos Obywatela” 26.10.1929, nr 8, s. 3.

⁵³ *Z biblioteki miejskiej*, „Głos Obywatela” 24.11.1929, nr 3, s. 3.

w przedpokój i szatnię. Natomiast wypożyczalnia mieściła się w jednym pomieszczeniu na piętrze. Transformacja dawała więc większe możliwości korzystania z zasobów biblioteki na miejscu, ale jednocześnie translokacja wypożyczalni na piętro wydaje się być przejawem pewnej marginalizacji jej roli. Dyrektor z dumą prezentował na łamach „Dziennika Białostockiego” sprawozdanie z działalności biblioteki za 1931 r., dając do zrozumienia, że inwestycja w nową czytelnię okazała się przysłowiowym „strzałem w dziesiątkę”: „Ilość odwiedzin młodzieży szkolnej w swej imponującej cyfrze, przekraczającej 20.000, świadczy, że Czytelnia stała się dla niej warsztatem pracy, gdzie uzupełnia ona i pogłębia wiedzę, zdobywaną w szkole. Korzysta zaś młodzież ze zbiorów Czytelni tym chętniej, że ma ona przystęp do książki ułatwiony, niekrępowany czasem, a nadto lokal do pracy odpowiedni, i dlatego garnie się ona do Biblioteki i Czytelni chętniej niż do lokalu własnych bibliotek szkolnych”. Przy tej okazji wspomniał, że w czytelni znajduje się księgozbiór podręczny złożony z ponad 1800 tomów dzieł naukowych oraz 400 tomów oprawionych czasopism. Co ważne, czytelnia była czynna bardzo długo – codziennie od 10.00 do 22.00, w niedziele zaś od 16.00 do 20.00⁵⁴, co było wyraźnym atutem biblioteki. W sprawozdaniu za lata 1931–1932 dyrektor notował z satysfakcją, że czytelnia spełnia „godnie swoje zadania pierwszorzędnej placówki kulturalno-oświatowej na terenie naszego miasta. Stała się ona potrzebną i ogniskiem kultury nie tylko dla młodzieży szkół średnich i wyższych, ale i dość znacznego odłamu obywateli. W czytelni uzupełnia swą wiedzę młodzież szkolna z zasobnego, stale powiększanego księgozbioru biblioteki podręcznej oraz periodyków naukowych – w czytelni spędza czas na lekturze gazet, czasopism literackich i fachowych nauczycieli, urzędników, emerytów i niejednokrotnie rzemieślników i bezrobotnych”. Czytelnia była urządzona skromnie, lecz estetycznie, co miało wprowadzać czytelników w ciepły i sympatyczny nastrój. Okna i drzwi ozdobiono portretami wyrobu

⁵⁴ *Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku w r. 1931*, „Dziennik Białostocki” 6.05.1932, nr 124, s. 6.

ludowego Towarzystwa Popierania Przemysłu Ludowego i Krajowego „Krajan” (do którego należał Echeński) oraz obrazami, które od czasu do czasu wystawiali tu miejscowi artyści, „budząc przez to u czytelników zamiłowanie do sztuki”. Liczby obrazujące ruch czytelniczy znacząco się zwiększył – w 1931 r. przeczytano w czytelni 12 221 tomów, przy 7966 tomach w roku 1930 r. Najwięcej z dziedzin literaturoznawczych, następnie nauk matematyczno-przyrodniczych, tekstów literackich, nauk społecznych i prawnych, historii, pedagogiki, językoznawstwa, historii sztuki i innych⁵⁵. W latach 1931–1932 czytelnia zaopatrzona była w katalog działowy, spisany w 11 oprawnych tomach, katalog alfabetyczny kartkowy oraz katalog czasopism⁵⁶.

Niestety, poszerzenie powierzchni nie wiązało się ze wzrostem zatrudnienia. Personel pozostawał spetryfikowany – w 1931 r. składał się z kierownika, czterech asystentek (Maria Tryburska, Klara Sawicka, Anna Bagińska i Helena Aleksyńska, która w 1932 r. została zwolniona z pracy z powodu kryzysu gospodarczego) oraz woźnego (Józefa Kurowickiego). Dyrektor podkreślał więc, że skromna obsada biblioteki wypełnia swoją rolę bardzo dobrze, co „należy położyć na karb jego gorliwości i sprawności w pracy oraz uproszczonemu sposobowi wypożyczania książek wprowadzonemu w 1929 r.”⁵⁷. W 1930 r. dyrektor zaplanował dalszą zmianę sposobu wypożyczania na „uproszczony system amerykański” na wzór Biblioteki im. Szołemę-Alejchema⁵⁸. Rzeczywiście, na początku czerwca w prasie informowano, że niedawno uruchomiono ulepszony system wydawania książek oraz nowy regulamin w czytelni⁵⁹.

Lawinowy skok odwiedzin i ogromne zainteresowanie przestrzenią do lektury i nauki, wraz z powiększającym się stale księgozbiorem,

⁵⁵ F. Echeński, *Sprawozdanie 1931/1932...*, s. 13–14.

⁵⁶ Tamże, s. 13.

⁵⁷ Tamże, s. 21.

⁵⁸ *Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku*, „Głos Obywatela” 8.04.1930, nr 97, s. 2.

⁵⁹ *Z czytelni i biblioteki miejskiej*, „Głos Obywatela” 7.06.1930, nr 154, s. 3.

wymuszał na dyrektorze ciągłą troskę o należyte utrzymanie dotychczasowych⁶⁰ i zajmowanie nowych przestrzeni w kamienicy przy Rynku Kościuszki 1⁶¹. Już w 1930 r. pisał, że magistrat musi rozważyć możliwość albo uzyskania lokalu w gmachu, w którym znajduje się biblioteka (co by było najlepsze ze względu na centralną lokalizację instytucji), albo wskazania zupełnie nowego, odpowiedniego lokalu w miejskich budynkach. Równocześnie dotychczas zajmowana całość wymagała kapitalnego remontu⁶². Że nie były to tylko słowa rzucane na wiatr i dyrektor stale zabiegał o rozwój placówki, świadczy przydzielenie jej w pierwszej połowie 1932 r. lokalu frontowego po zlikwidowanej cukierni Lubczyńskiego. Było to ze wszelkich miar udane przedsięwzięcie⁶³. W „Dzienniku Białostockim” pisano, że decyzja magistratu była poddyktowana faktem stałego rozszerzania agend oraz znaczną frekwencją w czytelni⁶⁴. Jeszcze latem tego samego roku Rada Miejska uchwaliła subwencję 5 tys. zł na remont nowego lokalu i przystosowanie go do potrzeb biblioteki⁶⁵. W międzyczasie rozwiązano dotychczasowe władze, a na czele miasta stanął komisarz rządowy Seweryn Nowakowski, który natychmiast zainteresował się sytuacją biblioteki, dokładając kolejne 5 tys. zł do trwającego remontu. Dzięki temu osiągnięto znacznie lepsze efekty względem estetyki i wyposażenia nowej czytelni⁶⁶. Poszerzenie lokalowe wiązano z finalizowaną sprawą przyjęcia

⁶⁰ W lipcu 1930 r. na sześć dni zamknięto wypożyczalnię Miejskiej Biblioteki Publicznej ze względu na „remont lokalu, który musi być konieczny jak najprędzej wykonany”, przy czym czytelnia działała normalnie (*Biblioteka miejska będzie nieczynna przez 6 dni*, „Głos Obywatela” 19.07.1930, nr 195, s. 3).

⁶¹ *Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku w r. 1931...*, s. 6.

⁶² F. Echeński, *Sprawozdanie 1931/1932...*, s. 22.

⁶³ F. Echeński, *Sprawozdanie 1932/1933...*, s. 20.

⁶⁴ *Biblioteka otrzymała nowy lokal*, „Dziennik Białostocki” 20.05.1932, nr 138, brak nr strony; *Rozszerzenie Miejskiej Biblioteki Publicznej*, „Dziennik Białostocki” 30.05.1932, nr 148, s. 6.

⁶⁵ *Remont lokalu pod Bibliotekę Miejską wkrótce się rozpocznie*, „Dziennik Białostocki” 11.07.1932, nr 129, s. 6.

⁶⁶ F. Echeński, *Sprawozdanie 1932/1933...*, s. 33.

w depozyt księgozbioru Publicznej Biblioteki Pedagogicznej. W marcu 1933 r. pomieszczenie było gotowe i w sprawozdaniu dyrektor notował, że „nowa czytelnia, do której wejście prowadzi z ulicy Legionowej, składa się z dwu obszernych sal, z których większa o rozmiarze 14 × 6,5 m przeznaczona na czytelnię dzienników, mniejsza na pracownię naukową”. Lokale były połączone wewnętrznymi schodami z resztą biblioteki na piętrze. Obie sale mogły pomieścić do 100 czytelników. Były zaopatrzone w księgozbiór podręczny złożony z 1557 tomów wydawnictw zwartych i 439 tomów periodyków. W marcu 1933 r. dyrektor zauważał, że nie tylko wzrosło czytelnictwo w ogóle, ale niepomierne zwiększyło się ono wśród dorosłych – z 3226 osób w 1930 r. do 11 781 w 1931 r. W sprawozdaniu za 1932 r. i pierwsze trzy miesiące 1933 r. zaznaczał, że w czytelni skorzystano z 22 169 tomów, podczas gdy w 1930 r. liczba ta wynosiła zaledwie 4255⁶⁷. W sprawozdaniu z działalności biblioteki dyrektor opisywał: „Wejście do czytelni od ulicy Legionowej. Z małego ogrzewanego przedpokoju na lewo szatnia, na prawo i wprost wejście do sali czytelnianej i pracowni naukowej. Sala czytelniana o pięciu oknach zmieścić może 70-ciu czytelników, zaś pracownia naukowa 30-tu czytelników. Część obu sal, czytelni i pracowni, odgraniczona ladą, przeznaczona na bibliotekę podręczną i locum dla bibliotekarza, stąd też prowadzą schody kręcone na piętro pierwsze, do biblioteki”⁶⁸. Echeński chwalił dzieło określając nowo oddane lokale jako urządzone w europejskim standardzie. Oprócz czytelni naukowej dyrektor w tym czasie zamierzał utworzyć w ramach biblioteki czytelnię dla dzieci i młodzieży, wzorowaną na analogicznych placówkach warszawskich, chociaż pomysłu tego nigdy nie zdołał zrealizować. W każdym razie warto zwrócić uwagę, że w ciągu trzech lat od objęcia posady dyrektora przez Echeńskiego, w zakresie udostępniania zaszyły poważne transformacje obejmujące dwukrotne poszerzenie lokali zajmowanych przez bibliotekę i dwukrotne urządzenie na nowo czytelni ogólnych

⁶⁷ Tamże, s. 22, 25.

⁶⁸ Tamże, s. 34.

i naukowych – w obu przypadkach, i w 1929, i 1932 r., efektem działań był skokowy wzrost zainteresowania użytkowników korzystających z placówki.

Oprócz lokali, zmiany w udostępnianiu obejmowały też ogólne zasady funkcjonowania placówki – regulację godzin otwarcia, redukcję cenników oraz wprowadzenie ulg. Już w 1930 r. magistrat dokonał korekty godzin pracy wypożyczalni, wydłużając jej otwarcie o godzinę – z 19.00 do 20.00, aby „ułatwić korzystanie z biblioteki miejskiej publiczności czytającej, a w pierwszym rzędzie pracownikom handlowym”⁶⁹. W grudniu 1934 r., w związku z uchwałą Miejskiej Komisji Bibliotecznej, wypożyczalnia działała bezpłatnie, aby zachęcić mieszkańców miasta do korzystania z biblioteki⁷⁰. W lutym 1936 r. magistrat zdecydował o znaczącej, średnio 50-procentowej obniżce kosztów wypożyczeń i korzystania z czytelni⁷¹.

Z naszego punktu widzenia ostatnia, a z punktu widzenia dyrektora kolejna, poważna transformacja przestrzeni bibliotecznej nastąpiła w 1938 r. Można przypuszczać, że stan wytworzony w latach 1929–1932 okazał się optymalny i nie było potrzeby (bądź też możliwości – brak sprawozdań utrudnia wnioskowanie) zajmowania dalszych lokali w kamienicy przy Rynku Kościuszki 1. W 1938 r. reorganizacja wynikała przede wszystkim z racjonalizacji układu agend biblioteki. Przyrost księgozbioru ulokowanego na piętrze wraz z pokojem mieszczącym wypożyczalnię, utrudniał poprawne udostępnianie zbiorów. W prasie podawano trzy główne powody: ciasnoty wobec stale powiększającego się księgozbioru, niewygody dla publiczności tłoczącej się w jednym niedużym pokoju katalogowym i otrzymującej książki z jednego okienka oraz niebezpieczeństwo dużego obciążenia stropu na piętrze starego domu⁷².

⁶⁹ *Godziny urzędowania w bibliotece miejskiej*, „Głos Obywatela” 15.04.1930, nr 104, s. 3.

⁷⁰ *Wypożyczalnia M.B.P. w grudniu bezpłatnie*, „Dziennik Białostocki” 5.12.1934, nr 336, s. 6.

⁷¹ *Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 22.04.1936, nr 111, s. 6.

⁷² *Biblioteka Miejska i Czytelnia w nowym lokalu*, „Dziennik Białostocki” 1.08.1938, nr 210, s. 6.

W czerwcu magistrat podjął stosowne decyzje⁷³. Działanie było na tyle poważne, że po raz pierwszy od dłuższego czasu zamknięto bibliotekę, co wywołało spore niezadowolenie, które dotarło nawet na posiedzenie Rady Miejskiej. W każdym razie, w lipcu 1938 r. dokonano translokacji księgozbiorów wraz z wypożyczalnią z piętra na parter, natomiast czytelnie urządzone w 1932 r. przeniesiono na górę. „Dziennik Białostocki” chwalił rezultaty: „Co przez to zyskano? Przede wszystkim bezpieczeństwo i wygodę. Korzystający z biblioteki otrzymali dużą i widną salę z katalogami, gdzie za szeroką ladą mogą urzędować nawet trzy pracownice, wymieniające książki. Poza tym księgozbiór uzyskał dużo miejsca i możliwości powiększania się przez dostawienie nowych szaf. Jutro biblioteka otworzy swe podwoje. Natomiast na górze po dokonaniu gruntowego remontu lokalu została bardzo ładnie urządzona widna czytelnia czasopism oraz oddzielna pracownia naukowa. Całość poczynionych zmian wskazuje na celową inicjatywę i na racjonalne rozwiązanie sprawy lokalowej ku wygodzie czytelników i dla dalszego pomyślnego rozwoju księgozbioru, liczącego obecnie 22 tys. tomów w wypożyczalni i 5400 tomów w bibliotece pedagogicznej. W nowym lokalu biblioteka może doczekać czasów, kiedy otrzyma jeszcze odpowiedniejsze pomieszczenie w projektowanym w przyszłości miejskim domu kultury i oświaty”⁷⁴. Ówcześni decydenci mieli więc świadomość, że była to niezbędna kosmetyka, aby dopełnić transformacji biblioteki w kierunku instytucji dobrze zorganizowanej, bezpiecznej i świadczącej zoptymalizowane usługi. Dowodzi tego ostatnie zdanie prasowej relacji, które nie było pustosłowiem, ale efektem domina w planowanych inwestycjach miejskich. W kwietniu 1938 r. Rada Miejska przyjęła uchwałę o rozbiórce murów nieukończonych cerkwi prawosławnej na Placu Wyzwolenia. Zwolnione miejsce zamierzano przeznaczyć na dużą inwestycję w nowy gmach magistratu, który dotychczas mieścił się w sięgających początku XIX w.

⁷³ *Usprawnienie biblioteki*, „Dziennik Białostocki” 21.06.1938, nr 169, s. 6.

⁷⁴ *Biblioteka Miejska i Czytelnia w nowym lokalu*, „Dziennik Białostocki” 1.08.1938, nr 210, s. 6.

murach budynku przy ul. Warszawskiej 21. Skutkiem takiego przesunięcia byłoby uwolnienie wielu pomieszczeń biurowych, mogących służyć np. jako dom ludowy z odpowiednimi pomieszczeniami na Miejską Bibliotekę Publiczną z jej księgozbiorami i czytelnią⁷⁵. Cerkiew rzeczywiście rozebrano, ale dalsze ambitne plany przerwał wybuch II wojny światowej. Do 1 września 1939 r. placówka kierowana przez Echeńskiego trwała w dotychczasowej lokalizacji.

Wnioski końcowe

Podsumowując, na postawione we wstępie pytania trzeba odpowiedzieć twierdząco: Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku przechodziła transformacje. *Quod erat demonstrandum*. Analiza dostępnych materiałów archiwalnych potwierdziła, że Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku w ciągu niespełna 20 lat istnienia w międzywojennej Polsce nie tylko rozwijała się, powiększała zbiory i poszerzała zajmowaną powierzchnię, ale pod czujnym okiem dyrektorów, zwłaszcza Mikołaja Dzikowskiego i Filipa Echeńskiego, była transformowana w wyznaczonych przez nich kierunkach, przede wszystkim w dwóch obszarach swojej działalności⁷⁶. Po pierwsze, zgodnie z ich wizją, polityka gromadzenia zbiorów została ukierunkowana na pozyskiwanie różnymi drogami możliwie największej liczby książek naukowych i popularnonaukowych kosztem literatury pięknej, aczkolwiek nie rezygnowano z niej całkowicie (do 1939 r. oba gatunki w zbiorach biblioteki osiągnęły mniej więcej stosunek 1:1, ale gdyby nie II wojna światowa niewątpliwie ten trend zostałby utrzymany i najpewniej

⁷⁵ *Rozpoczął się nowy sezon inwestycyj miejskich*, „Dziennik Białostocki” 14.04.1938, nr 104, s. 6.

⁷⁶ Z pewnością dalsze poszukiwania archiwalne oraz uszczegółowienie pewnych zagadnień związanych z działalnością biblioteki mogłyby wskazać na inne, niebanalne i intencjonalne procesy transformacyjne w innych obszarach, np. w kwestiach kadrowych czy stosowanych technikach opracowania zbiorów.

zbiory naukowe zaczęłyby przeważać). Transformacja księgozbioru miała na celu unaukowanie placówki, która miała stanowić wsparcie procesów edukacyjnych młodzieży szkolnej i społeczności miasta oraz być głównym ośrodkiem naukowo-kulturalnym miasta. Miało to poniekąd związek z przewidywaniami, wyartykułowanymi pod koniec lat 30. XX w., że Białystok w przyszłości uzyska własną szkołę wyższą, a jej organizację i funkcjonowanie ułatwi dobrze zaopatrzona w literaturę fachową miejska księżnica. Po drugie, wraz ze zmianą polityki gromadzenia i zwiększaniem liczby jednoegzemplarzowych i cennych zbiorów naukowych, pojawiła się konieczność przeprowadzenia poważnej transformacji Miejskiej Biblioteki Publicznej w sferze udostępniania. Ściślej rzecz ujmując – w organizacji zajmowanej przestrzeni. Obejmowała ona przede wszystkim od 1928 r. stałe przejmowanie kolejnych lokali w obrębie kamienicy przy Rynku Kościuszki 1 oraz organizację i rozbudowę dobrze zorganizowanej oraz przyjaznej przestrzeni czytelnianej do pracy naukowej z księgozbiorem na miejscu. Poprawne odczytanie potrzeb czytelnich, leżących u podstaw obu kluczowych transformacji, pozwoliło dyrekcji placówki wykazać w oficjalnych statystykach ogromny skok liczby odwiedzin użytkowników we wszystkich agendach oraz lawinowy wzrost liczby wypożyczeń. Finalnie, zorganizowana przez Franciszka Glińskiego Miejska Biblioteka Publiczna, we wrześniu 1939 r. nie była już tą samą instytucją, co w 1920 r. W efekcie transformacji polityki gromadzenia oraz metod udostępniania zbiorów białostocka księżnica miejska stała się optymalną, nowoczesną, dobrze zarządzaną i sprawnie realizującą swoje zadania – oświatowej oraz kulturotwórczej placówki, przyjaznej i otwartej dla wszystkich mieszkańców Białegostoku – biblioteką publiczną pozostającą na wysokim poziomie, odpowiadającym ówczesnym standardom oraz posiadającą dobrą reputację w lokalnej społeczności.

Skoro za transformacją zawsze stoją osoby odpowiedzialne za ich wdrożenie, na koniec wypada podkreślić, że zaprezentowane przemiany Miejskiej Biblioteki Publicznej były możliwe dzięki zaangażowaniu, pasji i oddaniu sprawie dwóch dyrektorów: Mikołaja Dzikowskiego

oraz Filipa Echeńskiego. Choć pierwszy z nich pracował krótko, to jednak zdołał wyznaczyć nowe, ważne kierunki przekształceń placówki w przyszłości. Natomiast niewątpliwie największe zasługi w tym zakresie miał Echeński, którego życie, praca i dokonania warte są całościowego, monograficznego opracowania. W kontekście przedstawionych działań transformacyjnych podległej mu placówki należy uznać, że jego charyzma uczyniła go nie tylko dobrym zarządcą biblioteki, ale także niezależnym od często trudnej rzeczywistości lat 30. XX w. Dzięki temu osobiście przekształcał bibliotekę zgodnie ze swoją wizją, tworząc z niej podmiot znacznie szerszej transformacji – procesu kształcenia i formowania nowych pokoleń niepodległej Polski, brutalnie przerwanej w 1939 r.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Echeński F., *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej Miejskiej w Białymstoku za rok 1931/1932*, [Białystok 1932].

Echeński F., *Sprawozdanie Biblioteki Publicznej Miejskiej w Białymstoku za rok 1932/1933*, [Białystok 1933].

Źródła drukowane i prasowe:

20.000 tomów liczyć będzie publiczna biblioteka miejska, „Dziennik Białostocki” 26.01.1932, nr 26, s. 6.

Biblioteka miejska będzie miała też wypoczynek, „Dziennik Białostocki” 5.07.1926, nr 186, s. 3.

Biblioteka miejska będzie nieczynna przez 6 dni, „Głos Obywatela” 19.07.1930, nr 195, s. 3.

Biblioteka Miejska i Czytelnia w nowym lokalu, „Dziennik Białostocki” 1.08.1938, nr 210, s. 6.

Biblioteka Miejska i Czytelnia w nowym lokalu, „Dziennik Białostocki” 1.08.1938, nr 210, s. 6.

- Biblioteka Miejska w Białymstoku barometrem życia kulturalnego miasta*, „Reflektor” 31.05.1935, nr 14, s. 6.
- Biblioteka otrzymała nowy lokal*, „Dziennik Białostocki” 20.05.1932, nr 138, s. 6.
- Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku w r. 1931*, „Dziennik Białostocki” 6.05.1932, nr 124, s. 6.
- Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku*, „Głos Obywatela” 8.04.1930, nr 97, s. 2.
- Biblioteka publiczna miejska*, „Dziennik Białostocki” 23.02.1921, nr 43, s. 3.
- Cenny dar dla Biblioteki Miejskiej. Rzadki antyk z XVIII wieku*, „Dziennik Białostocki” 9.01.1932, nr 9, s. 4.
- Dar dla M.P.B.*, „Reflektor” 3.11.1934, nr 24, s. 4.
- Dar Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dla Biblioteki Miejskiej w Białymstoku*, „Dziennik Białostocki” 24.09.1937, nr 265, s. 6.
- Dział naukowy Biblioteki Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 3.02.1939, nr 34, s. 6.
- Działalność samorządu m. Białegostoku w dziedzinie oświaty i kultury*, „Dziennik Białostocki” 25.03.1939, nr 84, s. 5.
- G., *Białystok i kultura*, „Dziennik Białostocki” 18.03.1928, nr 78, s. 6.
- Gliński F., *Biblioteka Publiczna Miejska w Białymstoku. Wszystko dobrze, gdyby nie maruderzy książkowi*, „Dziennik Białostocki” 29.03.1923, nr 65, s. 6.
- Gliński F., *Biblioteka Publiczna Miejska*, „Dziennik Białostocki” 22.05.1920, nr 118, s. 3.
- Gliński F., *Biblioteka Publiczna Miejska w rocznicę otwarcia*, „Dziennik Białostocki” 22.05.1921, nr 111, s. 3.
- Godziny urzędowania w bibliotece miejskiej*, „Głos Obywatela” 15.04.1930, nr 104, s. 3.
- Hojny dar*, „Tempo” 12.12.1936, nr 38, s. 5.
- Księga adresowo-handlowa Białegostoku za rok 1932/1933*, oprac. F. Rotmański, Białystok 1933.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku*, „Dziennik Białostocki” 28.01.1929, nr 28, s. 4.
- „Monitor Polski” 10.11.1932, nr 259, s. 5.
- Monografia m. Białegostoku*, „Dziennik Białostocki” 7.02.1930, nr 38, s. 6.
- Nowy bibliotekarz miejski*, „Dziennik Białostocki” 2.07.1927, nr 183, s. 6.
- Nowy kierownik biblioteki miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 4.08.1927, nr 216, s. 6.
- O dobrą bibliotekę*, „Dziennik Białostocki” 10.03.1922, nr 57, s. 2.

- O zwrot książek z biblioteki pedagogicznej*, „Dziennik Białostocki” 21.12.1932, nr 352, s. 6.
- Panie Gliński, do Pana z apelem zwracają się czytelnicy*, „Dziennik Białostocki” 10.03.1924, nr 69, s. 3.
- Remont lokalu pod Bibliotekę Miejską wkrótce się rozpocznie*, „Dziennik Białostocki” 11.07.1932, nr 129, s. 6.
- Rozpoczął się nowy sezon inwestycji miejskich*, „Dziennik Białostocki” 14.04.1938, nr 104, s. 6.
- Rozszerzenie miejskiej biblioteki publicznej*, „Dziennik Białostocki” 16.12.1932, nr 342, s. 6.
- Rozszerzenie Miejskiej Biblioteki Publicznej*, „Dziennik Białostocki” 30.05.1932, nr 148, s. 6.
- „Skrzynka życzeń” w Bibliotece Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 20.04.1932, nr 108, s. 6.
- Stały rozwój Biblioteki Publicznej Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 15.05.1931, nr 162, s. 6.
- Tylko jeden...*, „Dziennik Białostocki” 26.01.1936, nr 26, s. 5.
- Udekorowani*, „Dziennik Białostocki” 21.03.1933, nr 80, s. 6.
- Uroczyste wręczenie sztandaru w Gimnazjum Zeligmana, Lebenhafta i Dereczyńskiego*, „Dziennik Białostocki” 21.04.1932, nr 109, s. 6.
- Usprawnienie biblioteki*, „Dziennik Białostocki” 21.06.1938, nr 169, s. 6.
- Wypożyczalnia M.B.P. w grudniu bezpłatnie*, „Dziennik Białostocki” 5.12.1934, nr 336, s. 6.
- Z biblioteki miejskiej*, „Głos Obywatela” 24.11.1929, nr 3, s. 3.
- Z biblioteki miejskiej*, „Głos Obywatela” 26.10.1929, nr 8, s. 3.
- Z czytelników i biblioteki miejskiej*, „Głos Obywatela” 7.06.1930, nr 154, s. 3.
- Z posiedzenia Rady Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 22.04.1936, nr 111, s. 6.
- Zbieramy pamiątki po powstaniu 1863 r.*, „Gazeta Białostocka Dzień Dobry!” 25.04.1933, nr 113, s. 6.
- Zbieranie pamiątek powstańczych. Apel do społeczeństwa*, „Reflektor” 1.05.1933, nr 13, s. 8.
- Zmiany personalne w Bibliotece Miejskiej*, „Dziennik Białostocki” 23.02.1929, nr 54, s. 6.

Literatura:

- Baranowski H., *Kustosz Mikołaj Dzikowski (1883–1957)*, w: *Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, B. Ryszewski (red.), Toruń 1988, s. 14–15.
- Białostoczanie XX wieku*, D. Boćkowski i J. Kwasowski (red.), Białystok 2000.
- Jarmolik W., *Portret białostockiego bibliotekarza*, „Gazeta Współczesna” 1994, nr 194, s. 18.
- Jarmolik W., *Z książką w herbie*, „Kurier Poranny” 9.01.2009 („Magazyn” nr 7; „Album Białostocki” nr 14), s. 22.
- K.K., *Gliński Franciszek Ludwik Engelbert*, w: *Słownik biologów polskich*, S. Fe-liksiak (red.), Warszawa 1987, s. 182.
- Kruszewska T., *Biblioteka Publiczna w Białymstoku przed odzyskaniem niepodle-głości w 1919 r.*, „Bibliotekarz Podlaski” 2003, nr 6, s. 69–71.
- Kruszewska T., *Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku w okresie międzywo-jennym*, „Bibliotekarz Podlaski” 2003, nr 7, s. 76–88.
- Lipiński R., *Organizacja, efektywność, zmiana i transformacja: rozumienie pod-stawowych pojęć*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Informatycznych Technik Zarządzania Wyższej Szkoły Informatyki Stosowanej i Zarządzania” 2017, nr 1, s. 30–35.
- Mościcki H., *Gliński Franciszek Ludwik Engelbert (1854–1926)*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 8, 1959–1960, s. 60–61.
- Romaniuk Z., Trynkowski J., *Życie dla polskiej oświaty. Michał Goławski (1904–1974)*, Białystok 2004.
- Sokół Z., *Białostocki epizod życia Mikołaja Dzikowskiego*, w: *Studia o działalności i zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu*, B. Ryszew-ski (red.), Toruń 1988, s. 65–81.
- Sokół Z., *Dzieje bibliotek w Białymstoku (od XVIII wieku do 1939 roku)*, Białystok 1999.
- Sokół Z., *Echeński Filip*, w: *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement*, Warszawa 1986, s. 52.
- Sokół Z., *Miejska Biblioteka Publiczna w Białymstoku 1918–1943*, „Rocznik Biało-stocki” 1993, t. 18, s. 285–308.

Śnieżko A., *Gliński Franciszek Ludwik Engelbert*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa–Łódź 1972, s. 264.

Wróbel W., *Od aptekarza do bibliotekarza. Nowa biografia Franciszka Glińskiego (17 XI 1850 – 22 XI 1926)*, „Rocznik Białostocki” 2014, t. 19, s. 137–177.

Wróbel W., *Rynek Kościuszki 1. Od Pacowej do Miejskiej Biblioteki Publicznej*, „Album Białostocki” (nr 509), dodatek do: „Kurier Poranny. Magazyn” 10.08.2018, s. 23.

Proces kształtowania polskich bibliotek publicznych na przestrzeni wieków. Historia Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie

Shaping the Polish public libraries over the centuries.
History of the University of Warsaw Library

Słowa kluczowe: biblioteki publiczne, biblioteki polskie – historia, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie.

Keywords: public libraries, polish libraries – history, University of Warsaw Library.

Abstrakt

Celem artykułu jest przedstawienie zmieniającej się roli bibliotek publicznych na przykładzie Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W historii bibliotek publicznych szczególnie ważny był wiek XVIII, kiedy to nastąpił ich intensywny rozwój jako instytucji powszechnie dostępnych. Kolejny wiek przyniósł umocnienie idei bibliotek publicznych, będących ośrodkami kultury i oświaty. Jednocześnie był to trudny czas dla bibliotek na ziemiach polskich. W wyniku rozbiorów pozbawione zostały opieki państwa polskiego, a ich działalność skupiała się na ochronie dziedzictwa narodowego. W takich okolicznościach, w 1817 r., powstała Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Niemalże od początku swego istnienia, aż do dzisiaj, BUW łączy funkcje biblioteki uniwersyteckiej oraz biblioteki publicznej, mimo że od tego czasu szczegółowy tryb i naczelną funkcję jej działalności ulegały wielokrotnym zmianom. Współcześnie coraz większą większą popularność wśród użytkowników bibliotek, w tym użytkowników

BUW-u, zyskując zasoby elektroniczne i źródła internetowe, a biblioteki traktowane są bardziej jako przestrzeń do pracy własnej niż jako miejsce dostępu do zbiorów.

Abstract

The aim of the paper is to present the changing role of public libraries on the example of the University of Warsaw Library. The 18th century was particularly important for the history of public libraries. Then their intensive development as publicly accessible institutions took place. The next century brought the strengthening of the idea of public libraries as centers of culture and education. At the same time, it was a difficult time for libraries in Poland. As a result of the partitions, they were deprived of the protection of the Polish state, and their activities focused on protecting the national heritage. In such circumstances, in 1817 the University of Warsaw Library was established. In fact, from the beginning of its existence, it combined the functions of a university library and a public library, although since then the detailed mode and main function of its activity have changed many times. Nowadays, electronic resources and Internet sources are gaining more and more popularity among library users, and libraries are treated more as a space for personal work than as a place of access to collections.

Wstęp

Gromadzenie zbiorów i zakładanie bibliotek nie jest nowoczesną praktyką. Choć pierwsza w dziejach biblioteka publiczna powstała w starożytnym Rzymie, to dopiero wiek XVIII przyniósł rozwój idei zakładania bibliotek powszechnie dostępnych¹. Postęp naukowy, rozwój przemysłu oraz idee oświeceniowe spowodowały rozwój produkcji książki i usprawnienie jej obiegu. To z kolei przyczyniło się do popularyzacji wiedzy i rozpowszechnienia literatury w społeczeństwie². Obok coraz liczniej powstających bibliotek prywatnych, kościelnych i uniwersyteckich, pojawiły się biblioteki publiczne. Nasiliła się tendencja powszechnego udostępniania prywatnych kolekcji. Wiele z zakładanych wtedy

¹ J. Sadowska, K. Zimnoch, *Biblioteki i ich użytkownicy – od elitarności do powszechności?*, w: *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015*, H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), Białystok 2015, s. 20.

² J. Kołodziejka, *Szerokie okno biblioteki*, Warszawa 2006, s. 17.

księgozbiorów od początku przeznaczonych było do publicznego udostępniania, inne z czasem zyskały ten charakter³. W tym okresie ukształtowała się również koncepcja biblioteki narodowej, czyli biblioteki gromadzącej całość piśmiennictwa danego narodu⁴.

Na ziemiach polskich książka przez wieki była jednym z podstawowych elementów życia umysłowego. Początkowo krąg jej odbiorców był nieliczny, z czasem zwiększyła zakres swojego oddziaływania i dostępności. W znacznym stopniu przyczyniła się do tego epoka humanizmu, w czasie której nastąpił rozwój kultury umysłowej. Książka stała się stałym elementem życia codziennego górnych warstw szlachty i magnaterii. Posiadanie prywatnych księgozbiorów świadczyło o prestiżu i wysokiej pozycji społecznej. Niektórzy tworzyli swoje biblioteki z powodu literackich zainteresowań, u innych decydowały snobistyczne pobudki⁵. W wyniku stopniowego osłabiania władzy królewskiej, systemu elekcyjnego oraz wyniszczających wojen, w Polsce w XVII w. nastąpiła decentralizacja życia gospodarczego, politycznego i kulturalnego. Głównymi ośrodkami wszelkiej działalności stały się dwory szlacheckie i magnackie⁶.

Proces ten negatywnie odbił się również na kwestii utworzenia głównej biblioteki państwa. W innych krajach europejskich to właśnie biblioteki należące do panujących przyjmowały funkcje księgozbiorów narodowych; w Polsce – królewskie zbiory, stanowiąc własność prywatną, odchodziły wraz z właścicielem przy wyborze kolejnego władcy bądź też padały łupem wojennym najeźdźców⁷.

³ J. Sadowska, K. Zimnoch, *Biblioteki i ich użytkownicy...*, s. 28.

⁴ B. Szyndler, *Biblioteka Załuskich*, Wrocław 1983, s. 9.

⁵ B. Kosmanowa, *Książka i jej czytelnicy w dawnej Polsce*, Warszawa 1981, s. 227–228.

⁶ B. Bieńkowska, *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005, s. 139.

⁷ B. Kosmanowa, *Książka i jej czytelnicy...*, s. 285.

Biblioteka Załuskich

Wobec tego, projekt utworzenia polskiej biblioteki narodowej wyrósł nie z kręgu dworu królewskiego, ale z magnaterii. Zrealizowali go dwaj bracia Załuscy: Andrzej Stanisław Kostka – kanclerz wielki koronny i biskup krakowski oraz Józef Andrzej – referendarz wielki koronny i biskup kijowski. W 1747 r. otworzyli w Warszawie bibliotekę udostępnioną do użytku publicznego. Powstała ona na podstawie zbiorów prywatnych braci, którzy gromadzili je przez wiele lat. Księgozbiór miał charakter naukowy i obejmował niemal całość piśmiennictwa polskiego, a także bogate zbiory obcojęzyczne. Na siedzibę biblioteki wybrano Pałac Daniłowiczowski, który specjalnie w tym celu zakupiono i wyremontowano⁸.

Biblioteka Załuskich była pierwszą na ziemiach polskich biblioteką publiczną w pełnym tego słowa znaczeniu. Oznacza to, że publiczne udostępnianie zbiorów i powszechna dostępność biblioteki były głównym, a nie wtórnym celem fundatorów⁹. W 1780 r. biblioteka uzyskała status biblioteki narodowej, a jej nazwę zmieniono na Biblioteka Publiczna Rzeczypospolitej. Przyznano jej również egzemplarz obowiązkowy z terenu Korony Królestwa Polskiego¹⁰.

Po trzecim rozbiore Polski księgozbiór został wywieziony do Petersburga, gdzie został włączony do Cesarskiej Biblioteki Publicznej, a także do innych rosyjskich bibliotek. W momencie likwidacji biblioteka była jedną z czterech największych kolekcji europejskich tego typu¹¹. Liczyła niemal 400 tys. jednostek – co według niektórych badaczy stanowiło większą liczbę niż suma zbiorów wszystkich innych

⁸ B. Bieńkowska, *Książka na przestrzeni dziejów...*, s. 145.

⁹ K. Małeczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*, Wrocław 1987, s. 31–32.

¹⁰ B. Szyndler, *Biblioteka Załuskich...*, s. 47–48.

¹¹ B. Bieńkowska, H. Chamera, *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*, Wrocław 1992, s. 128–129.

polskich bibliotek¹². Księgozbiór wrócił do Polski dopiero po ponad stu dwudziestu latach, w 1921 r., na mocy traktatu ryskiego. Niestety został zniszczony niemal całkowicie w czasie II wojny światowej.

Mimo że Biblioteka Załuskich fizycznie zniknęła z ziem polskich, to pozostawiła po sobie ideę biblioteki narodowej. Idea ta była żywa przez cały okres zaborów. Polskie społeczeństwo konsekwentnie dążyło do jej urzeczywistnienia, co ostatecznie udało się zrealizować już w odrodzonej Polsce, w roku 1928¹³.

Biblioteki polskie pod zaborami

Wiek XIX przyniósł umocnienie idei powszechnie dostępnych bibliotek, będących instytucjami kultury i oświaty¹⁴. Jednocześnie był to trudny czas dla bibliotek na ziemiach polskich. Rozbiory zahamowały ich naturalny rozwój i funkcjonowanie. Biblioteki zostały pozbawione opieki państwa polskiego, brakowało odgórnej inicjatywy, która dawałaby im wsparcie. Wiele cennych księgozbiorów zostało skonfiskowanych i wywiezionych. W tym czasie działalność bibliotek na ziemiach polskich skupiała się na zachowaniu tożsamości narodowej oraz ochronie dziedzictwa narodowego przed zniszczeniem i zapomnieniem. Brak polskiej państwowości, represje i konfiskaty popowstaniowe sprawiły, że w społeczeństwie ugruntowało się przekonanie, że zbiory polskie są bezpieczniejsze jako kolekcje prywatne niż jako księgozbiory włączane do instytucji państwowych¹⁵. Stąd ogromna rola prywatnych bibliotek, głównie w dworach ziemiańskich, które udostępniały swoje kolekcje w szerszym gronie¹⁶.

¹² B. Kosmanowa, *Książka i jej czytelnicy...*, s. 296.

¹³ B. Bieńkowska, *Książka na przestrzeni dziejów...*, s. 145.

¹⁴ J. Sadowska, K. Zimnoch, *Biblioteki i ich użytkownicy...*, s. 17.

¹⁵ K. Maleczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce...*, s. 40.

¹⁶ Tamże, s. 46.

Na przestrzeni XIX w. na ziemiach polskich ukształtowały się różne typy bibliotek. W pierwszej połowie wieku dynamicznie rozwijały się biblioteki rodowe i fundacyjne. Powstawały również księgozbiory stowarzyszeń fachowych i towarzystw naukowych, które zakładano, żeby zrekompensować trudną sytuację szkolnictwa wyższego. Następnie, pod wpływem idei pozytywistycznych, nastąpił rozkwit bibliotek oświatowych oraz oświatowo-naukowych¹⁷.

Mimo niesprzyjających warunków i ucisku państw zaborczych, okres zaborów przyniósł niezwykle rozwój kultury polskiej. Działalność bibliotek odbudowywała się po każdej klęsce narodowej. Dbalność o biblioteki była częścią szerszego zjawiska, jakim było zaangażowanie i ofiarność społeczeństwa na rzecz rozwoju kultury polskiej¹⁸.

Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim

W takich okolicznościach w 1817 r., wraz z powołanym rok wcześniej Uniwersytetem, powstała Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, dzisiaj powszechnie nazywana BUWem. Właściwie od początku swego istnienia łączyła funkcje biblioteki uniwersyteckiej oraz biblioteki publicznej, mimo że od tego czasu szczegółowy tryb i naczelną funkcja jej działalności ulegały wielokrotnym zmianom. Była to pierwsza państwowa, a jednocześnie największa biblioteka publiczna na ziemiach polskich w XIX w.¹⁹

Już w momencie powołania Biblioteka nazwana została Biblioteką Publiczną, a w 1818 r. jej nazwa została uzupełniona o sformułowanie

¹⁷ Tamże, s. 42–55.

¹⁸ Tamże, s. 35–36.

¹⁹ J. Talbierska, *Wprowadzenie. 200 lat Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Tradycja i współczesność*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 13.

„przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim”. W tym też roku postanowieniem namiestnika została potwierdzona jej podwójna funkcja – jako biblioteki publicznej i uniwersyteckiej²⁰.

Księgozbiór biblioteczny został stworzony przez połączenie zbiorów Liceum Warszawskiego, Biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym oraz warszawskiej Szkoły Prawa i Administracji²¹. Nowo powstała ksiąźnica wchłonęła również wiele cennych prywatnych księgozbiorów, a także zbiory klasztorne pochodzące z zakonów zlikwidowanych na terenie Królestwa Polskiego w 1819 r. Źródłem wpływu nowych publikacji stał się egzemplarz obowiązkowy wydawnictw z terenu Królestwa, do którego biblioteka uzyskała prawo w tym samym roku²². Bibliotekę umieszczono w zmodernizowanym Pałacu Kazimierzowskim, czyli w siedzibie uczelni.

Formalnie nie była ona zależna od Uniwersytetu, ale podlegała bezpośrednio centralnej władzy państwowej – ministrowi prezydującemu w Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, czyli Stanisławowi Kostce Potockiemu. Działalność Potockiego była wyrazem polityki bibliotecznej obejmującej całe Królestwo Polskie. Dążył on do nadania Bibliotece Publicznej przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim charakteru biblioteki narodowej, która kontynuowałaby tradycje i idee Biblioteki Załuskich. Miała ona wspomagać rozwój czytelnictwa w Królestwie Polskim, a w szerszym kontekście również edukacyjną politykę polskiego społeczeństwa. Pierwszym dyrektorem Biblioteki został Samuel Bogumił Linde. Wspierał on ministra Potockiego w realizacji jego koncepcji²³. Linde był silną

²⁰ M. Ptaszyk, *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817–1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 23–28.

²¹ Tamże, s. 22.

²² M. Biernacka, „...Na publiczny użytek”, *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w autografach Joachima Lelewela*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 232.

²³ M. Ptaszyk, *Biblioteka Publiczna...*, s. 26–33.

osobowością, dążył do uniezależnienia Biblioteki od Uniwersytetu. Wydaje się, że nawet sformułowanie „przy Uniwersytecie Warszawskim”, znajdujące się w nazwie Biblioteki, Linde uznawał za określenie wyłącznie topograficzne, wskazujące lokalizację Biblioteki a nie jej charakter i przeznaczenie²⁴. Na kształt organizacji Biblioteki ogromny wpływ miał również Stanisław Staszic, który pełnił funkcję prezesa Rady Ogólnej Uniwersytetu Królewsko-Warszawskiego²⁵.

Niezwykle ważną postacią dla funkcjonowania Biblioteki w początkowym okresie jej istnienia był Joachim Lelewel. W 1818 r. został zatrudniony na stanowisku bibliotekarza, co faktycznie oznaczało stanowisko zastępcy dyrektora. Lelewel angażował się w wiele prac bibliotecznych: porządkował napływające zbiory, katalogował je, inwentaryzował i udostępniał. Jednym z pilniejszych zadań było przygotowanie zasad regulujących strukturę i funkcjonowanie nowo powstałej Biblioteki. Lelewel nakreślił zakres obowiązków pracowników, zasady gromadzenia i uzupełniania zbiorów, wyłączania dubletów, a nawet sposób zarządzania funduszem bibliotecznym²⁶. Opracował także szczegółowy układ działowy i klasyfikację zbiorów, zasady udostępniania prezencyjnego oraz wypożyczania na zewnątrz²⁷.

Biblioteka Rządowa – Biblioteka Główna Okręgu Naukowego Warszawskiego

Na skutek represji po powstaniu listopadowym Królewski Uniwersytet Warszawski został zamknięty. Biblioteka przetrwała, jednak sposób

²⁴ M.M. Kacprzak, *Biblioteki szkół wyższych w XIX wieku. XIX-wieczna refleksja bibliotekoznawcza i casus Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego*, w: *Dylematy czasu i przestrzeni w bibliotekach: wybrane zagadnienia*, Częstochowa 2019, s. 83.

²⁵ M. Ptaszyk, *Biblioteka Publiczna...*, s. 23–24.

²⁶ M. Biernacka, „...Na publiczny użytek”..., s. 232–233.

²⁷ M.M. Kacprzak, *Biblioteki szkół wyższych w XIX wieku...*, s. 84.

jej funkcjonowania diametralnie się zmienił. Nie pełniła już funkcji ksiąźnicy akademickiej. Większą część jej księgozbioru wywieziono do Petersburga: z ponad 130 tys. druków w Warszawie pozostało zaledwie 40 tys. wydawnictw mniejszej wartości. Razem ze zbiorami wywieziono również wszystkie katalogi. W 1834 r. Bibliotekę przemianowano na Bibliotekę Rządową (funkcjonowała również nazwa Biblioteka Rządowa Publiczna). Kolejna zmiana nazwy – na Bibliotekę Główną Okręgu Naukowego Warszawskiego – nastąpiła ok. 1840 r. i wynikała z reorganizacji władz oświatowych. Od chwili powstania do 1831 r. Biblioteka Publiczna przy Uniwersytecie była nowoczesną, prężnie działającą i stale rozwijającą się instytucją. Utrata księgozbioru, represje rządowe, brak funduszy na zakup książek, udostępnianie zbiorów w minimalnym stopniu oraz zaniedbany budynek Pałacu Kazimierzowskiego spowodowały, że w kolejnym okresie Biblioteka stała się praktycznie martwym organizmem²⁸.

Biblioteka Główna Królestwa Polskiego

Kolejnym ważnym momentem w historii Biblioteki było otwarcie w Warszawie w 1862 r. Szkoły Głównej – wyższej szkoły typu uniwersyteckiego. Uczelnia nie mogła istnieć bez biblioteki, więc dawną Bibliotekę przy Uniwersytecie zreorganizowano i przemianowano na Bibliotekę Główną Królestwa Polskiego. Biblioteka ponownie, tak jak na początku, nie podlegała bezpośrednio rektorowi, tylko centralnej władzy oświatowej – Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zadania biblioteki były szersze niż tylko obsługa Szkoły Głównej. Tak jak poprzednio, miała jednocześnie pełnić funkcje biblioteki publicznej²⁹.

²⁸ H. Kozerska, *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka w latach 1832–1871: Biblioteka Rządowa – Okręgu Naukowego – Główna*, Warszawa 1967, s. 3–7.

²⁹ M. Kacprzak, *Biblioteki szkół wyższych w XIX wieku...*, s. 85.

W tym okresie księgozbiór Biblioteki znacząco się powiększył. Zbiory dawnej Biblioteki Rządowej połączono z księgozbiorami Akademii Medycznej, Instytutu Szlacheckiego, Komisji Kodyfikacyjnej w Petersburgu oraz Biblioteki Sądu Apelacyjnego Królestwa Polskiego. Zasób biblioteczny powiększany był publikacjami wpływającymi drogą kupna, darów i egzemplarza obowiązkowego. Uzyskano dary z dubletów bibliotek rosyjskich, a także księgozbiory po dygnitarzach oraz z instytucji zlikwidowanych w latach wcześniejszych. Do zbiorów wpłynęły także książki z klasztorów skasowanych na terenie Królestwa Polskiego w 1864 r. Księgozbiór był świadomie uzupełniany pod kątem użyteczności dla środowiska nowo powstałej Szkoły Głównej, starano się pozyskiwać najnowsze publikacje z różnych dziedzin wiedzy³⁰.

Dyrektor Biblioteki nigdy nie został powołany. Zastępcą dyrektora honorowego został ks. Adam Jakubowski. Jednak faktycznie Biblioteką kierowali Józef Przyborowski na stanowisku bibliotekarza oraz Karol Estreicher na stanowisku podbibliotekarza. Równolegle z pracą w Bibliotece zajmowali się oni pracą dydaktyczną i naukową na rzecz Szkoły Głównej³¹. Estreicher zajmował się opracowaniem i uporządkowaniem zbiorów według stworzonych przez siebie zasad. Opracował również instrukcję katalogowania druków dla nowych pracowników³². Pobyt w Warszawie przyniósł mu wiele korzyści. Dzięki zasobom bibliotek warszawskich uzupełnił i zweryfikował opisy w *Bibliografii polskiej*, przez co jej objętość zwiększyła się o jedną trzecią³³. Praca w Bibliotece Głównej umożliwiła mu zapoznanie się z problemami działalności wielkiej biblioteki naukowej. Doświadczenia z tego okresu

³⁰ H. Kozerska, *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka...*, s. 32–39.

³¹ M.M. Kacprzak, *Biblioteki szkół wyższych w XIX wieku...*, s. 85.

³² J. Korpała, *Karol Estreicher [st.] twórca „Bibliografii polskiej”*, Wrocław 1980, s. 80–86.

³³ A. Gruca, M. Próchnicka, *Życie i dzieło Karola Estreichera*, w: *Karol Estreicher (1827–1908): bibliograf, bibliotekarz, historyk teatru: sesja jubileuszowa w 100. rocznicę śmierci Karola Estreichera*, Warszawa, 22 października 2008, Warszawa 2009, s. 12.

miały bezpośredni wpływ na kształtowanie koncepcji *Bibliografii polskiej*³⁴. Prowadzone przez niego wykłady z bibliografii przyczyniły się do stworzenia metodologii *Bibliografii* oraz rozszerzenia jej zasięgu na całość piśmiennictwa polskiego³⁵.

Biblioteka w tym czasie przeżywała okres odnowy i intensywnego rozwoju. Stała się nowoczesną placówką naukową, charakteryzującą się wykwalifikowaną kadrą pracowników, nowymi formami organizacyjnymi oraz obszernym, odnowionym księgozbiorem odpowiadającym współczesnym kierunkom rozwoju nauki. Niestety, represje po powstaniu styczniowym zakończyły ten krótkotrwały etap wzrostu w dziejach Biblioteki. W 1869 r. zamknięto Szkołę Główną, a w jej miejsce powołano Cesarski Uniwersytet Warszawski. Biblioteka Główna przetrwała tylko dwa lata dłużej. W 1871 r. oddano ją w bezpośredni zarząd rosyjskiego Uniwersytetu. Od tej chwili jej nazwa brzmiała: Biblioteka Cesarska Uniwersytetu Warszawskiego³⁶.

Biblioteka Cesarska Uniwersytetu Warszawskiego

W latach 1871–1915 Uniwersytet stał się prowincjonalną uczelnią o niskim poziomie nauczania, gdzie język rosyjski był językiem wykładowym, a głównym celem działalności była russyfikacja. Dla Biblioteki był to okres nie tyle stagnacji, co wręcz regresu wobec czasów Biblioteki Głównej. Biblioteka była niedbale i nieumiejętnie zarządzana oraz podporządkowana nauce rosyjskiej. Personel biblioteczny został zastąpiony przez Rosjan. Gromadzenie zbiorów dokonywało się pod kątem użyteczności dla Cesarskiego Uniwersytetu, co zaskutkowało księgozbiorem zrussyfikowanym, ograniczonym do kilku dziedzin wiedzy. Nie spełniał on oczekiwań polskiego środowiska naukowego, nie stanowił

³⁴ H. Kozerska, *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka...*, s. 97.

³⁵ J. Korpała, *Karol Estreicher...*, s. 93.

³⁶ K. Maleczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce...*, s. 78–79.

dla niego warsztatu pracy³⁷. Biblioteka zachowała charakter biblioteki publicznej, jednak korzystanie z niej było utrudnione, m.in. przez niedogodne godziny udostępniania zbiorów, nieodpowiednie metody udostępniania oraz długą realizację zamówień³⁸. Polskie społeczeństwo nie akceptowało Biblioteki, uznawało ją za instytucję obcą i niechętnie korzystało z jej zasobów. Sytuacja taka trwała aż do wybuchu I wojny światowej³⁹.

Za jedyne osiągnięcie w tym okresie uważa się budowę nowego gmachu bibliotecznego⁴⁰. Budynek został zaprojektowany specjalnie dla Biblioteki przez Stefana Szyllera oraz Antoniego Jabłońskiego-Jasieńczyka, absolwentów Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu. Był to gmach w stylu industrialnym, zbudowany według najnowszych standardów technologii budynków bibliotecznych. Nowoczesna, wielopiętrowa konstrukcja żeliwnego rusztu, tzw. kratownicy, pozwalała pomieścić milion woluminów. Budowę rozpoczęto w 1891 r., przeprowadzka nastąpiła w roku 1894⁴¹. Dzisiaj ten ówczesnie nowoczesny gmach jest nazywany Starym BUW-em, dla odróżnienia od obecnej siedziby biblioteki.

Biblioteki polskie w XX w.

Wiek XIX przyniósł rozwój czytelnictwa. Przyczyniły się do tego stopniowe rozpowszechnienie edukacji oraz tańsze, masowe możliwości produkcji książki⁴². To z kolei doprowadziło do dynamicznego rozwoju

³⁷ O. Błażejewicz, *Dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 1871–1915*, Warszawa 1990, s. 12.

³⁸ Tamże, s. 107.

³⁹ K. Maleczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce...*, s. 79.

⁴⁰ O. Błażejewicz, *Dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 142.

⁴¹ Z. Olczak i in., *Kalendarium Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 1803–2017, w: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 441.

⁴² J. Sadowska, K. Zimnoch, *Biblioteki i ich użytkownicy...*, s. 29.

bibliotek powszechnych. U progu XX w. nasiliła się tendencja demokratyzacji książek i bibliotek, umacniał się nurt oświatowy⁴³. Głównym celem powstających wtedy bibliotek publicznych było wprowadzenie, poprzez rozwój czytelnictwa, warstw chłopskich, robotniczych i rzemieślniczych do kultury – zarówno narodowej, jak i uniwersalnej⁴⁴.

Po odzyskaniu niepodległości walka z analfabetyzmem stała się jednym z głównych celów państwa. Cel ten był realizowany poprzez działalność bibliotek szkolnych oraz oświatowych⁴⁵. Okres dwudziestolecia międzywojennego przyniósł organizację podstaw funkcjonowania polskiego bibliotekarstwa, budowę Biblioteki Narodowej, zawodowe kształcenie bibliotekarzy⁴⁶.

Druga wojna światowa przerwała proces rozwoju polskich bibliotek publicznych i przyniosła im ogromne straty. Biblioteki były zamykane, a ich księgozbiory wywożone lub niszczone przez okupantów. Wojnę przetrwało zaledwie 40% zbiorów⁴⁷. Likwidacja bibliotek była jednym z elementów nazistowskiego planu zniszczenia polskiej kultury⁴⁸.

Bibliotekarstwo publiczne w okresie powojennym skupiło się na odbudowywaniu zasobów oraz uzupełnianiu warsztatu informacyjno-bibliograficznego. Władze państwowe dążyły do likwidacji zacofania oraz rozwoju oświaty. Biblioteki publiczne stały się ważnym elementem w realizacji tych założeń. Pełniły one rolę instytucji kultury, oświaty i nauki, przez które realizował się państwowy plan powszechnej oświaty i czytelnictwa⁴⁹. W tym okresie rozwinęła się gęsta i stabilna sieć bibliotek publicznych⁵⁰.

⁴³ K. Maleczyńska, *Książki i biblioteki w Polsce...*, s. 60.

⁴⁴ J. Kołodziejska, *Szerokie okno biblioteki...*, s. 21.

⁴⁵ B. Bienkowska, *Książka na przestrzeni dziejów...*, s. 226.

⁴⁶ B. Bienkowska, H. Chamerska, *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce...*, s. 165.

⁴⁷ J. Kołodziejska, *Szerokie okno biblioteki...*, s. 22.

⁴⁸ B. Bienkowska, H. Chamerska, *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce...*, s. 166.

⁴⁹ J. Sadowska, K. Zimnoch, *Biblioteki i ich użytkownicy...*, s. 31.

⁵⁰ B. Bienkowska, *Książka na przestrzeni dziejów...*, s. 258.

Biblioteka Uniwersytecka w XX w.

Dla Biblioteki Uniwersyteckiej wiek XX to czas ciągłych zmian, reorganizacji systemu pracy, przemieszczania zbiorów. To czas zmagania z dwoma wojnami światowymi, w czasie których starano się utrzymać ciągłość funkcjonowania. To czas powstania Biblioteki Narodowej, na rzecz której przekazano wiele cennych zbiorów. To czas ogromnych strat spowodowanych grabieżami i niszczycielską polityką hitlerowskich Niemiec. To czas powojennej odbudowy, przeobrażeń organizacyjnych, a następnie automatyzacji i zmiany siedziby.

W 1915 r. kończy się okres funkcjonowania Biblioteki Cesarskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Po ewakuacji władz rosyjskich z Królestwa Polskiego, Uniwersytet Warszawski został zrepolonizowany. Wtedy Biblioteka zyskała miano Uniwersyteckiej⁵¹. Po ustąpieniu Rosjan, Uniwersytet został przejęty przez społeczeństwo polskie, a od 1917 r. był już zarządzany przez polskie władze.

Pierwsza wojna światowa w niewielkim stopniu dotknęła Bibliotekę. W 1915 r. zbiory zostały ewakuowane do Rostowa nad Donem, ale w latach 20. XX w. niemal w całości wróciły do Biblioteki⁵². Nie trzeba było budować księgozbioru od początku. W 1917 r. Biblioteka ponownie uzyskała prawo do egzemplarza obowiązkowego. W tym okresie stała się tymczasową składnicą wielu księgozbiorów, które zostały porzucone w czasie ewakuacji szkół rosyjskich.

Na mocy traktatu ryskiego z 1921 r. Polska odzyskała zbiory wywożone do Rosji od 1772 r. Do Biblioteki Uniwersyteckiej powróciły księgozbiory utracone w XIX w., w tym Gabinet Rycin byłej Biblioteki Publicznej w Warszawie, a także zbiory ewakuowane w latach 1914–1915. Biblioteka została wyznaczona również jako tymczasowe miejsce deponowania zbioru Załuskich, który powrócił do kraju w ramach ustaleń rewindykacyjnych. Miał być on przechowywany przez

⁵¹ O. Błażejewicz, *Dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 10.

⁵² Tamże, s. 142.

BUW do czasu wybudowania w Warszawie Biblioteki Narodowej. Powstanie Biblioteki Narodowej w 1928 r. spowodowało nie tylko przekazanie tego depozytu, ale także uszczuplenie części najcenniejszych zbiorów własnych Biblioteki Uniwersyteckiej. Decyzją Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zarządzono, że wszystkie rękopisy zwracane Polsce w ramach rewindykacji, niezależnie od tego, z której instytucji zostały zabrane przez Rosjan, będą przekazane Bibliotece Narodowej⁵³.

U progu drugiej wojny światowej Biblioteka Uniwersytecka była największą i najzasobniejszą biblioteką w Polsce⁵⁴. Okupacja hitlerowska przerwała okres jej ponownego rozwoju. Biblioteka poniosła wtedy dotkliwe straty, zarówno w księgozbiorze, jak i w budynkach oraz w personelu. W latach 1940–1941 władze niemieckie dokonały ogromnej reorganizacji bibliotek warszawskich. Biblioteka Uniwersytecka została połączona z Biblioteką Narodową i Biblioteką Ordynacji Krasieńskich, tworząc Bibliotekę Państwową w Warszawie. Księgozbiory tych trzech bibliotek zostały rozbite, wymieszane i rozmieszczone według nowego schematu w trzech oddziałach. W Oddziale III znalazły się wszystkie zbiory specjalne, a więc najcenniejsze ze zbiorów: inkunabuły, starodruki, rękopisy, ryciny, grafiki, nuty i mapy. W 1944 r. zostały one celowo spalone przez jednostkę Wehrmachtu⁵⁵. W Bibliotece Narodowej przechowywana jest urna z popiołami tych najcenniejszych kolekcji⁵⁶.

Biblioteka Uniwersytecka również kilkakrotnie była zagrożona całkowitą zagładą. Podczas kampanii wrześniowej oraz powstania warszawskiego zespół bibliotekarzy pełnił dyżury, dbając o bezpieczeństwo Biblioteki i budynków bibliotecznych. W 1943 r. wzniesiono strop kleinowski nad magazynem, który uchronił zbiory, gdy w 1944 r.

⁵³ Z. Olczak i in., *Kalendarium Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 446–469.

⁵⁴ J. Talbierska, *Wprowadzenie. 200 lat Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 10.

⁵⁵ Z. Olczak i in., *Kalendarium Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 482–491.

⁵⁶ M. Glišński, *Urna w bibliotece, czyli jak się palą książki*, <https://culture.pl/pl/artykul/urna-w-bibliotece-czyli-jak-sie-pala-ksiazki> (dostęp: 14.10.2023).

na dach budynku spadły dwa pociski artyleryjskie. Budowa stropu była finansowana ze składek społecznych. Na przełomie 1944 i 1945 r. Niemcy metodycznie wywozili z Warszawy najcenniejsze przedmioty, a opróżnione budynki podpalali i wyburzali. Bibliotekę Uniwersytecką miał spotkać ten sam los. Ostatecznie jednak tak się nie stało. Gmach i księgozbiór ocalały w swoich podstawach⁵⁷.

Po wojnie główna działalność Biblioteki skupiała się na rewindykacji zbiorów oraz wyrównywaniu strat okupacyjnych. Uczestniczyła ona również w zabezpieczaniu księgozbiorów porzuconych, głównie kolekcji podworskich oraz w przejmowaniu zbiorów niemieckich⁵⁸.

W kolejnych latach Biblioteka Uniwersytecka stopniowo przeobrażała się z instytucji o dziewiętnastowiecznych formach organizacji w jednostkę wielofunkcyjną i wielooddziałową, świadczącą różnorakie usługi i koordynującą działanie systemu biblioteczno-informacyjnego całego Uniwersytetu⁵⁹. Lata 90. to dla niej czas automatyzacji, komputeryzacji oraz przeprowadzki do nowego gmachu.

W 1999 r. Biblioteka opuściła Krakowskie Przedmieście, z którym była związana od początku swojego istnienia, i przeniosła się do nowej siedziby na Powiślu. Budynek został zaprojektowany przez zespół architektów pod kierunkiem prof. Marka Budzyńskiego i Zbigniewa Badowskiego.

Projekt przedstawiał koncepcję otwartej przestrzeni bibliotecznej, z wolnym dostępem do zbiorów, mogącej pomieścić milion woluminów. Zbiory zostały skatalogowane oraz ustawione zgodnie z Klasyfikacją Biblioteki Kongresu. Regały, na których ustawiono księgozbiór, posiadały własne oświetlenie oraz wbudowane pomocnicze miejsca pracy siedzącej, tzw. celki. Poza nimi, w obszarze dostępnym dla każdego czytelnika, ustawiono także tradycyjne stoły. Pozwoliło to użytkownikom

⁵⁷ *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w latach 1945–1980*, A. Mężyński (red.), Warszawa 1998, s. 9–13.

⁵⁸ Tamże, s. 23.

⁵⁹ Tamże, s. 5.

Biblioteki na swobodny wybór miejsca i indywidualną organizację warsztatu pracy⁶⁰. Biblioteka Uniwersytecka była pierwszą biblioteką w Polsce, która wprowadziła wolny dostęp do zbiorów⁶¹. To prekursorskie rozwiązanie było kolejnym krokiem do demokratyzacji nauki i udostępnienia zbiorów szerszemu odbiorcy. Budynek BUW-u i zastosowane w nim rozwiązania przestrzenne stały się wzorem nowoczesnego gmachu bibliotecznego dla nowo powstających bibliotek akademickich⁶².

Nowoczesny, postmodernistyczny budynek z ogólnodostępnymi ogrodami na dachu na stałe wpisał się w architektoniczną mapę Warszawy. Budowa Biblioteki na Powiślu zapoczątkowała przeobrażenia w jej otoczeniu, przyczyniając się do naukowego, kulturalnego i architektonicznego rozwoju dzielnicy. Biblioteka Uniwersytecka stała się istotnym elementem życia społecznego nie tylko środowiska akademickiego, ale również mieszkańców stolicy. Świadczy o tym chociażby fakt, że w kwietniu 2023 r. BUW został uznany przez czytelników „Gazety Wyborczej” za współczesną ikonę architektoniczną Warszawy⁶³.

Wiek XXI

Na przełomie XX i XXI w. biblioteki wchodzą w kolejny okres rewolucyjnych zmian. Ich funkcjonowanie jest zdeterminowane przez automatyzację, komputeryzację, a w końcu cyfryzację. Pojawiają się nowe media, w tym internet, które wymuszają nowe formy działalności. Skala

⁶⁰ E. Kobierska-Maciuszko, *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1981–2012*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 353–375.

⁶¹ J. Talbierska, *Wprowadzenie. 200 lat Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 15.

⁶² E. Kobierska-Maciuszko, *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1981–2012...*, s. 391.

⁶³ M. Wojtczuk, *Czytelnicy „Wyborczej” wybrali współczesne ikony architektoniczne miast i regionów. Wyniki plebiscytów*, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29701435,plebiscyt-na-wspolczesne-ikony-miast-pewniaki-i-zaskoczenia.html> (dostęp: 14.10.2023).

zmian, jaką wywołało pojawienie się internetu jest tak szeroka, że słusznym wydaje się porównanie tego zjawiska z rewolucją, jaką w świecie bibliotek spowodował wynalazek druku. Książka drukowana umożliwiła powstawanie bibliotek udostępniających zbiory szerszej publiczności. To z kolei przyczyniło się do upowszechnienia dostępu do wiedzy. Pojawienie się i upowszechnienie internetu jest kolejnym krokiem do demokratyzacji wiedzy.

Początkowo, w okresie dopiero raczkującego internetu, biblioteki były głównym miejscem, w którym można było z niego skorzystać⁶⁴. Obecnie jest on narzędziem, który sprzyja temu, żeby nie przychodzić do biblioteki, nawet jeżeli korzysta się z jej usług i zasobów. Wśród użytkowników bibliotek coraz większą popularność zyskują zasoby elektroniczne i źródła internetowe, część usług bibliotecznych jest dostępna online, skutkiem czego fizyczne przyjsię do biblioteki przestało być konieczne. Biblioteka będąca miejscem, które gromadzi zbiory, przestała być miejscem wyłącznie fizycznym. Stała się również bytem w wirtualnej rzeczywistości. Współczesne biblioteki przestały być magazynami książek, a stały się rezerwuarami treści. Z drugiej strony, biblioteki stają się przestrzenią do pracy własnej, miejscem, w którym użytkownicy mogą samodzielnie pracować, niekoniecznie korzystając ze zbiorów bibliotecznych.

Tendencja ta widoczna jest również w zmianach w organizacji Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Do tradycyjnych oddziałów zajmujących się gromadzeniem, opracowaniem i udostępnianiem zbiorów z czasem dołączyły oddziały zajmujące się zasobami elektronicznymi, szeroko pojętymi usługami informacyjnymi, szkoleniami, promocją czy udziałem w projektach zewnętrznych. Użytkownicy mogą korzystać z obszernego działu zasobów elektronicznych – katalogu online

⁶⁴ P. Szepliński, *Spółeczeństwo informacyjne – o czym biblioteka XXI wieku powinna wiedzieć?*, w: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej*, Łódź, 19–21 czerwca 2006 r., materiały konferencyjne, Łódź 2006, s. 35.

bibliotek UW, katalogu baz książek, czasopism, zeskanowanych katalogów kartkowych oraz elektronicznej biblioteki UW – Crispy. Zasoby te są dostępne 24 godziny na dobę.

Biblioteka Uniwersytecka cały czas wprowadza udogodnienia dla użytkowników – książki można samodzielnie wypożyczać i zwracać w selfczekach, w trezorze oraz w książkomacie. Biblioteka stara się również zapewnić dostęp do swoich zbiorów użytkownikom, którzy ze względu na dzieci nie mogliby sobie pozwolić na korzystanie z niej w sposób tradycyjny. Od 2015 r. osoby z małymi dziećmi mogą korzystać ze specjalnie dostosowanej dla nich czytelnii – BUWialni⁶⁵. Jest to kolejny przykład otwarcia się na użytkownika i dostosowania form działalności do jego potrzeb, a tym samym rozszerzenia możliwości udostępniania zbiorów.

Godziny otwarcia Biblioteki są coraz dłuższe, często w trybie bezobsługowym, czyli bez obecności bibliotekarzy na terenie budynku. Od 2005 r. w czasie sesji egzaminacyjnych prowadzona jest akcja „BUW dla sów”, w czasie której Biblioteka otwarta jest do piątej rano⁶⁶. Wiosną 2023 r., na zasadzie pilotażu, Biblioteka po raz pierwszy otwarta była przez całą dobę. Decyzja ta była skutkiem postulatów studentów⁶⁷. Od 2 października 2023 r. Biblioteka już na stałe działa w trybie otwarcia całodobowego⁶⁸. Jest ona pierwszą biblioteką w Polsce otwartą całodobowo nieustannie, przez 7 dni w tygodniu⁶⁹. Długie godziny otwarcia Biblioteki sprzyjają nie tylko nauce, ale także rozwojowi relacji międzyludzkich. To sprawia, że Biblioteka staje się przestrzenią

⁶⁵ J. Talbierska, *Wprowadzenie. 200 lat Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie...*, s. 12.

⁶⁶ E. Kobierska-Maciuszko, *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1981–2012...*, s. 390.

⁶⁷ *Dłuższe godziny pracy BUW*, <https://www.uw.edu.pl/dluzsze-godziny-pracy-buw/> (dostęp: 14.10.2023).

⁶⁸ *BUW 24/7 od 2 października*, <https://www.buw.uw.edu.pl/buw-24-7-od-2-pazdziernika/> (dostęp: 14.10.2023).

⁶⁹ B.M. Morawiec, *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie otwarta 24/7 na stałe!*, <https://lustrbiblioteki.pl/2023/09/biblioteka-uniwersytecka-w-warszawie-otwarta-24-7-na-stale/> (dostęp: 14.10.2023).

budowania nieformalnej społeczności akademickiej, miejscem spotkań ludzi, którzy budują swoją aktywność wokół książek. Wydłużanie godzin otwarcia jest szansą dla bibliotek na zdobycie nowych czytelników. Współcześnie bardzo wiele osób łączy naukę z praktyką zawodową. Naturalnym jest więc to, że tacy użytkownicy bibliotek chcieliby z nich korzystać po pracy, czyli w godzinach popołudniowych, w weekendy, a nawet dni świąteczne.

Na przestrzeni wieków proces powstawania bibliotek oraz ich późniejsze przeobrażenia stanowiły odzwierciedlenie zmian zachodzących w społeczeństwie. Funkcje bibliotek ulegały zmianie, ponieważ zmieniały się potrzeby ich użytkowników. Zmiany są nieodłączną częścią życia bibliotek. Muszą one zapewniać taką ofertę usług, która zaspokoi oczekiwania użytkowników, a tym samym uzasadni ich funkcjonowanie.

Bibliografia

- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie w latach 1945–1980*, A. Mężyński (red.), Warszawa 1998.
- Bieńkowska B., *Książka na przestrzeni dziejów*, Warszawa 2005.
- Bieńkowska B., Chamerska H., *Tysiąc lat książki i bibliotek w Polsce*, Wrocław 1992.
- Biernacka M., „...Na publiczny użytek”. *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w autografach Joachima Lelewela*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 229–244.
- Błażejewicz O., *Dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 1871–1915*, Warszawa 1990.
- Gruca A., Próchnicka M., Życie i dzieło Karola Estreichera, w: *Karol Estreicher (1827–1908): bibliograf, bibliotekarz, historyk teatru: sesja jubileuszowa w 100. rocznicę śmierci Karola Estreichera*, Warszawa, 22 października 2008, Warszawa 2009, s. 7–34.

- Kacprzak M.M., *Biblioteki szkół wyższych w XIX wieku. XIX-wieczna refleksja bibliotekoznawcza i casus Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego*, w: *Dylematy czasu i przestrzeni w bibliotekach: wybrane zagadnienia*, Częstochowa 2019, s. 76–92.
- Kobierska-Maciuszko E., *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1981–2012*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*. Warszawa 2017, s. 333–400.
- Kołodziejska J., *Szerokie okno biblioteki*, Warszawa 2006.
- Korpała J., *Karol Estreicher [st.] twórca „Bibliografii polskiej”*, Wrocław 1980.
- Kosmanowa B., *Książka i jej czytelnicy w dawnej Polsce*, Warszawa 1981.
- Kozerska H., *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka w latach 1832–1871: Biblioteka Rządowa – Okręgu Naukowego – Główna*, Warszawa 1967.
- Maleczyńska K., *Książki i biblioteki w Polsce okresu zaborów*, Wrocław 1987.
- Olczak Z. i in., *Kalendarium Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie 1803–2017*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 403–521.
- Ptaszyk M., *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817–1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 21–226.
- Sadowska J., Zimnoch K., *Biblioteki i ich użytkownicy – od elitarności do powszechności?*, w: *Biblioteki bez użytkowników...?, Diagnoza problemu, V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015*, H. Brzezińska-Stec i J. Żochowska (red.), Białystok 2015, s. 17–36.
- Szefliński P., *Spółeczeństwo informacyjne – o czym biblioteka XXI wieku powinna wiedzieć?*, w: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?, II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19–21 czerwca 2006 r.*, materiały konferencyjne, Łódź 2006, s. 31–42.
- Szyndler B., *Biblioteka Załuskich*, Wrocław 1983.
- Talbierska J., *Wprowadzenie. 200 lat Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Tradycja i współczesność*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie: miscellanea*, Warszawa 2017, s. 9–18.

Netografia

BUW 24/7 od 2 października, <https://www.buw.uw.edu.pl/buw-24-7-od-2-pazdziernika/> (dostęp: 14.10.2023).

Dłuższe godziny pracy BUW, <https://www.uw.edu.pl/dluzsze-godziny-pracy-buw/> (dostęp: 14.10.2023).

Gliński M., *Urna w bibliotece, czyli jak się palą książki*, <https://culture.pl/pl/artukul/urna-w-bibliotece-czyli-jak-sie-pala-ksiazki> (dostęp: 14.10.2023).

Morawiec B.M., *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie otwarta 24/7 na stałe!*, <https://lustrbiblioteki.pl/2023/09/biblioteka-universytecka-w-warszawie-otwarta-24-7-na-stale/> (dostęp: 14.10.2023).

Wojtczuk M., *Czytelnicy „Wyborczej” wybrali współczesne ikony architektoniczne miast i regionów. Wyniki plebiscytów*, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,29701435,plebiscyt-na-wspolczesne-ikony-miast-pewniaki-i-zaskoczenia.html> (dostęp: 14.10.2023).

Transformacje bibliotek akademickich w kontekście sojuszy Uniwersytetów Europejskich

Transformations of academic libraries in the context
of European Universities alliances

Słowa kluczowe: biblioteki akademickie, szkolnictwo wyższe, Uniwersytety Europejskie, sojusze uniwersyteckie.

Keywords: academic libraries, higher education, European Universities, university alliances.

Abstrakt

Deklaracja lizbońska i proces boloński stały się podłożem przemian w obszarze europejskiego szkolnictwa wyższego. Kolejnym krokiem mającym na celu podniesienie jakości kształcenia jest powoływanie Uniwersytetów Europejskich w formie partnerskiej, wielopoziomowej współpracy uczelni w obszarach dydaktycznym i badawczym. Transformacje obejmują swym oddziaływaniem wszystkie jednostki uczelni, osiągają również akademickich bibliotek. W jaki sposób przejawia się transformacja bibliotek akademickich związana z funkcjonowaniem uczelni w sojuszu? Czy biblioteki wykorzystują tę możliwość do swojego rozwoju, czy raczej współpraca z zagranicznymi księżnicami stanowi dla nich dodatkowe obciążenie? Jak radzą sobie polskie biblioteki akademickie w obliczu zacieśniającej się współpracy partnerskich uczelni europejskich? Artykuł prezentuje m.in. wyniki badania ankietowego na temat transformacji bibliotek akademickich w kontekście sojuszy Uniwersytetów Europejskich przeprowadzonego przez autorkę wśród polskich księżnic akademickich uczelni należących do partnerskich sojuszy.

Abstract

The Lisbon Declaration and the Bologna Process have laid the groundwork for change in the field of European higher education. A further step to improve the quality of education is the establishment of European Universities in the form of partnerships, multi-level cooperation between universities in the areas of teaching and research. The transformation is affecting all university units, including academic libraries. How is the transformation of academic libraries related to the functioning of universities in an alliance manifesting itself? Are libraries making use of this opportunity for their own development, or does cooperation with foreign libraries place an additional burden on them? How are Polish academic libraries coping with the increasing cooperation of partner European Universities? The article presents, among other things, the results of a survey on the transformation of academic libraries in the context of European Universities alliances conducted by the author among Polish academic libraries of universities belonging to partner alliances.

Wstęp

Transformacje sektora szkolnictwa wyższego, zarówno w Polsce, jak i w innych krajach, wpisują się w krąg zmian zachodzących w nowoczesnym świecie, którego kluczowym elementem jest wiedza. Częścią zmian globalnych są działania modernizacyjne i reformy szkolnictwa wyższego¹. Rozwój i innowacyjność technologii, przemiany społeczno-ekonomiczne, globalizacja – wszystkie te zjawiska wpływają na ciągłą ewolucję szkolnictwa wyższego.

Transformacje systemowe szkolnictwa wyższego

Już niemal ćwierć wieku temu nastąpiło wydarzenie przełomowe dla polskiego szkolnictwa wyższego – w 1999 r. Polska, jak wiele innych krajów europejskich, przystąpiła do Procesu Bolońskiego. Dzięki temu możliwe

¹ M. Kwiek, *Uniwersytet w dobie przemian: instytucje i kadra akademicka w warunkach rosnącej konkurencji*, Warszawa 2015, s. 30–39.

stało się włączenie do procesu współtworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego (European Higher Education Area – EHEA²). W 2000 r. wykształciła się Europejska Przestrzeń Badawcza (European Research Area³), a cztery lata później nasz kraj stał się członkiem Unii Europejskiej, co znacząco przyspieszyło integrację z europejskim systemem szkolnictwa wyższego, zwiększyło mobilność studentów oraz pracowników uczelni, przyspieszyło wymianę idei, rozwój innowacyjności oraz umiędzynarodowienia uczelni. Kolejnym krokiem było podjęcie w 2017 r. przez Unię Europejską inicjatywy tworzenia Uniwersytetów Europejskich (European Universities)⁴, nowej europejskiej przestrzeni edukacyjno-badawczej, międzynarodowych partnerstw, które mają stać się europejskimi uniwersytetami przyszłości. Mimo że w Europie istnieje już wieloletnia tradycja współpracy między szkołami wyższymi z różnych państw członkowskich w ramach programu Erasmus+, to pogłębienie współpracy ponadnarodowej oraz rozwój europejskiego wymiaru szkolnictwa wyższego uznano za kluczowe priorytety Europejskiej strategii na rzecz szkół wyższych⁵. Tworzenie sieci uczelni ma na celu

² EHEA powstało w 2010 r., w 10. rocznicę rozpoczęcia Procesu Bolońskiego, obecnie liczy 48 członków, <https://www.ehea.info/> (dostęp: 25.08.2023).

³ *Europejska Przestrzeń Badawcza*, https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-area_en (dostęp: 30.08.2023).

⁴ „Uniwersytety Europejskie” to transnarodowe sojusze obejmujące średnio dziewięć instytucji szkolnictwa wyższego, którymi mogą być różne rodzaje uczelni o szerokim zasięgu geograficznym w całej Europie (*Erasmus+: współpraca 44 Uniwersytetów Europejskich*, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/erasmus-wspolpraca-44-uniwersytetow-europejskich-2022-07-28_pl, dostęp: 30.08.2023).

⁵ *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European strategy for universities*, European Commission, Strasbourg 2022, <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities> (dostęp: 30.08.2023); *Communication from the Commission on a European strategy for universities*, <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/communication-european-strategy-for-universities-graphic-version.pdf> (dostęp: 30.08.2023).

wzmocnienie konkurencyjności europejskiego szkolnictwa wyższego, m.in. poprzez umożliwienie prowadzenia studiów w kilku krajach Unii Europejskiej oraz uzyskanie wspólnego dyplomu. Transnarodowe sojusze uczelni obejmują współpracę w zakresie edukacji, badań naukowych oraz innowacji. W erze globalnych wyzwań politycznych, ekonomicznych, społecznych czy środowiskowych, szkoły wyższe są źródłami nowej wiedzy, promują innowacyjne rozwiązania pilnych problemów pojawiających się na wielu poziomach życia człowieka. Z drugiej strony zmienia się zasadniczo sposób studiowania, zwiększa się mobilność studentów, a silniejszy nacisk kładziony jest na możliwość rozwiązywania rzeczywistych problemów występujących zarówno w lokalnych społecznościach, jak i w skali globalnej. Celowe jest uczenie umiejętności i kompetencji najbardziej przydatnych w kontekście aktualnych potrzeb społecznych czy gospodarczych, np. globalnego rynku pracy. Biblioteki akademickie, stanowiąc element systemu szkolnictwa wyższego, także powinny uczyć praktycznych umiejętności, m.in. poprzez rozwój edukacji informacyjnej czy uczenie kompetencji medialnych. Rozwijająca się długoterminowa, systemowa współpraca między szkołami wyższymi w różnych krajach prowadzi w rezultacie do pogłębienia doskonałości edukacji oraz badań, jak również do rozwoju innowacyjności. Prowadzi także do wyrównania poziomu i jakości usług edukacyjnych, czy kompetencji pracowników. Podejmowane przez instytucje szkolnictwa wyższego wysiłki na rzecz pogłębienia umiędzynarodowienia znalazły odzwierciedlenie w postaci ponadnarodowych Uniwersytetów Europejskich.

Uniwersytety Europejskie

Marija Gabriel, europejska komisarz do spraw innowacji, badań naukowych, kultury, edukacji i młodzieży stwierdziła: „Aby umożliwić (...) prawdziwie europejską ścieżkę nauki i doświadczenia, potrzeba nowoczesnych transnarodowych kampusów zapewniających łatwy dostęp

do mobilności za granicą. Jesteśmy gotowi połączyć siły z państwami członkowskimi i instytucjami szkolnictwa wyższego w całej Europie. Wspólnymi siłami możemy zbliżyć edukację, badania naukowe i innowacje w służbie społeczeństwu. Sojusze europejskich szkół wyższych przecierają ten szlak”⁶. Przyszłość unijnych uniwersytetów będzie zatem kształtowana poprzez ściślejszą współpracę transnarodową. W obszarze szkolnictwa wyższego inicjatywa Uniwersytetów Europejskich, czyli ponadgranicznych partnerstw, należy do flagowych przedsięwzięć Komisji Europejskiej. Główne założenia inicjatywy dotyczą ujednolicenia dyplomów oraz prowadzenia wspólnych kierunków studiów w ramach sojuszy. W 2022 r. w Europie funkcjonowały 44 sojusze uczelni w ramach inicjatywy Uniwersytetów Europejskich. Skupiały one 340 instytucji szkolnictwa wyższego z 31 krajów, obejmujących wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej oraz Islandię, Norwegię, Serbię i Turcję⁷. W roku następnym istniało już 50 sojuszy obejmujących 430 uczelni w 35 krajach⁸. Do połowy 2024 r. zakładano funkcjonowanie 60 Uniwersytetów Europejskich skupiających ponad 500 szkół wyższych⁹. Jest to jedna z czterech inicjatyw przewodnich, a jednocześnie ambitne zamierzenie zawarte we wspomnianym już dokumencie Europejska strategia na rzecz szkół wyższych. W Polsce, w połowie 2023 r., do sieci Uniwersytetów Europejskich należały 23 uczelnie, z czego dziesięć dołączyło w tym właśnie roku¹⁰. Są to uczelnie o zróżnicowanych profilach,

⁶ *Uniwersytety przyszłości*, 19 stycznia 2022, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/uniwersytety-przyszlosci-2022-01-19_pl (dostęp: 31.08.2023).

⁷ *Erasmus+: współpraca 44 Uniwersytetów Europejskich...*

⁸ Instytucje szkolnictwa wyższego skupione w sojuszach rozlokowane są zarówno w krajach członkowskich Unii Europejskiej, jak i w krajach nieczłonkowskich: Islandii, Republice Macedonii Północnej, Norwegii, Serbii i Turcji, a także Albanii, Bośni i Hercegowinie oraz Czarnogórze; *Kolejne polskie uczelnie w gronie Uniwersytetów Europejskich*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/kolejne-polskie-uczelnie-w-gronie-uniwersytetow-europejskich> (dostęp: 30.08.2023).

⁹ *Erasmus+: współpraca 44 Uniwersytetów Europejskich...*

¹⁰ Aktualizowana lista polskich uczelni w sieci Uniwersytetów Europejskich publikowana jest na stronie Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji FRSE, <https://erasmusplus.org.pl/uniwersytety-europejskie> (dostęp: 30.08.2023).

od uniwersytetów, przez politechniki, po uczelnie rolnicze oraz innych kierunków. Większość polskich uczelni przystąpiła do inicjatywy Uniwersytetów Europejskich w ciągu ostatnich dwóch-trzech lat, zatem ich doświadczenie na polu współpracy międzynarodowej w takim wymiarze jest zapewne jeszcze niewielkie.

Zapewnienie jakości kształcenia na poziomie europejskiego konsorcjum wymaga długofalowego planowania obejmującego działalność wszystkich jednostek uczelni, w tym również bibliotek akademickich. W centrum niniejszych rozważań znalazły się właśnie uczelnie – księżnice osadzone w kontekście członkostwa ich macierzystych uczelni w europejskich sojuszach. Jednym z założeń Uniwersytetów Europejskich jest tworzenie międzyuczelnianych kampusów, które będą oferować studentom oraz naukowo-dydaktycznej kadrze uczelni mobilność bez przeszkód. Należy zatem zapytać, jak taka transformacja może wpłynąć na sposób funkcjonowania polskich bibliotek akademickich? Czy i jakie wyzwania, trudności, ale także jakie korzyści niesie akademickim bibliotekom usieciowienie uczelni? Autorka podejmuje w niniejszym tekście próbę odpowiedzi na tak postawione pytania, z zastrzeżeniem, że polskie uczelnie, a tym bardziej biblioteki, są w większości na bardzo początkowym etapie, same uczą się współpracy w takiej formule, prowadzą obserwacje i wyciągają wnioski. Jest to bardziej próba skierowania uwagi na istotne kwestie dotyczące długoterminowej strategii i kierunków transformacji bibliotek akademickich, rozpatrywana w perspektywie instytucjonalnej i globalnej – ponadinstytucjonalnej, a nawet ponadnarodowej – niż prezentacja doświadczeń i wniosków, które dopiero nadejdą. Pomimo wczesnej fazy funkcjonowania polskich uczelni w sieciach uczelni europejskich, należy już teraz zastanowić się nad transformacjami, jakie mogą, powinny, czy wręcz muszą przejść biblioteki akademickie funkcjonujące w sieciach Uniwersytetów Europejskich – ośrodkach edukacji, prowadzących badania naukowe oraz wdrażających innowacje.

Uniwersytet Warszawski i Sojusz 4EU+

W marcu 2018 r. wiodące w swoich krajach uniwersytety badawcze: Warszawski (UW), Sorboński, w Heidelbergu oraz Karola w Pradze podpisały deklarację o utworzeniu European University Alliance 4EU, tworząc zręb Sojuszu występującego obecnie pod akronimem 4EU+. W październiku tamtego roku do Sojuszu dołączyły jeszcze Uniwersytet Kopenhaski oraz Uniwersytet w Mediolanie. Kolejny partner, Uniwersytet Genewski, przyłączył się do Sojuszu 4EU+ w sierpniu 2022 r., a od 1 lipca 2023 r. nowym członkiem został francuski Uniwersytet Paris-Panthéon-Assas¹¹. Uczelnie członkowskie Sojuszu 4EU+ wspólnie kształcą studentów oraz prowadzą działalność badawczą – realizują ponad 100 wspólnych projektów badawczych, edukacyjnych i podnoszących kompetencje pracowników, realizowanych głównie w ramach programów flagowych, tzw. *flagshipów*¹². Współpraca w ramach aliansów stanowi wyzwanie dla całego środowiska akademickiego, m.in. powstaje nowa lub jest rozbudowywana oferta dydaktyczna dla studentów wszystkich uczelni Sojuszu¹³. Wiele projektów angażuje różne jednostki uczelni, w tym także biblioteki. Wkrótce po zawiązaniu Sojuszu 4EU+ w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie (BUW) odbyło się spotkanie inaugurujące współpracę bibliotek partnerskich uczelni. Reprezentanci bibliotek UW, Uniwersytetu Karola, Uniwersytetu Kopenhaskiego, Uniwersytetu w Heidelbergu oraz Uniwersytetu w Mediolanie rozmawiali na temat

¹¹ *Sojusz 4EU+/4EU+ Alliance*, <https://www.uw.edu.pl/wspolpraca/4euplusalliance/> (dostęp: 25.08.2023).

¹² *Flagshipy* realizowane w Sojuszu 4EU+ obejmują następujące dziedziny: Zdrowie i zmiany demokratyczne w środowisku miejskim; Europejskość: wielojęzyczność, różnorodność, obywatelskość; Dane, modele, transformacje; Przemiany środowiskowe. Por. L. Nalewajska, *Transgraniczne partnerstwa uczelni*, 12 stycznia 2023, <https://buwlog.uw.edu.pl/transgraniczne-partnerstwa-uczelni/> (dostęp: 25.08.2023).

¹³ Oferta kursów Sojuszu 4EU+ dostępna jest na *Student Portal* (<https://sp.4euplus.eu/home>).

edukacji informacyjnej, organizacji dostępu do elektronicznych zasobów informacji, wypożyczeń międzybibliotecznych i działalności w międzynarodowych organizacjach branżowych¹⁴. Kolejnym krokiem był udział BUW w projektach. Pierwszym z nich był European Research Project (EUP) realizowany w latach 2019–2022, w którego ramach BUW uczestniczyła w zadaniu *Open science and society* w ramach pakietu *Societal engagement*. Rezultatem prac była seria warsztatów *Open for you! An introduction series to open science. Everything you always wanted to know about open science but were afraid to ask!* Cykl szeroko dostępnych warsztatów w formie webinarów wprowadzających w zagadnienia Otwartej Nauki prowadzili w języku angielskim eksperci z uczelni członkowskich Sojuszu 4EU+, w tym pracownicy bibliotek partnerskich uczelni. Studenci, doktoranci, pracownicy akademicy i wszyscy zainteresowani kwestiami takimi jak: zachowanie praw autorskich, otwarte licencje, wyszukiwanie artykułów w otwartym dostępie czy drapieżne czasopisma, mogli uczestniczyć w wideokonferencji. Nagrania seminariów nadal są dostępne¹⁵.

W 2020 r. w ramach Programu Horyzont 2020 rozpoczęto prace nad wspólnym wnioskiem projektowym uczelni Sojuszu 4EU+¹⁶. Projekt TRAIN4EU (*Transforming ReseArch & INnovation agendas and support in 4EU+*), trwający 36 miesięcy od stycznia 2021 r., miał na celu podjęcie działań pogłębiających partnerską współpracę uczelni. Liderem pakietu prac *Mainstreaming Open Science* została Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie. Inicjatywa ta dotyczyła upowszechnienia idei otwartej nauki w środowisku akademickim, Biblioteka koordynowała prace

¹⁴ Spotkanie bibliotek 4EU+ odbyło się w dniach 28–29 marca 2019 r.; *Spotkanie bibliotek 4EU+*, 1 kwietnia 2019, <https://www.uw.edu.pl/spotkanie-bibliotek-4eu/> (dostęp: 25.08.2023).

¹⁵ *Open for you! An introduction series to open science* [seria 1], <https://4euplus.eu/4EU-273.html> (dostęp: 25.08.2023).

¹⁶ K. Minch, *TRAIN4EU+ WP5, Pierwszy etap projektu*, 31 sierpnia 2021, <https://buwlog.uw.edu.pl/train4eu-wp5-pierwszy-etap-projektu/> (dostęp: 30.08.2023); Z. Wiorogórska, *TRAIN4EU+ WP5, Drugi etap projektu*, 10 sierpnia 2023, <https://buwlog.uw.edu.pl/train4eu-wp5-drugi-etap-projektu/> (dostęp: 30.08.2023).

przedstawicieli uczelni Sojuszu¹⁷. W wyniku wstępnych prac przeprowadzono analizę SWOT aktualnego stanu zaawansowania partnerskich uczelni w działania propagujące otwartość w nauce. Dalsze działania koncentrowały się na zagadnieniach związanych właśnie z otwartą nauką: zarządzaniu danymi badawczymi, zasadami FAIR, odpowiedzialnym publikowaniem w modelu *open access*, wsparciem nauki obywatelskiej. Głównym celem zadania *Mainstreaming Open Science* było zbadanie i zrozumienie zaangażowania bibliotek uniwersyteckich oraz innych jednostek uczelni w propagowanie idei otwartej nauki i wspieranie naukowców w tym zakresie. Dokonano analizy, w jaki sposób akademickie ksiąznice i inne jednostki uczelni wspomagają naukowców w procesie publikowania, przygotowują plany zarządzania danymi badawczymi, czy wspierają projekty nauki obywatelskiej. Wynikiem prac są raporty¹⁸, które prezentują szczegółową analizę sytuacji instytucjonalnej poszczególnych partnerów we wspomnianym zakresie. Projekt TRAIN4EU, z jego podzadaniem *Mainstreaming Open Science*, jest niezwykle istotny dla wzmocnienia potencjału badawczego Uniwersytetu Warszawskiego oraz poprawy pozycjonowania uczelni w rankingach.

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie uczestniczyła także w działaniach w ramach projektu *4EU+ for Ukraine*, mającego na celu wsparcie akademickich bibliotekarzy ukraińskich. Było to odrębne działanie

¹⁷ Poza uczelniami genewską i paryską, które do Sojuszu przystąpiły w kolejnych latach.

¹⁸ Poszczególne zadania projektowe kończyły się raportami. Pierwszy powstał w oparciu o analizę SWOT, na podstawie której dokonano wyboru konkretnych zagadnień z zakresu otwartej nauki do analizy oraz nakreślono kierunki i procedury dalszych działań. Kolejny to *Report on best practices on OpenScience publication and Open research Data, mainstreaming Open Science*, podsumowujący część koncentrującą się na identyfikacji najlepszych praktyk z zakresu otwartej nauki oraz otwartych danych badawczych. Kolejny *Report on Libraries or Other University Units as Supporting Centres for Mainstreaming Open Science* został ukończony pod koniec 2023 r. Raporty z zadań realizowanych przez BUW wraz z innymi w ramach całego pakietu udostępnione będą w otwartym repozytorium Zenodo w drugiej połowie 2024 r.

podjęte przez bibliotekarki i bibliotekarzy z BUW oraz z biblioteki Uniwersytetu Karola w Pradze. Rezultatem tego projektu jest przewodnik na temat otwartej nauki, który został przetłumaczony na język ukraiński oraz umieszczony w repozytorium Zenodo¹⁹. Niewątpliwą wartością dodaną współpracy BUW z pozostałymi bibliotekami z uniwersytetów Sojuszu 4EU+ była możliwość porównania, na jakim etapie rozwoju znajduje się obecnie Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie oraz czerpanie inspiracji z bardziej zaawansowanych rozwiązań stosowanych już w innych sojuszowych uczelniach i ich księżnicach²⁰.

Sojusz 4EU+ w celu pogłębienia podjętych w ramach EUP działań opracował projekt *One Comprehensive Research European University* (1CORE²¹). Założeniem tego projektu, rozpoczętego w 2022 r., jest „zwiększenie zasięgu sojuszu 4EU+ wśród społeczności europejskiej”, m.in. poprzez włączenie otwartej nauki do głównego nurtu uniwersytetów Sojuszu, definiowanie wytycznych dotyczących otwartego dostępu i inicjatyw publikacyjnych, czy oferowanie szerokiego wachlarza działań w zakresie bezpłatnego uczenia się (np. w formie seminariów

¹⁹ Z. Wiorogorska, A. Wołodko i in., *Відкрита наука Вступний посібник*, Zenodo, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10370739> (dostęp: 20.04.2024).

²⁰ Zestawienia dotyczące m.in. rozwiązań stosowanych w poszczególnych uczelniach Sojuszu 4EU+ z zakresu otwartego publikowania, nauki obywatelskiej, infrastruktury potrzebnej do realizowania tych oraz innych zadań związanych z archiwizowaniem i udostępnianiem dorobku naukowego pracowników i studentów uczelni ujawniły sporą przepaść między tym, czym dysponują biblioteki uczelni w Kopenhadze, Heidelbergu czy Paryżu a warszawskimi realiami. Pokazały także zróżnicowany stopień zaawansowania w rozwijaniu krajowych polityk czy narzędzi wykorzystywanych do upowszechniania idei otwartości w nauce. Pomimo sporego opóźnienia w tym zakresie w Polsce czy Czechach, wartościowe było poznanie szczegółowych rozwiązań stosowanych przez partnerów. Ponadto jednym z założeń tworzenia sojuszy uczelni europejskich jest także wyrównywanie poziomu i dążenie do doskonałości nie tylko na polu badań naukowych, ale także innych, obejmujących sferę funkcjonowania uczelni.

²¹ *Projekt Sojuszu 4EU+ nagrodzony przez Komisję Europejską*, 27 lipca 2022, <https://www.uw.edu.pl/projekt-sojuszu-4eu-nagrodzony-przez-komisje-europejska/> (dostęp: 25.09.2023).

internetowych, kursów MOOC, wizualizacji, nauki obywatelskiej)²². W ramach projektu ICORE, BUW uczestniczy w pakiecie prac *4EU+ at the service of the European society*, a w szczególności w pracach trzech zespołów. W ramach prac zespołu *Mainstream Open Science in 4EU+ universities* powstała druga edycja szkoleń *Open for you!*²³ z zakresu otwartej nauki, tym razem dotycząca bardziej szczegółowych zagadnień. Drugim działaniem jest zadanie *4EU+ University Publishing*, którego rezultatem będzie przygotowanie dwóch otwartych podręczników w innowacyjnej formule publikacyjnej²⁴. Trzeci zespół *Data management policy* zajmuje się wypracowaniem wspólnej polityki zarządzania danymi – ujednoliceniem zasad przechowywania i udostępniania danych na uczelniach Sojuszu 4EU+.

Biblioteki w sojuszach – badanie ankietowe

Zagadnienie transformacji polskich bibliotek akademickich na tle powstających i rozwijających się sojuszy uczelni europejskich jest w Polsce nowym zjawiskiem, ponieważ większość istniejących obecnie partnerstw powstała na przestrzeni zaledwie ostatnich kilku lat. W opinii autorki zjawisko to będzie wymagało strategicznego planowania działań tym zakresie w przyszłości. Podstawę do dokonania analizy stanu obecnego stanowią wyniki badania ankietowego „Transformacje polskich bibliotek akademickich w kontekście międzynarodowych partnerstw uczelni europejskich”, które autorka przeprowadziła wśród bibliotek

²² Informacje pochodzą z niepublikowanych materiałów dotyczących projektu ICORE.

²³ *Open for you! An introduction series to open science* [seria 2], <https://4euplus.eu/4EU-688.html> (dostęp: 25.09.2023). Webinary rozpoczęły się w lutym 2023 r.

²⁴ A. Wołodko, *Rok 2022 w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie oraz biblioteki wydziałowe Uniwersytetu Warszawskiego w roku 2022*, A. Wołodko, M. Rowińska, K. Ślaska (red.), Warszawa 2023, s. 2–3.

akademickich polskich uczelni należących do partnerskich sieci współpracy Uniwersytetów Europejskich. Formularz ankietowy przygotowano w Google Docs, a wypełnianie ankiety trwało od 5 czerwca do 31 lipca 2023 r. Z badania została wyłączona Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, której działania potraktowano jako studium przypadku, a jednocześnie tło dla wyników ankiety. Odpowiedzi udzieliło dziewięć instytucji²⁵. Niniejsze badanie może mieć zatem jedynie charakter poglądowy i wstępnie ukazujący ogólne tendencje.

Formularz ankiety składał się z 16 pytań, głównie zamkniętych, jednak w celu uzyskania pełniejszych informacji zawarto także kilka pytań otwartych. Metryczka obejmowała nazwy: uczelni, biblioteki oraz sojuszu. Zapewniono także możliwość zamieszczenia dodatkowych uwag i komentarzy związanych z transformacją bibliotek akademickich w sojuszach uczelni europejskich.

Współpraca międzynarodowa stanowi istotny element działalności badawczej i edukacyjnej uczelni. Jednak tworzenie partnerstw z uczelniami europejskimi stanowi nowe doświadczenie na gruncie polskim. Respondenci wskazali, że ich uczelnie przystąpiły do sojuszy na przestrzeni lat 2019–2022²⁶. Czy w tym czasie biblioteki akademickie zdążyły już skorzystać z możliwości, które daje partnerska współpraca uczelni i zaangażowały się lub zostały włączone np. w projekty podejmowane przez macierzystą uczelnię? Odpowiedzi twierdzącej udzieliło 55,6% respondentów. Podano kilka przykładów takich działań:

- *Przygotowanie danych i analiz dotyczących aktualnych partnerów oraz potencjalnych (w celu rozszerzenia współpracy).*

²⁵ Jak wspomniano wcześniej, w 2023 r. dziesięć polskich uczelni przystąpiło do sojuszy, zatem liczba ankietowanych instytucji, które mogłyby podzielić się jakimkolwiek doświadczeniem była znacznie mniejsza i wyniosła, po wyeliminowaniu BUW, dwanaście bibliotek.

²⁶ Trzy odpowiedzi wskazały rok 2022; jedna z bibliotek podała rok 2016 – moment od kiedy jej macierzysta uczelnia współpracuje z szeroką siecią uczelni europejskich The Guild (https://en.wikipedia.org/wiki/Guild_of_European_Research-Intensive_Universities, dostęp: 25 sierpnia 2023).

- *Pracownicy biblioteki brali udział w konferencji inauguracyjnej oraz warsztatach poszczególnych zespołów projektowych. Dyrektor biblioteki uczestniczy w koordynowaniu działań w ramach sojuszu. Siedziba sojuszu mieści się w budynku biblioteki.*
- *Na razie [biblioteka] jest na etapie prac roboczych oraz nawiązywania kontaktów z bibliotekami poszczególnych uczelni. Były już wzajemne wizyty studyjne (...).*
- *(...) pracownicy biblioteki uczestniczą w spotkaniach i pracach grupy eksperckiej Open Science. (...) Pracownicy biblioteki uczestniczą w spotkaniach i pracach grupy Open Research Cluster, w realizacji projektu Una.Resin, w wymianie pracowników pomiędzy uczelniami.*

Mniejszą aktywność odnotowano w zakresie indywidualnie nawiązywanych przez biblioteki kontaktów lub bliższej współpracy z biblioteką lub bibliotekami z sojuszu. Jedna trzecia respondentów potwierdziła podjęcie takich kontaktów, a obejmowały one:

- regularne kontakty podejmowane przez dyrektorów bibliotek (37,5% – 3 odpowiedzi),
- bezpośrednią współpracę dotyczącą niektórych działów biblioteki (25% – 2 odpowiedzi),
- współpracę polegającą na wymianie doświadczeń pracowników z poszczególnych działów, np. w formie spotkań i prezentacji online na ustalone wspólnie tematy (25% – 2 odpowiedzi),
- współpracę polegającą na wspólnym organizowaniu konferencji i seminariów, także dla szerokich kręgów odbiorców (12,5% – 1 odpowiedź),
- współpracę polegającą na podejmowaniu wspólnych projektów, np. edukacyjnych lub dotyczących innych aktualnych kwestii, jak otwarta nauka, otwarte publikowanie itp. (12,5% – 1 odpowiedź),
- jedną z form współpracy są wizyty studyjne i *job shadowing* w bibliotekach partnerów (25% – 2 odpowiedzi),

- podjęcie współpracy w zakresie współtworzenia bazy danych dla uczelni sojuszu (np. w formie repozytorium uczelni sojuszu) (12,5% – 1 odpowiedź),
- podjęcie współpracy w zakresie poszerzania otwartego dostępu do publikacji wspólnie tworzonych na partnerskich uczelniach sojuszu (12,5% – 1 odpowiedź),
- podjęcie współpracy w zakresie tworzenia dostępu do otwartych danych badawczych i zarządzania nimi na uczelniach sojuszu (12,5% – 1 odpowiedź).

Dodatkowym przykładem, jaki podał jeden z respondentów było: „Zaproszenie przedstawicieli poszczególnych bibliotek do opublikowania artykułów w naszym czasopiśmie «Biblioteka»”.

Żaden z respondentów nie wybrał odpowiedzi wskazującej, że kontakty między bibliotekami są sporadyczne i przebiegają głównie na szczeblu kierownictwa bibliotek. Nie wskazano również, że kontakty polegają głównie na szkoleniach w partnerskich bibliotekach w ramach programu Erasmus+. Jedna odpowiedź wskazywała, że współpraca jest utrudniona ze względu na duże różnice stopnia zaawansowania rozwoju partnerskich bibliotek oraz ich rozbieżne dążenia. Poproszono respondentów, aby bardziej szczegółowo opisali, na czym polega podjęta współpraca między bibliotekami sojuszu. Podano tylko jeden przykład: „Wymiana doświadczeń związanych z zarządzaniem systemami: repozytoriów publikacji, repozytoriów danych, CRIS. Wymiana doświadczeń związanych z zakupami baz danych piśmiennictwa naukowego, współpraca w ramach wystąpień na konferencji”.

Sięciowanie uczelni wpływa na zacieśnienie współpracy w przestrzeni edukacyjno-badawczej uczelni, ma również istotne znaczenie dla wymiany doświadczeń na poziomie instytucjonalnym, jak i kadrowym. Niemal 90% respondentów uznała, że przystąpienie do sojuszu uczelni europejskich wpłynęło na podniesienie stopnia umiędzynarodowienia ich macierzystej uczelni (55,6% – w znacznym stopniu, 33,3% – w niewielkim). Nie udzielono odpowiedzi negatywnej, a tylko jeden respondent nie miał w tej kwestii zdania. Całkowicie odmiennie

uksztaltowały się odpowiedzi na pytanie o to, jaki był wpływ przystąpienia uczelni do sojuszu na umiędzynarodowienie biblioteki. Tu w równych proporcjach odpowiedzi były albo negatywne (11,1% – zupełnie nie wpłynęło, 33,3% – wpływ dotychczas nie jest zauważalny), albo wskazujące na brak zdania respondentów w tej kwestii (44,4%). Zaledwie dwie odpowiedzi wskazały, że przyniosło to pozytywne oddziaływanie dla biblioteki (jedna odpowiedź potwierdzająca pozytywny wpływ w znacznym stopniu i jedna w niewielkim). Pozytywny wpływ na wzrost internacjonalizacji biblioteki jeden respondent dostrzegł „głównie w ramach zarządzania zasobami cyfrowymi”.

W badaniu zapytano także o to, czy przystąpienie uczelni do sojuszu europejskich uczelni wpłynęło, choćby częściowo, na zmianę zakresu pracy biblioteki oraz bibliotekarzy. Nieco ponad połowa respondentów (55,6%) uznała, że trudno to określić, pozostała część (44,4%) była zdania, że nie miało to wpływu. Pomimo że nikt nie wskazał bezpośredniego pozytywnego oddziaływania, kilku respondentów podało jednak przykłady rezultatów, jakie przyniosło lub może przynieść w przyszłości zacieśnienie współpracy w ramach sieci uczelni:

- *Uczestnictwo w sojuszu trwa zbyt krótko, aby mogło mieć wymierny wpływ na pracę bibliotekarzy. Jednak 2 osoby zaangażowane w prace CIVICA zaczynają czerpać pomysły i inspirować się pracą takich bibliotek, jak w LSE czy Sciences Po.*
- *Jedna osoba została przez Prorektora wyznaczona jako koordynator do prac związanych z działaniem konsorcjum w ramach poszczególnych zadań – co wiąże się ze zwiększeniem obowiązków (za co nie jest dodatkowo wynagradzana).*
- *Wymiana doświadczeń pozwala na wdrażanie nowych rozwiązań i podnoszenie kwalifikacji zespołu biblioteki.*

Umiędzynarodowienie uczelni nie jest nowym faktem. Nowością jest skala i tempo tego zjawiska. Z drugiej strony szybkość, z jaką przybywa publikacji naukowych, zmieniające się podejście w udostępnianiu danych badawczych (otwarta nauka) oraz upowszechnianie się współpracy naukowej w postaci międzynarodowych zespołów badawczych znajdują

wkrótce przełożenie na zmiany w sposobach publikowania i udostępniania osiągnięć naukowych. Zdaniem autorki artykułu te elementy, w połączeniu z rozwojem partnerskich sieci uczelni europejskich, znacząco wpłyną na modyfikowanie sposobów publikowania naukowego. Dlatego w badaniu ankietowym zapytano, czy w opinii ankietowanych proces internacjonalizacji szkolnictwa wyższego, nowe trendy publikacyjne (np. *co-publishing*) oraz otwieranie nauki mogą wpłynąć na zmodyfikowanie sposobu działania bibliotek akademickich, szczególnie w zakresie współtworzenia z partnerskimi uczelniami repozytoriów, platform i baz danych lub współuczestnictwa w procesie publikacyjnym. Było to pytanie otwarte, na które uzyskano następujące odpowiedzi:

- *Na pewno mogą.*
- *Owszem, można założyć, że do takich zmian dojdzie.*
- *Biblioteki zmieniają się każdego dnia. W czasach moich studiów (2004–2009) jako jej użytkownik mnóstwo czasu spędzałem w czytelni. Dziś, żadna szanująca się biblioteka uczelniana nie wyobraża sobie funkcjonowania bez możliwości zapewnienia zdalnego dostępu do subskrybowanych baz danych. Nie jest, a raczej nie powinno być to już miejsce, gdzie jedynie wypożycza się książki.*
- *Wspólne programy studiów z pewnością wpłyną na modyfikację działania bibliotek i powstanie wspólnych inicjatyw. Na razie dopiero zaczynamy działania w [sojuszu].*
- *Nie jest to możliwe w najbliższej przyszłości ze względu na bardzo różny poziom, na jakim stoi dostęp do otwartej edukacji w poszczególnych krajach.*
- *Tak, prędzej czy później będzie to miało ogromne znaczenie.*
- *Działania internacjonalizacji szkolnictwa wyższego na pewno mogą wpłynąć na współtworzenie przez biblioteki akademickie nowych rozwiązań informatycznych m.in. repozytoriów. Zmiany związane z inicjatywami publikowania otwartego już wpływają na zmiany organizacyjne bibliotek i podejmowanie nowych wyzwań związanych z zarządzaniem różnorodnymi zasobami*

cyfrowymi (zarządzanie repozytoriami, organizacja dostępu do zasobów cyfrowych, widoczność i indeksowanie zasobów cyfrowych, ewaluacja nauki, zarządzanie danymi badawczymi itp.).

- *Tak, zgadzamy się z powyższą opinią.*

Ambitne zamierzenie Komisji Europejskiej, jakim są Uniwersytety Europejskie, z pewnością przyniesie w przyszłości wiele korzystnych dla całego społeczeństwa rezultatów. Wpłynie na perspektywę internacjonalizacji uczelni, perspektywę, która powinna być osadzona w każdej warstwie struktury operacyjnej instytucji. W jaki sposób akademickie biblioteki będą mogły odnieść korzyści z takiej współpracy? Respondenci podali następujące przykłady:

- *Potencjalnie wymiana doświadczeń w zakresie zarządzania i dobrych praktyk. Możliwość kooperacji.*
- *Wyjazdy w ramach programów Erasmus oraz wymiana doświadczeń.*
- *Tworzenie wspólnych zasobów, czerpanie z doświadczeń.*
- *Dzielenie się doświadczeniami.*
- *Poszerzanie kompetencji, zdobywanie wiedzy, nawiązywanie kontaktów i wszelkie inne typowe korzyści płynące z kontaktów międzynarodowych.*
- *Podnoszenie kwalifikacji pracowników, widoczność biblioteki na forum międzynarodowym, zmiana strategii działania biblioteki, wprowadzanie nowych trendów w funkcjonowaniu biblioteki, dostosowywanie infrastruktury uczelni itp.*

A jakie zagrożenia dla biblioteki w związku z międzynarodowym partnerstwem uczelni mogą wystąpić? Respondenci wykazali spory optymizm w tej kwestii, zwracając uwagę z jednej strony na możliwe dodatkowe obciążenia pracowników bibliotek, a z drugiej zauważyli konieczność pogłębienia kompetencji bibliotekarzy:

- *W naszej opinii tego typu współpraca nie jest obciążona ryzykiem.*
- *Nie dostrzegam.*
- *Problemy związane ze stanem prawnym w poszczególnych krajach na temat praw autorskich, dostępu do zasobów, baz danych.*

- *Znacznie zwiększony zakres obowiązków. Bo dotychczasową pracę również trzeba będzie wykonywać.*
- *Deficyt wykwalifikowanych pracowników, zaangażowanie pracowników.*

Aby efektywnie rozwijać i pogłębiać współpracę bibliotek w ramach sojuszy uczelni, konieczna jest dobra komunikacja. Jakie bariery mogą wystąpić w nawiązywaniu lub zacieśnianiu współpracy z bibliotekami partnerskich uczelni? Jak wykazało badanie, większa uwaga kierowana jest raczej na kwestie kompetencyjne i organizacyjne niż na finansowe i infrastrukturalne. Respondenci mieli możliwość wybrania kilku spośród zaproponowanych odpowiedzi dotyczących barier w rozwijaniu współpracy:

- brak inicjatywy ze strony partnerów (2 odpowiedzi),
- trudności w nawiązywaniu współpracy – brak odzewu ze strony partnerów na inicjowane działania (1 odpowiedź),
- brak lub niewielkie możliwości organizacyjne Państwa biblioteki w zwiększeniu aktywności w tym zakresie, np. czasowe, kadrowe (3 odpowiedzi),
- brak lub niewystarczające kompetencje pracowników Państwa biblioteki w nawiązywaniu lub utrzymywaniu kontaktów międzynarodowych, m.in. kompetencji językowych (1 odpowiedź),
- zbyt głębokie różnice w stopniu zaawansowania i możliwościach rozwojowych poszczególnych bibliotek w sojuszu, co powoduje brak zainteresowania bliższą współpracą ze strony części partnerów (3 odpowiedzi).

Nie wybrano następujących propozycji odpowiedzi:

- brak lub małe możliwości infrastrukturalne biblioteki, np. niewystarczające wyposażenie, brak albo ograniczony dostęp do odpowiedniego oprogramowania do organizacji spotkań online,
- brak lub niewielkie możliwości finansowe biblioteki, np. na wyjazdy studyjne lub przyjmowanie partnerów u siebie,

- brak lub niewystarczające wsparcie władz uczelni w rozwijaniu tego typu kontaktów i współpracy na poziomie biblioteki.

Jeden z respondentów wskazał ponadto na: „Brak motywacji oddolnej. Nie wszyscy pracownicy rozumieją znaczenie takiej współpracy”.

Zacieśnianie współpracy międzynarodowej w postaci partnerskich sieci uczelni z różnych krajów europejskich staje się jednym z dominujących aspektów procesu umiędzynarodowienia szkolnictwa wyższego. Proces ten znajduje, a przynajmniej powinien znaleźć odzwierciedlenie w sposobie funkcjonowania wszystkich jednostek organizacyjnych uczelni, a więc także bibliotek. Dlatego też w badaniu ankietowym poproszono o odniesienie się do stwierdzenia, że praca biblioteki akademickiej w coraz większym stopniu będzie miała wymiar działań międzynarodowych. Ocena w skali od 1 (całkowicie się nie zgadzam) do 5 (całkowicie się zgadzam) wykazała, że większość respondentów dostrzega przyszłe funkcjonowanie bibliotek akademickich właśnie w kontekście międzynarodowym (55,6% – całkowicie się zgadzam, 11,1% – raczej się zgadzam). Tylko jeden respondent (11,1%) wyraził zdecydowanie negatywny osąd w tej kwestii, pozostali nie mieli zdania na ten temat (22,2%).

Proces funkcjonowania partnerskich sieci uczelni europejskich znajduje się dopiero w początkowej fazie rozwoju. Silniejsze angażowanie się jednostek takich jak biblioteki wymaga czasu oraz planowania przemyślanych działań. Biblioteki jeszcze nie w pełni odnalazły obszary, w których mogłyby współpracować w międzynarodowym gronie i z których same mogłyby czerpać korzystne efekty. Potwierdzają to komentarze respondentów badania ankietowego:

- *Uczelnia w programie uczestniczy od dwóch lat. Być może zostanie wypracowany obszar, w który będzie można zaangażować [bibliotekę];*
- *Jesteśmy w procesie zmian, w procesie kształtowania się nowych formuł współpracy międzynarodowej i bardzo trudno jest ocenić w tej chwili, jakie konsekwencje dla bibliotek i całego systemu*

oraz dla bibliotekarzy i innych pracowników biblioteki będzie miał udział naszej uczelni w konsorcjum.

Zakończenie

Wzmocnienie pozycji uczelni w świecie, intensyfikacja międzynarodowego transferu wiedzy, pogłębianie procesu umiędzynarodowienia uczelni stanowią silne aspiracje współczesnych instytucji szkolnictwa wyższego w obszarze europejskim. Biblioteki akademickie mogą wspierać te ambicje m.in. poprzez rozbudowę międzynarodowych płaszczyzn wymiany doświadczeń oraz wzajemnego doradztwa obejmujących programy edukacyjne i wspólne projekty badawcze. Akademickie ksiąźnice mogą i zapewne będą rozwijać międzynarodową współpracę w ramach sojuszy europejskich uczelni również w zakresie wspólnego inicjowania działań mających na celu udostępnianie zasobów edukacyjnych, ale również osiągnięć badawczych w postaci wspólnie tworzonych baz wiedzy, czy współpracy publikacyjnej. Transformacje strukturalne oraz funkcjonalne akademickich ksiąźnic w kontekście Uniwersytetów Europejskich z pewnością umożliwią realizację aspiracji bibliotek akademickich do włączenia się w proces umiędzynarodowienia uczelni. W dalszej perspektywie, być może już w kontekście globalnych uniwersytetów, gdzie współpraca obejmować będzie wiele kampusów, także akademickie biblioteki będą pracować w złożonym środowisku wielokulturowym i budować silniejsze profesjonalne społeczności międzynarodowe. Uniwersytety globalne już funkcjonują w Stanach Zjednoczonych i Australii²⁷. Choć koncepcja globalnych uniwersytetów jest relatywnie nowa, to jednak nie można pomijać tego aspektu, aby nie pozostać na marginesie rozwoju.

²⁷ G. Dobson, K. Edersheim, *The emergence of global universities*, „University World News” 9 października 2021, <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20211008094925464> (dostęp: 25.08.2023).

Bibliografia

Kwiek M., *Uniwersytet w dobie przemian: instytucje i kadra akademicka w warunkach rosnącej konkurencji*, Warszawa 2015.

Wołodko A., *Rok 2022 w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie oraz biblioteki wydziałowe Uniwersytetu Warszawskiego w roku 2022*, A. Wołodko, M. Rowińska, K. Ślaska (red.), Warszawa 2023, s. 2–3.

Netografia

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a European strategy for universities, European Commission, Strasbourg 2022, <https://education.ec.europa.eu/document/commission-communication-on-a-european-strategy-for-universities> (dostęp: 30.08.2023).

Communication from the Commission on a European strategy for universities, <https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/2022-01/communication-european-strategy-for-universities-graphic-version.pdf> (dostęp: 30.08.2023).

Dobson G., Edersheim K., *The emergence of global universities*, „University World News” 9 października 2021, <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20211008094925464> (dostęp: 25.08.2023).

Erasmus+: współpraca 44 Uniwersytetów Europejskich, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/erasmus-wspolpraca-44-universytetow-europejskich-2022-07-28_pl (dostęp: 30.08.2023).

Europejska Przestrzeń Badawcza, https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/european-research-area_en (dostęp: 30.08.2023).

Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego, <https://www.ehea.info/> (dostęp: 30.08.2023).

- Kolejne polskie uczelnie w gronie Uniwersytetów Europejskich*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/kolejne-polskie-uczelnie-w-gronie-uniwersytetow-europejskich> (dostęp: 30.08.2023).
- Minch K., *TRAIN4EU+ WP5, Pierwszy etap projektu*, 31 sierpnia 2021, <https://buwlog.uw.edu.pl/train4eu-wp5-pierwszy-etap-projektu/> (dostęp: 30.08.2023).
- Nalewajska L., *Transgraniczne partnerstwa uczelni*, 12 stycznia 2023, <https://buwlog.uw.edu.pl/transgraniczne-partnerstwa-uczelni/> (dostęp: 25.08.2023).
- Open for you! An introduction series to open science* [seria 1], <https://4euplus.eu/4EU-273.html> (dostęp: 25.08.2023).
- Open for you! An introduction series to open science* [seria 2], <https://4euplus.eu/4EU-688.html> (dostęp: 25.09.2023).
- Projekt Sojuszu 4EU+ nagrodzony przez Komisję Europejską*, 27 lipca 2022, <https://www.uw.edu.pl/projekt-sojuszu-4eu-nagrodzony-przez-komisje-europejska/> (dostęp: 25.08.2023).
- Sojusz 4EU+ / 4EU+ Alliance*, <https://www.uw.edu.pl/wspolpraca/4euplus-alliance/> (dostęp: 25.08.2023).
- Spotkanie bibliotek 4EU+*, 1 kwietnia 2019, <https://www.uw.edu.pl/spotkanie-bibliotek-4eu/> (dostęp: 25.08.2023).
- Student Portal, <https://sp.4euplus.eu/home>
- The Guild*, https://en.wikipedia.org/wiki/Guild_of_European_Research-Intensive_Universities (dostęp: 25.08.2023).
- Uniwersytety Europejskie, <https://erasmusplus.org.pl/uniwersytety-europejskie> (dostęp: 25.08.2023).
- Uniwersytety przyszłości*, 19 stycznia 2022, https://poland.representation.ec.europa.eu/news/uniwersytety-przyszlosci-2022-01-19_pl (dostęp: 31.08.2023).
- Wiorogórska Z., *TRAIN4EU+ WP5, Drugi etap projektu*, 10 sierpnia 2023, <https://buwlog.uw.edu.pl/train4eu-wp5-drugi-etap-projektu/> (dostęp: 30.08.2023).
- Wiorogórska Z., Wołodko, A. i in., *Відкрита наука Вступний посібник*, Zenodo 2023, <https://doi.org/10.5281/zenodo.10370739> (dostęp: 20.04.2024).

mgr Agnieszka Dolińska

mgr Daria Wojdanowicz

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Doświadczenia Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu podczas realizacji projektu „Zintegrowany Program Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu”

Experience of the Poznań University of Economics and Business Main Library during the implementation of the project „Integrated Development Program of the Poznań University of Economics and Business”

Słowa kluczowe: digitalizacja, projekt unijny, prace doktorskie, ochrona zbiorów, Baza Wiedzy UEP.

Keywords: digitization, EU project, PhD thesis, collection protection, PUEB Base of Knowledge.

Abstrakt

Projekt „Zintegrowany Program Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu” (umowa nr POWR.03.05.00-00-Z011/17) jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego

Wiedza Edukacja Rozwój 2014–2020. Jednym z zadań realizowanych w ramach tak dużego przedsięwzięcia jest digitalizacja najstarszych prac doktorskich znajdujących się w zbiorach Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (UEP). W rozdziale przedstawiono poszczególne fazy projektu, począwszy od przygotowania publikacji do skanowania, stworzenia opisów bibliograficznych zdigitalizowanych publikacji, aż do rejestracji i umieszczenia plików w uczelnianym repozytorium. Szczególnie podkreślono wartość skanowanych zbiorów w kontekście ich ochrony i upowszechnienia.

Abstract

The project „Integrated Development Program of the Poznań University of Economics and Business” (agreement number POWR.03.05.00-00-Z011/17 is co-financed by the European Union from the European Social Fund under the Operational Program Knowledge Education Development 2014–2020. One of the tasks carried out as part of such a large project is the digitization of the oldest doctoral theses in the collection of the Poznań University of Economics and Business Main Library. The chapter presents the various phases of the project, starting with the preparation of publications for scanning, the creation of bibliographic descriptions of digitized publications, up to the registration and placement of files in the university repository. The value of the scanned collections in terms of their protection and dissemination was particularly highlighted.

Wstęp

Na przestrzeni ostatnich lat biblioteki przeszły znaczną transformację poszerzając swoje zadania i pełnione funkcje. Z jednostek, które głównie gromadziły i udostępniały zbiory stały się również miejscem rozwoju kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. To rozwój nowych technologii sprawił, że nie ukrywają już swoich cennych zasobów w magazynach, ale udostępniają je szerokiemu gronu różnorodnych odbiorców na całym świecie.

Jednym z narzędzi umożliwiających to zadanie jest digitalizacja, w efekcie której powstaje cyfrowa reprodukcja¹, mająca na celu otrzymanie wersji dokumentu jak najbardziej wiernej oryginałowi. Zbiory poddaje się temu procesowi, by, po pierwsze, chronić dokumenty

¹ *Digitalizacja piśmiennictwa*, D. Parandowski (red.), Warszawa 2010, s. 13.

ograniczając przyszły kontakt z czytelnikiem (dokument jest mniej narażony na zniszczenie), po drugie, aby upowszechnić dostęp do zbiorów, umożliwiając czytelnikom wygodne korzystanie bez wychodzenia z domu².

W niniejszej pracy przedstawiono doświadczenia Biblioteki Głównej UEP podczas digitalizacji w ramach realizacji projektu „Zintegrowany Program Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu”. Omówiono poszczególne fazy, począwszy od prezentacji samego projektu oraz specyfikacji przetargu i nawiązania współpracy z firmą skanującą. Zaprezentowano procedury przygotowania publikacji do skanowania, zasady tworzenia opisów bibliograficznych zdigitalizowanych publikacji oraz ustalenia dotyczące rejestracji i umieszczenia plików w repozytorium uczelnianym.

Prezentacja projektu

„Zintegrowany Program Rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu o numerze WND-POWR.03.05.00-00-Z011/17” to projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Wiedza – Edukacja – Rozwój 2014–2020. Jego realizacja trwała od marca 2018 r. do grudnia 2023 r., a całkowity koszt wyniósł 11 805 079 zł, przy dofinansowaniu o wartości 11 450 926,63 zł. Projekt podzielono na cztery moduły działań:

- moduł programów kształcenia,
- moduł studiów doktoranckich,
- moduł zarządzania w instytucjach szkolnictwa wyższego,
- moduł szkoleń kadry zarządzającej³.

² A. Trembowiecki, *Digitalizacja dla początkujących*, Warszawa 2014, s. 13.

³ *Zintegrowany program rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, <https://ue.poznan.pl/zintegrowany-program-rozwoju-universytetu-ekonomicznego-w-poznaniu/> (dostęp: 17.08.2023).

Zadanie dotyczące digitalizacji doktoratów wydanych i obronionych w latach 1960–2006 na UEP (wcześniej Wyższej Szkole Handlowej i Akademii Ekonomicznej w Poznaniu) oraz wybranych książek Wydawnictwa UEP wydanych w latach 1988–2016 zostało wpisane w moduł zarządzania w instytucjach szkolnictwa wyższego i jego realizacja trwała od maja 2022 do grudnia 2023. W ramach tego modułu zrealizowano również inne zadania, np. zakup i wdrożenie zintegrowanego systemu informatycznego podnoszącego jakość zarządzania uczelnią, zmianę systemów do obsługi dziekanatów, finansowo-księgowego, kadrowo-płacowego, do obsługi majątku trwałego, inwentaryzacji oraz budżetowania⁴.

Ogromną zaletą tego projektu była możliwość zastosowania outsourcingu, czyli zlecenia zdigitalizowania publikacji firmie zewnętrznej. To rozwiązanie zdecydowanie przysłużyło się finansom jednostki, nie wymagało stworzenia etatu osoby skanującej oraz posiadania całej infrastruktury dla pracowni digitalizacji, w tym profesjonalnego, drogiego sprzętu skanującego. Biblioteka skupiła się tylko na procesie tworzenia metadanych do zeskanowanych publikacji i sposobie, w jaki umieści je w internecie i udostępni czytelnikom. Na przestrzeni lat wypracowano w Polsce schemat korzystania z tej formy. Po ogłoszeniu i wygraniu przetargu na digitalizację określonego zbioru dokumentów, wygrana firma przyjeżdża i skanuje dokumenty na miejscu. Umowa kończy się w momencie przekazania skanów tzw. matryc wzorcowych oraz wersji gotowych, w zależności od ustalonych warunków. Takie rozwiązanie ma również wady, np. jakość wykonanych skanów, które trzeba monitorować na każdym etapie prac. Często personel firmy skanującej nie bierze pod uwagę indywidualnych cech skanowanych prac i tego, że czasem trzeba mieć inne, nieszablonowe podejście, indywidualne ustalenia do

⁴ *Zintegrowany system informatyczny UEP*, <https://ue.poznan.pl/pracownicy/zintegrowany-system-informatyczny-uep/> (dostęp: 17.08.2023).

zdigitalizowania takiej publikacji⁵. Po analizie dostępnych rozwiązań Biblioteka zdecydowała się na outsourcing, jako korzystniejszą metodę dla tego zadania.

Realizacja projektu

Proces realizacji podzielono na poszczególne fazy, pierwszą z nich było ogłoszenie przetargu. W trakcie postępowania wyłoniona została firma Digital-Center Sp. z o.o., która wykonała zadanie digitalizacji wskazanych publikacji znajdujących się w zbiorach Biblioteki Głównej UEP.

W ramach realizacji zamówienia wyodrębniono zadania:

- pobranie publikacji do digitalizacji,
- dokonanie podstawowych czynności konserwatorskich, m.in. rozprostowania stron,
- ocenę zdigitalizowanych publikacji w celu optymalnego doboru skanera i metody digitalizacji,
- skanowanie publikacji z uwzględnieniem powyższego i wykonanie plików macierzystych,
- utworzenie plików prezentacyjnych PDF z naniesieniem warstwy OCR,
- zapewnienie kontroli jakości procesu digitalizacji,
- zwrot publikacji oraz przekazania utworzonych plików potwierdzone protokołem zdawczo-odbiorczym,
- zapewnienie usługi gwarancji jakości.

Zamówienie obejmowało skanowanie z oryginałów publikacji w ilości: 1133 tytuły książek, tj. ok. 245 tys. (+/-2%) stron książek oraz ok. 169 tys. stron doktoratów.

Kolejną fazą projektu było wyselekcjonowanie i przygotowanie przez pracowników Biblioteki publikacji do skanowania. Przy wyborze

⁵ A. Trembowiecki, *Polskie biblioteki cyfrowe A.D. 2010: kształtowanie paradygmatu*, w: *Cyfrowy świat dokumentu*, Warszawa 2011, s. 20–33.

zbiorów podjęto decyzję, aby w pierwszej kolejności były to najstarsze prace doktorskie wydane i obronione w latach 1960–2006. Zbiór ten ma wielką wartość historyczną oraz dokumentacyjną, znajdują się w nim prace z różnych dziedzin wiedzy zgodnych z profilem uniwersytetu, tj. ekonomia, bankowość, demografia, informatyka, czy towaroznawstwo. Dalej wytypowano książki Wydawnictwa UEP wydane w latach 1988–2016, w większości będące materiałami dydaktycznymi, skryptami i podręcznikami autorstwa pracowników naukowych Uczelni.

Następny etap prac to przygotowanie przez bibliotekarzy materiałów do skanowania. Po sprawdzeniu stanu fizycznego publikacji (kompletność egzemplarzy, zniszczone lub zalane strony), zbiory przekazywano mniejszymi partiami do miejsca pracy firmy skanującej. Na potrzeby projektu firmie Digital-Center udostępniono 3 pomieszczenia na terenie UEP, co pozwoliło na szybką komunikację i sprawne przekazywanie zbiorów oraz zmniejszyło ryzyko zniszczenia lub zagubienia publikacji w transporcie.

Trzecia faza projektu składała się z procesu digitalizacji według specyfikacji przetargowej, w ramach którego zeskanowano 1133 książki oraz 873 prace doktorskie. Skanowane publikacje zostały opatrzone odpowiednimi metadanymi, a gotowe skany przetworzono do formatu TIFF, który będzie wersją archiwalną – niezmienną (tzw. pliki matki). Następnie z plików macierzystych wygenerowano pliki PDF z naniesionym OCR. W przypadku książek pod redakcją oddzielnie zeskanowano okładki, stronę tytułową oraz poszczególne rozdziały.

Efekty tych prac zostały udostępnione pracownikom Oddziału Informacji Naukowej w dedykowanej aplikacji stworzonej i zarządzanej przez firmę skanującą.

Zadaniem zespołu bibliotekarzy była weryfikacja poprawności wykonania usługi, czyli sprawdzanie jakości i kompletności skanów, a także bieżące zgłaszanie ewentualnych błędów wyznaczonej osobie. Wszystkie czynności raportowano poprzez dokumenty współdzielone w chmurze, przyspieszało to komunikację i pracę oraz pozwalało na automatyczne tworzenie dokumentacji potrzebnej do rozliczenia projektu.

Ilustracja 1. Aplikacja do weryfikacji zeskanowanych publikacji

ID	Nazwa	Etap	Postęp	Partia
501636	326844	Gotowy do kontroli Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023
501638	360008	Gotowy do kontroli Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023
501640	360733	Skontrolowany przez Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023
501642	363909	Gotowy do kontroli Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023
501644	366052	Gotowy do kontroli Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023
501646	363052	Gotowy do kontroli Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023
501648	362649	Gotowy do kontroli Klienta	100%	Partia_książki_1-14-07-2023

Źródło: <http://portal.digital-center.pl/app/webroot/Login/show> (dostęp: 9.10.2023).

Ilustracja 2. Strona główna Bazy Wiedzy UEP

Baza Wiedzy Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Szukaj... Wszędzie

Źródło: <https://bazawiedzy.ue.poznan.pl/index.seam> (dostęp: 9.10.2023).

Ostatni etap tej części projektu polegał na rejestracji przez pracowników Biblioteki opisów bibliograficznych zeskanowanych prac doktorskich oraz umieszczeniu plików PDF w Bazie Wiedzy UEP działającej na oprogramowaniu Omega-PSIR. Gromadzenie i przechowywanie prac doktorskich to jedno z zadań statutowych jednostek naukowych. Zasadniczą kwestią pozostaje pytanie, czy i w jaki sposób można je

udostępniać, pamiętając o konieczności stosowania obowiązujących przepisów, takich jak uregulowanie prawa autorskiego. Instytucje naukowe i oświatowe (w tym biblioteki i archiwa) są upoważnione (por. art. 27 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) do sporządzania egzemplarzy rozpowszechnionych utworów celem ich zachowania lub ochrony własnych zbiorów, a także do udostępniania zbiorów dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tychże jednostek⁶. To, jak udostępniane będą zeskanowane pliki, powinno być ściśle związane z prawami do utworu, jakimi dysponuje Biblioteka lub Wydawnictwo UEP.

W trakcie realizacji napotkano na problemy powodujące opóźnienia w harmonogramie pracy, np. pliki o dużych rozmiarach, które bardzo wolno ładowały się do Bazy Wiedzy. Rozwiązaniem było zwiększenie pamięci RAM oraz usunięcie zarchiwizowanych logów w systemie.

W ramach realizacji projektu, w IV kwartale 2023 r. powstało również Repozytorium Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu na oprogramowaniu DSpace 7, jednym z najczęściej wykorzystywanych na świecie. Repozytoria uczelniane to obecnie niezbędne narzędzie dla jednostek naukowych: upowszechniają dorobek naukowy pracowników uczelni, realizują politykę otwartego dostępu, archiwizują publikacje⁷.

System został przygotowany i wdrożony przez PCG Academia, która została wyłoniona w ofercie przetargowej⁸ i było to kolejne wdrożenie

⁶ R. Gołat, *Aspekty prawne digitalizacji*, w: *Cyfrowy świat dokumentu*, Warszawa 2011, s. 64–87.

⁷ L. Szafrński, *Rola repozytoriów instytucjonalnych w zmieniającym się środowisku komunikacji naukowej i działalności bibliotek akademickich*, w: *Biblioteki Podlasia i Polski północno-wschodniej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość. Materiały z konferencji jubileuszowej z okazji 50-lecia Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia, Białystok, 15–16 listopada 2018 r.*, P. Chomik, H. Kościuch, J. Żochowska (red.), Białystok 2019, s. 199–212.

⁸ *PCG Academia wygrywa przetarg na wdrożenie Repozytorium Naukowego DSpace 7 dla Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*, <https://pcgacademia.pl/aktualnosci/pcg-academia-wygrywa-przetarg-na-wdrozenie-repozytorium->

produktu, obok realizacji czterech dużych projektów dla: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu SWPS oraz dla Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie.

Przedmiot zamówienia obejmował zadania szczegółowe:

- pobranie i zainstalowanie oprogramowania DSpace,
- konfigurację systemu (dostosowanie i opracowanie rozszerzeń wg wymagań UEP),
- sporządzenie harmonogramów wdrożenia, raportów i analiz oraz dokumentacji powdrożeniowej,
- szkolenia zespołu wdrożeniowego po stronie Uczelni oraz dla pracowników, którzy będą pełnić funkcję redaktorów i administratorów w systemie,
- świadczenie usług z tytułu Gwarancji Jakości.

Czas wdrożenia wyniósł 3 miesiące, Repozytorium UEP otrzymało nowy interfejs użytkownika, spersonalizowany z identyfikacją graficzną uczelni, responsywny i w pełni dostosowany do potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Uczelnia korzysta również z obsługi serwisowej oferowanej przez PCG Academia.

Zakończenie

Podstawowym celem projektu była ochrona i popularyzacja publikacji znajdujących się w zbiorach Biblioteki Głównej UEP oraz ułatwienie dostępu do otwartych zasobów edukacyjnych Uczelni. Projekt digitalizacji pozwolił na zabezpieczenie zbiorów (zwłaszcza starych prac doktorskich) poprzez stworzenie i udostępnienie ich cyfrowej kopii, a także umożliwił wgląd do publikacji do tej pory niedostępnych. Pandemia pokazała, jak ważne jest posiadanie w bibliotekach alternatywnych wersji swoich zbiorów, które są dostosowane do potrzeb

różnych użytkowników (także osób z niepełnosprawnościami) i dostępne dla nich w każdym miejscu i w dogodnym czasie.

Biblioteki i bibliotekarze doskonale odnajdują się w wymaganiach współczesnego świata, dostosowują do zmian, są zawsze otwarci na nowe zadania i wciąż zmieniające się potrzeby użytkowników. Potrafią pozyskać zewnętrzne dofinansowania na realizację ciekawych przedsięwzięć, nie obarczając tym budżetów macierzystych jednostek. Jak najbardziej podlegają stałej transformacji, inicjują ją i realizują w praktyce, stając się nie tylko przedmiotem transformacji, ale przede wszystkim jej podmiotem⁹.

Bibliografia

- Digitalizacja piśmiennictwa*, D. Parandowski (red.), Warszawa 2010.
- Funkcjonowanie biblioteki naukowej w zmieniającym się otoczeniu społecznym*, B. Chrapczyńska, M.R. Świrad (red.), Wrocław 2023.
- Gołat R., *Aspekty prawne digitalizacji*, w: *Cyfrowy świat dokumentu*, Warszawa 2011, s. 64–87.
- Jezioro J., *Udostępnianie przez jednostki uczelniane, mające status archiwów, prac doktorskich niepublikowanych w świetle prawa autorskiego: wybrane zagadnienia prawne na tle praktyki*, „Folia Iuridica Wratislaviensis” 2012, nr 2, s. 85–96.
- Szafrński L., *Rola repozytoriów instytucjonalnych w zmieniającym się środowisku komunikacji naukowej i działalności bibliotek akademickich*, w: *Biblioteki Podlasia i Polski północno-wschodniej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość, Materiały z konferencji jubileuszowej z okazji 50-lecia Biblioteki Uniwersyteckiej im. Jerzego Giedroycia, Białystok, 15–16 listopada 2018 r.*, P. Chomik, H. Kościuch, J. Żochowska (red.), Białystok 2019, s. 199–212.

⁹ *Biblioteka w transformacji*, <https://biblioteka.uwb.edu.pl/o-bibliotece/dzialalnosc/konferencje/archiwum-konferencji/biblioteka-w-transformacji> (dostęp: 1.10.2023).

Trembowiecki A., *Digitalizacja dla początkujących*, Warszawa 2014, s. 13.

Trembowiecki A., *Polskie biblioteki cyfrowe A.D. 2010: kształtowanie paradygmatu*, w: *Cyfrowy świat dokumentu*, Warszawa 2011, s. 20–33.

Netografia

Biblioteka w transformacji, <https://biblioteka.uwb.edu.pl/o-bibliotece/dzialalnosc/konferencje/archiwum-konferencji/biblioteka-w-transformacji> (dostęp: 1.10.2023).

PCG Academia wygrywa przetarg na wdrożenie Repozytorium Naukowego DSpace 7 dla Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, <https://pcgacademia.pl/aktualnosci/pcg-academia-wygrywa-przetarg-na-wdrozenie-repozytorium-naukowego-dspace-7-dla-universytetu-ekonomicznego-w-poznaniu/> (dostęp: 9.10.2023).

Zintegrowany program rozwoju Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, <https://ue.poznan.pl/zintegrowany-program-rozwoju-universytetu-ekonomicznego-w-poznaniu/> (dostęp: 17.08.2023).

Zintegrowany system informatyczny UEP, <https://ue.poznan.pl/pracownicy/zintegrowany-system-informatyczny-uep/> (dostęp: 17.08.2023).

mgr Kamila Kokot-Kanikuła
mgr Alicja Toboła-Rynkiewicz
Biblioteka Politechniki Gdańskiej

Otwarte zasoby edukacyjne w codziennych zadaniach pracownika biblioteki publicznej – wyniki ankiety¹

Open educational resources in the daily tasks
of a public library employee – survey results

Słowa kluczowe: ankieta, biblioteka publiczna, otwarte zasoby edukacyjne.

Keywords: open educational resources, public library, survey.

Abstrakt

Artykuł prezentuje wyniki ankiety przeprowadzonej przez pracowników Biblioteki Politechniki Gdańskiej wśród pracowników bibliotek publicznych w Gdańsku i Gdyni na temat wykorzystania otwartych zasobów edukacyjnych w ich codziennej pracy. Celem badania było określenie stopnia znajomości otwartych zasobów edukacyjnych oraz zaproponowanie ewentualnej oferty szkoleniowej na ten temat. Ankieta była przeprowadzona w formie online za pomocą formularza Google w okresie od listopada 2021 do lutego 2022 r. Spośród 50 osób biorących udział w badaniu, 37 zadeklarowało, że zetknęło się z otwartymi zasobami edukacyjnymi, co daje 74%. Natomiast niska frekwencja wśród respondentów (na 319 zaproszonych wpłynęło 50 odpowiedzi) spowodowała, że przeprowadzający ankietę zrezygnowali z organizacji szkoleń.

¹ Częstkowe wyniki ankiety zostały zaprezentowane w czasie konferencji „Cyfrowa Różnorodność: Biblioteka w świecie technologii”, Warszawa, 24–25.03.2022.

Abstract

The article presents the results of a survey conducted by the librarians of the Gdańsk University of Technology Library among employees of public libraries in Gdańsk and Gdnie on the subject of the use of open educational resources in their daily work. The purpose of the survey was to determine the degree of familiarity with open educational resources and to propose a training offer on the subject. Research method: The survey was conducted online using a Google form between November 2021 and February 2022. Of the 50 people who took part in the survey, 37 (74%) said they had encountered open educational resources. However, the low turnout among respondents (50 responses were received out of 319 sent) caused the survey creators to drop the training sessions.

Wstęp

Artykuł opisuje wyniki ankiety, która została przeprowadzona wśród pracowników bibliotek publicznych w Gdańsku i Gdyni w zakresie wykorzystania otwartych zasobów edukacyjnych w codziennej pracy. Otwarte zasoby edukacyjne (OZE) są alternatywą na urozmaicenie oferty biblioteki, jak również wsparciem edukacji pozaszkolnej i kształcenia ustawicznego. Ponadto dają możliwość stałego rozwoju kompetencji osobistych i zawodowych użytkowników bibliotek. Twórcy raportu *Otwarte zasoby edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju* podkreślają, że „podstawowym skutkiem otwartości jest nie tylko szersza dostępność zasobów i efektywne wydatkowanie środków publicznych, ale także większa innowacyjność ich wykorzystania i zwiększona aktywność osób nauczających i uczących się w przetwarzaniu i tworzeniu własnych zasobów”².

Badanie zostało przeprowadzone w trudnym okresie pandemii Sars-Cov-2, od listopada 2021 do lutego 2022 r., kiedy to czytelnicy

² A. Tarkowski, M. Plebańska, A. Stokowska, K. Śliwowski, *Otwarte zasoby edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*, 2016, s. 15, <https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2016/03/OZE-w-PL-uwarunkowania-i-szanse-rozwoju.pdf> (dostęp: 28.10.2023).

zostali odcięci od swoich bibliotek. Chęć zapewnienia dostępu do zasobów niejednokrotnie skłoniła bibliotekarzy do podejmowania różnego rodzaju działań promocyjnych i edukacyjnych w sieci³. Dla wielu pracowników bibliotek oznaczało to zmianę w komunikacji z użytkownikami, co wymusiło poszukiwania nowych narzędzi do tworzenia materiałów edukacyjnych, a także urozmaicenie oferty biblioteki⁴.

Otwarte zasoby edukacyjne

W 2012 r. organizacja UNESCO przyjęła uniwersalną definicję otwartych zasobów edukacyjnych (ang. *open educational resources*), zgodnie z którą OZE określane są jako „materiały przeznaczone do nauczania, uczenia się i badań, umieszczone na dowolnym medium, cyfrowym lub innym, znajdujące się w domenie publicznej lub opublikowane na wolnych licencjach, pozwalające na dostęp do nich bez ponoszenia żadnych kosztów oraz na ich wykorzystanie, adaptację i rozpowszechnianie przez innych bez ograniczeń lub z pewnymi ograniczeniami”⁵. W praktyce oznacza to, że otwartymi zasobami edukacyjnymi mogą być podręczniki, kursy online, scenariusze lekcji, testy, materiały multimedialne, aplikacje komputerowe, a zatem wszystko to, co można wykorzystać w procesie nauczania i uczenia się. Obok typowych

³ M. Kisilowska, *Biblioteki publiczne w kryzysie: doświadczenie pierwszego etapu pandemii*, Warszawa 2021, s. 129–138; G. Razik, A. Szumiec, K. Wyszynska, „Biblioteka otwarta” w czasie pandemii, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 193, s. 4, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/684> (dostęp: 3.10.2023).

⁴ M. Kisilowska, *Biblioteki publiczne...*, s. 183–189; J. Jędrych, *Biblioteki pedagogiczne w czasie pandemii*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 193, s. 3–4, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/688/724> (dostęp: 3.10.2023); I. Osłowska, *Biblioteki w dobie pandemii. Przyczynek do badań*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2021, nr 1(26), s. 53, <https://apcz.umk.pl/TSB/article/view/31817/30938> (dostęp: 28.09.2023).

⁵ UNESCO, *Paris OER declaration*, 2012, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246687> (dostęp: 28.09.2023).

zasobów edukacyjnych występują także narzędzia służące np. do przygotowania wizualizacji i prezentacji oraz materiały dźwiękowe i audio-wizualne. Aby określone zasoby edukacyjne mogły zostać nazwane otwartymi, powinny być udostępnione legalnie, bez barier technologicznych i prawnych⁶. Szeroki zakres tematyczny i treściowy, a także różnorodność form, jakie mogą przybierać OZE sprawiają, że są one postrzegane jako narzędzia do przewyższania barier w dostępie do wysokiej jakości materiałów edukacyjnych, podręczników i kursów, czy unowocześniania systemów edukacyjnych⁷.

Poniżej zostały przedstawione i krótko scharakteryzowane wybrane otwarte zasoby edukacyjne, z podziałem na materiały do wykorzystania w bibliotece naukowej i akademickiej; drugą kategorię stanowią zasoby, które mogą być promowane i użytkowane w bibliotekach szkolnych i publicznych.

Wśród najczęściej spotykanych otwartych zasobów edukacyjnych w uczelniach wyższych można wymienić repozytoria prac naukowych i dokumentów z danej instytucji. Uczelnie wykorzystują repozytoria do promocji dorobku naukowego swoich pracowników, są one także miejscem, w którym naukowcy, poprzez deponowanie swoich prac badawczych, mogą wypełnić wymogi grantodawców, takich jak Narodowe Centrum Nauki⁸. Spośród wielu polskich repozyto-

⁶ K. Grodecka, K. Śliwowski, *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*, 2012, s. 7, http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2012/03/OZE_przewodnik_v4.pdf (dostęp: 28.09.2023).

⁷ R. Schuwer, B. Janssen, *The value of and issues surrounding Open Educational Resources* [wpis na blogu], <https://www.robertschuwer.nl/?p=3267> (dostęp: 28.09.2023).

⁸ Narodowe Centrum Nauki, *Polityka Narodowego Centrum Nauki dotycząca otwartego dostępu do publikacji*, 2020, https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzenia-dyrektora/zarzadzenieDyr-38_2020.pdf (dostęp: 29.09.2023); A. Walek, *Making full and immediate Open Access a reality through the repository route – the role of open repositories in implementation of Plan S*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, t. 88, nr 3, s. 335–339, <http://ojs.sbp.pl/index.php/pb/article/view/758> (dostęp: 29.09.2023).

riów można wymienić Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku⁹, Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁰ lub MOST Wiedzy z Politechniki Gdańskiej¹¹.

Otwarte zasoby edukacyjne coraz częściej tworzone są przez uczelnie wyższe nie tylko z myślą o swoich studentach. Udostępnianie ich w sposób otwarty pozwala na zapoznanie się z treścią różnym grupom odbiorców: mogą być nimi studenci i pracownicy akademicki różnych jednostek, nauczyciele, edukatorzy oraz osoby niekoniecznie związane z instytucjami naukowymi, zainteresowane danym zjawiskiem. Takie możliwości dają chociażby otwarte zasoby edukacyjne udostępniane przez Akademię Górniczo-Hutniczą w Krakowie na stronie Open AGH¹², czy strona Otwarte Zasoby Edukacyjne Politechniki Wrocławskiej¹³ oraz materiały dla psychologów przygotowane na Uniwersytecie Rutgersa w Nowym Brunzswiku w USA¹⁴.

Warto zapoznać się z ofertą podręczników akademickich, wśród których można wymienić platformę e-podręczniki AGH¹⁵, na której dostępne są materiały z takich dyscyplin jak: chemia, fizyka, informatyka, fotowoltaika. Fundacja OpenStax¹⁶ także prowadzi platformę dostarczającą wysokiej jakości podręczniki, obejmującą szereg nauk. Co ciekawe, w Polsce również działa ta fundacja i dzięki temu już cztery tytuły zostały przetłumaczone na język polski – są to podręczniki do nauki fizyki, psychologii, mikroekonomii i makroekonomii. Książki te są dostępne zarówno na oficjalnej stronie fundacji OpenStax,

⁹ Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/>

¹⁰ Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/>

¹¹ MOST Wiedzy, <https://mostwiedzy.pl/pl/>

¹² Open AGH, <https://open.agh.edu.pl/>

¹³ OZE Politechniki Wrocławskiej, <https://oze.pwr.edu.pl/>

¹⁴ OZE dla nauk społecznych i psychologii, <https://libguides.rutgers.edu/psych/OERs/OpenTextbooks>

¹⁵ E-podręczniki AGH, <https://epodreczniki.open.agh.edu.pl/>

¹⁶ OpenStax, <https://openstax.org/>

jak i na polskim odpowiedniku witryny. Spośród licznych tego typu inicjatyw warto także wspomnieć o stronach OpenTextbooks¹⁷ i Directory of Open Access Books (DOAB)¹⁸, gdyż tam również znajduje się szereg ciekawych i wysokiej jakości podręczników przydatnych studentom i naukowcom w codziennej pracy.

Ostatnie cztery propozycje to platformy kursów e-learningowych¹⁹. Aby korzystać z ich zasobów należy założyć bezpłatne konto, co istotne, kursy są dostarczane przez najbardziej znane instytucje, takie jak: Massachusetts Institute of Technology, Harvard, Cambridge, Technische Universiteit Delft. Na gruncie polskim rozwijana jest również wartościowa inicjatywa, jest to platforma Navoica, gdzie polskie uniwersytety udostępniają tematyczne kursy dla użytkowników będących na różnym poziomie zaawansowania. Projekt jest finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, dzięki czemu wszyscy użytkownicy mogą korzystać z kursów bez opłat.

Materiały przydatne w bibliotekach publicznych i szkolnych zostały podzielone na strony z podręcznikami i literaturą, platformy e-learningowe dla uczniów, studentów i osób dorosłych, oraz strony z materiałami pomocniczymi, które pozwalają efektywniej korzystać z dostępnych OZE. Treści zgromadzone na Zintegrowanej Platformie Edukacyjnej²⁰ Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego pozwalają zarówno uczniom, jak i nauczycielom wzbogacać swoją wiedzę o interaktywne, nowoczesne treści. Wszystkie zasoby przygotowywane są przez specjalistów i są zgodne z obowiązującą podstawą programową. Znaleźć tu można materiały zarówno dla uczniów szkół podstawowych, jak i średnich, w tym również zawodowych. Równie

¹⁷ Open Textbook, <https://open.umn.edu/opentextbooks>

¹⁸ Directory of Open Access Books, <https://www.doabooks.org/>

¹⁹ MIT Open Course Ware, <https://ocw.mit.edu/>; edX, <https://www.edx.org/>; TU Delft Open, <https://ocw.tudelft.nl/>; Navoica, <https://navoica.pl/>

²⁰ Zintegrowana Platforma Edukacyjna, <https://zpe.gov.pl/>

przydatna w nauce i dydaktyce jest strona Wolne Lektury²¹, gdzie zgromadzone są książki nie tylko z kanonu lektur, ale także światowej literatury pięknej. Obok e-booków użytkownicy mogą znaleźć stale poszerzającą się ofertę audiobooków. Natomiast platforma Federacja Bibliotek Cyfrowych²² pozwala na szybkie zapoznanie się z bogatymi zasobami ponad 150 partnerów, w tym bibliotek, muzeów i instytucji kultury.

Polska platforma e-learningowa Pi-stacja²³ udostępnia kursy i materiały audiowizualne z zakresu biologii, chemii, fizyki i matematyki dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych, a ponadto oferuje przykładowe testy ósmoklasisty i maturalne. Podobne treści znajdują się na stronie Khan Academy²⁴, z tą różnicą, że realizowany jest tam amerykański program nauczania. Dorosłym odbiorcom można polecać stronę Wszechnica²⁵, z wykładami polskich i zagranicznych uczonych, oraz międzynarodową platformę Ted Talks²⁶, która obok ciekawych materiałów edukacyjnych pozwala na jednoczesną naukę języka angielskiego.

Spśród stron i serwisów pomocniczych, które pozwolą użytkownikom na stworzenie własnych otwartych zasobów edukacyjnych, należy wymienić: popularną platformę Canva²⁷, która umożliwia projektowanie prezentacji, plakatów i krótkich postów na media społecznościowe, stronę Pixabay²⁸, gdzie zgromadzone są darmowe zdjęcia i grafiki, e-narzędzia Trello²⁹, które ułatwia zorganizować

²¹ Wolne Lektury, <https://wolnelektury.pl/>

²² Federacja Bibliotek Cyfrowych, <https://fbc.pionier.net.pl/>

²³ Pi-Stacja, <https://pistacja.tv/>

²⁴ Khan Academy, <https://pl.khanacademy.org/>

²⁵ Wszechnica, <https://wszechnica.org.pl/>

²⁶ TED talks, <https://www.ted.com/talks>

²⁷ Canva, https://www.canva.com/pl_pl/free/

²⁸ Pixabay, <https://pixabay.com/>

²⁹ Trello, <https://trello.com/pl>

pracę grupową oraz Kahoot³⁰, wykorzystywany do przeprowadzania gier i quizów online.

Ponadto, bibliotekom publicznym w codziennej pracy z użytkownikiem i z promocją czytelnictwa może przydać się cyfrowa publikacja „Dobre praktyki Spółdzielni Otwartej Edukacji – SpołEd”³¹, gdyż zebrano tam gotowe scenariusze spotkań z czytelnikami, warsztatów, gier miejskich, wraz z praktycznym opisem wykorzystania otwartych zasobów edukacyjnych. Warto także zapoznać się ze stroną SpołEdu³², ponieważ znajduje się tam więcej informacji na temat OZE, kursy dla bibliotekarzy i nauczycieli oraz podstawowe informacje na temat prawa autorskiego.

Metodyka przeprowadzonego badania

Ankieta o otwartych zasobach edukacyjnych została stworzona przez pracowników Biblioteki Politechniki Gdańskiej we współpracy z Oddziałem Gdańskim Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Skierowana była do trójmiejskiego środowiska bibliotekarzy zatrudnionych w bibliotekach publicznych, to jest Biblioteki Gdynia oraz Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Josepha Conrada Korzeniowskiego w Gdańsku (WMBP). Badanie zostało przeprowadzone on-line za pomocą formularza Google³³ w okresie od listopada do grudnia 2021 r. oraz w lutym 2022 r. Czynniki, które miały wpływ na wybór tego narzędzia były ich powszechność oraz intuicyjność w użytkowaniu. Zaproszenie do wypełnienia kwestionariusza w Gdyni

³⁰ Kahoot, <https://kahoot.com/>

³¹ Dobre praktyki Spółdzielni Otwartej Edukacji, <https://metoda.spoledkurs.pl/dobre-praktyki/>

³² Spółdzielnia Otwartej Edukacji – SpołEd, <https://centrumcyfrowe.pl/spoled/#O-projekcie>

³³ Wyniki z ankiety zostały udostępnione na platformie MOST Wiedzy, pod adresem DOI: 10.34808/ea5p-dm56

było wysyłane bezpośrednio na adresy mailowe poszczególnych pracowników – w tym zakresie wsparcia udzieliła Katarzyna Kulesza, przewodnicząca Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich Oddział Gdańsk i jednocześnie pracownik Biblioteki Gdynia. Natomiast w przypadku WMBP zaproszenia przesyłane były do jednostek organizacyjnych bądź filii. Łącznie w obu bibliotekach na stanowiskach bibliotecznych pracuje ponad 300 osób, zatrudnionych w ok. 50 placówkach³⁴.

Przeprowadzone badania miały na celu zbadanie stanu wiedzy pracowników trójmiejskiego środowiska bibliotekarskiego z zakresu otwartych zasobów edukacyjnych. Miały również pomóc w podniesieniu świadomości o tych zasobach i szerszą ich promocję. Ankieta była anonimowa, ale miała charakter personalny, co oznaczało, że intencją było zbadanie wiedzy konkretnego pracownika, a nie zespołu pracującego w danej placówce. Twórcom zależało, aby zbadać poziom wiedzy i wykorzystania przez bibliotekarzy OZE w codziennych obowiązkach.

Przeprowadzającym ankietę zależało na tym, aby badanie zebrało podstawowe informacje na temat wiedzy o OZE – czy bibliotekarze tworzą OZE i czy znają platformy udostępniające tego typu materiały. Kolejne pytania ankiety miały także na celu określenie ewentualnych potrzeb szkoleniowych. Z założenia pytania miały być intuicyjne, z niewielką liczbą pytań otwartych (trzy) i wielokrotnego wyboru (sześć). Łącznie ankieta składała się z 20 pytań, z czego cztery odnosiły się do cech społeczno-demograficznych respondenta (tzw. metryczka).

Ankieta była wysyłana trzykrotnie, w listopadzie i grudniu 2021 r. oraz w lutym 2022 r. Ten dość długi okres rozsyłania kwestionariusza wynikał z faktu, że był to czas świąteczno-urlopowy, jak również z niewielkiego zainteresowania badaniem. Łącznie uzyskano 50 odpowiedzi – co było próbą do dalszych analiz ($n = 50$).

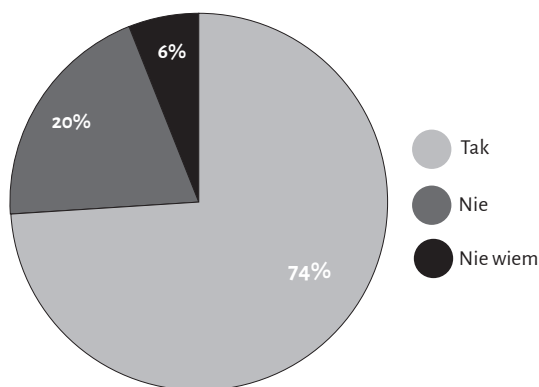
³⁴ Liczba pracowników 319, liczba placówek 52 – stan na 11.09.2023.

Wyniki ankiety

Część pierwsza ankiety dotyczyła znajomości otwartych zasobów edukacyjnych, licencji Creative Commons oraz skali zainteresowania szkoleniami z zakresu OZE (16 pytań), natomiast drugą stanowiła metryczka (4 pytania).

Pytanie pierwsze miało określić ogólny zarys wiedzy respondentów na temat OZE i brzmiało: „Czy słyszałaś/słyszałeś o otwartych zasobach edukacyjnych?”. Na to pytanie odpowiedziało 50 osób, z czego: 37 (74%) odpowiedziało „tak”, 10 (20%) odpowiedziało „nie”, a 3 (6%) osoby „nie wiem”.

Pytanie 1. Słyszałaś/słyszałeś o otwartych zasobach edukacyjnych? (50 odpowiedzi)

Źródło: materiały własne (formularz ankietowy Google).

Pytanie drugie dotyczyło znajomości licencji Creative Commons i brzmiało: „Czy słyszałaś/słyszałeś o licencjach Creative Commons?”. W odpowiedziach na to pytanie zauważalny jest inny rozkład odpowiedzi: 29 (58%) osób odpowiedziało „tak”, 19 (38%) „nie”, a 2 (4%) „nie wiem”.

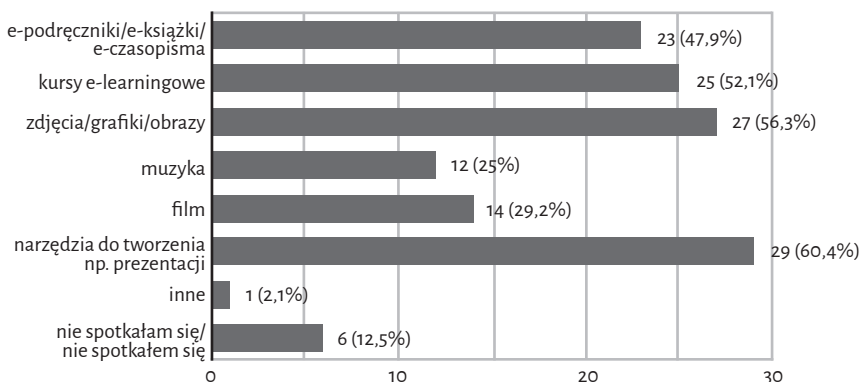
W kolejnym pytaniu autorzy ankiety zapytali: „Czy kiedykolwiek brałaś/brałeś udział w szkoleniu lub warsztatach o otwartych zasobach

edukacyjnych?”. Nieznaczna większość odpowiedzi brzmiała „nie” (26 odpowiedzi; 52%), reszta respondentów udzieliła odpowiedzi twierdzącej (24 odpowiedzi; 48%).

Czwarte pytanie było wynikowe i skierowane tylko do osób, które potwierdziły wzięcie udziału w szkoleniach i miało za zadanie wskazanie formy szkoleń. Pytanie to było wielokrotnego wyboru, a odpowiedzi kształtowały się w następujący sposób: szkolenia on-line i webinaria uzyskały największą liczbę odpowiedzi (15; 62,5%), następne w kolejności były warsztaty i szkolenia stacjonarne (13; 54,2%), tę samą liczbę odpowiedzi uzyskały warsztaty on-line oraz materiały promujące OZE (4; 16,7%), najmniej respondentów zaznaczyło odpowiedź „filmy promujące OZE” (2; 8,3%).

Pytanie piąte skierowane było do wszystkich ankietowanych i brzmiało: „Z jaką formą otwartych zasobów edukacyjnych spotkałeś się/spotkałeś się w codziennej pracy?”. Ono również było wielokrotnego wyboru. Autorzy zaproponowali kilka przykładów form OZE, ale w pytaniu szóstym była możliwość podania przez uczestników ankiety własnych typów OZE. Wśród zaproponowanych odpowiedzi w pytaniu piątym najczęściej wybierane były: narzędzia do tworzenia prezentacji, tablic interaktywnych i quizów (29; 60,4%), strony ze zdjęciami, grafikami, obrazami (27; 56,3%), kursy e-learningowe (25; 52,1%) oraz platformy z książkami, czasopismami, podręcznikami dostępnymi on-line (23; 47,9%). Znacznie mniej odpowiedzi uzyskały strony udostępniające filmy i muzykę (odpowiednio: 14 wskazań; 12 wskazań). Sześciu ankietowanych zaznaczyło odpowiedź, że nie spotkało się z żadną formą otwartych zasobów edukacyjnych. Co ciekawe, tylko jedna osoba wskazała znajomość innych form OZE, ale na pytanie szóste (dające możliwość samodzielnego określenia typów) odpowiedzi udzieliło ośmiu badanych. Przy czym sześciu powieliło odpowiedzi z pytania piątego, a jedna osoba podała konkretną nazwę serwisu udostępniającego e-książki. Nowe formy otwartych zasobów edukacyjnych to: aplikacje i wystawy.

Pytanie 5. Z jaką formą otwartych zasobów edukacyjnych spotkałaś się/spotkałeś się w codziennej pracy? Możesz zaznaczyć kilka odpowiedzi (48 odpowiedzi)

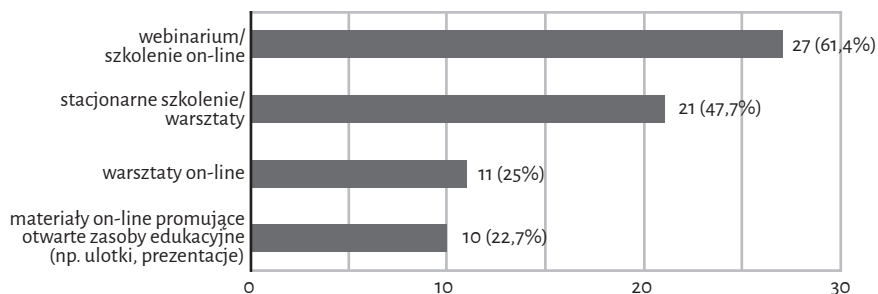
Źródło: materiały własne (formularz ankietowy Google).

Pytanie siódme również było skierowane do wszystkich ankietowanych, miało formę wielokrotnego wyboru i brzmiało: „Proszę podać nazwy otwartych zasobów edukacyjnych, z których korzystasz”. Wśród 19 zaproponowanych konkretnych przykładów stron z OZE, największą liczbę odpowiedzi otrzymała Canva – 37 wskazań (82,2%). Na drugim miejscu znalazł się serwis Wolne Lektury, który otrzymał 25 wskazań (55,6%). *Ex aequo* na trzecim miejscu znalazły się trzy odpowiedzi: Legalna Kultura, Pixabay oraz Polona, które uzyskały po 19 wskazań (42,2%). Wśród odpowiedzi zauważalna jest znacząca różnica między Canvą a pozostałymi serwisami, ale udzielone odpowiedzi pokrywają się z odpowiedziami z pytania piątego (o formę OZE), ponieważ Canva jest narzędziem do tworzenia prezentacji i materiałów promocyjnych. W pytaniu siódmym czterech respondentów zaznaczyło opcję „inne” (8,9%), ale w pytaniu ósmym („Podaj nazwy innych otwartych zasobów edukacyjnych, z których korzystasz”) uzyskano dziewięć odpowiedzi zawierających po kilka przykładów. Trzy odpowiedzi pokrywały się z zaproponowanymi w pytaniu siódmym, dwie odpowiedzi dotyczyły form OZE, jedna propozycja odnosiła się do zamkniętych i płatnych baz danych, a w trzech przykładach ankietowani wymienili konkretne

nazwy otwartych zasobów edukacyjnych (Creative Cloud, Scholaris, Wydawnictwo Dwie Siostry).

Kolejne cztery pytania miały na celu określić skalę zainteresowania bibliotekarzy szkoleniami z zakresu otwartych zasobów edukacyjnych. W pytaniu dziewiątym („Czy chciałabyś/chciałbyś poszerzyć/uzyskać wiedzę o otwartych zasobach edukacyjnych?”) otrzymano 43 (86%) odpowiedzi potwierdzające chęć zgłębienia tematu otwartych zasobów edukacyjnych. Następne pytanie miało na celu sprawdzenie, jakimi formami szkoleń uczestnicy badania byliby zainteresowani, przy czym mogli wybrać kilka ich rodzajów. Najwięcej ankietowanych zaznaczyło webinaria i szkolenia online (27; 61,4%) jako najbardziej im odpowiadające. Wśród pozostałych form znalazły się: szkolenia stacjonarne lub warsztaty (21; 47,7%), warsztaty online (11; 25%) i materiały on-line promujące otwarte zasoby edukacyjne, takie jak ulotki czy prezentacje (10; 22,7%).

Pytanie 10. Która forma szkolenia najbardziej by Cię interesowała? Możesz zaznaczyć kilka odpowiedzi (44 odpowiedzi)

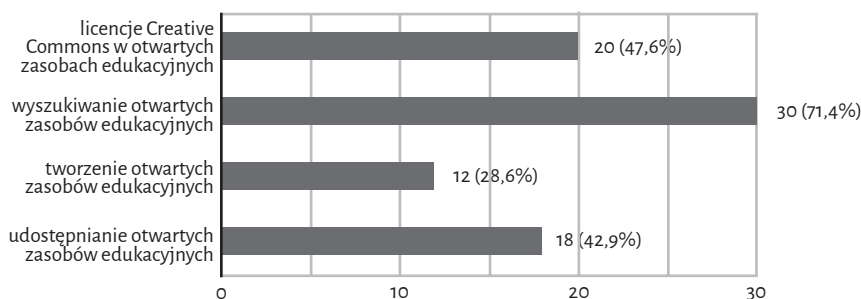

Źródło: materiały własne (formularz ankietowy Google).

Aby dostosować ewentualną ofertę szkoleniową do potrzeb pracowników bibliotek publicznych, w pytaniu jedenastym poproszono o wybór zagadnień dla planowanych szkoleń. Respondenci mogli zaznaczyć kilka interesujących ich tematów. Zagadnienie dotyczące wyszukiwania OZE otrzymało najwięcej głosów, bo aż 30 odpowiedzi, co daje 71,4%.

Na drugim miejscu znalazł się temat związany z licencjami Creative Commons w OZE (20; 47,6%), na trzecim kwestie udostępniania zasobów edukacyjnych (18; 42,9%), a na czwartym tworzenie OZE (12; 28,6%).

Pytanie 11. Które zagadnienia z otwartych zasobów edukacyjnych najbardziej by Cię interesowały? Możesz zaznaczyć kilka odpowiedzi (42 odpowiedzi)

Źródło: materiały własne (formularz ankietowy Google).

Zapytano także o powód chęci poszerzania swojej wiedzy na temat otwartych zasobów edukacyjnych, pytanie to było wielokrotnego wyboru. Trzydziestu ankietowanych określiło OZE jako materiały ułatwiające im pracę (69,8%), natomiast 21 chciało zgłębić temat, aby przekazać pozyskaną wiedzę użytkownikom swojej biblioteki (48,8%). Po 18 wskazań (41,9%) otrzymały następujące odpowiedzi: „bo mnie to interesuje” i „bo słyszałam/słyszałem o otwartych zasobach edukacyjnych i chciałabym/chciałbym dowiedzieć się więcej”. Na ostatnich dwóch miejscach znalazły się odpowiedzi: „na co dzień korzystam z otwartych zasobów edukacyjnych” (11; 25,6%) i „tworzę własne otwarte zasoby edukacyjne” (2; 4,7%).

Na pytanie: „Czy stworzysz własne otwarte zasoby edukacyjne?”, aż 48 osób odpowiedziało negatywnie (96%), natomiast tylko dwie stwierdziły, że tworzy OZE (4%). Co ciekawe, na kolejne pytanie, dotyczące udostępniania otwartych zasobów edukacyjnych, odpowiedzi udzieliło aż 10 ankietowanych. Dziewięciu (90%) z nich zaznaczyło,

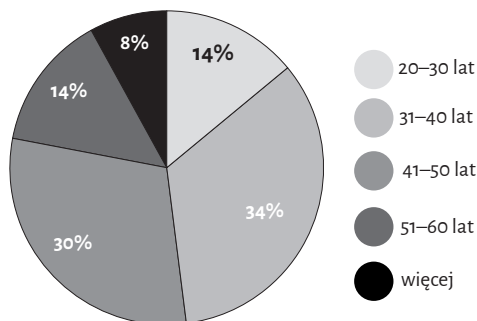
że nie udostępnia OZE, a jedna (10%), że tak. Nie ma to pokrycia z wcześniejszym pytaniem, z którego wynikało, że tylko dwie osoby tworzyły OZE.

Pytanie piętnaste wynikało z pytania poprzedniego i brzmiało: „Jeśli tak [jeśli udostępniasz OZE], czy korzystasz z licencji Creative Commons?”. Na to pytanie odpowiedziało 11 ankietowanych, z czego 9 osób (81,8%) zaznaczyło odpowiedź nie, a dwie tak (18,2%). Kolejne pytanie miało formę otwartą i poproszono w nim o podanie nazw serwisów, w których bibliotekarze udostępniają stworzone przez siebie OZE. Jedna osoba podała dwie nazwy, są to Vimeo i Frepic³⁵.

Drugą część ankiety stanowiła metryczka składająca się z czterech pytań (pytania 17–20). W pierwszym z nich uczestnicy ankiety mieli podać nazwę instytucji, w której są zatrudnieni. Wśród 50 odpowiedzi znalazły się zarówno nazwy jednostek nadrzędnych, jak i nazwy poszczególnych filii. Podobna sytuacja wystąpiła w odpowiedziach na kolejne pytanie dotyczące liczby zatrudnionych osób (rozpiętość od 1 osoby do 300; kilka odpowiedzi ze znakiem zapytania). Przedostatnie pytanie odnosiło się do stanowisk zajmowanych przez ankietowanych – zdecydowaną większość stanowiły te bezpośrednio związane z biblioteką, a czterech ankietowanych zatrudnionych jest na stanowiskach innych niż biblioteczne (są to: konserwator książki, samodzielny referent, specjalista do spraw marketingu i specjalista do spraw szkoleniowych). Wśród uczestników ankiety największą grupę stanowiły osoby zatrudnione na stanowiskach kierowniczych (15; 30%), na drugim miejscu znaleźli się bibliotekarze (12; 24%), a na trzecim starsi bibliotekarze (10; 20%). Ankietę wypełniło również czterech młodszych bibliotekarzy (8%), trzech kustoszy (6%) i dwóch starszych kustoszy (4%). W ostatnim pytaniu ankietowani zostali poproszeni o zaznaczenie przedziału wiekowego: 32 osoby (64%) znalazły się w przedziale 31–50 lat, po 7 osób (14%) w przedziałach 20–30 i 51–60, a 4 ankietowanych (8%) było powyżej 60 roku życia.

³⁵ Prawidłowa nazwa Freepik [przyp. aut.].

Pytanie 20. Proszę określić przedział wiekowy (50 odpowiedzi)

Źródło: materiały własne (formularz ankietowy Google).

Wnioski

Spośród 319 zaproszonych do wypełnienia ankiety, tylko 50 osób zdecydowało się na jej uzupełnienie, co daje 15,6%. Nawet ponowne rozesłanie ankiety w lutym 2022 r. nie wpłynęło na znaczące zwiększenie liczby odpowiedzi (w październiku i listopadzie otrzymano najwięcej odpowiedzi – 33). Sugeruje to, że tematyka ankiety nie wzbudziła zainteresowania wśród bibliotekarzy lub w otwartych zasobach edukacyjnych, jako dodatkowych narzędziach w swojej codziennej pracy, nie zauważyli oni potencjału.

Co ciekawe w pytaniu pierwszym $\frac{3}{4}$ (37) respondentów odpowiedziało, że słyszało o OZE, ale w pytaniu 5, na pytanie o formę OZE, uzyskano 42 pozytywne odpowiedzi, co oznaczało, że z OZE zetknęło się więcej osób niż deklarowało w pytaniu pierwszym. Wynika z tego, że ankietowani mieli problem ze zdefiniowaniem OZE. Dlatego pytanie o tworzenie własnych materiałów edukacyjnych miało na celu wzbudzenie refleksji w ankietowanych na temat tego, w jaki sposób sami wykorzystują dostępne narzędzia.

W świetle zebranych odpowiedzi zauważalna jest szczególna popularność narzędzi i stron przydatnych w działaniach promocyjnych bibliotek publicznych; najczęściej wskazywanym narzędziem była Canva,

która służy do tworzenia prezentacji i materiałów promocyjnych. Nie jest to zjawisko zaskakujące, ponieważ biblioteki publiczne posiadają szeroką ofertę skierowaną do różnych grup odbiorców i, w związku z tym, poszukują narzędzi zapewniających kompleksową obsługę aktywności związanych z promocją i marketingiem.

Drugą kwestią poruszoną w ankiecie były ewentualne szkolenia z otwartych zasobów edukacyjnych. Według badania, bibliotekarze chętnie wzięliby w nich udział, gdyby to były webinaria lub szkolenia on-line. Z 43 osób deklarujących chęć udziału w szkoleniach, aż 27 wybrałoby taką właśnie formę. Szkolenia stacjonarne lub warsztaty były drugim najchętniej wybieranym typem szkolenia. Analizując wskazania badanych, możliwe było, że wpływ na odpowiedzi miała pandemia COVID-19, podczas której przeprowadzana była ankieta.

Wśród zaproponowanych tematów szkoleń, największą popularnością cieszyło się wyszukiwanie OZE, co nie dziwi, ponieważ materiałów tych jest wiele, są zróżnicowane pod względem formy i jednocześnie są rozproszone na różnych platformach. Stąd też użytkownicy OZE mogą mieć trudności w znalezieniu właściwych narzędzi. Zauważalny wśród respondentów jest natomiast brak zainteresowania tworzeniem OZE, co koreluje z pytaniem 13, w którym aż 96% ankietowanych odpowiedziało, że ich nie tworzy.

Znacząca większość uczestników ankiety, jako powód chęci poszerzania wiedzy w zakresie OZE, wskazała pozytywny wpływ tych materiałów na swoją pracę. Co więcej, bibliotekarze widząc to, chcieliby także podzielić się swoim nabytym podczas szkoleń doświadczeniem ze swoimi użytkownikami (była to druga najczęściej wybierana odpowiedź).

Zakończenie

Artykuł miał na celu zaprezentowanie wyników ankiety, które w przypadku szerokiego zainteresowania miały być powodem do przedstawienia oferty szkoleniowej ze strony pracowników Biblioteki

Politechniki Gdańskiej. Przystępując do tworzenia ankiety, z jednej strony chciano uzyskać informacje na temat poziomu zainteresowania otwartymi zasobami edukacyjnymi, z drugiej natomiast miano nadzieję na nawiązanie współpracy ze środowiskiem bibliotek publicznych. Niestety, mały odzew ze strony ankietowanych (frekwencja na poziomie 15,6%) spowodował, że nie została przedstawiona oferta szkoleniowa. Prawdopodobnie uczestnicy badania nie docenili potencjału OZE, co może wynikać z braku umiejętności zdefiniowania tych źródeł oraz z przekonania, że nie tworzą własnych materiałów edukacyjnych (96%). Problemy z identyfikacją są często spotykane, ponieważ OZE cechuje duża różnorodność zasobów i narzędzi, które znajdują się na różnych platformach i stronach internetowych.

Ewentualne szkolenia miały na celu uporządkowanie tej wiedzy oraz zaprezentowanie konkretnych przykładów. Ponadto, w trakcie analizy badania okazało się, że ankietowani nie tworzą własnych otwartych zasobów edukacyjnych. Niestety pierwotne założenie, że bibliotekarze każdego typu bibliotek tworzą OZE spowodowało, że twórcy kwestionariusza nie zadali pytania: „Dlaczego nie tworzysz OZE?”. Być może odpowiedzi na to pytanie pozwoliłyby szerzej dowiedzieć się, jaki jest stosunek bibliotekarzy do OZE i dostarczyłyby wskazówek, dlaczego nie wykazali oni zainteresowania tematem.

Bibliografia

- Grodecka K., Śliwowski K., *Przewodnik po Otwartych Zasobach Edukacyjnych*, 2012, s. 7, http://koed.org.pl/wp-content/uploads/2012/03/OZE_przewodnik_v4.pdf (dostęp: 28.09.2023).
- Jędrych J., *Biblioteki pedagogiczne w czasie pandemii*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 193, s. 3–4, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/688/724> (dostęp: 3.10.2023).
- Kisilowska M., *Biblioteki publiczne w kryzysie: doświadczenie pierwszego etapu pandemii*, Warszawa 2021, s. 129–138.

- Narodowe Centrum Nauki, *Polityka Narodowego Centrum Nauki dotyczącą otwartego dostępu do publikacji*, 2020, https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/zarzadzenia-dyrektora/zarządzenieDyr-38_2020.pdf (dostęp: 29.09.2023).
- Ośłowska I., *Biblioteki w dobie pandemii. Przyczynek do badań*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2021, nr 1(26), s. 53, <https://apcz.umk.pl/TSB/article/view/31817/30938> (dostęp: 28.09.2023).
- Razik G., Szumiec A., Wyszyńska K., „*Biblioteka otwarta*” w czasie pandemii, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 193, s. 4, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/684> (dostęp: 3.10.2023).
- Schuwert R., Janssen B., *The value of and issues surrounding Open Educational Resources* [wpis na blogu], <https://www.robertschuwert.nl/?p=3267> (dostęp: 28.09.2023).
- Tarkowski A., Plebańska M., Stokowska A., Śliwowski K., *Otwarte zasoby edukacyjne w Polsce – uwarunkowania i szanse rozwoju*, 2016, s. 15, <https://centrumcyfrowe.pl/wp-content/uploads/2016/03/OZE-w-PL-uwarunkowania-i-szanse-rozwoju.pdf> (dostęp: 28.10.2023).
- UNESCO, *Paris OER declaration*, 2012, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246687> (dostęp: 28.09.2023).
- Walek A., *Making full and immediate Open Access a reality through the repository route – the role of open repositories in implementation of Plan S*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, t. 88, nr 3, s. 335–339, <http://ojs.sbp.pl/index.php/pb/article/view/758> (dostęp: 29.09.2023).

Przynależność generacyjna bibliotekarzy jako czynnik determinujący postawę wobec pracy

Generational affiliation of librarians as a determinant
of attitude towards work

Słowa kluczowe: biblioteka szkoły wyższej, generacje, postawy wobec pracy, zarządzanie różnorodnością pokoleniową.

Keywords: academic library, generations, diversity management of generation.

Abstrakt

Rynek pracy w Polsce ulega stałym transformacjom wynikającym ze zmian demograficznych, będących skutkiem przede wszystkim procesu starzenia się społeczeństwa. Stosunek do pracy wynika z przynależności generacyjnej, zaś potrzeba ustawicznego dokształcania czy wręcz przekwalifikowania dotyczy pracowników z każdego pokolenia. Rozwijanie w sobie cech osobowych, systemu wartości i motywacji, zwiększa wartość pracownika na rynku pracy i pośrednio wpływa na aktywność zawodową. Dla organizacji, takiej jak biblioteka naukowa, zarządzanie wiekiem wiąże się z rozwiązywaniem konfliktów związanych z przynależnością pracowników do różnych grup wiekowych. Zadanie jest trudne, ponieważ nawet wśród przedstawicieli jednego pokolenia mamy do czynienia z ogromnym zróżnicowaniem poglądów, zachowań i postaw. Przełamywanie barier międzypokoleniowych staje się jednak szansą dla każdej organizacji. Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na kwestię niewielkiej różnorodności wiekowej pracowników biblioteki szkoły wyższej. Na podstawie analizy wybranej literatury podjęto także próbę usystematyzowania wiedzy o zarządzaniu różnorodnością pokoleniową.

Abstract

The labor market in Poland is undergoing constant transformation due to demographic changes, mainly resulting from the aging of the population. Attitude towards work is shaped, among other things, by generational affiliation, and the need to continuing education or even retraining applies to employees of every generation. Developing attitudes, personal qualities, value system and motivation, increases employee's value on the labor market and influences professional activity. For organization such as a scientific library, age management involves resolving conflicts related to having employees of different age groups. The task is difficult, because even within a single generation there is a huge diversity of views, behavior, and attitudes. Breaking down intergenerational barriers, however, becomes an opportunity for any organization. The purpose of this article is to highlight the issue of the small age diversity of college library employees. Based on the analysis of selected literature, an attempt was also made to systematize the knowledge of management of generational diversity.

Wstęp

Na współczesnym rynku pracy aktywni są przedstawiciele wielu różnych pokoleń. Zasadniczą różnicą jest oczywiście wiek, ale ważne są także wyznawane wartości, oczekiwania, motywacja do pracy. Odmienności te widoczne są w wielu sferach dotyczących etapu życia, kariery zawodowej czy osobistych doświadczeń. Dotyczą także takich obszarów jak rodzina, stosunek do autorytetów, podejście do zmian, poziom zaangażowania, lojalność wobec pracodawcy czy współpracowników. Dużym wyzwaniem dla menedżerów jest problem pogodzenia współlistniejących obok siebie różnych generacji pracowników, wyznających odmienne podejście zarówno do życia, jak i do własnej kariery zawodowej. Uwzględniając literaturę przedmiotu, wyniki badań oraz osobiste doświadczenia czy obserwacje na temat różnorodności pokoleń, warto postawić pytanie badawcze – jak funkcjonują, komunikują się ze sobą oraz jakie mają priorytety pracownicy poszczególnych generacji w bibliotece naukowej.

Rynek pracy w Polsce ulega stałym transformacjom wynikającym ze zmian demograficznych oraz związany jest ze zjawiskiem potocznie

zwanym starzeniem się społeczeństwa. Na rynku pracy nieustannie zachodzi proces sprzedaży oraz kupna usługi pracy, traktowanej jako towar, w której należy uwzględnić takie cechy jak: kwalifikacje, dyspozycyjność, wykształcenie czy umiejętności¹. Pracownik, który dostarcza swoje usługi pracy, najczęściej zwraca uwagę na płace, ale również na warunki, w jakich odbywa się świadczenie pracy. Ważnymi, niepieniężnymi atutami, uwzględnianymi przy podejmowaniu decyzji o podjęciu pracy, mogą być m.in.: atmosfera, nowoczesność wyposażenia stanowisk pracy, panujący porządek czy dogodność dojazdów. Dla pracodawcy ważny jest zaś stopień zaangażowania pracownika w wykonywaną usługę, a w szczególności staranność, dokładność, punktualność, motywacja do pracy.

Nieustanne i dynamiczne zmiany na rynku pracy powodują, że niektóre zawody przestają istnieć, a w ich miejsce pojawiają się nowe. Zmianom podlega także struktura zatrudnienia, prawo pracy, ale przede wszystkim wzajemne oczekiwania pracowników i pracodawców. Charakterystyczne dla współczesnej rzeczywistości jest ustawiczne doksztalcanie, czy wręcz przekwalifikowanie. Tradycyjna kariera, rozumiana jako etat na całe życie, polegająca na wspinaniu się po szczeblach struktury organizacyjnej, w większości organizacji należy już do przeszłości, choć w jednostce publicznej, jaką jest biblioteka uczelnicza – zdarza się. Zmianie podlega również wyobrażenie o karierze zawodowej. Zakłada ono ponoszenie bezpośredniej odpowiedzialności za jej kształtowanie przez pracownika, który staje się tym samym właścicielem „kapitału kariery”, traktując ją jako wartość rynkową, czy też spełnienie swoich zawodowych marzeń i aspiracji². Można więc twierdzić, że kariera zawodowa jest ściśle związana z wyborami życiowymi, poczynając od edukacji szkolnej, rozwijania kompetencji,

¹ K.M. Czyczerska, A.J. Ławnik, E. Szlenk-Czyczerska, *Współczesny rynek pracy w Polsce a generacja. Różnice między pokoleniami X, Y oraz Z*, „Rozprawy Społeczne” 2020, t. 14, nr 3, s. 103.

² J. Biolos, *Modele kariery XXI wieku*, Warszawa 2006, s. 85.

następnie przez kolejno zajmowane stanowiska, wykonywane zawody czy pełnione funkcje³. Rozwijanie w sobie przez pracownika postaw, cech osobowych, systemu wartości i motywacji, zwiększa jego wartość na rynku pracy i wpływa na aktywność zawodową. Ważne jest, aby powyższe zmiany dawały pracownikowi poczucie wewnętrznej satysfakcji i spełnienia, były zgodne z realizacją potrzeb, oczekiwań i aspiracji.

„Kiedy pracę się kocha, ceni i szanuje / Wysiłku i zmęczenia przy niej się nie czuje” – postawy wobec pracy

Pojęcie pracy zazwyczaj rozumiane jest jako wysiłek włożony w uzyskanie czegoś użytecznego. W naukach społecznych pracę definiuje się jako działanie człowieka, którego celem jest wytworzenie dóbr lub usług⁴, a zatem jest to każda celowa czynność prowadząca do zaspokojenia ludzkich potrzeb, mających społeczną doniosłość. O pracy można mówić w sensie fizycznym, biologicznym, psychologicznym, ekonomicznym, socjologicznym, prawnym, filozoficznym lub prakseologicznym⁵. Niezależnie od punktu widzenia, praca sprzyja nawiązywaniu więzi społecznych i, choć nie zawsze traktowana jest jako wyznacznik pozycji społecznej, to w dalszym ciągu może zapewniać spełnienie i rozwój. Szczególnie w odniesieniu do biblioteki – pełni funkcję kulturotwórczą.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy rodzaje postaw wobec pracy, związane z tym, co stanowi dla człowieka wartość. Pierwsza z nich to **nastawienie autoteliczne**, którego założeniem jest, że praca jest celem samym w sobie, sposobem na życie, źródłem rozwoju osobistego. Służy wartościom wyższym i wiąże się ze sferą samorealizacji

³ A. Smolbik-Jęczmień, *Podejście do pracy i kariery zawodowej wśród przedstawicieli generacji X i Y – podobieństwa i różnice*, „Nauki o Zarządzaniu” 2013, nr 1, s. 90.

⁴ M. Romanowska, *Leksykon zarządzania*, Warszawa 2004, s. 430.

⁵ T. Pszczołkowski, *Prakseologiczne sposoby usprawniania pracy*, Warszawa 1969, s. 9–15.

w pracy zawodowej. **Instrumentalne nastawienie** do pracy polega z kolei na traktowaniu jej jako środka do realizacji innych celów, np. do zaspokojenia potrzeb bytowych. Do **punitywnego** traktowania pracy dochodzi, gdy człowiek postrzega ją jako przymus, coś nieprzyjemnego, coś co wiąże się z traktowaniem pracy jako niezgodnej z wolą, stanowiącej efekt przemocy fizycznej, moralnej lub ekonomicznej⁶.

Różnorodność postaw wobec pracy jest efektem jej dualnego charakteru. Pracę mogą charakteryzować dwie przeciwstawne wartości – negatywne i pozytywne. Z jednej strony będzie wiązać się ze zdrowiem, dumą, dobrobytem, rozwojem, organizacją, a z drugiej – z apatią, bezradnością, poniżeniem, dezorganizacją czy chorobą⁷.

Postawa człowieka związana z konkretną pracą skorelowana jest ze stosunkiem do całej organizacji (pracodawcy) i jej członków, dlatego skutecznymi miarami mogą być poziom zadowolenia lub satysfakcji z pracy oraz zaangażowanie czy poczucie znaczenia pracy. Innymi czynnikami wpływającymi na postawę wobec pracy mogą być także cechy osobowościowe czy demograficzne. Wyniki badań empirycznych dowodzą, że wiek pracownika jest jedną z determinant postaw wobec pracy; często traktowany jest jako wyznacznik przynależności generacyjnej, stąd przyjmuje się, że postawy wobec pracy poszczególnych przedstawicieli pokoleń są odmienne⁸.

„Każde pokolenie ma własny czas, każde pokolenie chce zmienić świat” – generacje na rynku pracy

Od kilku lat na rynku pracy można zaobserwować silną dywersyfikację grup wiekowych. W Polsce główna linia podziału między

⁶ A. Czerw, *Co ludzie myślą o pracy zawodowej*, „Psychologia Społeczna” 2013, nr 2, s. 219–233.

⁷ A. Bańka, *Psychopatologia pracy*, Poznań 1996, s. 5.

⁸ K. Wojtaszczyk, *Przynależność generacyjna jako determinanta postaw wobec pracy. Stereotypy a rzeczywistość*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2016, nr 1, s. 31.

pokoleniami przebiega między urodzonymi przed rokiem 1980 i po nim⁹. Grupy te nie są jednorodne, bowiem w pierwszej z nich wyróżnia się pokolenie Baby Boomers oraz pierwsze pokolenie polskiego kapitalizmu, czyli pokolenie X, a drugą grupę stanowią młodzi ludzie z tzw. niepokornego pokolenia Y oraz pokolenia Z. Proporcje przedstawicieli powyższych generacji wśród pracowników zmieniają się z biegiem lat – z każdym kolejnym rokiem przybywa reprezentantów najmłodszego pokolenia Z, podczas gdy generacja Baby Boomers odchodzi na emeryturę.

Dla generacji powojennego wyżu demograficznego **Baby Boomers**¹⁰ głównymi wartościami są: przestrzeganie zasad, solidarność, szacunek dla autorytetów i hierarchiczna lojalność¹¹. Przedstawiciele tego pokolenia uważani są za pierwszych, którzy nie traktują emerytury jako czasu jedynie egzystencji, a raczej jako szansę na spełnianie marzeń, dalszy rozwój, naukę oraz prowadzenie aktywnego stylu życia. Cenią sobie poczucie stabilizacji, co wiąże się z lękiem przed utratą stanowiska. Cechuje ich pracowitość, lojalność względem pracodawcy, chcą czuć się potrzebni, szanują autorytety. Największą motywacją do działania są dla nich pieniądze¹². Pokolenie to charakteryzuje duża stabilność zachowań, cierpliwość i wyważenie słów, skłonność do akceptowania reguł narzuconych przez organizację.

Cechy charakterystyczne pokolenia Baby Boomers:

- dbają o zdrowie i pomyślność,
- mają pozytywne nastawienie oraz gotowość do współpracy,
- są zaangażowani społecznie i politycznie,

⁹ A. Smolbik-Jęczmień, *Podejście do pracy i kariery zawodowej...*, s. 90.

¹⁰ J. Armata, *Międzygeneracyjne postrzeganie kategorii pracy przez pokolenie Baby Boomers, pokolenia X, Y i Z*, w: *Nauki humanistyczne i społeczne w perspektywie interdyscyplinarnej*, D. Kobyłański (red.), t. 10, 2024, s. 26.

¹¹ M. Grzesiak, *21 różnic pokoleniowych między Baby boomers, X i Y*, <https://natemat.pl/blogi/mateuszgrzesiak/122459,21-roznic-pokoleniowych-miedzy-baby-boomers-x-i-y> (dostęp: 30.04.2023).

¹² K.M. Czyczerska, A.J. Ławnik, E. Szlenk-Czyczerska, *Współczesny rynek pracy w Polsce...*, s. 108.

- cenią wolność osobistą oraz indywidualne wybory,
- są zróżnicowani i gotowi na to, aby się dostosować,
- są nastawieni na rywalizację,
- spoglądają na autorytety bez cienia strachu.

Pokolenie X¹³ to osoby urodzone w latach 1965–1979. Wchodzenie w dorosłe życie, szczególnie w Polsce, przypadło dla nich na trudny okres restrukturyzacji gospodarki. Pokolenie to pamięta czasy realnego socjalizmu, a ograniczony dostęp do rozmaitych produktów i usług ukształtował w nich poczucie niższości i kompleksy¹⁴. Wysoki poziom bezrobocia, inflacja i niestabilność zatrudnienia zmuszała przedstawicieli tej generacji do podejmowania pierwszej pracy poniżej kwalifikacji oraz do umów czasowych. Obecnie cenią sobie stabilizację i niewymagającą nowych wyzwań spokojną pracę. Początek kariery zawodowej przypadający na czas transformacji systemu politycznego i gospodarki spotęgował lęk i atmosferę niepewności związane z możliwością utraty pracy. Reprezentanci generacji X poszukują poczucia sensu w podejmowanych działaniach, są także nastawieni na współpracę¹⁵. Dla tego pokolenia praca stanowi wartość samą w sobie, cierpliwie czekają na awans czy podwyżkę, a szkolenia umożliwiają stabilizację zatrudnienia.

Cechy charakterystyczne pokolenia X:

- przejawiają uzdolnienia artystyczne,
- cechują się bardzo zróżnicowanym pochodzeniem,
- są gotowi by się dostosować, a zarazem działają w sposób efektywny,
- są pełni sceptycyzmu,
- dbają o równowagę między życiem zawodowym i prywatnym,
- są niezależni,

¹³ J. Armata, *Międzygeneracyjne postrzeganie kategorii...*, s. 28.

¹⁴ M. Boni, *Raport Młodzi 2011*, Warszawa, KPRM, https://nck.pl/upload/attachments/302470/mlodzi_2011.pdf (dostęp: 1.05.2023).

¹⁵ B. Hysa, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową*, „Zeszyty Naukowe Organizacja i Zarządzanie Politechniki Śląskiej” 2016, nr 97, s. 387–396.

- sprawnie radzą sobie z nowinkami technicznymi,
- są zaradni i potrafią rozwiązywać problemy,
- nie podejmują działań pod wpływem emocji.

Pokolenie Y (milenialsi)¹⁶ to osoby urodzone w latach 1980–1994 i wychowywane w czasach powszechnego dostępu do internetu, telewizji satelitarnej. Czynniki te umożliwiały, niedostępną wcześniejszym pokoleniom, otwartość komunikowania się ze światem. Brak polityczno-społecznych ograniczeń, możliwość emigracji zarobkowej, wolność słowa i wyznania, dostępność nowych technologii stanowiły dla nich naturalną rzeczywistość¹⁷. Generację tę cechują trzy pojęcia: wybór, elastyczność i opcje, co odnosi się do finansów, pracy oraz warunków życia. Milenialsi cenią sobie również zmiany i różnorodność w każdym aspekcie życia, często określani są jako roszczeniowi i przeceniający swoje umiejętności. Pracę postrzegają jako możliwość realizacji swoich pasji, zainteresowań oraz okazję do dalszego rozwoju. Tym, co odróżnia pokolenie Y od poprzedników, jest większa koncentracja na sobie, swoich potrzebach i korzyściach. Przejawiają mniejszą lojalność wobec pracodawcy. Cechy charakterystyczne pokolenia Y:

- są nadmiernie pobudzeni i szybko się dekoncentrują,
- myślą: „liczę się tylko JA”,
- mają zmysł technologiczny,
- próbują robić w życiu zbyt wiele rzeczy,
- cechuje ich świadomość społeczna i zaangażowanie w lepsze jutro,
- są połączeni globalną siecią i okazują troskę o cały świat,
- mają podwójną osobowość – tę używaną w wirtualnym świecie i tę – w normalnym życiu.

¹⁶ K. Lutyńska, A. Wasiluk, *Co motywuje do pracy pracowników różnych pokoleń?*, „Akademia Zarządzania” 2023, nr 7, s. 55.

¹⁷ B. Hysa, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową...*, s. 389.

Pokolenie Z¹⁸ ma wiele wspólnych cech z pokoleniem Y. Nie potrafią funkcjonować bez internetu i mediów elektronicznych, chcieliby osiągnąć karierę zawodową natychmiast i bez wysiłku. Szukają pracy nie tylko w Polsce, ale i za granicą, ponieważ cechuje ich mobilność i znajomość języków obcych. To co dla poprzednich pokoleń stanowiło zagrożenie, dla pokolenia Z jest obiektem fascynacji i polem do eksperymentowania. Nie przykładają wagi do stabilności pracy, a wprost przeciwnie – uciekają od rutyny. Cenią sobie pracę w grupie i potrafią robić wiele rzeczy jednocześnie. Potrafią funkcjonować równolegle w świecie rzeczywistym i wirtualnym, przez co często mają problemy z koncentracją, a także powierzchownie oceniają i analizują informacje. Cechy charakterystyczne pokolenia Z:

- kładą mniejszy nacisk na prywatność,
- oczekują natychmiastowej satysfakcji,
- sceptycznie podchodzą do systemów politycznych,
- dbają o zasoby naturalne i środowisko,
- są pierwszym pokoleniem w świecie zdominowanym przez technologię.

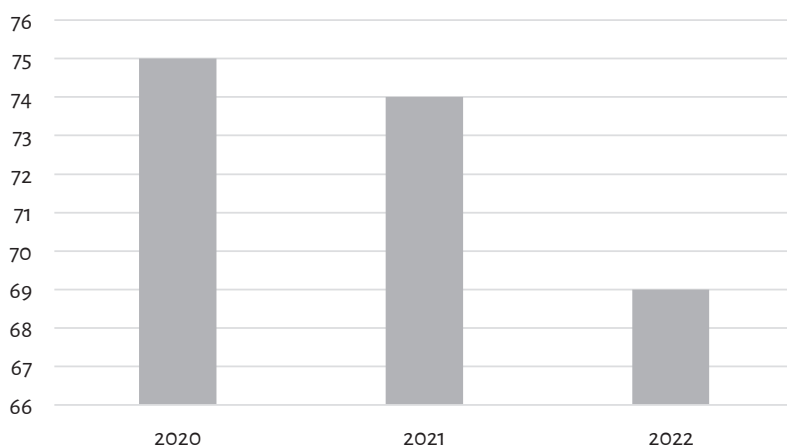
„Policz czas wszystkich prób, wysłanych w niebo skarg” – statystyki

Aktualnie na rynku pracy w Polsce funkcjonują cztery przedstawione wyżej pokolenia, chociaż należałoby wspomnieć o pokoleniu R, które powoli zasila szeregi pracowników. Proporcje osób należących do danej generacji zmieniają się z biegiem lat, przybywa osób z młodszych grup wiekowych, podczas gdy pokolenie najstarsze przechodzi na emeryturę. Trudno z całą pewnością oszacować procent pracowników danej generacji wśród pracujących ogółem, ze względu na dane jakie gromadzi i publikuje GUS. W dużym przybliżeniu w IV kwartale 2020 r. pokolenie

¹⁸ K. Lutyńska, A. Wasiluk, *Co motywuje do pracy...*, s. 56.

Baby Boomers stanowiło ok. 9% wśród liczby ludności aktywnej zawodowo, generacja X – ok. 33%, liczba osób pracujących z pokolenia Y to ok. 42%, zaś z pokolenia Z – ponad 7%. W chwili pisania artykułu dane dla kolejnych lat były jeszcze niedostępne. Należy zwrócić uwagę, że wartości prezentowane w *Roczniku Statystycznym* znacząco odbiegają od tych jakie Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego podaje w formularzu K-03 *Sprawozdanie biblioteki*. Analizie poddano dane dotyczące pracowników za okres ostatnich trzech lat, chociaż dynamika zjawiska jest bardziej widoczna w ostatnich 10 latach¹⁹. To, na co szczególnie należy zwrócić uwagę, to stale spadająca liczba pracowników ogółem (wykres 1).

Wykres 1. Liczba pracowników Biblioteki Głównej US w latach 2020–2022

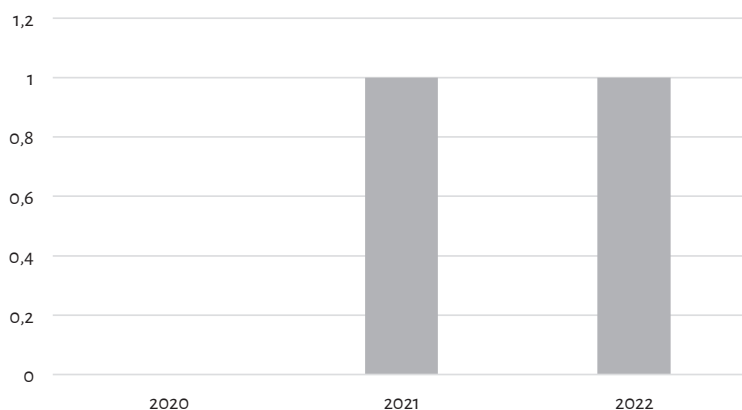
Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania K-03 GUS.

Przyczyn takiego stanu jest wiele, ale dwa powody są decydujące: po pierwsze występuje naturalne wygaszanie etatów związane z przejściem na emeryturę, a po drugie – obserwuje się przeniesienia

¹⁹ W latach 2013–2022 stan zatrudnienia w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego zmniejszył się o 31 osób.

do innych jednostek organizacyjnych. Czy zmiany te mają wpływ na podstawową działalność? – raczej nie, postępująca informatyzacja oraz automatyzacja pracy pozwala na takie rozwiązania. Niepokoi w tym procesie to, że nie zatrudnia się młodych adeptów sztuki bibliotekarskiej. Przekłada się to bezpośrednio na zjawisko, jakim jest starzenie się zespołu. Obecnie średnia wieku w bibliotece Uniwersytetu Szczecińskiego wynosi blisko 51 lat, warto zatem przyrzeć się strukturze wieku bibliotekarzy. Osób poniżej 30. roku życia jest niepokojąco mało, a dokładnie jedna bibliotekarka (wykres 2), która *de facto* przebywa na urlopie rodzicielskim. Jest to więc 1,4% ogółu zatrudnionych w bibliotece. Zważywszy jednak na okoliczności, niemożliwe jest opisanie stosunku do wykonywanych zadań czy jakość współpracy pokolenia Z z innymi generacjami.

Wykres 2. Liczba pracowników Biblioteki Głównej US do 30 lat w latach 2020–2022

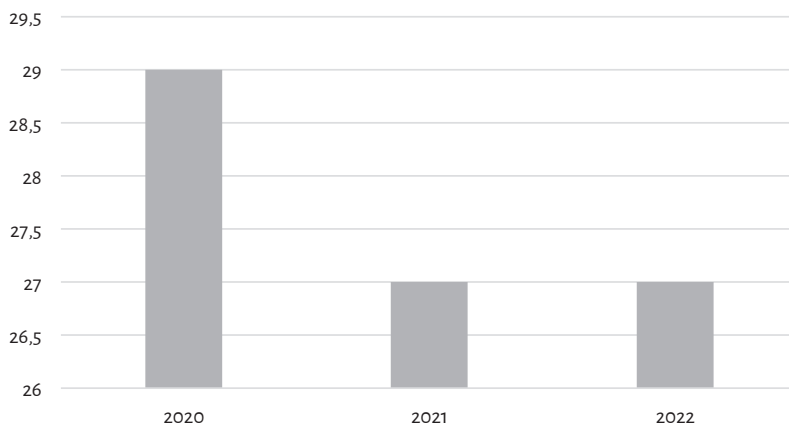

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania K-03 GUS.

Kolejna grupa bibliotekarzy to osoby w wieku 31–40 lat, przedstawiciele pokolenia Y, których można znaleźć również w następnej grupie wiekowej. Na wykresie 3 dostrzec można interesującą dynamikę zmian, która wynika z zatrudnienia w 2021 r. dwóch osób, a także

przesunięcia się części pracowników do kolejnej grupy wiekowej. Z informacji kadrowych, które nie pokrywają się z przedstawionymi na wykresach danymi wynika, że pokolenie Y reprezentuje 13 bibliotekarzy, zarówno kobiet, jak i mężczyzn, proporcje ze względu na płeć są mniej więcej wyrównane. Odpowiednio grupa ta stanowi 18,6% ogółu zatrudnionych w bibliotece.

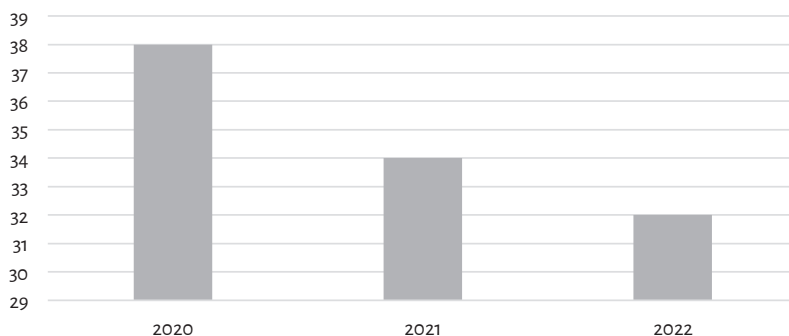
Wykres 3. Liczba pracowników Biblioteki Głównej US w wieku 31–40 lat w latach 2020–2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania K-03 GUS.

Dane dotyczące przedstawicieli generacji X odnajdziemy na wykresie 4 oraz 5. Dynamika zmian przedstawiona na wykresie 4 pokazuje niewielkie zmniejszenie liczby pracowników w tej grupie wiekowej. Podobnie jak w przypadku grupy wiekowej 31–40 lat, wynika to z przesunięcia części osób do kolejnej grupy wiekowej, zmiana ta jest jednak mało istotna. Z bardziej szczegółowych danych kadrowych wynika, że 38 bibliotekarzy to przedstawiciele pokolenia X, co stanowi ponad 55% ogółu zatrudnionych w bibliotece. Jeśli chodzi o strukturę płci, zdecydowaną większość stanowią kobiety (31).

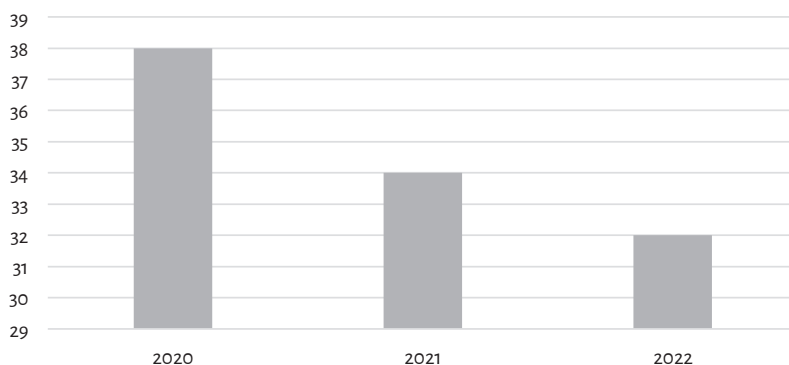
Wykres 4. Liczba pracowników Biblioteki Głównej US w wieku 41–50 lat w latach 2020–2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania K-03 GUS.

Przedstawicieli ostatniej generacji – Baby Boomers i strukturę ich zatrudnienia zaprezentowano na wykresie 5. Dynamika zmian dla tej grupy również wykazuje spadek, spowodowany głównie decyzjami o przejściu na emeryturę. Dokładnie 17 bibliotekarzy to przedstawiciele wspomnianego pokolenia, co stanowi blisko 25% ogółu zatrudnionych.

Wykres 5. Liczba pracowników Biblioteki Głównej US w wieku powyżej 50 lat w latach 2020–2022

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdania K-03 GUS.

Podsumowując, proporcje reprezentantów poszczególnych generacji w stosunku do ogółu zatrudnionych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego kształtują się następująco: przedstawiciele pokolenia Baby Boomers to aż 25% pracowników, pokolenia X – ponad 55% bibliotekarzy, pokolenia Y – 18,6% i pokolenia Z zaledwie 1,4%.

„Pół wieku człowieku, to dużo i mało” – zarządzanie różnorodnością pokoleniową, problem nie tylko biblioteki

Zarządzanie wiekiem definiowane jest jako rozwiązywanie konfliktów związanych z przynależnością pracowników do różnych grup wiekowych. Chociaż znaczna część definicji koncentruje się na działaniach dotyczących starszych pracowników, to ostatnio coraz częściej uwzględnia się rozważania dotyczące tego zagadnienia w odniesieniu do osób młodych. Zarządzanie wiekiem rozumie się zatem jako realizację różnorodnych działań, które pozwalają na bardziej racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów ludzkich w przedsiębiorstwach, dzięki uwzględnianiu potrzeb i możliwości pracowników w różnym wieku²⁰. Tak rozumiane zarządzanie wiekiem, czy raczej różnorodnością pokoleniową, jest polityką, której celem jest tworzenie i utrzymywanie przyjaznego dla zatrudnionych środowiska pracy, poprzez szacunek i wrażliwość dla ich różnorodności, wynikającej z przynależności do odmiennych pokoleń²¹. Zadanie jest trudne, ponieważ nawet w obrębie jednego pokolenia mamy do czynienia z ogromnym zróżnicowaniem poglądów, zachowań i postaw. Codzienne konfrontowanie ze sobą odmiennych stanowisk niejednokrotnie kończy się nieporozumieniem, a w skrajnych przypadkach – konfliktem, szczególnie że każde

²⁰ J. Litwiński, U. Sztanderska, *Zarządzanie wiekiem w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2010, s. 63.

²¹ J. Fazlagić, *Zarządzanie różnorodnością a zarządzanie wiedzą*, https://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/53/art_08_Fazlagic_Ementor_53_luty%202014.pdf (dostęp: 1.05.2023).

pokolenie kieruje się innym podejściem do pracy. Baby Boomers „żyją po to, aby pracować”, pokolenie X „pracuje po to, aby żyć”, generacja Y „żyje i pracuje”, a Zetki oskarża się o roszczeniowość. Poznanie mocnych i słabych stron każdego pokolenia to jedno, ale bardzo ważne jest tworzenie środowiska pracy, które będzie promowało szacunek i integrację, ponieważ tylko w takich warunkach możliwe jest pełne wykorzystanie potencjału pracowników. Można to osiągnąć m.in. przez zwalczanie stereotypów dotyczących postrzegania najstarszych pracowników jako osób o przestarzałych kwalifikacjach, niechętnych nowym umiejętnościom, pozbawionych kompetencji cyfrowych, nieufnych wobec technologii, nowości i zmian. Badania pokazują, że w przypadku osób starszych, wbrew przypuszczeniom, wiek nie jest statystycznie istotną zmienną. Istotne statystycznie są natomiast płeć, wykształcenie, ale przede wszystkim poziom zaufania do innych, będący jednym z głównych elementów kapitału społecznego²². Bibliotekarskie doświadczenie pokazuje, że najwięcej nieporozumień we współpracy ma miejsce na styku dwóch następujących po sobie generacji, Baby Boomers z pokoleniem X, a potem X z Y. To efekt prawidłowości socjologicznej zmiany generacji. Znacznie mniejszy problem stanowi współpraca między Baby Boomers a pokoleniem Y, ponieważ dystans wieku pozwala zachować spokój w relacjach. Ważne jest także, aby dostosować styl komunikacji do preferencji różnych pokoleń. Niektórzy pracownicy mogą preferować tradycyjną komunikację *face-to-face* lub za pośrednictwem poczty elektronicznej, podczas gdy inni mogą być bardziej skłonni do korzystania z komunikatorów czy platform społecznościowych. Bardzo poważnym źródłem napięć może być poczucie, że starsze pokolenie blokuje młodych, nie pozwala im budować spektakularnych

²² M. Żerkowska-Balas, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową a postrzeganie najstarszych pracowników – analiza empiryczna*, https://www.researchgate.net/profile/Marta-Zerkowska-Balas/publication/327195480_Age_diversity_management_and_elderly_employees_perception_-_empirical_analysis/links/5fe9d25f45851553a0fbb079/Age-diversity-management-and-elderly-employees-perception-empirical-analysis.pdf (dostęp: 1.05.2023).

karier, dodatkowo konflikty generują oczekiwania stawiane młodszej generacji, przełożeni wymagają od młodszych pracowników tyle, ile wymagali od siebie, często całkowitego poświęcenia i oddania firmie prywatnego czasu. Problemy takie pojawiają się podczas wykonywania w bibliotece podstawowych zadań. Starsi, zasłużeni pracownicy, często odczuwają z kolei dyskomfort, gdy okazuje się, że ich przełożonym zostaje znacznie młodszy współpracownik, osoba, którą pamiętają jako początkującego, niewiele wiedzącego, potrzebującego pomocy młodego człowieka. Młodszy z kolei czuje irytację, gdy są traktowani protekcyjnie, bez uznania dla ich wiedzy i kompetencji. Dostrzeganie trudności, ale przede wszystkim chęć poznania korzyści i ograniczeń płynących ze współpracy pracowników różnych pokoleń i zarządzanie tym procesem, może skutkować wypracowaniem efektywnych narzędzi zarządzania zasobami ludzkimi, jakim jest mentoring i intermentoring. Narzędzia te służą wykorzystywaniu wiedzy, umiejętności i doświadczenia pracowników w różnym wieku, w celu sprawnego transferu wiedzy w organizacji²³. Modeli kompetencyjnych mentoringu jest wiele. W tradycyjnych programach mentoringowych mentor jest osobą starszą od swojego podopiecznego, role mistrza i ucznia są wyraźnie określone, a przekaz wiedzy i umiejętności jest jednokierunkowy. Naukowcy zwracają jednak uwagę na to, że nie istnieje dodatnia korelacja między takimi kompetencjami a zaawansowanym wiekiem czy wysokim miejscem w hierarchii organizacyjnej²⁴. Mówiąc inaczej, wiedza czyni z człowieka mentora, a nie wiek czy stanowisko, zatem mentorem może być każdy, kto jest specjalistą w określonej dziedzinie. Z kolei w programie intermentoringu mentor jest jednocześnie uczniem, a uczeń – mentorem, w określonym obszarze wiedzy i umiejętności. W bibliotece uniwersyteckiej obserwujemy właśnie taką formę współpracy – najczęściej starsi pracownicy uczą się od młodych obsługi nowoczesnych programów

²³ B. Hysa, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową...*, s. 395.

²⁴ M. Sidor-Rządkowska, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową we współczesnych organizacjach*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2018, nr 51(2), s. 93.

i urzędzeń, a młodszy korzysta z bogatego doświadczenia zawodowego starszych. Przełamywanie barier międzypokoleniowych, poza tym, że przemawia do wyobraźni hasłem, to staje się szansą dla takiej organizacji jak biblioteka naukowa, w której idea *life long learning* – uczenia się przez całe życie – znajduje szczególne zastosowanie.

„Bibliotekarz, potworny typ, powiększał liczbę miejscowych styp” – problem satysfakcji z pracy

Satysfakcja zawodowa jest jednym z mierników jakości życia, ale kwestia satysfakcji dotyczy także pracy wykonywanej w ramach codziennych obowiązków absorbujących wiele czasu oraz zasobów. Satysfakcję zawodową niekiedy definiuje się jako różnicę między tym, czego człowiek oczekuje, a tym, czego doświadcza w pracy. Jest to zatem subiektywna ocena pracownika, wynikająca z obiektywnych przysposobień danej osoby i środowiska pracy. W aspekcie psychologicznym są to pozytywne i negatywne uczucia oraz postawy pracowników odnoszące się do zadań zawodowych, zatem satysfakcja jest konstruktem składającym się niekiedy z trzech wymiarów: emocjonalnego, poznawczego oraz behawioralnego. W literaturze przedmiotu funkcjonują co najmniej trzy odmienne podejścia do zdefiniowania satysfakcji z pracy rozumianej jako:

- zadowolenie, będące czynnikiem sprzyjającym satysfakcji,
- satysfakcja, będąca jedną ze składowych zadowolenia,
- zadowolenie, będące tym samym co satysfakcja²⁵.

Na podstawie dostępnych w tym zakresie badań, można wysnuć wniosek, że satysfakcja z pracy jest czymś wyłącznie pozytywnym psychologicznie, jednak trudno wyróżnić decydujący czynnik ją

²⁵ A.M. Jasiński, R. Derbis, *Środowiskowe i osobowościowe uwarunkowania satysfakcji z pracy*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2019, nr 100, s. 10–11.

determinujący, ponieważ w grę wchodzi także godzenie obowiązków pracowniczych z pełnioną w rodzinie rolą.

W organizacji takiej jak biblioteka wyraźnie widać korelację między wysokim poziomem satysfakcji a wzrostem poziomu zachowań prospołecznych. Dotyczy to nie tylko zależności między pracownikami, ale również ich stosunku do czytelników. Zadowoleni bibliotekarze są bardziej skłonni do niesienia pomocy czy udzielania dokładnych informacji, wykazują większą inicjatywę, mniejszą niechęć do innowacji, są bardziej lojalni wobec pracodawcy i tworzą sprzyjający współpracy klimat organizacyjny. Wielu bibliotekarzy charakteryzuje się głęboką pasją do swojej pracy. Są zmotywowani do promowania czytelnictwa i edukacji oraz dostarczania wartościowych zasobów. Często są inicjatorami projektów i programów mających na celu wzbogacanie życia społeczności. Dążą do wykonywania swoich obowiązków z najwyższym profesjonalizmem. Starają się utrzymać wysoki standard obsługi czytelników, dbają o zasoby biblioteczne oraz uczestniczą w ciągłym doskonaleniu swoich umiejętności. Są gotowi eksperymentować z nowymi narzędziami, programami i usługami, aby lepiej sprostać oczekiwaniom użytkowników. Środowisko biblioteczne zmienia się w odpowiedzi na nowe technologie i potrzeby społeczności akademickiej. Bibliotekarze, którzy są elastyczni i otwarci na zmiany, są w stanie dostosować się do nowych wyzwań i skutecznie wprowadzać innowacje. Praca w bibliotece, choć satysfakcjonująca, może być również wymagająca, a niektórzy bibliotekarze mogą doświadczać zmęczenia zawodowego. Wynik badania przeprowadzonego na przełomie roku 2021 i 2022 przez bibliotekę Politechniki Krakowskiej²⁶ wyraźnie pokazuje powiązanie stażu pracy z występowaniem syndromu zubożnienia oraz wyczerpania. Niepokojem napawa, że zjawisko to narasta już po pięciu latach pracy, osiągając punkt kulminacyjny w grupie respondentów o stażu od 6 do 10 lat. Co ciekawe, najniższy poziom zubożnienia

²⁶ A. Donnersberg, *Problem wypalenia zawodowego wśród bibliotekarzy szkół wyższych w Polsce*, „Biuletyn EBIB” 2022, nr 2, s. 3.

i wyczerpania zaobserwowano wśród najstarszych pracowników. W bibliotece naukowej trudno określić idealny wzorzec przyczyn czy skłonności szybszego znudzenia pracą, czy nawet wypalenia zawodowego, są one raczej indywidualne. Najczęściej są to takie elementy, które są związane z osobowością pracownika, jego sposobem funkcjonowania w danym środowisku, ale także z samą organizacją, a w szczególności jej kulturą organizacyjną, rozumianą jako styl kierowania, sposób organizacji pracy czy system motywacji. Z pewnością jednym z czynników wypalenia zawodowego wśród bibliotekarzy, bez względu na przynależność generacyjną, jest tzw. obniżenie oceny dokonań, czyli obniżenie poczucia wartości dokonań pracownika zarówno w życiu zawodowym, jak i prywatnym, poczucie marnowania czasu oraz wysiłku na danym stanowisku pracy. Pracownicy dotknięci tym problemem cechują się obniżonym zaangażowaniem w pracę, nie widzą sensu jej wykonywania. Takich pracowników charakteryzują skrajne odczucia – między zupełną niekompetencją a poczuciem wszechmocy.

Bibliotekarze z pokolenia Baby Boomers to wciąż $\frac{1}{4}$ ogółu zatrudnionych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego, wielu z nich czerpie ogromną satysfakcję z możliwości pracy pomimo osiągniętego wieku emerytalnego, co wywołuje mieszane emocje wśród młodszych pracowników. Boomersi najlepiej czują się, gdy widzą, że są potrzebni, szanują autorytety i często prowadzą aktywny styl życia. Pieniądze są dla nich najważniejszą motywacją do działania.

Obserwuje się, że pracownicy z pokolenia X, stanowiący ponad połowę zespołu, chociaż nie lubią hierarchii, to uznają autorytet szefów oraz cierpliwie czekają na awans czy podwyżkę. Aby efektywnie pracować, zazwyczaj potrzebują wsparcia współpracowników oraz informacji zwrotnej, co motywuje ich do dalszej pracy. Chociaż są sceptyczni i pesymistycznie pozbawieni złudzeń, to mimo wszystko zadowolenie czerpią z wyższej pozycji i prestiżu, ponieważ zazwyczaj zatrudnieni są już na stanowisku kustosa.

W wypadku pracowników z pokolenia Y, czyli ok. $\frac{1}{5}$ ogółu bibliotekarzy, niespełnienie ich wymagań przez pracodawcę sprawia,

że droga do ich wypalenia zawodowego jest dość krótka. Stosunkowo niski wpływ na procesy decyzyjne, w połączeniu z oczekiwaniami pracodawcy co do wykształcenia, kompetencji językowych czy kompetencji cyfrowych, w dość szybkim tempie doprowadza do wypalenia zawodowego. Wymagania bibliotekarzy z pokolenia Y są często niemożliwe do spełnienia przez pracodawcę, zwłaszcza w zakresie nieadekwatnych zarobków, co sprawia, że sami skazują się na owo wypalenie.

W odniesieniu do pokolenia Z trudno o jakiegokolwiek wnioski, nieco ponad 1% ogółu zatrudnionych stanowi zbyt mało liczną grupę – jest to jedna osoba (na urlopie rodzicielskim).

Zakończenie

Należy przyjąć, że przynajmniej część wskazanych typów zachowań pracowników należących do konkretnej generacji to stereotypy. Stereotypizacja, czyli negatywne, neutralne lub pozytywne generalizowanie skutkuje tym, że identyczne charakterystyki przypisywane są wszystkim członkom danej zbiorowości, niezależnie od rzeczywistych różnic. Okazuje się także, że im wyższe stanowisko w hierarchii osoba zajmuje, tym częściej przedstawicieli poszczególnych generacji postrzega się przez pryzmat potocznych poglądów. Chociaż dostrzegalne są wspólne cechy przynależności pokoleniowej, to indywidualizm, osobowość, stosunek do życia każdego pracownika manifestuje się w jego postawie wobec pracy. Zarządzanie pracownikami różnych generacji wymaga elastyczności i dostosowania do różnych stylów pracy, preferencji i oczekiwań. Dobre zarządzanie przedstawicielami różnych pokoleń wśród bibliotekarzy może przynieść korzyści w postaci wzajemnego uczenia się, kreatywnego myślenia, innowacyjności i efektywności pracy zespołowej. Kluczowe jest jednak zrozumienie, że każdy człowiek, bez względu na przynależność generacyjną, ma swoje niepowtarzalne cechy i wartość, które mogą być zagospodarowane na korzyść bibliotecznej społeczności.

Bibliografia

- Armata J., *Międzygeneracyjne postrzeganie kategorii pracy przez pokolenie Baby Boomers, pokolenia X, Y i Z*, w: *Nauki humanistyczne i społeczne w perspektywie interdyscyplinarnej*, D. Kobylański (red.), t. 10, Łódź 2024, s. 26.
- Bańka A., *Psychopatologia pracy*, Poznań 1996, s. 5.
- Biolos J., *Modele kariery XXI wieku*, Warszawa 2006, s. 156.
- Boni M., *Raport Młodzi 2011*, Warszawa, KPRM, https://nck.pl/upload/attachments/302470/mlodzi_2011.pdf (dostęp: 1.05.2023).
- Czerw A., *Co ludzie myślą o pracy zawodowej*, „Psychologia Społeczna” 2013, nr 2(25), s. 219–233.
- Czyczerska K.M., Ławnik A.J., Szlenk-Czyczerska E., *Współczesny rynek pracy w Polsce a generacja. Różnice między pokoleniami X, Y oraz Z*, „Rozprawy Społeczne” 2020, t. 14, nr 3, s. 103.
- Donnersberg A., *Problem wypalenia zawodowego wśród bibliotekarzy szkół wyższych w Polsce*, „Biuletyn EBIB” 2020, nr 2, s. 3.
- Fazlagić J., *Zarządzanie różnorodnością a zarządzanie wiedzą*, https://www.e-mentor.edu.pl/_pdf/53/art_08_Fazlagic_Ementor_53_luty%202014.pdf (dostęp: 1.05.2023).
- Grzesiak M., *21 różnic pokoleniowych między Baby boomers, X i Y*, <https://na-temat.pl/blogi/mateuszgrzesiak/122459,21-roznic-pokoleniowych-miedzy-baby-boomers-x-i-y> (dostęp: 30.04.2023).
- Hysa B., *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową*, „Zeszyty Naukowe Organizacja i Zarządzanie Politechniki Śląskiej” 2016, nr 97, s. 387–396.
- Jasiński A.M., Derbis R., *Środowiskowe i osobowościowe uwarunkowania satysfakcji z pracy*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2019, nr 100, s. 10–11.
- Litwiński J., Sztanderska U., *Zarządzanie wiekiem w przedsiębiorstwie*, Warszawa 2010.
- Lutyńska K., Wasiluk A., *Co motywuje do pracy pracowników różnych pokoleń?*, „Akademia Zarządzania” 2023, nr 7, s. 56.
- Pszczółkowski T., *Prakseologiczne sposoby usprawniania pracy*, Warszawa 1969, s. 9–15.
- Romanowska M., *Leksykon zarządzania*, Warszawa 2004, s. 430.

- Sidor-Rządkowska M., *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową we współczesnych organizacjach*, „Studia i Prace WNEiZ US” 2018, nr 51(2), s. 93.
- Smolbik-Jęczmień A., *Podejście do pracy i kariery zawodowej wśród przedstawicieli generacji X i Y – podobieństwa i różnice*, „Nauki o Zarządzaniu” 2013, nr 1, s. 90.
- Wojtaszczyk K., *Przynależność generacyjna jako determinanta postaw wobec pracy. Stereotypy a rzeczywistość*, „Edukacja Ekonomistów i Menedżerów” 2016, nr 1, s. 31.
- Żerkowska-Balas M., *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową a postrzeganie najstarszych pracowników – analiza empiryczna*, https://www.researchgate.net/profile/Marta-Zerkowska-Balas/publication/327195480_Age_diversity_management_and_elderly_employees_perception_-_empirical_analysis/links/5fe9d25f45851553a0fbb079/Age-diversity-management-and-elderly-employees-perception-empirical-analysis.pdf (dostęp: 1.05.2023).

Bibliotekarz funkcyjny. Profilowanie zawodu bibliotekarza w obliczu wyzwań współczesności

Functional librarian. Profiling the profession of a librarian
in the face of challenges of present day

Słowa kluczowe: kompetencje zawodowe, obowiązki bibliotekarzy, rozwój bibliotek, współczesne bibliotekarstwo.

Keywords: professional competences, duties of librarians, development of libraries, contemporary librarianship.

Abstrakt

Bibliotekarz systemowy, dziedzinowy, animator kultury, bibliotekarz danych, *data steward*... Cyfryzacja bibliotek, transformacja oczekiwań ich użytkowników oraz ewolucja pełnionych przez księżnice funkcji sprawiły, że w zawodzie bibliotekarza nastąpiły istotne zmiany. Tradycyjny podział bibliotekarzy na pracowników działów udostępniania, gromadzenia i opracowania zbiorów, bądź – kierując się inną klasyfikacją – nauczycieli bibliotekarzy, bibliotekarzy jako pracowników placówek publicznych czy naukowych, uległ znaczącej modyfikacji i został wzbogacony o nowe profesje. Celem niniejszego artykułu jest przegląd nomenklatury bibliotekarskich stanowisk na wybranych przykładach, ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek naukowych, a także ogólnodostępnych. Zróżnicowanie nazewnictwa w obrębie zawodu dowodzi tego, jakiej transformacji uległo – i wciąż ulega – współczesne bibliotekarstwo.

Abstract

The systems librarian, subject librarian, culture animator, data librarian, data steward... Digitization of libraries, transformation of their users expectations, and evolution of functions performed by libraries resulted in significant changes in the profession of a librarian. Traditional division of librarians into employees of the circulation sections, cataloguing and classification sections, or – following a different classification – teachers librarians, librarians as employees of public or scientific institutions, has been significantly modified and enriched with new professions. The aim of this article is to review the nomenclature of librarian job positions using selected examples, with particular emphasis on research and public libraries. The diversity of nomenclature within the profession demonstrates the transformation that modern librarianship has undergone – and is still undergoing.

Biblioteki i bibliotekarze na przestrzeni wieków

Rola, przeznaczenie i organizacja bibliotek z biegiem lat podlegały wielu zmianom, choć podstawowym celem ich funkcjonowania pozostawało sprawowanie pieczy nad piśmiennym dziedzictwem naukowym, kulturalnym oraz artystycznym¹.

Pierwotną rolę bibliotek, których początki sięgają trzech-czterech tysięcy lat p.n.e., stanowiło gromadzenie zapisanych odręcznie tabliczek glinianych, papirusów, pergaminów. Były one dostępne jedynie dla wąskiego grona elit – władców, kapłanów i innych przedstawicieli najwyższych warstw społecznych. W okresie średniowiecza działalność bibliotek upływała pod znakiem przepisywania ksiąg przez kopistów, którymi byli mnisi. Księgozbiór przechowywano w klasztorach i przy kościołach, a następnie przy uniwersytetach. Z czasem zaczęły powstawać księżnice rad miejskich, które w okresie reformacji, w dobie wynaleźnienia druku, przybrały postać bibliotek publicznych (w Polsce pierwszą biblioteką narodową była, założona w 1747 r., Biblioteka Załuskich). Znaczący rozwój bibliotek i dostępności do jej zbiorów nastąpił w XIX w. za sprawą wzrostu umiejętności czytania wśród

¹ J. Kołodziejska, *Biblioteka a świat współczesny*, Wrocław 1973, s. 5–6.

społeczeństwa oraz rewolucji przemysłowej, umożliwiającej szybszą i tańszą produkcję książek². W tym czasie ukształtowały się nowe rodzaje oraz funkcje bibliotek: powstały księżnice powszechne, dla dzieci, szpitalne itd.; sformułowano naukowe i prawne zasady funkcjonowania bibliotek, a także ukonstytuował się zawód bibliotekarza. Wiek XX przyniósł rozkwit systemów demokratycznych, nauki, techniki, kultury, szkolnictwa, a także branży wydawniczej – czynniki te wpłynęły na funkcjonowanie bibliotek, z których zbiorów korzystano już powszechnie. Z dotychczasowej działalności związanej *stricte* z piśmiennictwem, biblioteki zaczęły ukierunkowywać swą aktywność na obszary informacyjne, przy wsparciu rozwijającej się coraz szybciej komputeryzacji³. XXI wiek – wiek społeczeństwa informacyjnego, cyfrowej rewolucji – przesunął punkt ciężkości ze sfery tradycyjnego udostępniania zbiorów do sfery związanej z informacją oraz umiejętnościami jej wyszukiwania przy pomocy nowoczesnych technologii. Zjawiska takie jak globalizacja i komercjalizacja również wywierają istotny wpływ na biblioteki, wzbogacając je o nowe rodzaje aktywności.

Wraz z powyższą transformacją księżnic, ich roli i zadań, przekształceniom ulegał również zawód bibliotekarza. W okresie starożytności do obowiązków bibliotekarza należało gromadzenie oraz archiwizowanie książek; funkcję tę pełnili dworzcy urzędnicy i uczeni. W czasach średniowiecznych bibliotekarzami byli mnisi – przepisywali oni księgi, sprawowali nad nimi opiekę, dokonywali prac konserwacyjnych. Epoka odrodzenia była bardzo korzystna dla zawodu bibliotekarza, który cieszył się prestiżem, powszechnym poważaniem, znakomitą uposażeniem, mimo że działalność bibliotekarska stanowiła dla bibliotekarzy zajęcie dodatkowe. Wśród osób wykonujących tę profesję byli znamienici uczeni, literaci, duchowni. Do ich

² Tamże, s. 6–8.

³ Hasło: *Biblioteka*, w: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/biblioteka;4010964.html> (dostęp: 26.09.2023).

nowych zadań należało opracowywanie powiększającej się kolekcji, udostępnianie jej szerszemu kręgowi odbiorców oraz popularyzowanie nabytków. W kolejnych wiekach księgozbiór coraz powszechniej udostępniano, zatem bibliotekarz musiał posiadać wiedzę na temat poszczególnych egzemplarzy i ich zawartości, być erudytą, poliglotą o wysokich umiejętnościach komunikacji z czytelnikiem⁴. Od wieku XIX bibliotekarz funkcjonował już jako oficjalny zawód; w tym czasie zaczęły tworzyć się stowarzyszenia bibliotekarskie, szkoły przygotowujące do wykonywania tej profesji, powstawała poświęcona tematyce bibliotekarskiej literatura. W wieku XX w polskich bibliotekach pracowali bibliotekarze naukowcy, oświatowcy⁵, zaś z upływem kolejnych dekad bibliotekarze stawali się krzewicielami czytelnictwa i kultury, specjalistami informacji, fachowcami posiadającymi szeroką wiedzę na temat systemów katalogowania zwiększających się intensywnie zasobów, a także administratorami komputerowych programów bibliotecznych.

Użytkownik, klient, bibliotekarz funkcyjny

Współcześnie bibliotekarstwo jest działalnością wielowymiarową: informacyjną, archiwizacyjną, cyfrową, edukacyjną, badawczą, usługową, rozwijającą pasję, organizującą czas wolny. Ma to swoje odzwierciedlenie w nazewnictwie odbiorcy oferty biblioteki, który z „czytelnika” stał się „użytkownikiem”, a nawet „klientem”⁶. Bibliotekarz,

⁴ K. Zimnoch, *Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą*, w: *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja? IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa*, H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), Białystok 2013, s. 17–34, <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/33960/edition/32612#description> (dostęp: 29.09.2023).

⁵ Tamże, s. 25–27.

⁶ Por. T. Wildhardt, *Czytelnik – użytkownik – klient*, w: *Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych, Materiały z konferencji*, Kraków 2001, s. 179–185.

aby przyciągnąć oraz utrzymać użytkownika, musiał stać się wielofunkcyjny: dysponować fachową wiedzą wynikającą z charakteru pracy w danym dziale, ale także posiadać znajomość zagadnień z zakresu edukacji, informatyki, marketingu, animacji kultury itd. Tak szerokie spektrum nowych zadań oraz profil współczesnego użytkownika biblioteki – który jest odbiorcą wymagającym, nastawionym na szybkie rozwiązania, oczekującym ze strony biblioteki profesjonalizmu oraz atrakcyjnej oferty – spowodowały, że zawód bibliotekarza zaczął podlegać specjalizacjom, przechodząc z wielofunkcyjności do jednofunkcyjności. „Bibliotekarz funkcyjny” jest zatem przeciwieństwem „bibliotekarza wielofunkcyjnego” – jako pracownik posiada on skonkretyzowany profil działalności oraz pełni w strukturze biblioteki określoną rolę, co widoczne jest we współczesnym nazewnictwie stanowisk pracowniczych.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd nomenklatury bibliotekarskich stanowisk na wybranych przykładach, ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek naukowych, a także ogólnodostępnych. Analizy dokonano m.in. w oparciu o strony internetowe poszczególnych jednostek oraz na podstawie ogłoszeń o pracę zawartych w Biuletynach Informacji Publicznej, na portalach Elektronicznej Biblioteki (EBIB) i Narodowego Centrum Kultury.

Zawód: bibliotekarz

Próby uporządkowania nazewnictwa stanowisk pracy w Polsce podjęto w latach 2014–2015 w ramach prac nad wdrożeniem ustawy o Zintegrowanym Systemie Kwalifikacji. Zespół ekspercki, powołany m.in. przez Bibliotekę Narodową, opracował wówczas pakiet informacji na temat zawodu bibliotekarza. W Polskiej Ramie Kwalifikacji dokonano podziału tej profesji na kwalifikację podstawową pod nazwą „bibliotekarz” oraz kwalifikacje specjalistyczne, do których należą: „bibliotekarz dziedzinowy zbiorów naukowych”, „bibliotekarz

publiczny”, „bibliotekarz nauczyciel”, „bibliotekarz zbiorów specjalnych”, a także „bibliotekarz cyfrowy”⁷.

Zgodnie z powyższym zaszeregowaniem, bibliotekarz „gromadzi, selekcjonuje, ewidencjonuje, opracowuje formalnie oraz rzeczowo zbiory, przygotowuje je do udostępniania i udostępnia, a także przechowuje je i konserwuje”⁸. Bibliotekarz może podwyższać swoje kompetencje, uzyskując kwalifikacje specjalistyczne.

Bibliotekarz dziedzinowy

Funkcyjność bibliotekarzy jest szczególnie widoczna w strukturach bibliotek akademickich, w których wręcz wskazuje się potrzebę stopniowej, „wstrzemięźliwej specjalizacji agend i stanowisk pracy”⁹. Stanowiskiem charakterystycznym dla tego typu książnic jest – przeniesiony z krajów zachodnich na grunt polski – zawód bibliotekarza dziedzinowego. Bibliotekarz dziedzinowy to „absolwent studiów pierwszego lub drugiego stopnia z wybranej dziedziny wiedzy i jednocześnie posiadający wykształcenie z zakresu informacji naukowej i bibliotekoznawstwa, odpowiedzialny w bibliotece naukowej za część księgozbioru, odpowiadającą posiadanemu wykształceniu, koncentrujący się wokół potrzeb informacyjnych określonej grupy studentów lub nauczycieli akademickich”¹⁰. Bibliotekarz dziedzinowy współpracuje ze społecznością akademicką poszczególnych wydziałów

⁷ M. Szablewski, W. Zakrzewski, *Bibliotekarze XXI wieku: usługodawcy, radykalni katalogerzy i animatorzy kultury*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2015, t. 46, s. 341–398.

⁸ Tamże.

⁹ J. Wojciechowski, *Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji*, w: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Poznań 2002, s. 27–46.

¹⁰ *Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka, przy współpr. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2011, s. 43.

w zakresie zakupu księgozbioru, baz danych i selekcji materiałów oraz prowadzi działalność informacyjno-szkoleniową na temat zasobów w obrębie dziedziny.

Nazewnictwo w odniesieniu do stanowiska bibliotekarza dziedzinnego bywa różnorodne. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie jest nim „informatör dziedziny”, wykonujący swe obowiązki w Oddziale Usług Informacyjnych i Szkoleń¹¹. Biblioteka Uniwersytecka Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego zatrudnia bibliotekarzy pełniących funkcje bibliotekarzy dziedziny w Oddziale Kolekcji Dziedziny (która składa się z przyporządkowanych danej dyscyplinie oddziałów, jak np. Kolekcja Nauk Humanistycznych, Kolekcja Nauk Społecznych). Nazwa „bibliotekarz dziedziny” nie odnosi się tu zatem do nazwy stanowiska, lecz do charakteru pracy, zakresu czynności¹². Podobnie ma miejsce w Bibliotece Politechniki Gdańskiej, gdzie bibliotekarzami dziedzinnymi są pracownicy filii na wydziałach, np. na Wydziale Inżynierii Mechanicznej i Okrętownictwa czy na Wydziale Chemicznym¹³. Oprócz typowych dla stanowiska obowiązków, gdańscy bibliotekarze prowadzą wśród społeczności akademickiej działalność szkoleniową – grupową bądź indywidualną, w języku polskim lub angielskim – na temat korzystania z e-zasobów, ze szczególnym uwzględnieniem licencjonowanych źródeł wiedzy; ponadto udzielają pracownikom naukowym wskazówek, w jaki sposób

¹¹ D. Bocian, *Informatorzy Dziedziny w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Seminarium PolBit 2018: Bibliotekarz dziedziny w bibliotece akademickiej*, Warszawa 2018, <https://bg.pw.edu.pl/index.php/o-nas/wydarzenia/konferencje/polbit> (dostęp: 5.10.2023).

¹² M. Krogulska-Krysiak: *Bibliotekarz dziedziny w strukturach Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Seminarium PolBit 2018: Bibliotekarz dziedziny w bibliotece akademickiej*, <https://bg.pw.edu.pl/index.php/o-nas/wydarzenia/konferencje/polbit> (dostęp: 5.10.2023).

¹³ K. Konke, A. Leszczewicz, M. Stankevič, A. Kowalska, *Rola bibliotekarza w kształtowaniu relacji z użytkownikami. Seminarium PolBit 2018: Bibliotekarz dziedziny w bibliotece akademickiej*, <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/rola-bibliotekarza-w-ksztaltowaniu-relacji-z-uzytkownikami,148246-1> (dostęp: 5.10.2023).

skutecznie instruować studentów w tym zakresie. Bibliotekarze dziedzinowi w trójmiejskiej uczelni promują ideę *open access*, m.in. ucząc praktycznego korzystania z otwartych zasobów edukacyjnych podczas pracy naukowo-badawczej.

Bibliotekarz zbiorów specjalnych

Bibliotekarz zbiorów specjalnych odpowiada za gromadzenie, opracowanie, udostępnianie zbiorów będących pod jego opieką, kierowanie materiałom do digitalizacji i konserwacji, prowadzenie działalności promocyjno-informacyjnej na ich temat¹⁴.

W Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Uniwersytetu Zielonogórskiego powyższe obowiązki wykonują: „starszy kustosz dyplomowany”, „kustosz”, „starszy bibliotekarz”, a także „starszy konserwator książki”¹⁵. Biblioteka i Archiwum Konwentu Bonifratrów w Krakowie zatrudnia „bibliotekarza-archiwistę”¹⁶, natomiast w Bibliotece Politechniki Gdańskiej pieczę nad zbiorami specjalnymi sprawują: „kustosz”, „starszy bibliotekarz”, „główny specjalista”, którzy pracują na co dzień w Sekcji Historycznej oraz Sekcji Gromadzenia i Opracowania Zbiorów Tradycyjnych. Pracownicy gdańskiej księżnicy cyklicznie pozyskują dofinansowania na konserwację i profesjonalną digitalizację kolekcji zabytkowych, które następnie udostępniane są w formie cyfrowych kopii na internetowej platformie Pomorskiej Biblioteki Cyfrowej. Bibliotekarze prowadzą również szeroką

¹⁴ M. Szablewski, W. Zakrzewski, *Bibliotekarze XXI wieku...*

¹⁵ Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego, Struktura organizacyjna, <https://bu.uz.zgora.pl/informacje/struktura/dzial-zbiorow-specjalnych> (dostęp: 6.10.2023).

¹⁶ Biblioteka i Archiwum Konwentu Bonifratrów w Krakowie, Regulamin, <https://bonifratrzy.pl/klasztor-krakow/biblioteka-i-archiwum/regulamin/> (dostęp: 6.10.2023).

działalność edukacyjno-promocyjną, np. podczas Ogólnopolskiego Dnia Otwartego Politechniki Gdańskiej czy Tygodnia Bibliotek.

Bibliotekarz systemowy

W dobie postępującej cyfryzacji bibliotek istotne okazało się wyznaczenie w ich strukturze organizacyjnej osób sprawujących nadzór nad bibliotecznymi programami informatycznymi. Taką funkcję pośrednika między pracownikami księżnic a informatykami pełni bibliotekarz systemowy. Oprócz wiedzy informatycznej, powinien on posiadać praktyczne doświadczenie w bibliotekarskim fachu. Do jego zadań należy: sprawowanie nadzoru nad działaniem i udoskonalaniem programu bibliotecznego, kontakt z bibliotekarzami w zakresie zmian w systemie, prowadzenie szkoleń, kontakt z producentami oprogramowania¹⁷.

Biblioteka Główna Uniwersytetu Morskiego w Gdyni zatrudnia „kustosza bibliotecznego – bibliotekarza systemowego”, który obowiązki swe wypełnia w Dziale Gromadzenia i Opracowania Zbiorów (Opracowanie zbiorów zwartych)¹⁸. W Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej w Krakowie „bibliotekarz systemowy” jest zarazem „inspektorem ochrony danych”¹⁹. Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Poznaniu może z kolei poszczycić się stanowiskami: „dyrektor biblioteki – bibliotekarz systemowy” oraz „zastępca dyrektora – bibliotekarz systemowy”²⁰.

¹⁷ D. Smentek, „*Jak dobrze, że jesteś*”, czyli bibliotekarz systemowy oczami producenta oprogramowania, „Biuletyn EBIB” 2006, nr 2(72), <https://www.ebib.pl/2006/72/smentek.php> (dostęp: 6.10.2023).

¹⁸ Biblioteka Główna Uniwersytetu Morskiego w Gdyni, Dane kontaktowe, <https://umg.edu.pl/kontakt-6> (dostęp: 6.10.2023).

¹⁹ Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Krakowie, Dane kontaktowe, <https://www.pbw.edu.pl/kontakt/70-bibliotekarz-systemowy-iod> (dostęp: 6.10.2023).

²⁰ Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Poznaniu, Dane kontaktowe, <https://biblioteka.amuz.edu.pl/kontakt/> (dostęp: 6.10.2023).

Bibliotekarz i specjalista ds. danych – *data librarian, data steward*

W związku z rozwojem ruchu *open access* i dążeniem do otwartego publikowania w jak największym zakresie, w bibliotekarstwie powstały nowe zawody: bibliotekarza ds. danych (*data librarian*) oraz specjalisty ds. danych (*data steward*). Europejskie stowarzyszenie bibliotek naukowych LIBER wskazuje, iż pracownicy ci zajmują się zarządzaniem danymi badawczymi, ich opisywaniem, archiwizowaniem oraz upowszechnianiem, prowadzeniem działalności edukacyjnej i konsultacyjnej w obszarze otwartych danych badawczych²¹.

W Bibliotece Politechniki Gdańskiej obowiązki charakterystyczne dla wymienionej grupy zawodowej wypełniają pracownicy Sekcji Informacji Naukowo-Technicznej, zatrudnieni na stanowiskach „starszego bibliotekarza” i „bibliotekarza”. Działają oni w licznych międzynarodowych organizacjach oraz grupach roboczych, jak np. The European Open Science Cloud, Force 11, OpenAIRE. Ponadto służą badaczom pomocą merytoryczną w ramach Centrum Kompetencji Otwartej Nauki, które – w odpowiedzi na potrzeby środowiska naukowego w zakresie otwartego publikowania – powstało jako praktyczne uzupełnienie projektów „Multidyscyplinarny Otwarty System Transferu Wiedzy – MOST Wiedzy”, „MOST DANYCH – Multidyscyplinarny Otwarty System Transferu Wiedzy – etap II: Open Research Data”. Przy realizacji owych przedsięwzięć, w politechnicznej bibliotece zatrudniono również „*data stewarda* – specjalistę ds. otwartych danych

²¹ LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries), *Data librarian, expert on research data management, description, archiving and dissemination*, <https://libereurope.eu/job/summary-working-in-close-collaboration-with-the-director-of-the-libraries-research-coordination-and-the-it-department-you-will-be-responsible-for-the-library-support-towards-rdm-to-researchers-and/> (dostęp: 7.10.2023).

badawczych (redaktora metadanych)”, który zasilił powołany zespół bibliotekarzy danych²².

Innym przykładem nomenklatury w odniesieniu do powyższej grupy zawodowej jest stanowisko o nazwie: „starszy specjalista ds. otwartej nauki w ZUT, *data steward*”, którego miejsce pracy stanowi Oddział Informacji Naukowej i Patentowej w Bibliotece Głównej Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie²³. Biblioteka Główna Wojskowej Akademii Technicznej zatrudnia „specjalistę ds. otwartej nauki”²⁴, natomiast Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego – „pełnomocniczkę ds. otwartej nauki” (będącą „pełnomocniczką dyrektora BUW”)²⁵.

Bibliotekarz ds. współpracy międzynarodowej

Współczesny świat oparty jest na globalizacji, która objęła również sferę edukacji i nauki. Umieędzynarodowienie uczelni wyższych stało się priorytetem zawartym w Deklaracji Bolońskiej – Wspólnej Deklaracji Europejskich Ministrów Edukacji, podpisanej przez 29 krajów europejskich (w tym Polskę) w 1999 r. Dokument ten głosi: „W szczególności trzeba zwrócić uwagę na konieczność zwiększenia międzynarodowej konkurencyjności europejskiego systemu szkolnictwa wyższego.

²² A. Walek, *Zarządzanie danymi badawczymi i ich udostępnianie – nowe zadania bibliotek akademickich na przykładzie Biblioteki Politechniki Gdańskiej*, „Biblioteka” 2021, nr 25(34), s. 215–231; por. Narodowe Centrum Kultury, Ogłoszenie o naborze, <https://pracujwkulturze.nck.pl/praca/specjalista-ds-danych-badawczych-redaktor-metadanych/> (dostęp: 7.10.2023).

²³ Biblioteka Główna Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, Dane kontaktowe, <https://bg.zut.edu.pl/o-bibliotece/kontakt-dane-teleadresowe.html> (dostęp: 7.10.2023).

²⁴ Biblioteka Główna Wojskowej Akademii Technicznej, Struktura organizacyjna, <https://bg.wat.edu.pl/struktura-biblioteki/> (dostęp: 7.10.2023).

²⁵ Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Struktura organizacyjna, <https://www.buw.uw.edu.pl/o-nas/struktura-organizacyjna/> (dostęp: 7.10.2023).

Witalność i efektywność każdej cywilizacji można mierzyć atrakcyjnością jej kultury dla innych krajów. Musimy dopilnować, aby europejski system szkolnictwa wyższego stał się równie atrakcyjny dla całego świata, jak nasze wyjątkowe tradycje kulturalne i naukowe²⁶.

Proces postępującego umiędzynarodowienia polskich uczelni wyższych aktywnie wspierają biblioteki, m.in. poprzez uczestnictwo w unijnym programie Erasmus+. W celu profesjonalnej realizacji tego przedsięwzięcia, w akademickich księżnicach powoływane zostają odpowiednie stanowiska bądź funkcje. Biblioteka Politechniki Gdańskiej uczestniczy w programie Erasmus+ od 2011 r. i ma w swych szeregach „kustosza”, pracującego w Sekcji Obsługi Czytelnika, będącego zarazem „koordynatorem międzynarodowej współpracy akademickiej”. Wśród przypisanych temu stanowisku zadań znajduje się koordynowanie zagranicznych wyjazdów szkoleniowych bibliotekarzy, realizowanie programów szkoleniowych dla zagranicznych bibliotekarzy w Bibliotece Politechniki Gdańskiej, przygotowywanie oferty szkoleniowej dla studentów bibliotekoznawstwa i informacji naukowej z zagranicznych ośrodków akademickich²⁷.

Rozwijanie współpracy zagranicznej postawiła sobie za cel również Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, która ma w swej strukturze specjalnie powołany zespół specjalistów i bibliotekarzy, pracujących w Oddziale Promocji, Wystaw i Współpracy. Obowiązki tej komórki w zakresie internacjonalizacji koncentrują się wokół koordynowania programu Erasmus+ czy organizowania wizyt gości zagranicznych²⁸.

²⁶ 1999 Bologna Declaration – Polish, <https://ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999> (dostęp: 8.10.2023).

²⁷ Biblioteka Politechniki Gdańskiej, Projekty mobilności, <https://pg.edu.pl/biblioteka-pg/o-bibliotece/dzialalnosc/erasmus> (dostęp: 8.10.2023).

²⁸ A. Kościelniak-Osiak, *W poszukiwaniu remedium na wielofunkcyjność bibliotekarzy: Oddział Promocji, Wystaw i Współpracy Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i jego zadania jako instytucjonalna próba wyjścia z impasu*, w: *Biblioteka naukowa: czy jeszcze naukowa?*, K. Jazdon (red.), Poznań 2018, s. 227–235, <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/38c94ae0-db5f-442d-8a73-613fbc800147> (dostęp: 8.10.2023).

Jednakże – jak wskazuje nazwa agendy – do jej zadań należy również prowadzenie działalności promocyjnej, będącej kolejnym wyzwaniem dla współczesnych bibliotek.

Bibliotekarz – specjalista ds. promocji

„Podręczny słownik bibliotekarza” definiuje promocję jako „zespół działań i środków, za pomocą których wydawnictwo, księgarnia lub biblioteka przekazują otoczeniu informacje charakteryzujące ich usługi, kształtują potrzeby swych klientów, wzmagają stopień znajomości oferowanych przez siebie książek i innych dokumentów oraz pobudzają i ukierunkowują popyt”²⁹. Aktywność popularyzatorska stanowi element „nowego bibliotekarstwa”: „(...) śladem komercyjnych instytucji handlowych oraz usługowych, wprowadzono do bibliotekarstwa strategię marketingową, która oprócz świadczenia usług, zakłada również promocję tych usług oraz pobudzanie społecznego zapotrzebowania na te usługi”³⁰.

W Bibliotece Politechniki Gdańskiej działalność promocyjna znajduje się w kompetencjach „bibliotekarza” – pracownika Sekcji Obsługi Czytelnika, który pełni funkcję „koordynatora Zespołu ds. promocji w Bibliotece PG”. Do zadań zespołu należy m.in. organizowanie wydarzeń naukowych, popularnonaukowych i kulturalnych, udział w wydarzeniach ogólnouczelnianych (np. Bałtycki Festiwal Nauki, Dni Otwarte Politechniki Gdańskiej, Tydzień Bibliotek), obsługa mediów społecznościowych biblioteki, przygotowywanie materiałów promocyjnych, współpraca z jednostkami uczelnianymi (np. Działem Promocji Politechniki Gdańskiej). W Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego również powołano „koordynatora ds. promocji Biblioteki Uniwersytetu

²⁹ *Podręczny słownik bibliotekarza...*, s. 276.

³⁰ J. Wojciechowski, *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach*, Warszawa–Kraków 1997, s. 26.

Łódzkiego” – funkcję tę pełni osoba na stanowisku „kustosza bibliotecznego”, zatrudniona w Oddziale Informacji Naukowej i Analiz Bibliometrycznych oraz stojąca na czele Zespołu ds. promocji³¹. W obydwóch przykładach bibliotek zespół ds. promocji nie jest formalnie wyodrębniony w strukturze jednostek, lecz stanowi dodatkową formę działalności pracowniczej.

Ciekawym przypadkiem jest tworzenie stanowisk związanych z promocją bibliotek w odpowiedzi na potrzebę chwili, z uwagi na zaistniałe okoliczności. Takim swoistym novum w świecie bibliotekarskim było powołanie w 2008 r. w Bibliotece Uniwersytetu Śląskiego „rzecznika prasowego”. Jego zadaniem było przede wszystkim relacjonowanie opinii publicznej stanu prac w związku z budową nowoczesnego Centrum Informacji Naukowej i Biblioteki Akademickiej w Katowicach – wspólnej ksiąźnicy dwóch katowickich uczelni: Uniwersytetu Śląskiego i Uniwersytetu Ekonomicznego. W nowo powstałym centrum funkcja rzecznika rozwinęła się, przybierając postać stanowiska „rzecznika prasowego i specjalisty ds. promocji i PR”³².

W analogiczny sposób, czyli jako reakcja na zmianę, powstał wspomniany wyżej Oddział Promocji, Wystaw i Współpracy w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego, która – po objęciu nowej lokalizacji w 1999 r. – stanęła przed wyzwaniem wypromowania się nie tylko jako miejsce zachwycające architektonicznie, lecz przede wszystkim jako ksiąźnica. W tym celu utworzono samodzielne stanowisko ds. promocji, które z czasem ewoluowało do obecnej, wydzielonej w strukturze organizacyjnej, formy³³.

³¹ Uniwersytet Łódzki, Pracownicy, <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy/> (dostęp: 9.10.2023).

³² J. Kamińska, *Rozmowa z mgr Jadwigą Witek, rzecznikiem prasowym i specjalistą ds. promocji i PR w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej w Katowicach*, „Zarządzanie Biblioteką” 2015, nr 1(7), s. 152–153, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/ZB/article/view/1269> (dostęp: 9.10.2023).

³³ A. Kościelniak-Osiak, *W poszukiwaniu remedium...*

Animator kultury

Pokrewną formę promocyjnej działalności bibliotekarzy stanowi animacja kultury. W kontekście bibliotek wiąże się ona z ideą trzeciego miejsca, której główne założenie głosi, iż życie człowieka skoncentrowane jest wokół trzech miejsc: domu, pracy oraz owego trzeciego miejsca, czyli neutralnej przestrzeni przeznaczonej do spędzania czasu wolnego. Tę przestrzeń wypełnia biblioteka wraz ze swą bogatą ofertą, funkcjonując jako miejsce spotkań, rozwijania pasji. W małych miejscowościach biblioteki są często jedynymi placówkami kulturalnymi (bądź dokonuje się ich łączenia z innymi obiektami kultury), w związku z czym w sposób naturalny stają się one trzecim miejscem. Bibliotekarz jest tu przede wszystkim animatorem kultury wśród lokalnej społeczności.

Zadania animatora kultury obejmują: organizowanie, prowadzenie różnorodnych akcji promujących czytelnictwo i rozwijających zainteresowania pozaczytelnicze wśród wszystkich grup wiekowych (konkursy, spotkania autorskie, gry terenowe, imprezy kulturalne, koła hobbyistyczne), współpraca ze środowiskiem lokalnym i organizacjami zewnętrznymi, obsługa strony internetowej oraz mediów społecznościowych.

W strukturze organizacyjnej bibliotek stosunkowo rzadko występuje stanowisko pracy o nazwie „animator kultury”, natomiast często pojawia się ono w ogłoszeniach o pracę.

„Animatora” poszukiwano w Bibliotece Publicznej w Piasecznie; jako miejsce wykonywania obowiązków wskazany został Dział Promocji i Animacji³⁴. Biblioteka Samorządowa w Zelgnie – Filia Biblioteki Samorządowej w Grzywnie poszukiwała z kolei osoby na stanowisko „młodszego bibliotekarza”, będącego zarazem „animatorem kultury” (każda z tych funkcji została podzielona na pół etatu)³⁵. Centrum

³⁴ Biuletyn Informacji Publicznej, <https://www.e-bip.org.pl/bibliotekapiaseczno/25187> (dostęp: 10.10.2023).

³⁵ Biuletyn Informacji Publicznej, <https://www.bip.gminachelmza.pl/10746,-nabor-pracownika-na-stanowiska-bibliotekarz-0-5-etatu-animator-kultury-0-5-etatu> (dostęp: 10.10.2023).

Kultury i Biblioteka Gminy Studzienice jest przykładem placówki kulturalnej, w której stanowiska bibliotekarza i animatora zostały formalnie wyodrębnione w strukturze organizacyjnej – zatrudnieni są tu: „animator kultury”, „animator kultury z obowiązkami bibliotekarza”, „starszy bibliotekarz”³⁶. Na podstawie podanych przykładów nasuwa się wniosek, iż animator kultury może być osobnym stanowiskiem bądź dookreśleniem funkcji i obowiązków bibliotekarza.

Podsumowanie

Zaprezentowane w artykule zestawienie nomenklatury bibliotekarskich stanowisk nie wyczerpuje w całości tematu. Wachlarz nazewnictwa jest bowiem bardzo obszerny, zaś zróżnicowanie stanowisk zależy od struktury organizacyjnej biblioteki, jej tradycji, tendencji rozwojowych, możliwości finansowych czy koncepcji kadry zarządzającej. Warto nadmienić, iż w ogłoszeniach o pracę czasem wręcz odchodzi się od użycia formy „bibliotekarz” na rzecz nazwy ogólnej: „pracownik” („pracownik do biblioteki szkolnej”, „pracownik do Działu Obsługi Czytelnika”)³⁷.

Bogate nazewnictwo bibliotekarskich stanowisk oraz wynikających z nich obowiązków świadczy o tym, jak różnorodna i ciekawa jest praca bibliotekarza. Zawód ten cechuje się dużą elastycznością, aktywnie odpowiadając na potrzeby współczesnego użytkownika oraz dostosowując się do wymogów dzisiejszego świata. Rola bibliotekarzy, a wraz z nią nazewnictwo stanowisk, z pewnością będą wciąż ewoluowały. Największym wyzwaniem zdaje się być obecnie – jak w przypadku większości zawodów – gwałtowny rozwój sztucznej inteligencji: czy

³⁶ Biuletyn Informacji Publicznej, <http://www.kulturastudzienice.pl/bip/pracownicy> (dostęp: 10.10.2023).

³⁷ Por. Elektroniczna Biblioteka EBIB, <https://www.ebib.pl/?p=25588> (dostęp: 10.10.2023) oraz Narodowe Centrum Kultury, https://pracujwkulturze.nck.pl/praca/glowna-biblioteka-lekarska-im-stanislaw-konopki-poszukuje-pracownika-do-dzialu-obslugi-czytelnika_40091/ (dostęp: 10.10.2023).

funkcja bibliotekarza ulegnie wskutek tego diametralnej zmianie? Czy w księżnicach pojawiają się nowe nazwy stanowisk? Czas pokaże.

Bibliografia

- 1999 Bologna Declaration – Polish*, <https://ehea.info/page-ministerial-conference-bologna-1999> (dostęp: 8.10.2023).
- Biblioteka Główna Akademii Muzycznej w Poznaniu, <https://biblioteka.amuz.edu.pl/kontakt/> (dostęp: 6.10.2023).
- Biblioteka Główna Uniwersytetu Morskiego w Gdyni, <https://umg.edu.pl/kontakt> (dostęp: 6.10.2023).
- Biblioteka Główna Wojskowej Akademii Technicznej, <https://bg.wat.edu.pl/struktura-biblioteki/> (dostęp: 7.10.2023).
- Biblioteka Główna Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie, <https://bg.zut.edu.pl/o-bibliotece/kontakt-dane-teleadresowe.html> (dostęp: 7.10.2023).
- Biblioteka i Archiwum Konwentu Bonifratrów w Krakowie, <https://bonifratrzy.pl/klasztor-krakow/biblioteka-i-archiwum/regulamin/> (dostęp: 6.10.2023).
- Biblioteka Politechniki Gdańskiej, <https://pg.edu.pl/biblioteka-pg/o-bibliotece/dzialalnosc/erasmus> (dostęp: 8.10.2023).
- Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, <https://www.buw.uw.edu.pl/o-nas/struktura-organizacyjna/> (dostęp: 7.10.2023).
- Biblioteka Uniwersytetu Zielonogórskiego, <https://bu.uz.zgora.pl/informacje/struktura/dzial-zbiorow-specjalnych> (dostęp: 6.10.2023).
- Biuletyn Informacji Publicznej, <https://www.gov.pl/web/bip> (dostęp: 10.10.2023).
- Bocian D., *Informatorzy Dziedzinowi w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie. Seminarium PolBiT 2018: Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotece akademickiej*, Warszawa 2018, <https://bg.pw.edu.pl/index.php/o-nas/wydarzenia/konferencje/polbit> (dostęp: 5.10.2023).
- Elektroniczna Biblioteka EBIB, <https://www.ebib.pl/?p=25588> (dostęp: 10.10.2023).
- Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/> (dostęp: 26.09.2023).

- Kamińska J., *Rozmowa z mgr Jadwigą Witek, rzecznikiem prasowym i specjalistą ds. promocji i PR w Centrum Informacji Naukowej i Bibliotece Akademickiej w Katowicach*, „Zarządzanie Biblioteką” 2015, nr 1(7), s. 152–153, <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/ZB/article/view/1269> (dostęp: 9.10.2023).
- Kołodziejska J., *Biblioteka a świat współczesny*, Wrocław 1973.
- Konke K., Leszczewicz A., Stankevič M., Kowalska A., *Rola bibliotekarza w kształtowaniu relacji z użytkownikami. Seminarium PolBit 2018: Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotece akademickiej*, <https://mostwiedzy.pl/pl/publication/rola-bibliotekarza-w-ksztaltowaniu-relacji-z-uzytkownikami,148246-1> (dostęp: 5.10.2023).
- Kościelniak-Osiak A., *W poszukiwaniu remedium na wielofunkcyjność bibliotekarzy: Oddział Promocji, Wystaw i Współpracy Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie i jego zadania jako instytucjonalna próba wyjścia z impasu*, w: *Biblioteka naukowa: czy jeszcze naukowa?*, K. Jazdon (red.), Poznań 2018, s. 227–235, <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/38c94ae0-db5f-442d-8a73-613fbc800147> (dostęp: 8.10.2023).
- Krogulska-Krysiak M., *Bibliotekarz dziedzinowy w strukturach Biblioteki Uniwersyteckiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Seminarium PolBit 2018: Bibliotekarz dziedzinowy w bibliotece akademickiej*, <https://bg.pw.edu.pl/index.php/o-nas/wydarzenia/konferencje/polbit> (dostęp: 5.10.2023).
- LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries): *Data librarian, expert on research data management, description, archiving and dissemination*, <https://libereurope.eu/job/summary-working-in-close-collaboration-with-the-director-of-the-libraries-research-coordination-and-the-it-department-you-will-be-responsible-for-the-library-support-towards-rdm-to-researchers-and/> (dostęp: 7.10.2023).
- Narodowe Centrum Kultury, <https://pracujwkulturze.nck.pl/praca/specjalista-ds-danych-badawczych-redaktor-metadanych/> (dostęp: 7.10.2023).
- Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka w Krakowie, <https://www.pbw.edu.pl/kontakt/70-bibliotekarz-systemowy-iod> (dostęp: 6.10.2023).
- Podręczny słownik bibliotekarza*, oprac. G. Czapnik, Z. Gruszka, przy współpr. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2011.

- Smentek D., „*Jak dobrze, że jesteś*”, czyli bibliotekarz systemowy oczami producenta oprogramowania. „Biuletyn EBIB” 2006, nr 2(72), <https://www.ebib.pl/2006/72/smentek.php> (dostęp: 6.10.2023).
- Szablewski M., Zakrzewski W., *Bibliotekarze XXI wieku: usługodawcy, radykalni katalogerzy i animatorzy kultury*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2015, t. 46, s. 341–398.
- Uniwersytet Łódzki, <https://www.uni.lodz.pl/pracownicy> (dostęp: 9.10.2023).
- Walek A., *Zarządzanie danymi badawczymi i ich udostępnianie – nowe zadania bibliotek akademickich na przykładzie Biblioteki Politechniki Gdańskiej*, „Biblioteka” 2021, nr 25(34), s. 215–231.
- Wildhardt T., *Czytelnik – użytkownik – klient*, w: *Badania porównawcze polskich bibliotek naukowych. Materiały z konferencji*, Kraków 2001, s. 179–185.
- Wojciechowski J., *Biblioteka akademicka: możliwe zmiany organizacji*, w: *Stan i potrzeby polskich bibliotek uczelnianych. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej*, Poznań 2002, s. 27–46.
- Wojciechowski J., *Organizacja i zarządzanie w bibliotekach*, Warszawa–Kraków 1997.
- Zimnoch K., *Ewolucja zawodu bibliotekarza – od strażnika zbiorów, przez bibliotekarza oświatowego i naukowego do specjalisty zarządzającego wiedzą*, w: *Bibliotekarz uwolniony – deregulacja czy degradacja? IV Ogólnopolska Konferencja Naukowa*, H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), Białystok 2013, s. 17–34, <https://pbc.biaman.pl/dlibra/publication/33960/edition/32612#description> (dostęp: 29.09.2023).

Biblioteka jako centrum analiz wspierających zarządzanie uczelnią – doświadczenia Biblioteki Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu

The library as an analysis center to support university management – the experience of the Main Library of Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Słowa kluczowe: analiza dorobku naukowego, bibliometria, Baza Wiedzy UPWr, System Omega-PSIR, Web of Science, Scopus.

Keywords: analysis of scientific output, bibliometric analysis, Baza Wiedzy UPWr (UPWr Base of Knowledge), Omega-PSIR system, Web of Science, Scopus.

Abstrakt

Posiadanie przez bibliotekę zasobów (dostępu do baz międzynarodowych, własnej bazy bibliograficznej) oraz doświadczonych pracowników umożliwia jej przeprowadzenie analiz osiągnięć pracowników na potrzeby zarządzania uczelnią. W Bibliotece Głównej Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu (UPWr) wykorzystywane są dane z Bazy Wiedzy UPWr oraz baz międzynarodowych Web of Science (InCites) oraz Scopus (SciVal). Do prezentacji danych używane są narzędzia Excel lub Arkusze Google. W artykule omówiono wypracowany schemat poszczególnych etapów analizy. Biblioteka UPWr wspiera pracowników uczelni oraz kadrę zarządzającą licznymi

analizami bibliometrycznymi oraz specjalnymi wykazami. Należą do nich m.in. analiza potencjału naukowego pracowników nowej dyscypliny wiodącej, czy ustalenie wspólnych obszarów współpracy dla grupy uniwersytetów europejskich. Na podstawie dotychczasowych doświadczeń Biblioteki UPWr wymieniono dobre praktyki w przygotowaniu analiz.

Abstract

The library's resources (access to international databases, its own bibliographic database) and experienced staff enable it to carry out analyses of staff performance for the purposes of University management. The Main Library of Wrocław University of Environmental and Life Sciences (UPWr) uses data from the UPWr Base of Knowledge and the international databases Web of Science (InCites) and Scopus (SciVal). They are compiled in Excel and Google Sheets tools. An elaborated scheme for the various stages of analysis is discussed. The UPWr Library supports University staff and management with numerous bibliometric and special analyses. Such analyses include the analysis of the scientific potential of the staff of a new leading discipline and the identification of common areas of cooperation for a group of European universities. On the basis of the UPWr Library's experience to date, good practices in preparing of analyses were listed.

Potencjał biblioteki w zakresie przeprowadzania analiz

Jednym z zadań bibliotek akademickich jest udzielanie informacji o dorobku naukowym pracowników¹. Usługa ta może być wykorzystywana przez kadrę zarządzającą uczelnią w przygotowaniu oceny parametrycznej jednostki, stanu realizacji założeń rozwoju czy potencjału pracowników.

Ponieważ to biblioteka zapewnia dostęp do różnorodnych zasobów: baz międzynarodowych, narzędzi analitycznych, zasobów tradycyjnych i elektronicznych oraz własnych baz bibliograficznych, jej pracownicy mają możliwość przeprowadzania wieloaspektowych analiz uwzględniających różnorodne potrzeby kadry zarządzającej uczelnią: dyrektorów jednostek, działów nauki i innych zainteresowanych.

¹ *Bibliotekarstwo*, A. Tokarska (red.), Warszawa 2013, s. 487.

Pracownikom biblioteki przygotowanie analiz ułatwia znajomość systemów bibliotecznych (katalogów, baz danych), a także umiejętność sprawnego wyszukiwania oraz wartościowania informacji. Zasoby udostępniane i wykorzystywane w codziennej pracy oraz wykształcenie kadry przekłada się na warsztat bibliotekarza-pracownika informacji². Dzięki codziennej pracy w bazach danych i systemach bibliotecznych zna on narzędzia wyszukiwawcze oraz umiejętnie korzysta z ich algorytmów. Poprzez usługi dla różnorodnych grup użytkowników zdobywa i rozwija interdyscyplinarną wiedzę, co pozwala na zrozumienie specyfiki różnych dyscyplin naukowych. Jednak podstawową kompetencją bibliotekarza analityka jest znajomość wskaźników bibliometrycznych, identyfikowanie ich w poszczególnych bazach oraz ich świadome wykorzystanie.

Najczęściej wykonywane są analizy oparte o wskaźniki bibliometryczne oraz punktację przyznawaną zgodnie z listami ministerialnymi. Analiza może przybierać również formę studium przypadku uwzględniającego publikacje tylko danego wydawcy, wyróżnione ze względu na typ dokumentu (In Press, review/przeglądowy) czy licencję Open Access³.

Narzędzia wykorzystywane w analizach

Przystępując do wykonania analizy ważne jest określenie bazy źródłowej, która pozwoli nam na wieloaspektowe podejście do analizowanego zagadnienia. Najcenniejszą i najłatwiej dostępną jest dobrze

² K. Machcińska, *Bibliotekarz XXI wieku – broker, informatyk, menedżer czy psycholog?*, w: *Biblioteki i bibliotekarze XXI wieku – kształcenie, oczekiwania a rzeczywistość*, J. Czyrek, B. Górna (red.), Wrocław 2013, s. 16.

³ A. Cabezas-Clavijo, D. Torres-Salinas, *Bibliometric Reports for Institutions: Best Practices in a Responsible Metrics Scenario*, „Frontiers in Research Metrics and Analytics” 2021, t. 6, s. 2, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frma.2021.696470/full> (dostęp: 8.10.2023).

prowadzona własna baza bibliograficzna dorobku naukowego pracowników uczelni. Baza ta powinna umożliwiać pobieranie danych z systemu oraz pozwalać na tworzenie swoich własnych danych słownikowych. Możliwość wzbogacenia rekordów o własne słownictwo kontrolowane pozwala dostosować je do zmieniających się potrzeb uczelni.

Na Uniwersytecie Przyrodniczym we Wrocławiu (UPWr) od 2019 r. funkcjonuje Baza Wiedzy UPWr⁴, korzystająca z oprogramowania Omega-PSIR⁵. Umożliwia ona gromadzenie nie tylko informacji o dorobku publikacyjnym (publikacji naukowych, popularnonaukowych oraz materiałów konferencyjnych), ale także patentów, projektów, danych badawczych, danych dydaktycznych i innych osiągnięć pracowników. Szeroki zakres gromadzonych w jednym systemie danych dotyczących pracowników (informacje o zatrudnieniu, afiliacji, deklarowanej dyscyplinie – aktualnej oraz historycznej na podstawie danych z POL-on, identyfikatory w innych systemach i bazach) pozwala na generowanie złożonych zestawień.

Z systemu Bazy Wiedzy dane można pobrać m.in. za pomocą pivotów (tabel przestawnych) (ilustracja 1). Podstawowe tabele przestawne są zdefiniowane w systemie, ale można je następnie rozszerzać o własne pola w celu personalizacji. Z perspektywy osób generujących dane, dobrą praktyką jest ustalenie nazewnictwa oraz zgrupowanie tematyczne zapisanych tabel. Ograniczenie możliwości pobierania danych w wybranym formacie do określonych grup użytkowników eliminuje ryzyko nieprawidłowej interpretacji danych.

Dane w systemie Bazy Wiedzy mogą być pobierane i analizowane nie tylko przez redaktorów systemu, ale również pracowników i użytkowników zewnętrznych. Dostępne są proste raporty prezentujące podstawowe informacje o dorobku (opis bibliograficzny, punktacja,

⁴ O witrynie [Baza Wiedzy UPWr], <https://bazawiedzy.upwr.edu.pl/about/site.seam?lang=pl> (dostęp: 8.10.2023).

⁵ Omega-PSIR, <https://www.omegapsir.io/pl> (dostęp: 8.10.2023).

Ilustracja 1. Widok narzędzia pivot w Bazie Wiedzy

Dostępne

Afilacja autora | Afilacja zewnętrzna | Autor | Autor - Dyscyplina nauki w deklaracji (Ustawa 2.0) | Autor - Dyscyplina nauki w publikacji (Ustawa 2.0) | Autor - Obszar: dziedzina, dyscyplina nauki (stara) | Autor - status | Autor - status w publikacji | Autor - wiek | Autor i redaktor - aktywny | Całkowita liczba autorów | Czasopismo | IF 2-letni | IF Wos | Język | Kategoria ewaluacyjna | Kategorie publikacji | Kolekcja | Książka | Licencja | Licencja - Data udostępnienia | Licencja - rodzaj | Licencja - Sposób udostępnienia | Licencja - wersja dokumentu licencjonowanego | Nagroda / wyróżnienie | Nazwa wydawcy (zpoza wykazu wydawców) | Plik | Poziom wyróżnienia | Redaktor | Rola autora | Rozprawa habilitacyjna | Scopus CiteScore | Scopus SNIP | Seria książkowa | SNIP | Stan przekazania danych do ORCID | Status rekordu | Streszczenie w języku angielskim | Streszczenie w języku polskim | Słowa kluczowe w języku angielskim | Słowa kluczowe w języku polskim | Uwagi menatoryczne | Uwagi redaktora | Wydawca (w tym z ministerialnego wykazu wydawców) | Zespół (badawczy, ekspercki, koło naukowe, inne) | **Dodaj**

Wiersze

ID | Opis publikacji | Tytuł | Kategorie ewaluacyjne | Tytuł czasopisma | ISSN | E-ISSN | Rok wydania | Punkcja ministerialna (całkowita) | IF 2-letni | Habilitacja przedp. | Uwagi A | Uwagi B | Pomijane przy ocenie parametrycznej | Rodzaj publikacji | Data utworzenia rekordu

Kolumny

Agregatory (1)

☒ Podsumowanie wiersza: Autoryzacja publikacji ☒ Pusta komórka dla zera ☒ Ignoruj wielkość znaków

☐ Podsumowanie kolumny: Podsumowanie ☒ Pusty tekst jako brak wartości ☒ Encje z tym samym Id jako tożsame

☒ Podsumowanie częściowe wierszy: ☐ U góry ☐ Tryb macierzowy

Separator dziesiętny: przecinek

Dodaj pivot

Aktualizuj

Nadpisz **Zapisz jako** **Usuń**

Tabela | Wizualizacja

ID	Opis publikacji	Tytuł	Kategoria ewaluacyjna	Tytuł czasopisma	ISSN	E-ISSN	Rok wydania	Punkcja ministerialna (całkowita)	IF 2-letni	URL
UPWR73c2a6d4a5a42709a835615f7650b43	Barłowski, Broda Iwona, Głowacka Aleksandra, Janikowski Krzysztof i in. / Roliny oleiste. W: Uprawa roślin. Tom IV / Kociński Andrzej (red.). 2023. Włocławek: Wydawnictwo...	Roliny oleiste	rozdział z monografii	n/a	n/a	n/a	2023	20	n/a	https://bazawiedzy.upwr.edu.pl/info/article/UPWR73c2a6d4a5a42709a835615f7650b43

Źródło: Baza Wiedzy UPWr.

wskaźnik IF), ale system posiada wiele systemowych widoków danych, np. grafów współpracy wewnętrznej i zewnętrznej pracownika, chmury tagów. Wizualizacje te pomagają w interpretacji wzajemnych powiązań rekordów w systemie oraz pozwalają na analizę danych bez potrzeby ich samodzielnego opracowania.

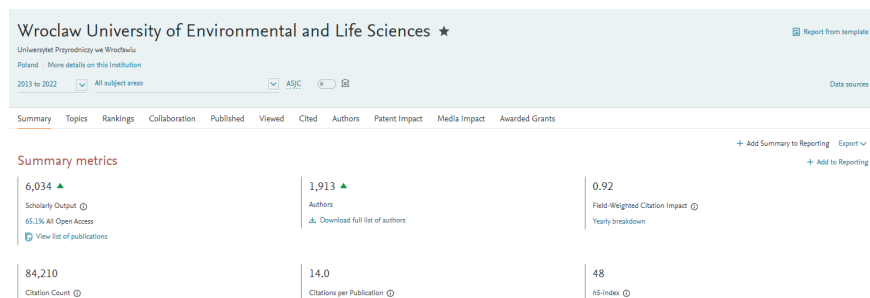
Rekordy gromadzone w systemie uporządkowane są nie tylko w profilach pracowników i jednostek, ale także w ramach profili dyscyplin czy wiodących zespołów badawczych. Taka struktura prezentacji danych umożliwia szybki dostęp do informacji o danej grupie pracowników. Kierownicy jednostek, liderzy zespołów naukowych, przewodniczący rad dyscyplin mogą monitorować aktywność publikacyjną pracowników i stan realizacji polityki publikacyjnej uczelni. Z informacji tych mogą również korzystać użytkownicy spoza uczelni – badacze, analitycy czy przedsiębiorcy.

Dane pobierane z systemu Bazy Wiedzy są często uzupełniane w opracowanych analizach informacjami z baz międzynarodowych. W UPWr korzystamy najczęściej z zasobów Scopus oraz Web of Science. Są to interdyscyplinarne bazy zawierające szeroki dostęp do literatury oraz wskaźników wartościujących (cytowań czy informacji jakościowej). Indeksowanie danych jest w nich zautomatyzowane. Czynnikiem wpływającym na wybór właściwego systemu jest przyjazny, a jednocześnie bogaty w funkcjonalności interfejs użytkownika oraz dostępność wymaganych w analizie wskaźników.

Baza Scopus udostępnia narzędzie analityczne SciVal, które oferuje znaczne możliwości personalizacji oraz dostosowania sposobu prezentacji danych⁶. Dla użytkowników dostępne są widoki dla podstawowych zakresów danych oraz możliwość samodzielnego doboru wskaźników (ilustracja 2). Dostępne w systemie moduły Institutions and Groups, Researchers and Groups pozwalają na generowanie i porównywanie wskaźników dla poszczególnych jednostek lub osób oraz tworzenie złożonych z nich własnych grup, np. grupy złożonej z członków danej dyscypliny. Analiza może opierać się także na utworzonych zestawach Publication Sets, które mogą być zaimportowane z bazy Scopus lub zebrane poprzez listę identyfikatorów DOI. Powstałe w ten sposób zestawy i grupy można analizować dzięki widokom dostępnym w panelu Overview lub samodzielnie opracować widok danych w Benchmarking. Dostępne są także moduły oferujące podgląd współpracy oraz trendów publikacyjnych. Nie są one jednak aktywne dla wszystkich zestawów danych.

Oprócz danych dotyczących liczby publikacji i cytowań podawane są wskaźniki przydatne w porównywaniu jakości dorobku FWCI (Field-Weighted Citation Impact czyli znormalizowany wskaźnik cytowań) lub analizy ich tematyki Topics & Topic Clusters. Narzędzie prezentuje informacje o rankingach THE (Times Higher Education) – dla widoku instytucji – i wpływu patentów (Patent Impact). Charakterystycznymi

⁶ SciVal, <https://www.elsevier.com/products/scival> (dostęp: 30.04.2024).

Ilustracja 2. Fragment widoku danych dla instytucji w SciVal

Źródło: SciVal.

dla bazy wskaźnikami są CiteScore, SJR (SCImago Journal Rank) oraz SNIP (Source-Normalized Impact per Paper).

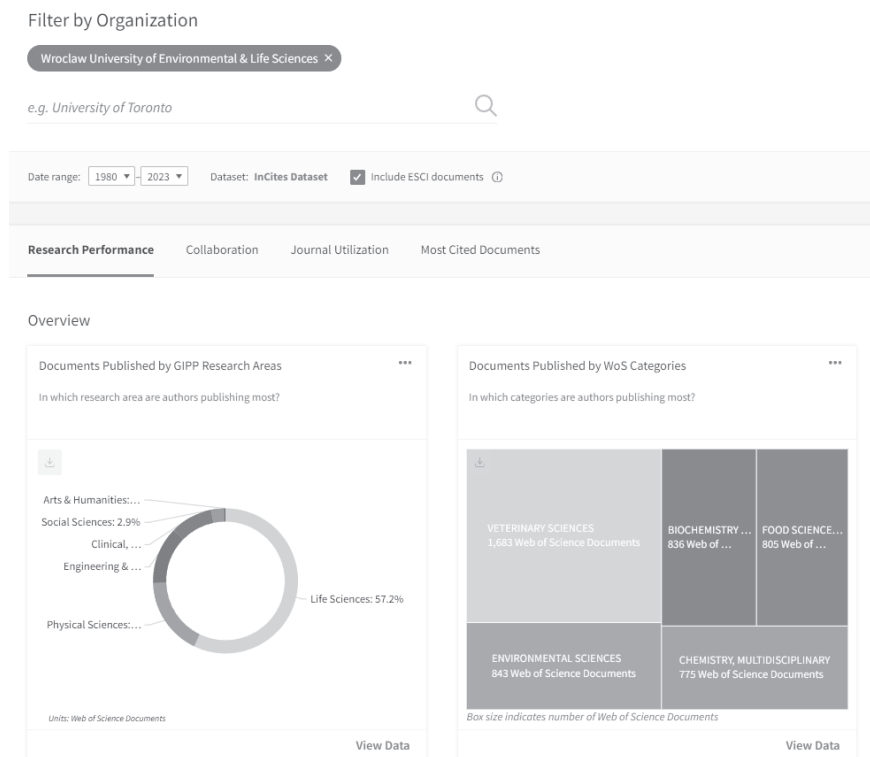
Analizy w SciVal można zebrać w raporty – gotowe do udostępniania innym użytkownikom tego narzędzia lub pobrania jako pliki pdf albo arkusze kalkulacyjne. Raport już z poziomu edycji widoku można uzupełnić o własny komentarz oraz modyfikować prezentację wykresów i tabel.

Na ten moment narzędzie InCites⁷, będące narzędziem analitycznym Web of Science, posiada mniej rozbudowane funkcje personalizacji. Możliwe jest w nim analizowanie i porównywanie poszczególnych pracowników, instytucji, obszarów badawczych, instytucji finansujących czy czasopism. Aby w pełni korzystać z możliwości narzędzia należy umiejętnie operować filtrami oraz wskaźnikami oferowanymi do wyboru w systemie.

Dane w większości modułów są możliwe do pobierania w formie arkuszy kalkulacyjnych. Wyjątkiem są już wbudowane raporty, które można pobrać jako pliki pdf (ilustracja 3).

Niedoskonałością narzędzia jest operowanie dorobkiem pracownika głównie z poziomu danych w profilu (potwierdzenie profilu przez

⁷ *InCites Benchmarking & Analytics*, <https://clarivate.com/webofsciencegroup/support/incites/> (dostęp: 30.04.2024).

Ilustracja 3. Fragment raportu dla instytucji w narzędziu InCites

Źródło: InCites.

autora jest możliwe po zalogowaniu w Web of Science). Pojawiające się w systemie zdublowane lub niekompletne profile utrudniają poprawne generowanie analiz.

Narzędzie InCites, mimo pewnych ograniczeń w funkcjonalnościach, jest przydatne dzięki udostępnianiu wskaźników charakterystycznych dla zasobów WoS oraz JCR (Journal Citation Reports) – wskaźnika IF oraz kwartyli. W Bibliotece UPWr wykorzystywane jest często do analizy tytułów czasopism z poziomu wydawcy czy finansowania publikacji przez instytucje finansujące.

Wybór systemu określa kroki i działania, jakie bibliotekarz analityk musi podjąć w celu kompilacji danych. Praca przy gromadzeniu danych może wymagać połączenia danych z kilku systemów w jednej analizie. To właśnie scalenie i prezentowanie danych z różnych baz, bez utraty ich jakości i spójności, stanowi główną wartość dodaną, generowaną przez bibliotekarza.

Ostatni etap przygotowania danych w zależności od oczekiwań wykonywany jest w programie Excel lub w Arkuszach Google, często z użyciem zaawansowanych funkcji tych programów – wyszukiwania pionowego, automatycznego łączenia danych i funkcji tabel przestawnych.

Etapy analizy

Uporządkowanie działań związanych z procesem analizy pozwala na efektywniejsze jej przeprowadzanie. W literaturze przedmiotu wymienia się różne etapy przebiegu analizy, np. zdefiniowania obiektu analizy, wyboru narzędzi i wskaźników czy przygotowania wniosków⁸.

Na podstawie doświadczeń Biblioteki Głównej UPWr przeprowadzanie analizy można podzielić na następujące etapy:

- Analiza zagadnienia – etap zakłada zapoznanie się ze zleceniem. Przeprowadzany jest przegląd dostępnych w systemach informacji, aby rozpoznać możliwe problemy, ograniczenia dostępu do danych lub dodatkowe obszary, o które warto analizę rozszerzyć. Osoba zlecająca analizę powinna otrzymać od pracownika potwierdzenie realizacji prośby oraz informacje

⁸ A. Cabezas-Clavijo, D. Torres-Salinas, *Bibliometric Reports for Institutions: Best Practices in a Responsible Metrics Scenario*, „Frontiers in Research Metrics and Analytics” 2021, t. 6, s. 3–7, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frma.2021.696470/full> (dostęp: 8.10.2023).

o przewidywanym terminie wykonania. Dobra komunikacja między stronami już na tym etapie jest kluczowa;

- Rozpoznanie potrzeb – analizowany jest efekt, jaki zlecający chce osiągnąć, dzięki dostępowi do danych. Zależnie od potrzeby zlecającego, prezentowanie wyniku analizy może być różne – może zostać przekazana jedynie tabela z filtrowanymi i zweryfikowanymi danymi, bądź kompleksowy zestaw danych, uzupełniony o opracowane wykresy podsumowujące dane, komentarze analityka czy analizy z innych narzędzi;
- Wybór narzędzi – na podstawie wymaganego zakresu oraz potrzeb i celu analizy decydujemy o narzędziach, które wykorzystamy do zebrania danych. Nie zawsze analiza musi zbierać dane ze wszystkich możliwych źródeł. Jeżeli nie ma wyraźnej potrzeby, należy ograniczać dane źródłowe do zakresu najbardziej weryfikowalnych i kontrolowanych – te dane pochodzą z instytucjonalnej bazy bibliograficznej;
- Agregowanie danych – gromadzone są surowe dane oraz dokonywana jest ich wstępna obróbka. Jeżeli przy pobieraniu zestawu danych wykorzystano dodatkowe kryteria (typ publikacji, lata, punktację, zakres wskaźników), warto zachować te informacje na potrzeby dalszej analizy. Zgromadzone dane należy również przejrzeć pod względem kompletności oraz jakości;
- Analiza danych – zebrane dane weryfikujemy pod względem zgodności ze zleceniem oraz przeprowadzamy ich obróbkę (usuwamy pola zbędne lub rozszerzamy o dane z innych plików). Zweryfikowane i sprawdzone dane następnie analizujemy zgodnie z rozpoznanymi potrzebami zlecającego;
- Opracowanie analizy – ostatnim etapem jest przygotowanie podsumowania dla zlecającego oraz przygotowanie plików do przesłania. W przesłanym raporcie powinna znaleźć się informacja o sposobie generowania danych, kiedy i z jakich systemów dane pobrano.

Powyższy schemat przedstawia podstawowe etapy analizy. W rzeczywistości te etapy nie są zwykle liniowe ani odseparowane od siebie. Mogą one się wzajemnie przenikać, nakładać i powtarzać w zależności od kontekstu i potrzeb.

Często dopiero przy pobieraniu danych zauważamy istotne problemy (problemy techniczne z systemem, brak dostępu do wskaźnika dla wszystkich lat); muszą one zostać przedstawione zlecającemu wraz z alternatywnym rozwiązaniem zbierania informacji. Umiejętna kompilacja danych z różnych systemów jest pożądaną u analityka cechą. Wymaga to często nieszablonowego podejścia oraz wyjścia poza schemat. Aby jednak to było możliwe, wymagane jest doświadczenie oraz znajomość narzędzi, zawartości baz i systemów. Nie zawsze trzeba kategorycznie dążyć do automatyzacji procesu. W przypadku mniejszych zadań często bardziej efektywnym i niezawodnym podejściem jest manualne uzupełnianie brakujących informacji.

Przykładowe analizy

Biblioteka Główna UPWr najczęściej wykonuje analizy bibliometryczne na potrzeby awansu stanowiskowego, uzyskania stopnia zawodowego lub tytułu naukowego oraz potwierdzenie dorobku na potrzeby konkursów na stanowiska w obrębie uczelni. Najczęściej tego typu analizy zlecane są przez samych pracowników uczelni. W ich zakres wchodzi najprostszy model analizy – weryfikacja autentyczności dorobku, przypisanie punktacji oraz wskaźnika IF. Na dodatkową prośbę autora przeprowadzona jest również analiza jego cytowań wraz z wykluczeniem autocytowań – na podstawie baz Scopus oraz Web of Science (na specjalne życzenie wykazywane są również cytowania na podstawie Google Scholar).

Specjalne analizy przygotowane przez pracowników biblioteki często korzystają z wypracowanego już formatu analiz bibliometrycznych. Do takich prac należy analiza potencjału naukowego pracowników

nowej dyscypliny wiodącej, która wymagała jak najszerszego ukazania dorobku pracowników. Analizowana grupa składała się z osób na różnym etapie kariery naukowej oraz zatrudnionych na różnych stanowiskach. Wybór wskaźników oraz forma prezentacji danych musiały odzwierciedlać ten stan.

W zadaniu wydzielono trzy zakresy danych: analiza bibliometryczna pracowników, czasopisma z listy MEiN przypisane do analizowanej dyscypliny oraz porównanie osiągnięć pracowników jednostki z innymi ośrodkami w Polsce. W ramach analizy bibliometrycznej zebrano wskaźniki z baz Web of Science oraz Scopus, a także dodano informacje o pracowniku wraz z przekierowaniem do jego profilu w innych systemach. W celu porównania osiągnięć pracowników zebrano dane o cytowaniach ich prac. Wykorzystano również wskaźniki charakterystyczne dla baz: Web of Science jest to kwartył czasopisma, a dla Scopus FWCI. Zgromadzone w ten sposób dane pozwoliły na stworzenie przejrzystej informacji o dorobku pracowników dyscypliny. Dane zebrane na podstawie baz Scopus i Web of Science uzupełniał dorobek z Bazy Wiedzy UPWr. W jego skład weszły informacje o pracownikach rejestrowane w systemie (np. tytuł naukowy) oraz wykaz ich dorobku i aktywności projektowej. Dodatkowo opracowano wykresy oraz tabele w celu lepszej prezentacji informacji. W związku z celem analizy, do wykazu dorobku dołączono specjalne zestawienia uwzględniające perspektywę ewaluacji jednostek naukowych. Przesłane dane uzupełniono o czasopisma przypisane do analizowanej dyscypliny. Miało to na celu ułatwienie analizy publikacji pracowników w obrębie dyscypliny oraz możliwości ich rozwoju.

Powstająca dyscyplina nie istniałaby w próżni, podjęto zatem próbę zestawienia osiągnięć dyscypliny w obrębie jednostek naukowych w Polsce. Informacje na temat członków dyscyplin były kompilowane z różnych źródeł dostępnych na stronach uczelni. Na podstawie zebranych informacji stworzono grupy pracowników w SciVal. Dzięki wykorzystaniu tego narzędzia możliwe było porównanie aktywności publikacyjnej poszczególnych pracowników z badanymi jednostkami oraz

porównanie jej z działalnością uczelni. W prezentacji danych wykorzystane zostały m.in.: liczba publikacji, wskaźnik FWCI i tematyka publikacji (Topic i Topic Cluster) wiodących w analizie jednostek. Raporty przygotowano bezpośrednio z narzędzia SciVal. Dane, jeżeli było to możliwe, prezentowano w dwóch formach – wizualizacji w postaci wykresu oraz tabeli. Na dane nałożono automatyczną *heatmapę* (mapę ciepła), gdzie kolorem oznaczono najwyższe wartości. Ułatwiło to odczytanie analizy oraz wskazanie trendów.

Wysoki poziom ogólności i uznaniowości takiego zbioru oraz brak możliwości dotarcia do informacji ze wszystkich uczelni uniemożliwił stworzenie pełnego obrazu dyscypliny w Polsce. Na poglądowy charakter tego działania zwrócono uwagę zgłaszającemu.

W działalności uczelni istotna jest również perspektywa współpracy międzynarodowej. Jedną z takich analiz przeprowadzanych w bibliotece było ustalenie wspólnych obszarów współpracy dla grupy uniwersytetów europejskich. Należało wybrać optymalne narzędzie oraz wskaźniki, które wskażą najbardziej atrakcyjne obszary badawcze.

Po analizie zagadnienia oraz możliwości baz zdecydowano się na bazę Scopus oraz narzędzie SciVal, które jako jedyne umożliwiło utworzenie wymaganych grup oraz jednoczesną pracę kilku analityków na tym samym zestawie danych. Obszary badawcze w systemie reprezentują Topic i Topic Cluster. Są one tworzone automatycznie przez algorytmy Scopus na podstawie spójnych tematycznie publikacji i powiązań z cytowaniami. Ich zaletą jest odzwierciedlenie aktualnych trendów w nauce. Można je porównywać wykorzystując wskaźnik Prominence, który określa dynamikę wzrostu Topic i Topic Cluster⁹.

Precyzyjna potrzeba – wytypowanie najbardziej atrakcyjnych obszarów – wymagała zastosowania dodatkowych warunków w celu zawężenia licznej grupy Topic Cluster w obrębie wszystkich uwzględnionych jednostek. Tym samym analizę ograniczono do takiego zestawu

⁹ *SciVal Topic Prominence*, <https://www.elsevier.com/products/scival/overview/topics#1-new-topics> (dostęp: 8.10.2023).

Topic Cluster, w których UPWr posiadał już dorobek. Znaczenie miał także wysoki wskaźnik Prominace Topic Cluster lub jego duży przyrost w ostatnich latach. Wzięto pod uwagę także wskaźnik FWCI. Pozwoliło to wybrać najbardziej atrakcyjne obszary badawcze pod względem trendów światowych, w których pracownicy UPWr wykazali się aktywnością, oraz wytypować potencjalnych partnerów do współpracy naukowej.

Przygotowaną analizę uzupełnia informacja o bieżącej współpracy w obrębie grupy. Zlecający otrzymał listę Topic Cluster spełniających powyższe kryteria wraz z dodatkowym opisem dla najbardziej atrakcyjnych Topic Cluster (opartych o mierzalne wskaźniki FWCI, liczbę publikacji oraz udział publikacji w Topicu). Dodatkowo opracowana została powtarzalna metodyka tego działania na potrzeby kontynuacji analizy oraz formuły wyszukiwawcze dla publikacji w bazie Scopus.

Dobre praktyki oraz napotymane problemy i ich rozwiązania

Jak wskazuje doświadczenie Biblioteki UPWr, niezbędne jest prowadzenie własnej bazy dorobku naukowego pracowników, która daje możliwość dostosowania jej do własnych potrzeb. Dane z tego systemu powinny być możliwe do pobrania w wielu formatach. Stale należy dbać o jakość danych w systemie, przeprowadzając ich regularną kontrolę oraz masową weryfikację.

Kontroli powinny być poddawane także zasoby powiązane z uczelnią w bazach międzynarodowych; weryfikacji powinny być poddawane zwłaszcza powiązania publikacji z profilem uczelni. Mogą nie zachodzić, gdy automatyczna indeksacja danych napotka duże różnice w formie zapisu afiliacji. Dążyć należy do deduplikacji automatycznie tworzonych profili. Działania te nie tylko wpłyną na jakość danych, ale także mogą mieć wpływ na widoczność uczelni w rankingach.

Zmieniające się narzędzia oraz pojawianie się nowych systemów wymaga szkoleń oraz nabywania przez pracowników biblioteki nowych umiejętności. Ważne jest również rozeznanie w aktualnych w nauce trendach. Pracownicy powinni mieć możliwość rozwoju poprzez udział w kursach, szkoleniach, konferencjach, studiach itp.

Wypracowane w czasie analiz metody warto rejestrować prowadząc archiwum analiz i wykazów. Powinna się tam znaleźć przesłana analiza wraz z opisem metodyki i podjętych prac. Ułatwi to w przyszłości powtórzenie działania lub pozwoli wyjaśnić metodykę po długim czasie od przygotowania analizy, a także odnieść się do możliwych uwag.

Opracowaniem analiz powinno zajmować się kilka osób stanowiących rozumiejący się zespół. Dobrze skoordynowana praca zespołu usprawni weryfikację danych. Nieodzowne jest także spojrzenie na wynik analizy przez „osobę z zewnątrz”, co pozwoli wychwycić niezauważone wcześniej nieścisłości. Niezwykle istotna jest właściwa komunikacja ze zlecającym zadanie – począwszy od przyjęcia zlecenia, etap rozpoznania potrzeb i określenia celu, poprzez sam proces analizy.

Nie zawsze dane są możliwe do pobrania tylko z jednego systemu. Potrzeba kompilacji danych z różnych baz wymaga dobrej znajomości struktury danych oraz nieszablonowego myślenia. Dobrą praktyką jest korzystanie z unikalnych identyfikatorów publikacji, które można rejestrować w systemie bibliotecznym (np. identyfikator DOI). Za ich pomocą, dzięki funkcji wyszukiwania pionowego, można w prosty sposób dołożyć do głównej analizy dane z innych systemów. Nie gwarantuje to jednak kompilacji wszystkich danych. Ograniczenia baz mogą być jednak czasem nie do przejścia. Jasna komunikacja zaistniałych problemów jest wówczas niezbędna. Jeżeli nie gromadzimy danych, które są powtarzalne w analizach, warto rozważyć ich rejestrację w bazie własnej.

Narzędzia InCites i SciVal nie posiadają tożsamy danych z Web of Science oraz Scopus, stąd przesunięcie w aktualizacji danych może wynosić nawet miesiąc. W samych bazach publikacje nie są rejestrowane również z dnia na dzień. Dobrą praktyką jest dodawanie informacji

w analizie o dacie jej przeprowadzenia, a także dacie ostatniej aktualizacji zasobu narzędzia.

Biblioteka jako centrum analiz

Jak wskazują doświadczenia pracowników Biblioteki Głównej UPWr biblioteka może stać się jednostką oferującą stałe wsparcie analityczne na potrzeby zarządzania uczelnią. Bibliotekarz analityk ze swoją praktyczną znajomością baz, wskaźników bibliometrycznych, sposobów wyszukiwania i wartościowania informacji, stałym doskonaleniem obsługi narzędzi analitycznych, jest najlepiej przygotowany do wykonywania takich zadań.

Biblioteka, jako jednostka organizująca dostęp do różnorodnych zasobów i tym samym posiadająca zasoby w zasięgu ręki, jest najlepszym miejscem na wykonywanie wieloaspektowych analiz (bibliometrycznych, dorobku jednostki, zespołów). Nieodzownym jest jednak prowadzenie własnej bazy bibliograficznej dorobku pracowników uczelni. Dbłość o dane w bazie własnej oraz bazach międzynarodowych jest kluczowa, aby przeprowadzane analizy były wartościowe. Umiejętne korzystanie z funkcjonalności InCites oraz SciVal ułatwia kompilacja danych z różnych systemów.

Funkcjonowanie biblioteki jako centrum analiz prowadzi do wyodrębnienia się ścieżki zawodowej bibliotekarza analityka. W jego rozwoju ważne jest nabywanie umiejętności z obsługi narzędzi takich jak program Excel i Arkusze Google oraz kompetencji z zakresu znajomości i wykorzystania baz. Ponadto ważne jest, aby stale był na bieżąco z nowymi rozwiązaniami technologicznymi, które mogą znaleźć zastosowanie we wsparciu analiz. Do osiągnięcia sukcesu w tej roli niezbędne są również dobra orientacja w prowadzonej działalności naukowej pracowników uczelni, umiejętność współpracy z zespołem oraz bardzo dobre zdolności komunikacyjne.

Bibliografia

Bibliotekarstwo, A. Tokarska (red.), Warszawa 2013.

Cabezas-Clavijo A., Torres-Salinas D., *Bibliometric Reports for Institutions: Best Practices in a Responsible Metrics Scenario*, „Frontiers in Research Metrics and Analytics” 2021, t. 6, s. 1–8, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frma.2021.696470/full> (dostęp: 8.10.2023).

InCites Benchmarking & Analytics, <https://clarivate.com/webofsciencegroup/support/incites/> (dostęp: 30.04.2024).

Machcińska K., *Bibliotekarz XXI wieku – broker, informatyk, menedżer czy psycholog?*, w: *Biblioteki i bibliotekarze XXI wieku – kształcenie, oczekiwania a rzeczywistość*, J. Czyrek, B. Górna (red.), Wrocław 2013, s. 15–20.

O witrynie [Baza Wiedzy UPWr], <https://bazawiedzy.upwr.edu.pl/about/site.seam?lang=pl> (dostęp: 8.10.2023).

Omega-PSIR, <https://www.omegapsir.io/pl> (dostęp: 8.10.2023).

SciVal, <https://www.elsevier.com/products/scival> (dostęp: 30.04.2024).

SciVal Topic Prominence, <https://www.elsevier.com/products/scival/overview/topic-prominence#1-new-topics> (dostęp: 8.10.2023).

Biblioteka zmienną jest. Transformacja działalności Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego

The Library is variable. Transformation of the activity
of University of Lodz Library

Słowa kluczowe: Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, przestrzeń biblioteczna, edukacja informacyjna, bibliotekarze, Otwarta Nauka.

Keywords: University of Lodz Library, libraryspace, informationliteracy, librarians, Open Science.

Abstrakt

W artykule omówiono różnorodne obszary działalności biblioteki akademickiej, zwracając uwagę na niezmienną jej podstawowych funkcji w środowisku szybkich zmian technologicznych. Najmłodsze pokolenie użytkowników stawia przed bibliotekarzami wyzwania wymagające podążania za nowymi trendami w udostępnianiu zbiorów i edukacji informacyjnej. Przestrzeń biblioteki uczelnianej również podlega transformacji, by zaspokoić potrzeby wszystkich grup czytelników. Szybkie tempo zmian nie ominęło także samego zawodu bibliotekarza, czego odzwierciedleniem są ewolucja zakresu ich obowiązków i zmiana struktury organizacyjnej Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego.

Abstract

This article discusses various aspects of the academic library's operations and how despite technological advancements, their main functions have remained the same.

The youngest generation of users requires librarians to follow new trends in sharing collections and information literacy. The speed of changes has impacted the librarian profession, leading to a shift in their responsibilities and organizational structure within library. The space of the university library is also experiencing a transformation to meet the needs of all groups of readers.

Wstęp

Współczesna biblioteka, stając się jednym z wielu kanałów informacyjnych dostępnych dla poszukujących nowej wiedzy, stawia w centrum swoich zainteresowań użytkownika i jego potrzeby. Sfera informacyjna jest czynnikiem niezbędnym do efektywnego funkcjonowania społeczeństwa aktywnie korzystającego z zasobów nauki, edukacji i kultury.

Czytelnicy bibliotek są przedstawicielami społeczeństwa informacyjnego¹, które wykorzystuje nowoczesne techniki telekomunikacyjne do zbierania, przetwarzania i przesyłania informacji². Ich umiejętność w posługiwaniu się narzędziami technologii informacyjnych nie zawsze idzie w parze ze sprawnością wyszukiwania, selekcjonowania czy integrowania informacji z różnych źródeł. Jednak cechą wspólną większości użytkowników jest dążenie do jak najszybszego dostępu do poszukiwanych treści, i tego oczekują od biblioteki. Studenci rozpoczynający naukę na uczelni w latach 20. XXI w. należą do generacji Z – „cyfrowych tubylców”, dla których cyberprzestrzeń jest oczywistym, stałym elementem życia. Świat bez internetu dla nich nie istnieje, bo w ich życiu „od zawsze” był dostępny. Wirtualną rzeczywistość traktują na równi z prawdziwą, ciągle przebywając „online”³. Nowe media zaś

¹ Termin „społeczeństwo informacyjne” pochodzi z Japonii (johokashakai), użyte pierwszy raz przez Tadao Umesamo w 1963 r., następnie spopularyzowany przez futurologa Kenichi Koyamę.

² T. Globan-Klas, P. Sienkewicz, *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999, s. 35.

³ M. Jabłońska, K. Bilewicz, *Pokolenie przełomu w WEB 2.0*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Sociologica” 2016, nr 56, s. 86–87, DOI: 10.18778/0208-600X.56.06

wykorzystują nie tylko do wyszukiwania informacji, ale również do rozrywki, utrzymywania kontaktów towarzyskich i kreowania własnego wizerunku w sieci.

Na początku XXI w. obawiano się, że internet może stanowić zagrożenie dla funkcjonowania bibliotek, a być może doprowadzi do ich likwidacji⁴. Z perspektywy pierwszego ćwierćwiecza nowego stulecia wydaje się, że dzięki zaangażowaniu i determinacji bibliotekarzy konkurencyjność sieci została przekuta w atut, a internet stał się sprzymierzeńcem w upowszechnianiu wartościowych i sprawdzonych źródeł informacji. Wymagało to jednak odpowiedniego zarządzania wiedzą, jej opisanie, czyli opatrzenia właściwymi metadanymi, które stanowią niezbędny warunek wyszukiwania, wykorzystania i administrowania dokumentami elektronicznymi⁵. Bez żmudnej pracy ludzi porządkujących zasoby elektroniczne, internet stałby się wielkim zbiorowiskiem treści, które nie byłyby widoczne i możliwe do odszukania. Doświadczenie w katalogowaniu tradycyjnych zasobów drukowanych zostało przez bibliotekarzy sprawnie przeniesione na opracowanie dokumentów cyfrowych. Biblioteka jest gwarancją dostępu do wartościowych i sprawdzonych źródeł, potwierdzeniem ich wysokiej jakości merytorycznej, udostępnianych w zgodności z przepisami prawa autorskiego.

Biblioteka to również zorganizowana przestrzeń dla zbiorów i ich czytelników, która w ostatnich latach uległa przeobrażeniom wychodząc naprzeciw zmieniającym się potrzebom nowych użytkowników. Jednym z czynników napędzających korzystanie z bibliotek jest jej atrakcyjność rozumiana jako zapewnienie komfortowego miejsca do pracy, odpowiednio wyglądającego i stosownie zaaranżowanego⁶.

⁴ *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19–21 czerwca 2006 r., materiały konferencyjne*, Łódź, 2006.

⁵ A. Januszko-Szakiel, *Zabezpieczanie wiarygodności zasobów cyfrowych deponowanych w repozytoriach instytucjonalnych*, w: *Metody analizy i oceny bezpieczeństwa oraz jakości informacji*, Kraków 2012, s. 89.

⁶ J. Wojciechowski: *Bibliotekarstwo agregacyjne*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, z. 2, s. 162, DOI: <https://doi.org/10.36702/pb.753>

Doskonałym przykładem jest budynek ksiąznicy Uniwersytetu Łódzkiego, oddany do użytku w 2006 r. i stanowiący przedłużenie starego gmachu Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego (BUŁ) powstałego w 1960 r. U podstaw założenia rozbudowy siedziby Biblioteki Uniwersyteckiej leżała koncepcja zmiany organizacji udostępniania, czyli zapewnienie czytelnikom wolnego dostępu do zbiorów. Wpisywała się ona w nowe trendy w budownictwie bibliotecznym, które opierały się na dziesięciu zasadach dotyczących projektowania i organizowania gmachów bibliotek opracowanych przez Harry'ego Faulknera-Browna⁷. Dominującą zasadą była reguła elastyczności budynku i możliwość jego przeorganizowania oraz przystosowania się do zmian przestrzennych i organizacyjnych w sposób odpowiadający nowym, a także wymaganiom użytkowników.

Przy rozbudowie budynku BUŁ twórcy projektu, architekci Andrzej i Iwona Pietkiewiczowie, musieli zachować identyczną wysokość kondygnacji, aby zapewnić ciągi komunikacyjne między dwiema częściami⁸. Ścisłe trzymanie się zasady równych poziomów podłóg stanowiło niezbędny warunek sprawnego funkcjonowania instytucji, przenoszenia oraz rozszerzenia jej funkcji – ze starego do nowego gmachu. Dobudowany budynek składa się z sześciu kondygnacji mogących pomieścić 1250 tys. woluminów, z czego 700 tys. w formie wolnego dostępu⁹.

Przestrzeń Biblioteki dostosowano do potrzeb różnych grup użytkowników. Obok dużych czytelni znajdują się tu sale do pracy zespołowej, niewielkie celki dla indywidualnych czytelników, a także pokój dla rodzica z dzieckiem. Nie zapomniano o strefie wypoczynku, w której

⁷ H. Faulkner-Brown, *The open plan and flexibility*, w: *International reader in the management of library, information and archive services*, Unesco, Paris 1987, <https://tinyurl.com/2e6barj9> (dostęp: 30.06.2023).

⁸ L. Mikołajuk, M. Kowalska, *Modernizacja budynków bibliotecznych*, „Bibliotheca Nostra” 2014, nr 1(35), s. 105.

⁹ J. Andrzejewski, *Współczesne technologie biblioteczne na przykładzie rozbudowy Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi*, Łódź 2005, s. 10–11.

czytelnicy mogą oderwać się od cichej lektury i spędzić czas ze znajomymi, korzystając z wygodnych sof i stolików, przy których mogą spożywać napoje i przekąski zakupione w automatycznych punktach sprzedaży.

W miejscu dawnego bufetu, który przestał działać w czasie pandemii, planowany jest remont. Powstanie tu nowa strefa socjalna, w której wszyscy czytelnicy będą mieli zapewniony swobodny dostęp do urządzeń gastronomicznych, na których samodzielnie przygotują gorące napoje i ogrzeją gotowe posiłki.

Udostępnianie

Na parterze nowego gmachu znajduje się Wypożyczalnia, do zadań której, obok udostępniania zbiorów, należy rejestracja nowych czytelników i obsługa kont bibliotecznych. Jest to miejsce, do którego zgłasza się każdy student przed rozpoczęciem korzystania z jej usług. Jeszcze kilka lat temu ustawiały się przed nią długie kolejki użytkowników chcących załatwić sprawy związane z obsługą swojego konta bibliotecznego. Dzięki wprowadzeniu nowych funkcjonalności i usług, praca tego oddziału uległa zmianie. Połączenie systemu bibliotecznego z Uniwersyteckim Systemem Obsługi Studiów (USOS) znacznie ułatwiło i przyspieszyło pracę bibliotekarzy, którzy podczas rejestracji nowych użytkowników nie muszą wpisywać ich wszystkich danych, ale pobierają je z uczelnianej platformy. Z kolei, dla studentów kończących studia, dużym ułatwieniem było wprowadzenie usługi elektronicznej karty obiegowej. Warunkiem koniecznym korzystania z tego udogodnienia jest zwrot wszystkich wypożyczonych książek zanim dziekanaty prześlą do Wypożyczalni listę absolwentów. Czytelnicy, którzy nie zrobią tego w wyznaczonym terminie, muszą osobiście pojawić się w Wypożyczalni, choć z reguły nie czekają już w długiej kolejce na podpis w karcie obiegowej. Ważnym usprawnieniem obsługi czytelników jest umożliwienie im zdalnej prolongaty terminu zwrotu książek, pod warunkiem wykonania tego przed upływem daty oddania. Po tym

terminie konto biblioteczne zostaje zablokowane i naliczana jest kara finansowa, którą można uregulować również zdalnie za pośrednictwem systemu bankowości internetowej.

W sąsiedztwie Wypożyczalni usytuowano punkt informacyjny – Informatorium oraz stanowiska komputerowe, przy których można skorzystać z katalogu OPAC, Multiwyszukiwarki i zasobów elektronicznych. Pozwala to użytkownikom szybko uzyskać informacje na temat poszukiwanych źródeł i uwalnia od błędzenia po rozległym gmachu. W momencie oddania do użytku nowego gmachu, w holu zainstalowano 26 komputerów z dostępem do wspomnianych serwisów. Po kilkunastu latach funkcjonowania zmniejszyło się zainteresowanie czytelników korzystaniem ze stacjonarnych jednostek. Rozwój technologii, bezpłatny dostęp do bezprzewodowego internetu oraz aplikacje webowe sprawiły, że większość użytkowników ma możliwość wyszukania niezbędnych informacji wykorzystując prywatne urządzenia mobilne. Zdecydowano więc o usunięciu kilkunastu stanowisk komputerowych, tworząc w wygospodarowanej przestrzeni miejsce spotkań i wypoczynku. Wygodne sofy i niskie stoliki sąsiadują z pomieszczeniem, które zostało zmodernizowane w ramach umowy partnerskiej z firmą Rossmann i utworzono w nim strefę coworkingową. Jest to zróżnicowana przestrzeń do pracy głośnej, gdzie obok niewielkich oddzielonych zadaszonych biurek dostępne są większe stoły do pracy zespołowej, zaś za zieloną ścianą z naturalnym mchem urządzono salę konferencyjną z na stałe podwieszonym pod sufitem rzutnikiem i ekranem. Przy wszystkich stanowiskach zainstalowano gniazdka elektryczne, a szybki, niezawodny internet zapewnia użytkownikom komfort pracy na prywatnych urządzeniach. Dzięki ciekawej i estetycznej aranżacji pomieszczenie cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem wśród czytelników indywidualnych, ale stanowi również miejsce organizacji konferencji, szkoleń i spotkań autorskich.

W trakcie pandemii, gdy BUŁ była zamknięta, a później działała w ograniczonym zakresie, studentom i pracownikom UŁ umożliwiono

zdalny zapis do biblioteki¹⁰. Odbywało się to po kontakcie mailowym lub telefonicznym z Wypożyczalnią. Bibliotekarze sprawdzali w systemie USOS dane potencjalnego czytelnika i importowali je do systemu bibliotecznego. Aktywacja konta umożliwiała jeszcze tego samego dnia logowanie do katalogu online oraz zdalny dostęp do subskrybowanych baz danych. Usługa ta została na stałe włączona do oferty BUŁ. Kolejną usługą wprowadzoną w trakcie pandemii i pozostawioną w stałej ofercie jest zdalne zamawianie cyfrowych kopii artykułów z czasopism drukowanych, będących w posiadaniu Biblioteki. Zamawianie kopii odbywa się za pośrednictwem katalogu OPAC, a dostarczanie ich przebiega drogą mailową i jest bezpłatne. Zlecenia realizowane są na bieżąco od poniedziałku do piątku i cieszą się dużym zainteresowaniem czytelników.

W styczniu 2020 r. uruchomiono urządzenie samoobsługowe – książkomat, pozwalający na bezkontaktowe wypożyczanie i oddawanie książek 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu¹¹. Automat umieszczony został w wydzielonym pomieszczeniu w starym gmachu BUŁ. Drzwi do niego są otwierane za pomocą ważnej elektronicznej karty bibliotecznego lub legitymacji studenckiej. Zamówienia do książkomatu można składać na zbiory z magazynów zamkniętych i wolnego dostępu. Początkowo z urządzenia mogli korzystać studenci i pracownicy UŁ, w późniejszym okresie usługę udostępniono także absolwentom UŁ.

Wypożyczalnia Międzybiblioteczna funkcjonująca w ramach Oddziału Magazynów i Udostępniania Zbiorów również podlega przemianom zachodzącym we współczesnym bibliotekarstwie. W odpowiedzi na oczekiwania użytkowników, tradycyjne formy wypożyczania wspierane są udostępnianiem cyfrowym. Katalog OPAC, zamieszczony na stronach internetowych większości polskich i zagranicznych

¹⁰ U. Kowalewska, *Działalność Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w okresie pandemii (marzec 2020 – czerwiec 2021)*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Librorum” 2021, nr 2, s. 18.

¹¹ Tamże, s. 18.

bibliotek, umożliwia łatwe sprawdzenie ich zasobów, szybkie wysłanie zamówienia oraz uzyskanie odpowiedzi niemal natychmiast. Dzięki temu czas oczekiwania na realizację zlecenia jest znacznie krótszy. Bibliotekarze Wypożyczalni Międzybibliotecznej zgłaszają, że coraz mniej czytelników pojawia się osobiście, by zamówić sprowadzenie publikacji z innej księżnicy. Obecnie większość z nich kontaktuje się za pośrednictwem formularzy zamieszczonych na stronie internetowej Biblioteki lub bezpośrednio przez pocztę elektroniczną. Zamówienia realizowane w formie tradycyjnej coraz częściej uzupełniane są przez wysyłanie cyfrowej wersji publikacji. Kontakt z bibliotekami udostępniającymi swoje zasoby również odbywa się drogą mailową, a rewersy okrężne stały się wspomnieniem. Biblioteka UŁ prowadzi współpracę w tym zakresie z ok. 40 instytucjami z zagranicy oraz ponad 180 bibliotekami polskimi. Nowe technologie są niewątpliwie ogromnym wsparciem w prowadzeniu tej działalności, z drugiej zaś strony dostępność w internecie wielu publikacji, udostępnianych w modelu Open Access, otwarte repozytoria instytucjonalne oraz platformy czasopism i biblioteki cyfrowe mogą prowadzić do ograniczenia korzystania z usług pośrednika¹².

Wbrew tym zagrożeniom wypożyczanie międzybiblioteczne, jako forma współpracy umożliwiająca zaspokojenie potrzeb czytelnika bez konieczności zakupu materiałów bibliotecznych, jest istotnym składnikiem obsługi użytkowników. W Wypożyczalni Międzybibliotecznej BUŁ liczba realizowanych zamówień tradycyjnych od kilku lat utrzymuje się na podobnym poziomie i wynosi ok. 250 woluminów sprowadzanych dla czytelników własnych oraz ponad 500 pozycji wysłanych do bibliotek współpracujących. Ponadto w ciągu roku przeciętna liczba sprowadzanych kserokopii artykułów i rozdziałów książek wynosi 170, zaś wysyłanych jest ponad 280.

¹² M. Błach, *Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych* „Biblioteka i Edukacja” 2016, nr 10, s. 192.

Dydaktyka

Biblioteka akademicka, będąc dostawcą ogromnej liczby publikacji, musi jednocześnie pomagać użytkownikom wyszukać i wyselekcjonować materiały potrzebne do celów naukowych. Działalność dydaktyczna prowadzona przez bibliotekarzy jest więc „ukierunkowana na szerzenie w środowisku akademickim wiedzy na temat zasobów nauki i umiejętności z nich korzystania”¹³. Zgodnie z regulaminem BUŁ prowadzenie zajęć dydaktycznych, szkoleń i praktyk należy do zadań Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego¹⁴. W celu sprawniejszej realizacji zadań szkoleniowych powołano zespół pracowników zajmujących się dydaktyką, funkcjonujący w ramach Oddziału Informacji Naukowej i Analiz Bibliometrycznych.

Podstawową formą zajęć dla studentów jest przysposobienie biblioteczne, którego celem jest zapoznanie ich z zasadami korzystania z Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Od 2011 r. kurs odbywa się zdalnie na uczelnianej platformie e-learningowej¹⁵. Podczas szkolenia studenci uzyskują informację, gdzie i na podstawie jakich dokumentów można zapisać się do Biblioteki, ile książek wypożyczyć na zewnątrz i na jak długo, a także gdzie je oddać. Zapoznają się z zasadami korzystania z zasobów Biblioteki zarówno drukowanych, jak i elektronicznych. Dowiadują się, gdzie zlokalizowane są czytelnie i pracownie oraz z jakich zbiorów można w nich korzystać. Uczestnicy kursu poznają obowiązujący w Bibliotece sposób zamawiania, wypożyczania, oddawania książek i czasopism. Kurs e-learningowy stanowi udogodnienie dla studentów,

¹³ A. Marciniak, *Czy studenci chcą się uczyć od bibliotekarzy? O wdrażaniu edukacji permanentnej i idei społeczeństwa wiedzy przez biblioteki uczelniane*, w: *Biblioteki akademickie w środowisku naukowym, we wspólnocie uniwersyteckiej, we wspólnocie lokalnej*, W. Juszczak (red.), Toruń 2016, s. 86.

¹⁴ *Zarządzenie Rektora nr 92 z dnia 26.02.2020 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego*, https://baw.uni.lodz.pl/d/31370/5/?tybp_filterId=10&tybp_filterYear=2020&tybp_filterMonth=2&tybp_filterDay=26&tybp_moduleId=1635 (dostęp: 30.06.2023).

¹⁵ <http://moodle.uni.lodz.pl>

którzy mogą go odbyć w dogodnym dla nich terminie, bez konieczności zgłaszania się do Biblioteki po wpis do systemu USOS i podpis na karcie egzaminacyjnej. Przygotowanie treści szkolenia wymaga od bibliotekarzy dużego nakładu pracy, aby w przystępny sposób opisać różnorodne możliwości korzystania z zasobów Biblioteki przy użyciu narzędzi dostępnych na e-learningowej platformie. Czasochłonne jest również opracowanie długiego zestawu pytań do testu zaliczeniowego, aby uniknąć pojawiania się jednakowych zagadnień dla kolejnych studentów przystępujących do sprawdzianu końcowego lub w przypadku powtórnego podejścia do testu.

W stałej ofercie zajęć dydaktycznych są szkolenia zamawiane z zakresu kompetencji informacyjnych, obejmujące charakterystykę wybranych baz danych, ich zawartość oraz zasady korzystania i ścieżkę dostępu do e-zasobów. Treści szkoleniowe są przygotowywane w ścisłej współpracy z pracownikami naukowymi, którzy określają szczegółowy zakres tematyczny zajęć oraz wymieniają serwisy elektroniczne, z którymi powinni zapoznać się studenci danego kierunku. Dzięki współdziałaniu z nauczycielami akademickimi zajęcia odpowiadają rzeczywistym potrzebom studentów, co podnosi ich efektywność. Szkolenia obejmują wykłady połączone z prezentacją i ćwiczeniami. Zajęcia, prowadzone przez doświadczonych pracowników Biblioteki, są bezpłatne i odbywają się w pracowni komputerowej w gmachu Biblioteki UŁ bądź na terenie poszczególnych wydziałów. W celu podniesienia jakości zajęć zmieniono lokalizację sali szkoleniowej, przenosząc ją z niewielkiego pomieszczenia na trzecim piętrze do przestronnej pracowni komputerowej na parterze starego budynku, w której zamontowano podwieszony pod sufitem rzutnik i automatyczne rozwijany ekran.

Oddzielnie prowadzone są szkolenia na temat menedżerów bibliografii, służących do zarządzania opisami bibliograficznymi publikacji wyszukanyymi w bazach danych i zintegrowanyymi z edytorami tekstu. Zajęcia mają formę warsztatów, podczas których słuchacze instalują aplikację menedżera oraz wtyczkę do używanej przeglądarki. Następnie eksportują do programu rekordy bibliograficzne, które

na końcu zamieszczają w redagowanym tekście w postaci przypisów i bibliografii załącznikowej. Zajęcia adresowane są do studentów przygotowujących się do pisania pracy dyplomowej i omawiają dwa narzędzia – Mendeley i EndNote – dostępne dla społeczności uniwersyteckiej w ramach subskrypcji.

W roku 2019 rozpoczęto kształcenie doktorantów na nowych zasadach i na Uniwersytecie Łódzkim powołano do życia cztery Szkoły Doktorskie: BioMedChem, Nauk Społecznych, Nauk Humanistycznych oraz Nauk Ścisłych i Przyrodniczych. Bibliotekarze z zespołu dydaktycznego przygotowali dla młodych uczonych cykl szkoleń pod nazwą „Wprowadzenie do efektywnego publikowania”. W ramach tego przedmiotu omawiane są bazy bibliograficzne i pełnotekstowe, menedżery bibliografii, zagadnienia związane z otwartym publikowaniem i zarządzaniem danymi badawczymi. Zajęcia fakultatywne, przeznaczone dla doktorantów pierwszego roku Szkół Doktorskich, zostały wpisane do siatki zajęć i kończą się zaliczeniem. Liczba godzin w ramach tego przedmiotu jest uzależniona od decyzji dyrektorów poszczególnych Szkół Doktorskich i wynosi od 12 do 28. Odbývają się w formie wykładów, prezentacji i warsztatów w budynku Biblioteki lub zdalnie za pośrednictwem aplikacji McTeams.

Sekcja Dydaktyczna ma również ofertę szkoleń dla pracowników naukowych, które organizowane są dla umówionych grup lub w formie konsultacji indywidualnych. Zakresem tematycznym obejmują bazy danych, menedżery bibliografii oraz tzw. Pogotowie Scopusowe, czyli praktyczne wskazówki edycji profili autorskich w bazie bibliograficzno-bibliometrycznej Scopus, analizę cytowań i dobór czasopism do planów publikacyjnych na podstawie tejże bazy¹⁶.

Dla nauczycieli akademickich przeznaczone było szkolenie „Zasoby cyfrowe w działalności naukowej i dydaktycznej”, organizowane

¹⁶ *Pogotowie Scopusowe*, <https://www.lib.uni.lodz.pl/nauka-i-dydaktyka/szkolenia/pogotowie-scopusowe> (dostęp: 30.06.2023).

w ramach projektu „Kompetencje dydaktyczne kadr uczelni”¹⁷. Podczas kursu uczestnicy zapoznali się bazami danych dostępnymi w UŁ pod kątem ich wykorzystania w pracy dydaktycznej i naukowej oraz z narzędziami do tworzenia bibliografii. Przeprowadzono siedem edycji szkolenia, a zajęcia odbywały się w formie stacjonarnej i zdalnej za pośrednictwem platformy EduKamp.

Bibliotekarze prowadzą ponadto zajęcia popularyzatorskie adresowane do osób spoza środowiska akademickiego. Od kilku lat aktywnie uczestniczą w Festiwalu Nauki, Techniki i Sztuki w Łodzi, który udowadnia, że nauka może być fascynująca i zrozumiała, jeśli zostanie przedstawiona w atrakcyjnej formie warsztatów, eksperymentów czy pokazowych lekcji. W tegorocznej edycji FNTiS pracownicy BUŁ przygotowali wydarzenia dla zróżnicowanych wiekowo grup odbiorców. Warsztaty czytelnicze „Pożeracze książek”, skierowane do najmłodszych uczniów szkół podstawowych, odbyły się w formie interaktywnej zabawy z książką. Czytaniu na ekranie towarzyszyły zajęcia plastyczne oraz quiz. Motywem przewodnim zajęć była twórczość malarki Zofii Stryjeńskiej, a dzieci tworzyły zabawki według jej projektu.

Podczas warsztatów „Tramwajem po Łodzi” wykorzystano zbiory ikonograficzne BUŁ, na podstawie których opracowano wirtualną podróż ulicami miasta, zaglądając do starych podwórek, parków i budynków. Dzieci, uczestnicząc w projektowaniu architektonicznej przestrzeni ulicy Piotrkowskiej, mogły rozwinąć wyobraźnię oraz zainteresowanie historią Łodzi i jej wielokulturowością.

Dla uczniów szkoły średniej przygotowano grę miejską „Labirynt biblioteczny”, podczas której uczestnicy poznali budynek BUŁ i jego wybrane detale architektoniczne oraz zasady korzystania ze zbiorów.

¹⁷ Projekt „Doskonałość naukowa kluczem do doskonałości kształcenia”, współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Wiedza – Edukacja – Rozwój. Projekt realizowany przez Uniwersytet Łódzki w ramach konkursu Narodowego Centrum Badań i Rozwoju POWR.03.00.IP.08-00-PZ1/17, na podstawie umowy POWR.03.05.00-00-Z092/17 z dnia 28.06.2018 r.

Grupę uczniów podzielono na cztery mniejsze zespoły, którym wręczono ulotki z planem Biblioteki. Każda z drużyn musiała dotrzeć do zaznaczonych na planie punktów i wykonać opisane zadania. Rywalizacja, będąca nieodzownym elementem każdej gry, sprawiła, że licealiści mieli silną motywację by osiągnąć swój cel. Wszyscy sprawnie poradzi sobie z rozwiązaniem zagadek, a na zakończenie otrzymali od organizatorów gry drobne upominki.

Z kolei osoby zainteresowane gromadzeniem i przechowywaniem dokumentów, listów, zdjęć oraz pamiątek po swoich przodkach, wzięły udział w warsztatach „ABC rodzinnego archiwisty”. Celem zajęć było przybliżenie uczestnikom tematyki archiwów domowych, genealogii, gromadzenia i przechowywania pamiątek rodzinnych. Warsztaty stanowiły okazję do poznania dobrych praktyk archiwisty domowego na przykładzie prac realizowanych w Sekcji Rękopisów BUŁ. Popularyzacja nauki w oparciu o zasoby biblioteczne jest istotnym składnikiem działalności łódzkiej Książnicy i ma duże znaczenie w kontekście rozwoju społecznego. Mieszkańcy regionu mają okazję poznać niedostępne dla nich na co dzień przestrzenie gmachu BUŁ oraz wziąć udział w zajęciach prowadzonych przez doświadczonych bibliotekarzy. Dla uczniów jest to zachęta do studiowania w Uniwersytecie Łódzkim, zaś dla dorosłych uczestników okazja do dalszego rozwoju i uczenia się przez całe życie.

Wsparcie nauki

Do zadań biblioteki akademickiej należy rejestracja dorobku naukowego pracowników uczelni¹⁸. Kiedyś tworzono ją w formie drukowanej, zaś w erze komputeryzacji dane bibliograficzne wprowadzane są do

¹⁸ Zarządzenie Rektora nr 92 z dnia 26.02.2020 r w sprawie wprowadzenia Regulaminu Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, https://baw.uni.lodz.pl/d/31370/5/?tybp_filterId=10&tybp_filterYear=2020&tybp_filterMonth=2&tybp_filterDay=26&tybp_moduleId=1635 (dostęp: 30.06.2023).

baz danych. Początkowo w Uniwersytecie Łódzkim do tego celu wykorzystywany był program MAK, a następnie od 2012 r. system Expertus, który obok dokumentowania posiadał również funkcje bibliometryczne, pozwalające na tworzenie analizy publikacji w oparciu o wskaźniki wartościujące ImpactFactor, European Reference Index for the Humanities, punktację ministerstwa MEiN/MNiSW¹⁹.

W 2022 r. program MAK został zastąpiony przez Uczelniany System Informacji o Osiągnięciach ScienceOn, stanowiący element systemu informatycznego Uniwersytetu Łódzkiego. Gromadzone są w nim informacje o osiągnięciach naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych, nagrodach i wyróżnieniach, aktywności zawodowej pracowników, doktorantów, studentów oraz osób niezatrudnionych afiliujących do Uniwersytetu Łódzkiego²⁰. ScienceOn umożliwia pozyskiwanie i analizowanie danych sprawozdawczych i ewaluacyjnych poprzez generowanie raportów i zestawień, również dla ministerstwa właściwego do spraw szkolnictwa wyższego, sprawującego nadzór nad Uczelnią. Można w nim znaleźć informacje o wynikach prowadzonych badań, projektach badawczych, uzyskiwanych patentach i certyfikatach. Dokumentacja dorobku naukowego pracowników uczelni stanowi jeden z modułów systemu, za który odpowiedzialny zespół ds. systemu ScienceOn w zakresie osiągnięć publikacyjnych. Prace w tym module odbywają się we współpracy z wydziałami, na których wyznaczono pracowników administracyjnych i bibliotecznych, zajmujących się wprowadzaniem danych bibliograficznych. Szkoleniem redaktorów zajmuje się wyznaczony do tego celu koordynator ds. Systemu ScienceOn w zakresie osiągnięć publikacyjnych. System ScienceON został oficjalnie uruchomiony wraz z początkiem roku akademickiego 2022/2023. Prace poprzedzające uroczyste otwarcie trwały już wiele miesięcy wcześniej, kiedy po imporcie

¹⁹ *Ogólny opis systemu bibliograficznego Expertus® w zastosowaniu do bibliografii dorobku naukowego, bibliometrii, rankingów, sprawozdawczości, ewaluacji i cytowań*, <http://www.splendor.net.pl/s0100000.htm> (dostęp: 30.06.2023).

²⁰ *ScienceON. Informacje ogólne*, <https://son.uni.lodz.pl/about/site.seam?lang=pl> (dostęp: 30.06.2023).

danych z systemu Expertus za lata 2012–2021 redaktorzy sprawdzali i poprawiali pobrane rekordy, aby odpowiadały potrzebom analizy bibliometrycznej.

Uczelniany System Informacji o Osiągnięciach UŁ działający w oparciu o oprogramowanie Omega-PSIR, stworzone przez Politechnikę Warszawską²¹, został współfinansowany z funduszy Unii Europejskiej w ramach konkursu NCBR²².

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego aktywnie uczestniczy w procesie otwierania nauki, propagując w środowisku akademickim ideę Open Access. Działalność na polu otwartości rozpoczęto w 2010 r., organizując Seminarium Open Access, które na stałe wpisało się do kalendarza wydarzeń. Podczas corocznej imprezy adresowanej do społeczności naukowców prezentowane są najnowsze rozwiązania w przekazywaniu wiedzy w modelu OA. Prelegenci reprezentujący instytucje naukowe z całej Polski przedstawiają założenia teoretyczne oraz praktyczne działania podejmowane w ich jednostkach w zakresie otwierania dostępu do treści naukowych. Obradom towarzyszą dyskusje na temat dotychczasowych sposobów realizowania założeń otwartości w dostępie do wiedzy oraz o prognozowanych przemianach. Wśród poruszanych zagadnień pojawiały się kwestie praw autorskich, umów wydawniczych, repozytoriów instytucjonalnych czy otwartych danych badawczych.

Od kilku lat w ramach Seminarium, oprócz prezentacji organizowane są warsztaty skierowane do badaczy, przybliżające aspekty otwartości, takie jak: zarządzanie otwartymi danymi badawczymi, aplikowanie redakcji czasopism naukowych do baz referencyjnych, wykorzystanie menadżerów bibliografii w edycji tekstów naukowych

²¹ *Omega-PSIR*, <https://www.omegapsir.io/pl> (dostęp: 30.06.2023).

²² Projekt pn. „STUDENT’S POWER – kompleksowy program rozwoju uczelni”, współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego ramach programu Operacyjnego Wiedza – Edukacja – Rozwój; realizowany przez Uniwersytet Łódzki w ramach konkursu Narodowego Centrum Badań i Rozwoju nr POWR.03.05.00-IP.08-00-PZ3/18, na podstawie umowy nr POWR.03.05.00-00-Z302/18-00 z dnia 27.12.2018 r.

czy publikowaniu w modelu otwartym w ramach umów podpisanych m.in. przez Uniwersytet Łódzki z największymi wydawcami czasopism naukowych. Przez trzynaście lat organizatorzy Seminarium starannie dobierali tematykę wystąpień i warsztatów, znacząco podnosząc wśród społeczności akademickiej świadomość idei otwartości w nauce i pokonując opór do udostępniania swojego dorobku w modelu Open Access.

Praktycznym sposobem włączenia się bibliotekarzy BUŁ do procesu otwierania nauki była budowa repozytorium instytucjonalnego, którego głównym celem jest upowszechnianie wyników działalności naukowej pracowników oraz promowanie badań naukowych prowadzonych na uczelni. Uruchomienie repozytorium instytucjonalnego wiązało się z decyzją o długoterminowym zabezpieczaniu obiektów cyfrowych, ich udostępnianiem i rozpowszechnianiem²³. Prace nad budową platformy repozytoryjnej rozpoczęto w 2011 r. od wyboru oprogramowania, które w przyszłości miało spełnić techniczne warunki współpracy z agregatorami danych, bowiem celem funkcjonowania repozytorium nie jest wyłącznie zapewnienie przestrzeni dyskowej dla materiałów, ale także zapewnienie ich widoczności w internecie²⁴. Zdecydowano się na wybór oprogramowania DSpace, udostępnionego na licencji BSD (Berkeley Software Distribution), zezwalającej na dowolne modyfikacje kodu źródłowego²⁵. Możliwość wprowadzania zmian jest istotnym czynnikiem przy wdrażaniu długofalowych projektów, ponieważ trudno przewidzieć, jakie potrzeby instytucjonalne pojawią się w przyszłości. W przypadku Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego ułatwiło dostosowanie jego budowy do struktury uczelni oraz zaprojektowanie intuicyjnego interfejsu dla platformy. Utworzono zbiory dla wszystkich

²³ L. Mikołajuk, *Repozytorium instytucjonalne jako nowa forma komunikacji naukowej*, „Podkarpackie Studia Biblioteczne” 2014, nr 3, s. 18.

²⁴ L. Mikołajuk, *Transfer metadanych między platformą Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego a innymi systemami informacyjnymi*, „Zarządzanie Biblioteką” 2017, nr 1(9), s. 49.

²⁵ *BSD License Definition* [dokument elektroniczny], <http://www.linfo.org/bsd-license.html> (dostęp: 30.06.2023).

wydziałów i jednostek ogólnouczeniowych, a w ich ramach założono kolekcje odpowiadające typom dokumentów, takich jak: artykuły naukowe, książki, rozdziały książek, materiały dydaktyczne, materiały konferencyjne i prace doktorskie. Po kilku latach funkcjonowania Repozytorium pojawiła się potrzeba deponowania danych badawczych, dla których powstały oddzielne kolekcje. W kolekcjach RUŁ materiały zamieszczane są przez ich autorów w trakcie procesu autoarchiwizacji. Do administratorów należy weryfikacja wprowadzonych metadanych, w trosce o ich jakość i zgodność z istniejącymi standardami.

Inaczej odbywa się archiwizowanie czasopism naukowych, dla których założono oddzielny zbiór. Pełny proces redakcyjny periodyków, za który odpowiadają ich redaktorzy naczelni, odbywa się na platformie Open Journal System (OJS). Administratorzy RUŁ nawiązali współpracę w Wydawnictwem Uniwersytetu Łódzkiego, której efektem jest wdrożenie automatycznego eksportu metadanych i plików pełnotekstowych z platformy OJS do systemu DSpace. Wymagało to opracowania skryptu służącego do przesyłu danych oraz ujednolicenia metadanych wprowadzanych na obu platformach. Taki system pracy gwarantuje, że w Repozytorium znajdują się kompletne numery czasopism.

Wszystkie obiekty zdeponowane w RUŁ posiadają trwały identyfikator powiązany z metadanymi, co osiągnięto dzięki rejestracji uczelnianej platformy w Global Handle-Service – agencji nadzorującej funkcjonowanie systemu identyfikatorów przypisywanych poszczególnym publikacjom.

Otwarta nauka obejmuje, poza publikacjami, bezpłatny i niewymagający zawierania żadnej umowy dostęp do danych badawczych, które powstały w trakcie prowadzenia badań naukowych. Według definicji dane badawcze to wszelkie informacje, które zostały zebrane, zaobserwowane, wygenerowane lub stworzone w celu potwierdzenia oryginalnych wyników badań²⁶. Coraz częściej instytucje finansujące

²⁶ *Research data management explained*, https://library.leeds.ac.uk/info/14062/research_data_management/61/research_data_management_explained (dostęp: 30.06.2023).

badania naukowe oczekują otwartości w tym zakresie i we wnioskach grantowych pojawił się nowy formularz zwany Planem Zarządzania Danymi (Data Management Plan – DMP), opisujący, w jaki sposób dane badawcze będą w czasie trwania projektu generowane i wykorzystywane. Ponadto plan zawiera informacje na temat gromadzenia, zarządzania, przechowywania i udostępniania danych po zakończeniu działań projektowych. Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego aktywnie włączyła się do konsultacji dotyczących sposobu wypełniania formularza DMP. Powołano zespół zadaniowy, z którym pracownicy naukowcy mogą kontaktować się w razie wątpliwości związanych z wypełnianiem planu. Bibliotekarze opracowali poradnik dla naukowców, zawierający podstawowe informacje o DMP oraz praktyczne wskazówki, jak go wypełnić. Został zamieszczony na stronie Portalu Pracowniczego, do którego dostęp mają osoby zatrudnione w Uniwersytecie Łódzkim²⁷. W ten sposób Biblioteka UŁ wypełnia zalecenia Narodowego Centrum Nauki (NCN), mówiące, że pracownicy biblioteki / odpowiedniego repozytorium pomogą naukowcom w wypełnieniu części formularza dotyczącej przechowywania danych badawczych²⁸.

Ten sam zespół zadaniowy administruje wspomniane wyżej repozytorium instytucjonalne, w którym na potrzeby gromadzenia i udostępniania otwartych danych badawczych utworzono nowe kolekcje. Po założeniu kolekcji dedykowanych danym badawczym opracowano instrukcję ich deponowania, w której wymieniono metadane, jakie powinny być zastosowane przy deponowaniu tego rodzaju zasobu.

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego udziela również badaczom informacji i wskazówek na temat programów publikowania otwartego UŁ. Koszty publikacji artykułów naukowych w modelu otwartym, czyli opłata za procedowanie artykułu przez redakcję (Article Processing

²⁷ *Portal Pracowniczy. Plan Zarządzania danymi*, <https://pp.uni.lodz.pl/index.php/intranet/scms/portal/page?portalId=22&pageId=50> (dostęp: 30.06.2023).

²⁸ *Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia PLANU ZARZĄDZANIA DANYMI w projekcie badawczym*, tryb dostępu: https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulaminy/wytyczne_zarzadzanie_danymi.pdf (dostęp: 30.06.2023).

Charge – APC) w czasopismach wydawanych przez prestiżowe firmy, jak Elsevier czy Springer, są ogromne. Wydawca, rezygnując z opłaty za dostęp do pełnego tekstu publikacji, przenosi koszty na autora.

W celu obniżenia wydatków na pokrycie kosztów APC instytucje naukowe tworzą konsorcja, które zawierają umowy na licencje publikacyjne z wydawcami. W ramach tych umów badacze afiliowani przy Uniwersytecie Łódzkim mogą korzystać z kilkunastu programów publikowania otwartego i publikować pewną liczbę artykułów w modelu Open Access bez ponoszenia kosztów APC. Bibliotekarze łódzkiej księżnicy opracowali informator dla badaczy na temat programów otwartego publikowania²⁹. Naukowcy mogą zwrócić się do nich z pytaniami, czy wybrane czasopismo spełnia wymogi grantodawcy, czy znajduje się na liście czasopism objętych programem. Ponadto, na prośbę pracowników naukowych, bibliotekarze mogą sprawdzić, czy określony program jest w danym momencie aktywny oraz czy nie została wyczerpana pula tekstów wykupionych przez konsorcjum.

Promocja

Podstawowym celem funkcjonowania bibliotek akademickich jest wspieranie działalności naukowo-dydaktycznej macierzystej uczelni, upowszechnianie osiągnięć badawczych oraz popularyzowanie dorobku jej pracowników. Uczelniane księżnice pełnią również funkcję bibliotek publicznych dysponujących największymi w swoim regionie zbiorami drukowanymi i elektronicznymi. Prowadzą one działania marketingowe związane zarówno z popularyzacją nauki, jak i czytelnictwa. W celu podjęcia działań z tego zakresu w ramach Oddziału

²⁹ *Portal Pracowniczy. Programy publikowania otwartego UŁ*, <https://pp.uni.lodz.pl/index.php/intranet/scms/portal/page?portalId=37&pageId=249> (dostęp: 30.06.2023).

Informacji Naukowej i Analiz Bibliometrycznych wyodrębniono Zespół ds. Promocji.

Według definicji, promocja biblioteczna to „zbiór środków i działań pełniących funkcję informacyjną w systemie komunikowania się biblioteki z otoczeniem i służących pozyskiwaniu akceptacji środowiska dla pełnionych przez nią funkcji. Głównym celem promocji jest zmniejszenie lub nawet wyeliminowanie dystansu istniejącego między oferowaną usługą czy materiałem bibliotecznym, a jej użytkownikiem”³⁰. W przypadku bibliotek akademickich ich działania marketingowe powinny być spójne z działaniami promocyjnymi macierzystej uczelni. Uniwersytet Łódzki rozpoczął proces odświeżania wizerunku na przełomie 2016 i 2017 r. Opracowano wówczas ogólną koncepcję nowej identyfikacji wizualnej, w ramach której powstał logotyp, projekty graficzne, typografia firmowa, szablony prezentacji oraz slogan „Uwolnij umysł”. Zmiany objęły również szeroko pojętą komunikację, przyczyniając się do stworzenia spójnego obrazu Uniwersytetu Łódzkiego w polskim oraz zagranicznym środowisku edukacyjnym³¹. Kolejnym etapem działań było uruchomienie multiportalu uczelni, w którym zastosowano jednolity system identyfikacji wizualnej przygotowany dla wszystkich wydziałów i jednostek ogólnouczelnianych.

Zespół Promocji BUŁ podejmuje swoje działania w ścisłej współpracy z Centrum Komunikacji i PR Uniwersytetu Łódzkiego, co prowadzi do zwiększenia ich widoczności i zasięgu. Informacje o działalności Książnicy zamieszczane są na stronie internetowej uczelni, portalu pracowniczym oraz przesyłane newsletterem do subskrybentów. Wspólnym przedsięwzięciem tych dwóch jednostek jest cykliczne Seminarium „Badaj, promuj, bądź”, poświęcone promocji nauki i jej społecznej odpowiedzialności oraz globalnym i lokalnym wpływom

³⁰ M. Chowska, J. Kamińska, B. Żołędowska-Król, B. Jaskowska, *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*, Warszawa 2019, s. 189.

³¹ *Tożsamość wizualna Uniwersytetu Łódzkiego*, <https://www.uni.lodz.pl/o-uniwersytecie/identyfikacja-wizualna-uczelni> (dostęp: 30.06.2023).

na środowisko. Od 2022 r. odbywa się ono w przyjaznych wnętrzach strefy coworkingowej i gromadzi wielu przedstawicieli społeczności akademickiej.

Do podstawowych zadań zespołu należy prowadzenie strony internetowej oraz kont Biblioteki w mediach społecznościowych Facebook, Twitter oraz Instagram. Są tam zamieszczane informacje o zasadach jej funkcjonowania, nadchodzących wydarzeniach, jak wystawy, spotkania autorskie, szkolenia, a następnie relacje z tych imprez. Krótkie posty pisane są językiem nieformalnym, zachęcając użytkowników do bezpośredniego kontaktu. Wielką popularnością wśród obserwatorów fanpage'u cieszą się konkursy, zachęcające do opisania swoich doświadczeń w kontaktach z BUŁ, których zwycięzcy otrzymują upominki w postaci gadżetów z logo UŁ.

W trakcie trwania akcji „BUŁa do północy” zamieszczane są ogłoszenia o wydłużonych godzinach otwarcia placówki dla studentów przygotowujących się do sesji egzaminacyjnej oraz informacje o dostępnych w tym czasie udogodnieniach, jak bezpłatna kawa czy dodatkowe siedziska. Akcja odbywa się dwukrotnie w roku akademickim i rozpoczyna dwa lub trzy tygodnie przed sesją egzaminacyjną. Zespół Promocji przygotowuje film i plakaty promocyjne oraz fotorelacje z przebiegu wydarzenia, które przyczyniają się do wzrostu frekwencji. Znakiem graficznym akcji stał czerwony budzik, pojawiający się na materiałach promocyjnych od czasu jej zainicjowania³².

Ważnym kanałem komunikacji z użytkownikami Książnicy w czasie lockdownu w związku z pandemią COVID-19 stały się media społecznościowe. Na facebookowym fanpage'u zamieszczano wówczas posty informujące o zamknięciu Biblioteki, jak i o oferowanych usługach zdalnych czy dostępie do baz danych. W okresie od 11 marca do 31 maja 2020 r. udostępniono 109 postów, co stanowiło trzeci wynik wśród bibliotek uniwersyteckich w Polsce. Ponadto posty pracowników

³² *BUŁa do północy*, <https://www.lib.uni.lodz.pl/aktualnosci/szczegoly/bula-do-polnocy-juz-za-chwile> (dostęp: 30.06.2023).

BUŁ zebrały najwięcej reakcji odbiorców, czyli polubień, komentarzy i udostępnień³³.

Tradycyjną formą marketingu bibliotecznego jest organizacja wystaw, często we współpracy w instytucjami zewnętrznymi. Książnica UŁ, dysponując dużą powierzchnią zarówno w nowym jak i starym gmachu, adaptuje ją na potrzeby ekspozycji o bardzo zróżnicowanej tematyce. Często uroczystemu otwarciu wystaw towarzyszy wernisaż i konferencja lub seminarium naukowe, odbywające się we współpracy z wydziałami Uniwersytetu Łódzkiego lub innymi jednostkami lokalnymi, takimi jak Filharmonia Łódzka, Teatr Wielki, Łódzka Szkoła Filmowa czy Muzeum Książki Artystycznej. Wśród zagranicznych ośrodków, które były współorganizatorami wystaw w BUŁ, warto wymienić ambasadę Japonii, Czech, Brazylii czy Panamy, które przybliżały łodzianom kulturę swoich krajów.

W ramach promocji dorobku naukowego macierzystej uczelni w październiku każdego roku przygotowywana jest wystawa publikacji, których autorzy zostali uhonorowani za osiągnięcia naukowo-badawcze przez Rektora Uniwersytetu Łódzkiego. Nagrodzone prace można oglądać w gablotach ustawionych w holu Biblioteki, zaś na jej stronie internetowej dostępna jest wirtualna wersja wystawy. Działalność wystawiennicza Biblioteki Uniwersytetu stanowi ważną część jej aktywności jako instytucji naukowej i publicznej³⁴.

Istotnym elementem komunikowania się Biblioteki UŁ z otoczeniem stał się program „Wirtualny Asystent” uruchomiony w 2020 r.³⁵

³³ G. Gmiterek, *Wykorzystanie serwisu Facebook przez polskie biblioteki uniwersyteckie w czasie ich zamknięcia spowodowanego pandemią COVID-19. Analiza porównawcza udostępnianych postów*, „Przegląd Biblioteczny” 2021, t. 89(1), s. 46.

³⁴ M. Kowalska, *Działalność wystawiennicza Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w latach 2006–2016 jako forma popularyzacji wiedzy*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2016, nr 2, s. 198.

³⁵ Usługa Wirtualny Asystent została udostępniona dzięki rozpoczęciu realizacji projektu „Students’ Power – kompleksowy program rozwoju uczelni”, współfinansowanego przez Unię Europejską ze Środków Europejskiego Funduszu Społecznego, w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój,

Ta aplikacja internetowa jest obsługiwana przez bibliotekarzy od poniedziałku do piątku w godzinach otwarcia placówki. Za jej pośrednictwem pracownicy odpowiadają na pytania użytkowników dotyczące zasad funkcjonowania instytucji, sprawdzają dostępność poszukiwanych materiałów czy stan konta bibliotecznego. Ten prosty w obsłudze komunikator jest odpowiedzią na potrzeby współczesnych czytelników, a szczytowy moment jego wykorzystania przypadł na okres pandemii, gdy placówka była zamknięta dla czytelników. Sami bibliotekarze również mieli ograniczony dostęp do budynku i wiele czynności wykonywali w formie pracy zdalnej. Dotyczyło to także obsługi „Wirtualnego asystenta”.

Podsumowanie

Dynamiczne zmiany technologiczne, masowy dostęp do internetu i nowoczesne narzędzia komunikacji wymuszają na bibliotekach wprowadzenie do swej oferty nowych usług, zaś od bibliotekarzy nieustannego podnoszenia kwalifikacji. Współczesne biblioteki funkcjonują w dwóch wymiarach: realnym i wirtualnym. Do świata wirtualnego zaliczane są bazy danych, zdigitalizowane zbiory biblieczne tworzące biblioteki cyfrowe, repozytoria instytucjonalne, katalogi OPAC i komunikatory internetowe. Z tych usług czytelnicy korzystają zdalnie, bez konieczności pojawienia się w realnym budynku bibliotecznym. Sprawne funkcjonowanie wirtualnej biblioteki wymaga realnej pracy bibliotekarzy, którzy zarządzają informacją przeznaczoną dla

realizowanego przez Uniwersytet Łódzki w ramach konkursu Narodowego Centrum Badań i Rozwoju nr POWR.03.05.00-IP.08-00-PZ3/18, na podstawie umowy nr POWR.03.05.00-00-Z302/18-00 z dnia 27.12.2018 r., mającego na celu rozbudowanie systemu biblioteczno-informacyjnego Uniwersytetu Łódzkiego o usługi umożliwiające sprawniejsze zarządzanie informacją w uczelni, tj.: multiwyszukiwarka naukowa; wirtualny asystent informacji danych o szkolnictwie wyższym; automatyczne udostępnianie treści; zarządzanie dostępem do elektronicznych źródeł informacji.

użytkownika końcowego. Ten ostatni często nawet nie ma świadomości, że bez ogromnego wkładu pracy ludzi nie byłoby możliwe korzystanie z zasobów elektronicznych. Tymczasem korzystanie z informacji w sieci staje się łatwiejsze po uprzednim jej zorganizowaniu i skatalogowaniu, ponieważ nawet najlepsze internetowe przeglądarki nie wykorzystują języka kontrolowanego ani nie wspomagają wyszukiwań w takim stopniu, jak katalogi biblioteczne³⁶. To zadanie nadal wykonuje bibliotekarz, który, dysponując nowoczesnymi narzędziami, może realizować je sprawniej i efektywniej.

Zawód bibliotekarza również ulega przeobrażeniom. W Bibliotece Uniwersytetu Łódzkiego nastąpiła wśród pracowników duża specjalizacja, mająca swoje odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej. Obok bibliotekarzy zajmujących się obsługą czytelników (Oddział Magazynów i Udostępniania) zatrudnia się bibliotekarzy systemowych (Oddział Informatyzacji), których zadaniem jest wdrażanie i utrzymanie systemów bibliotecznych, migracja danych między systemami oraz stałe monitorowanie aktualizacji oprogramowania. Jakość pracy bibliotekarzy systemowych znacząco wpływa na czynności wykonywane przez katalogerów (Oddział Opracowania Zbiorów), którzy wykorzystują komputerowy system biblioteczny do wprowadzania danych opisujących zbiory. Na przejrzystość katalogu, intuicyjne poruszanie się w nim i sprawne wyszukiwanie, ma wpływ zarówno system biblioteczny, jak i obsługujący go bibliotekarze. Czytelnicy oceniają Bibliotekę przez pryzmat katalogu, który pozwala im dotrzeć do niezbędnych publikacji.

Ponadto, w łódzkiej Książnicy pracują dydaktycy szkolący studentów i pracowników naukowych w zakresie przeszukiwania zasobów, specjaliści ds. promocji, baz danych czy rejestracji dorobku naukowego pracowników uczelni (Oddział Informacji Naukowej i Analiz

³⁶ W. Babik, *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, w: M. Odlanicka-Poczobutt, K. Ziolo (red.), *Biblioteka akademicka: infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, Gliwice 2014, s. 35–36.

Bibliometrycznych). Wszyscy pracownicy muszą nieustannie podnosić swoje kwalifikacje, aby nadążać za zmianami zachodzącymi we współczesnym bibliotekarstwie.

Zmieniające się realia stawiają przed Biblioteką wyzwanie tworzenia kolekcji hybrydowych, na które obok źródeł drukowanych składają się zbiory cyfrowe.

Efektem zdalnego dostępu do zasobów mogą być opustoszałe budynki biblioteczne. W celu uniknięcia tego zjawiska biblioteki muszą zapewnić użytkownikom atrakcyjną i zróżnicowaną przestrzeń, odpowiadającą ich potrzebom. Funkcjonująca w dwóch połączonych ze sobą budynkach Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego stanowi nietypowy przykład architektury użyteczności publicznej. Po uruchomieniu nowego gmachu większość zadań realizowano w dobudowanej części, w której obok Wypożyczalni znalazły się pomieszczenia magazynowo-czytelnicze z wolnym dostępem do półek z książkami ustawionymi dziedzinowo zgodnie z zasadami Klasyfikacji Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych. Utrzymane w spokojnych tonacjach: szarości, beżu i granatu wnętrza stanowią przyjazną dla czytelników przestrzeń. Mogą w niej skorzystać ze zbiorów, mają do dyspozycji stanowiska komputerowe oraz bezprzewodowy internet. Obok dużych czytelni na czterech piętrach do dyspozycji czytelników są mniejsze sale pracy zespołowej i celki do pracy indywidualnej. Od momentu otwarcia nowego budynku cieszą się dużym zainteresowaniem użytkowników. Największy entuzjazm wzbudza otwarta w 2020 r. coworkingowa strefa pracy głośnej, wyposażona w nowoczesny sprzęt do prezentacji, wygodne meble, a nawet ozdobną ścianę z mchu.

Niestety stary gmach przestał przyciągać użytkowników, choć w dalszym ciągu działają w nim trzy czytelnie: Główna, Historyczna i Oddziału Zbiorów Specjalnych. Przestrzeń społeczna w tej części Biblioteki stopniowo zanika i użytkownicy zaglądają tu coraz rzadziej. Podejmowane są kolejne próby nadania nowych funkcji temu miejscu poprzez urządzenie w niej tzw. strefy relaksu oraz organizację wydarzeń kulturalnych. Ponadto przeniesiono tu salę komputerową,

w której odbywają się szkolenia z kompetencji informacyjnych dla studentów. W najbliższych planach jest przemiana niedziałającego bufetu w samoobsługową przestrzeń socjalną, wyposażoną w sprzęt kuchenny i nowocześnie urządzoną, która stanie się atrakcyjnym miejscem wypoczynku dla osób korzystających ze zbiorów BUŁ.

Bibliografia

- Andrzejewski J., *Współczesne technologie biblioteczne na przykładzie rozbudowy Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi*, Łódź 2005.
- Babik W., *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, w: M. Odlanicka-Poczobutt, K. Ziolo (red.), *Biblioteka akademicka: infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, Gliwice 2014, s. 31–50.
- Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy? II Konferencja Biblioteki Politechniki Łódzkiej, Łódź, 19–21 czerwca 2006 r., materiały konferencyjne*, Łódź 2006.
- Błach, M., *Znaczenie wypożyczalni międzybibliotecznej w kontekście rozwoju usług elektronicznych*, „Biblioteka i Edukacja” 2016, nr 10, s. 187–193.
- BSD License Definition [dokument elektroniczny], <http://www.linfo.org/bsdlicense.html> (dostęp: 30.06.2023).
- BUŁa do północy*, <https://www.lib.uni.lodz.pl/aktualnosci/szczegoly/bula-do-polnocy-juz-za-chwile> (dostęp: 30.06.2023).
- Chowska M., Kamińska J., Żołędowska-Król B., Jaskowska B., *Leksykon zarządzania i marketingu w bibliotekoznawstwie*, Warszawa 2019, s. 189.
- Faulkner-Brown H., *The open plan and flexibility*, w: *International reader in the management of library, information and archive services*, Paris 1987, <https://tinyurl.com/2e6barj9> (dostęp: 30.06.2023).
- Globan-Klas T., Sienkewicz P., *Społeczeństwo informacyjne: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Kraków 1999, s. 35.
- Gmiterek G., *Wykorzystanie serwisu Facebook przez polskie biblioteki uniwersyteckie w czasie ich zamknięcia spowodowanego pandemią COVID-19. Analiza*

- porównawcza udostępnianych postów*, „Przegląd Biblioteczny” 2021, t. 89(1), s. 41–61.
- Jabłońska M., Bilewicz K., *Pokolenie przełomu w WEB 2.0*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Sociologica” 2016, nr 56, s. 83–96.
- Januszko-Szakiel A., *Zabezpieczanie wiarygodności zasobów cyfrowych deponowanych w repozytoriach instytucjonalnych*, w: *Metody analizy i oceny bezpieczeństwa oraz jakości informacji*, Kraków 2012, s. 83–97.
- Kowalska M., *Działalność wystawiennicza Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w latach 2006–2016 jako forma popularyzacji wiedzy*, „Forum Bibliotek Medycznych” 2016, nr 2, s. 146–198.
- Kowalewska U., *Działalność Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w okresie pandemii (marzec 2020 – czerwiec 2021)*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Librorum” 2021, nr 2, s. 13–27.
- Marciniak A., *Czy studenci chcą się uczyć od bibliotekarzy? O wdrażaniu edukacji permanentnej i idei społeczeństwa wiedzy przez biblioteki uczelniane*, w: *Biblioteki akademickie w środowisku naukowym, we współpracy uniwersyteckiej, we współpracy lokalnej*, W. Juszczak (red.), Toruń 2016, s. 85–99.
- Mikołajuk L., *Repozytorium instytucjonalne jako nowa forma komunikacji naukowej*, „Podkarpackie Studia Biblioteczne” 2014, nr 3, s. 15–23.
- Mikołajuk L., *Transfer metadanych między platformą Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego a innymi systemami informacyjnymi*, „Zarządzanie Biblioteką” 2017, nr 1(9), s. 48–57.
- Mikołajuk L., Kowalska M., *Modernizacja budynków bibliotecznych*, „Bibliotheca Nostra” 2014, nr 1(35), s. 99–113.
- Ogólny opis systemu bibliograficznego Expertus® w zastosowaniu do bibliografii do robku naukowego, bibliometrii, rankingów, sprawozdawczości, ewaluacji i cytowani*, <http://www.splendor.net.pl/s0100000.htm> (dostęp: 30.06.2023).
- Omega-PSIR*, <https://www.omegapsir.io/pl> (dostęp: 30.06.2023).
- Pogotowie Scopusowe*, <https://www.lib.uni.lodz.pl/nauka-i-dydaktyka/szkolenia/pogotowie-scopusowe> (dostęp: 30.06.2023).
- Portal Pracowniczy. Plan Zarządzania danymi*, <https://pp.uni.lodz.pl/index.php/intranet/scms/portal/page?portalId=37&pageId=254> (dostęp: 30.06.2023).

Portal Pracowniczy. Programy publikowania otwartego UŁ, <https://pp.uni.lodz.pl/index.php/intranet/scms/portal/page?portalId=37&pageId=249> (dostęp: 30.06.2023).

Research data management explained, https://library.leeds.ac.uk/info/14062/research_data_management/61/research_data_management_explained (dostęp: 30.06.2023).

ScienceOn. Informacje ogólne, <https://son.uni.lodz.pl/about/site.seam?lang=pl> (dostęp: 30.06.2023).

Tożsamość wizualna Uniwersytetu Łódzkiego, <https://www.uni.lodz.pl/o-universytecie/identyfikacja-wizualna-uczelni> (dostęp: 30.06.2023).

Wojciechowski J., *Bibliotekarstwo agregacyjne*, „Przegląd Biblioteczny” 2020, z. 2, s. 149–171, DOI: <https://doi.org/10.36702/pb.753>

Wytyczne dla wnioskodawców do uzupełnienia Planu Zarządzania Danymi w projekcie badawczym, https://www.ncn.gov.pl/sites/default/files/pliki/regulamin/wytyczne_zarządzanie_danymi.pdf (dostęp: 30.06.2023).

Zarządzenie Rektora nr 92 z dnia 26.02.2020 r. w sprawie wprowadzenia Regulaminu Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego, https://baw.uni.lodz.pl/d/31370/5/?tybp_filterId=10&tybp_filterYear=2020&tybp_filterMonth=2&tybp_filterDay=26&tybp_moduleId=1635 (dostęp: 30.06.2023).

Transformacja działalności bibliotek polskich uczelni publicznych a otwarta komunikacja naukowa

Transformation of the activities of libraries of Polish public
universities and open communication science

Słowa kluczowe: transformacja, otwarta nauka, otwarty dostęp, strony internetowe, biblioteki akademickie, uczelnie publiczne.

Keywords: transformation, open science, open access, websites, academic libraries, public universities.

Abstrakt

Otwarta nauka staje się głównym czynnikiem systemowej transformacji dokonującej się na uczelniach. Nowe zadania stawiane przed środowiskiem akademickim wymuszają wprowadzanie zmian w komórkach wspierających realizację badań naukowych. Jednostkami, które często przyjmują zasadniczą rolę w procesie otwierania dostępu do nauki, a w związku z tym podlegają również wspomnianemu przekształceniu, są biblioteki. Celem artykułu jest przedstawienie wyników badań nad umiejscowieniem zagadnień związanych z otwartą nauką w strukturach bibliotek polskich uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego na początku trzeciej dekady XXI w. Przedmiotem badań były informacje udostępnione na stronach internetowych poszczególnych bibliotek i uczelni odpowiedzialnych za ich prowadzenie. Analizowano zapisy w regulaminach dotyczących funkcjonowania bibliotek akademickich, ich struktury organizacyjne oraz zawartość podstron zawierających informacje na tematy stanowiące część składową szerszego zjawiska zwanego otwartą

nauką. Badania pokazały, że polskie biblioteki akademickie przechodzą transformację ściśle powiązaną ze zmianami ukierunkowanymi na otwieranie dostępu do nauki zachodzącymi w ich jednostkach macierzystych.

Abstract

Open science is becoming a major factor in the systemic transformation taking place at universities. The new tasks facing academia are forcing changes in the units that support the implementation of scientific research. Libraries are units that often take on a pivotal role in the process of opening up access to science, and are therefore also subject to the aforementioned transformation. The purpose of this article is to present the results of a study on the placement of open science issues in the structures of libraries of Polish public universities supervised by the minister responsible for higher education at the beginning of the third decade of the 21st century. The subject of the research was the information made available on the websites of the individual libraries and universities responsible for their management. Statutes relating to the functioning of academic libraries, their organisational structures and the content of sub-pages containing information on topics that are part of a wider phenomenon called open science were analysed. The research has shown that Polish academic libraries are undergoing a transformation that is closely linked to the open science access-oriented changes taking place in their home units.

Wstęp

Jednym z najpopularniejszych tematów poruszanych na początku XXI w. w obszarze komunikacji naukowej jest otwieranie dostępu do nauki. W listopadzie 2021 r., na 41. sesji Konferencji Generalnej, UNESCO przyjęło dokument określający cele i standardy otwartej nauki pt. „Recommendation on Open Science”. Według UNESCO państwa członkowskie powinny podjąć kroki zmierzające do wdrożenia rekomendowanych rozwiązań, m.in. poprzez promowanie wspólnego rozumienia otwartej nauki jako koncepcji, która polega na tworzeniu i udostępnianiu wiedzy naukowej w sposób otwarty i umożliwiający jej wykorzystanie przez wszystkich w wielu językach¹. Pod tak szeroko

¹ UNESCO recommendation on Open Science, Paris 2021, s. 7, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en> (dostęp: 17.08.2023).

rozumianym pojęciem otwartej nauki kryje się szereg zjawisk, takich jak: otwarty dostęp zarówno do publikacji, jak i danych badawczych, otwarte recenzje, oprogramowanie z otwartym kodem źródłowym, otwarte zasoby edukacyjne czy nauka obywatelska.

Od początku XXI w. w Europie i szerzej – na świecie – opublikowano szereg dokumentów, w których zgłoszono postulat wprowadzenia otwartego dostępu do publikacji naukowych i danych badawczych. Jednym z nowszych dokumentów jest dyrektywa z czerwca 2019 r. Parlamentu Europejskiego i Rady o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego², która obliguje państwa członkowskie do wdrażania polityk otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych. W sierpniu 2021 r. w Polsce wprowadzono Ustawę o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego, która wdraża europejską dyrektywę o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego³. W Ustawie zastrzeżono, że minister właściwy do spraw szkolnictwa wyższego i nauki opracuje krajową Politykę otwartego dostępu do danych badawczych finansowanych ze środków publicznych.

Bardzo dużą rolę w kontekście otwierania nauki spełniają wymagania podmiotów finansujących naukę stawiane beneficjentom, np. zalecenia grantodawców wchodzących w skład międzynarodowego zrzeszenia o nazwie cOAlition S. Rekomendacje koalicjantów przybrały formę dokumentu podpisanego w 2018 r., znanego pod nazwą Planu S. Od stycznia 2021 r., zgodnie z jego zaktualizowanym w 2019 r.

² *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona)*, Dz. U. EU 2019, L 172/56, 56–83, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> (dostęp: 17.08.2023).

³ *Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego*, Dz. U. 2021 poz. 1641, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210001641/T/D20211641L.pdf> (dostęp: 17.08.2023).

zapisem, artykuły powstałe w wyniku badań finansowanych ze środków członków cOAlition S muszą być publikowane w modelu otwartego dostępu bez okresu karencji. Jak dotychczas jedynym sygnatariuszem Planu S z Polski jest Narodowe Centrum Nauki (NCN), które w 2020 r. przyjęło politykę otwartego dostępu.

Działania bibliotek polskich uczelni publicznych wspierające otwartą naukę

Otwarta nauka staje się jednym z głównych czynników transformacji dokonującej się na uczelniach. Nowe zadania stawiane przed środowiskiem akademickim wymuszają wprowadzanie zmian w komórkach wspierających realizację badań naukowych. Jednostkami, które często przyjmują zasadniczą rolę w procesie otwierania dostępu do nauki, a w związku z tym podlegają również wspomnianemu przekształceniu, są biblioteki.

Biblioteki akademickie bardzo wcześnie włączyły się w działania na rzecz otwierania nauki. Można wyróżnić różne rodzaje takiej działalności, np. zarządzanie zasobami elektronicznymi w platformach, które służą do ich udostępniania, takich jak biblioteki cyfrowe czy repozytoria, popularyzowanie otwartej nauki poprzez prowadzenie szkoleń, organizowanie konferencji poświęconych różnym zagadnieniom z obszaru otwartej nauki, administrowanie programami publikowania otwartego, czy zaangażowanie w proces otwartego udostępniania danych badawczych.

Poniżej zostaną przedstawione ogólne tendencje rozwojowe bibliotek polskich uczelni publicznych, nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego w nawiązaniu do wymienionych powyżej obszarów ich działalności. Jednym z najstarszych takich obszarów jest zarządzanie zasobami elektronicznymi w bibliotekach cyfrowych czy repozytoriach. Część źródeł za początek bibliotek cyfrowych w Polsce podaje rok 1999. W niniejszym artykule

biblioteka cyfrowa rozumiana jest jako platforma, która z założenia ma gromadzić i udostępniać elektroniczne wersje materiałów stanowiących zasób majątkowy biblioteki. Jako pierwsza polska biblioteka cyfrowa wymieniane jest Elektroniczne Archiwum Skryptów Uczelnianych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, które powstało w odpowiedzi na niewystarczającą liczbę egzemplarzy trudno dostępnych skryptów uczelnianych w zbiorach Biblioteki AGH. Archiwum Skryptów Uczelnianych AGH zostało następnie przemianowane w Akademicką Bibliotekę Cyfrową AGH w Krakowie (ABC AGH)⁴.

Dekadę później polskie biblioteki zaczęły tworzyć repozytoria, czyli systemy służące do (samo)publikowania, (samo)archiwizacji i udostępniania bieżącej twórczości intelektualnej społeczności akademickiej. Repozytoria można dzielić według takich kryteriów jak sposób ich funkcjonowania czy rodzaj gromadzonych i udostępnianych przez nie zbiorów na: dziedzinowe i instytucjonalne, repozytoria publikacji i repozytoria danych badawczych. Badania przeprowadzone w 2017 r. na potrzeby rozprawy doktorskiej Leszka Szafrąńskiego potwierdziły, że to biblioteki są zazwyczaj odpowiedzialne za tworzenie i prowadzenie repozytoriów, a osoby w nich zatrudnione za realizowanie procesów informacyjnych w nim zachodzących⁵.

Działalność edukacyjna jest jedną z podstawowych funkcji bibliotek akademickich. W dobie informacji biblioteki stanowią zaplecze dydaktyczne i naukowe uczelni, a edukacja informacyjna staje się niezbędnym elementem procesu edukacyjnego uczelni i biblioteki akademickiej⁶. W związku z tym nie powinno zaskakiwać, że biblioteki szybko przejęły

⁴ A. Walek, *Biblioteki wobec idei otwartego dostępu do zasobów nauki* [niepublikowana rozprawa doktorska], Wrocław 2013, s. 166.

⁵ L. Szafrąński, *Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich*, Warszawa 2019, s. 137.

⁶ W. Babik, *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, w: M. Odlanicka-Poczobutt, K. Ziolo (red.), *Biblioteka akademicka: infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, Gliwice 2014, s. 36.

rolę lidera w prowadzeniu szkoleń i warsztatów z zakresu otwartej nauki, co jest szczególnie widoczne podczas Międzynarodowego Tygodnia Otwartego Dostępu obchodzonego corocznie od 2009 r. w październiku⁷.

Biblioteki są także współorganizatorami czy organizatorami wielu konferencji i seminariów poświęconych otwieraniu dostępu do nauki. Oprócz pojedynczych wydarzeń, istotne miejsce na mapie polskiego ruchu otwartego dostępu zajmują spotkania o charakterze cyklicznym, takie jak: Seminarium z cyklu Otwieranie Nauki – Praktyka i Perspektywy (od 2016 r.; współorganizacja Elsevier i corocznie inna biblioteka akademicka⁸); Pomorska Konferencja Open Science (od 2017 r.; organizacja Biblioteka Politechniki Gdańskiej).

Kolejnym obszarem działania bibliotek akademickich na rzecz otwierania nauki jest wspieranie przez nie procesu publikowania otwartego. Już w roku 2010 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego podpisało umowę z wydawnictwem Springer, w ramach której autorzy afiliowani do polskich instytucji szkolnictwa wyższego i nauki mogli uczestniczyć w programie publikowania otwartego Springer Open Choice. W 2019 r. Ministerstwo uruchomiło nowe programy publikowania otwartego w ramach dotychczasowego licencyjnego dostępu do czasopism subskrypcyjnych⁹. W lipcu 2020 r. instytucje chcące

⁷ A. Adamiec, *Model oceny akademickich repozytoriów instytucjonalnych w Polsce w kontekście otwartej nauki*, Warszawa 2023, s. 54–56, 217–225.

⁸ Pierwszą biblioteką, która została współorganizatorem Seminarium z cyklu Otwieranie Nauki w 2016 r., była Biblioteka Politechniki Krakowskiej. Po niej zadanie to przejmowały kolejno: Biblioteka Główna Uniwersytetu Medycznego we Wrocławiu (2017), Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu (2018), Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (2019), Biblioteka Politechniki kiej (2020), Biblioteka Politechniki Gdańskiej (2022), trzy łódzkie biblioteki: Biblioteka Politechniki Łódzkiej, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego i Centrum Informacyjno-Biblioteczne Uniwersytetu Medycznego w Łodzi (2023).

⁹ Licencje te, zwane *read and publish*, są realizacją Planu S, w którym członkowie cOAlition S wyrazili swój sprzeciw wobec pobierania opłat za dostęp do publikacji i przedstawili mechanizmy umożliwiające wydawnictwom działającym w modelu subskrypcyjnym przejście na otwarty dostęp. Jednym z takich

uczestniczyć w programie B Elsevier (z częściowym dofinansowaniem ze strony ministerstwa) zostały poproszone o założenie konta administracyjnego do weryfikacji artykułów zgłaszanych przez swoich autorów oraz o wskazanie osób, które podejmą się tej weryfikacji. Od 2021 r. lokalne konto administracyjne jest wymagane także w innych programach (np. program A Elsevier, Springer). Część bibliotek w Polsce podjęła się administrowania zarówno wspomnianymi programami publikowania otwartego, jak i innymi instytucjonalnymi programami, działającymi w ramach indywidualnych umów.

Jeszcze jednym rodzajem działalności coraz częściej podejmowanej przez pracowników bibliotek jest zaangażowanie w proces zarządzania i udostępniania danych badawczych. W 2019 r. NCN, które przystąpiło do cOAlisionS, wprowadziło wymóg sporządzenia planu zarządzania danymi badawczymi przy składaniu wniosków grantowych do swoich programów. Na wzór zagranicznych instytucji, w wytycznych do uzupełniania planów, jako pomoc na pierwszym miejscu wskazani zostali bibliotekarze. Stopniowo coraz większa część bibliotek w Polsce rozszerza obowiązki swoich pracowników o sprawdzanie planów zarządzania danymi, czy także o pomoc we właściwym zarządzaniu danymi badawczymi. Wyniki już przeprowadzonych badań w latach 2020–2021 pokazały zmiany zachodzące w działalności bibliotek, takie jak powstające w strukturach bibliotek zespoły zajmujące się zarządzaniem danymi badawczymi¹⁰.

mechanizmów są umowy transformacyjne zobowiązujące redakcje czasopism do stopniowego zwiększania udziału otwartych treści oraz gwarantujące przeznaczenie odpowiedniej kwoty środków finansowych na wsparcie publikowania w otwartym dostępie zamiast na subskrypcję. W Polsce takie umowy w imieniu ministerstwa właściwego do spraw szkolnictwa wyższego prowadzi Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM UW) w ramach Wirtualnej Biblioteki Nauki (WBN).

¹⁰ Zob. B. Grzelczak, M. Harylek, *Wspieranie naukowców w przygotowaniu Planu Zarządzania Danymi Badawczymi w polskich bibliotekach naukowych*, w: B. Chrapczyńska, M. Świrad (red.), *Funkcjonowanie biblioteki naukowej w zmieniającym się otoczeniu społecznym*, Wrocław 2023, s. 45–50; M. Kuczkowska, M. Theus, *Otwarta nauka – otwarte dane badawcze – nowe zadania bibliotek*

Stan przekształcenia polskich bibliotek akademickich w trzeciej dekadzie XXI w. w związku z otwieraniem nauki

Artykuł ma na celu przedstawienie wyników badań nad umiejscowieniem zagadnień związanych z otwartą nauką w strukturach bibliotek polskich uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego i w związku z tym uchwycenie kierunku zmian wprowadzanych w sferze ich organizacji w trzeciej dekadzie XXI w. Jego celem jest podkreślenie znaczenia udziału współczesnych bibliotek uczelnianych w otwieraniu dostępu do nauki, a jednocześnie sprawdzenie, na ile udało się im odpowiedzieć na aktualne zapotrzebowanie społeczności akademickiej w takich obszarach jak: koordynowanie instytucjonalną polityką otwartego dostępu, administrowanie programami publikowania otwartego (np. Elsevier, Springer) i pomoc w sporządzaniu planów zarządzania danymi, czy szerzej zarządzaniu danymi.

Osiągnięciu wymienionych celów służył przegląd literatury związanej z tematem oraz analiza informacji udostępnionych na stronach internetowych poszczególnych bibliotek i uczelni odpowiedzialnych za ich prowadzenie podzielonych według typologii ministerialnej na uniwersytety oraz uczelnie: techniczne, ekonomiczne, pedagogiczne, rolnicze/przyrodnicze, wychowania fizycznego, teologiczne (razem 59 uczelni)¹¹. W szczególności badano struktury organizacyjne bibliotek akademickich oraz zawartość podstron zawierających informacje

naukowych: raport z badania pilotażowego, „Przegląd Biblioteczny” 2022, nr 3, s. 278–282; M. Nahotko (red.), *Obecność problematyki zarządzania danymi badawczymi na stronach web polskich bibliotek naukowych*, Kraków 2022.

¹¹ Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie*, <https://web.archive.org/web/20230605074031/https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> (dostęp: 4.05.2024).

na tematy związane z otwartą nauką, takie jak otwieranie dostępu do publikacji i danych badawczych, zarządzanie danymi.

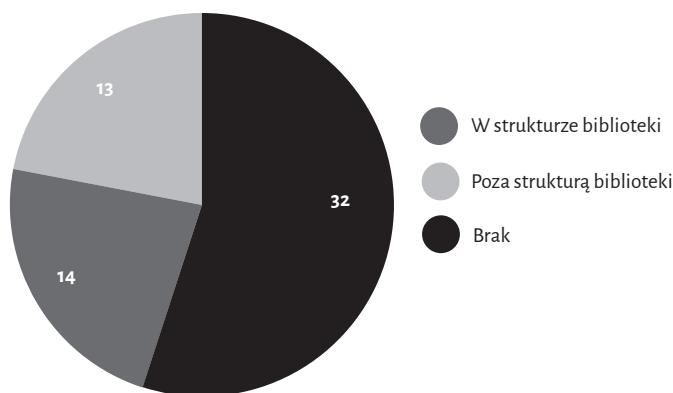
W celu uzupełnienia brakujących danych (w związku z trudnością dotarcia do części informacji) w okresie od 18 listopada 2022 r. do 13 stycznia 2023 r. (data uzyskania ostatniej odpowiedzi) przeprowadzono krótką, spersonalizowaną ankietę elektroniczną skierowaną do odpowiednich działów tych jednostek, których pracownicy powinni mieć wiedzę o pracach związanych z otwartym dostępem do publikacji i danych badawczych. Ankieta składała się z maksymalnie sześciu pytań podzielonych na dwie części. Pierwsza grupa pytań dotyczyła zarządzania danymi badawczymi i udziału w tych pracach biblioteki (np. czy pracownicy Biblioteki uczestniczą w procesie sprawdzania planów zarządzania danymi badawczymi? Jeżeli tak, czy zajmuje się tym Oddział Informacji i Transferu Wiedzy i jak liczny jest ten zespół?). Natomiast druga część koncentrowała się na administracji programami publikowania otwartego (np. czy administracją – weryfikacją afiliacji, zatwierdzaniem ewentualnej odpłatności ze strony uczelni – programów publikowania otwartego zajmują się pracownicy Biblioteki? Jeżeli tak, który z oddziałów tym się zajmuje i jak liczny jest ten zespół?). Informacje dotyczące zarządzania danymi badawczymi i administrowania programami publikowania otwartego są jeszcze dość często ukryte na stronie internetowej biblioteki lub w ogóle nie zostają tam uwzględnione. Badania uzupełniające w postaci krótkiej i spersonalizowanej анкеты zostały wysłane do 43 bibliotek. Zwrot ankiet wyniósł 100%.

Na przełomie sierpnia i września zaktualizowano dane na podstawie ponownej analizy zapisów w regulaminach dotyczących funkcjonowania bibliotek akademickich, ich struktur organizacyjnych oraz zawartości podstron zawierających informacje na tematy stanowiące część składową szerszego zjawiska zwanego otwartą nauką.

Bardzo dobrze na stronach internetowych badanych uczelni wyeksponowana została informacja na temat pełnomocników ds. otwartego dostępu. Wśród badanych uczelni liczba powołanych pełnomocników/koordynatorów zatrudnionych z jednej strony w ramach struktur

bibliotek, a z drugiej poza ich strukturami, w obrębie innych jednostek, kształtuje się na podobnym poziomie, odpowiednio 14¹² i 13¹³, a więc z nieznaczną przewagą bibliotekarzy wśród osób odpowiedzialnych za koordynowanie prac związanych z przechodzeniem uczelni na otwarty model komunikacji naukowej (wykres 1). Z 59 badanych uczelni aż 32 nie mają osób powołanych do pełnienia funkcji koordynujących takie działania.

Wykres 1. Podział pełnomocników/koordynatorów otwartego dostępu ze względu na miejsce ich zatrudnienia w badanych uczelniach

Źródło: opracowanie własne.

¹² Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, Politechnika Gdańska, Politechnika Krakowska, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie, AWF we Wrocławiu.

¹³ Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Szczeciński, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie, Uniwersytet w Siedlcach, Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu.

Na Uniwersytecie Warszawskim pełnomocnik został powołany nie przez rektora uczelni, a przez dyrektora biblioteki. Spośród 14 pełnomocników/koordynatorów zatrudnionych w ramach struktur bibliotek, 8¹⁴ to dyrektorzy lub ich zastępcy. Funkcja pełnomocnika/koordynatora łączy się z dużą odpowiedzialnością związaną z przyjęciem roli reprezentanta rektora uczelni w zakresie realizacji wyznaczonych zadań, w związku z czym powierzanie takich stanowisk pracownikom bibliotek można odczytać jako obdarzanie ich odpowiednio dużym mandatem zaufania.

Dostrzegalna jest różnorodność rozwiązań wprowadzanych w bibliotekach w związku z przydzielaniem zadań związanych z takimi działaniami na rzecz otwartej nauki jak administrowanie programami publikowania otwartego czy pomocą w zarządzaniu danymi badawczymi i ich otwieraniem. Najczęściej spotykanym modelem jest powierzanie wspomnianych zadań pracownikom różnie nazywanego Oddziału Informacji Naukowej (wykres 2).

Trzy uczelnie (Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Gdański, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie) mają w strukturach swoich bibliotek widoczne oddziały, których zadania koncentrują się na ww. kwestiach, przy czym na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu Oddział Zasobów Otwartej Nauki funkcjonuje już od stycznia 2018¹⁵. Szeroko znane w środowisku bibliotekar skim Centrum Kompetencji Otwartej Nauki działające na Politechnice Gdańskiej¹⁶ zostało utworzone w ramach projektu MOST DANYCH,

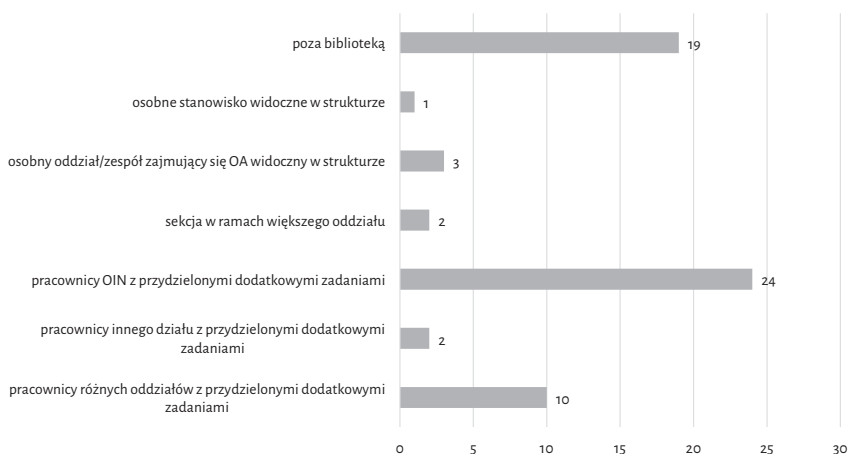
¹⁴ Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Politechnika Krakowska, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie.

¹⁵ *Zarządzenie nr 83/2017 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie zmian w strukturze organizacyjnej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, https://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2017/zr83_2017.pdf (dostęp: 2.09.2023).

¹⁶ M. Kuczkowska, M. Theus, *Otwarta nauka – otwarte dane badawcze...*, s. 275–276.

a jego zespół składa się z pracowników różnych oddziałów Biblioteki, w tym głównie Sekcji Informacji Naukowo-Technicznej, dlatego zostało włączone do grupy „pracownicy różnych oddziałów z przydzielonymi dodatkowymi zadaniami”. Uniwersytet Warszawski został policzony dwa razy na potrzeby wykresu nr 2 (zarówno do grupy „osobne stanowisko widoczne w strukturze”, jak i „pracownicy OIN z przydzielonymi dodatkowymi zadaniami”), ponieważ w strukturze jego Biblioteki widoczne jest stanowisko Pełnomocnika Dyrektora BUW ds. otwartej nauki, jednak działania związane z otwartą nauką są także powierzane pracownikom Oddziału Usług Informacyjnych i Szkoleń.

Wykres 2. Podział rozwiązań wprowadzanych w badanych uczelniach i ich bibliotekach w związku z przydzielaniem zadań związanych z otwieraniem nauki

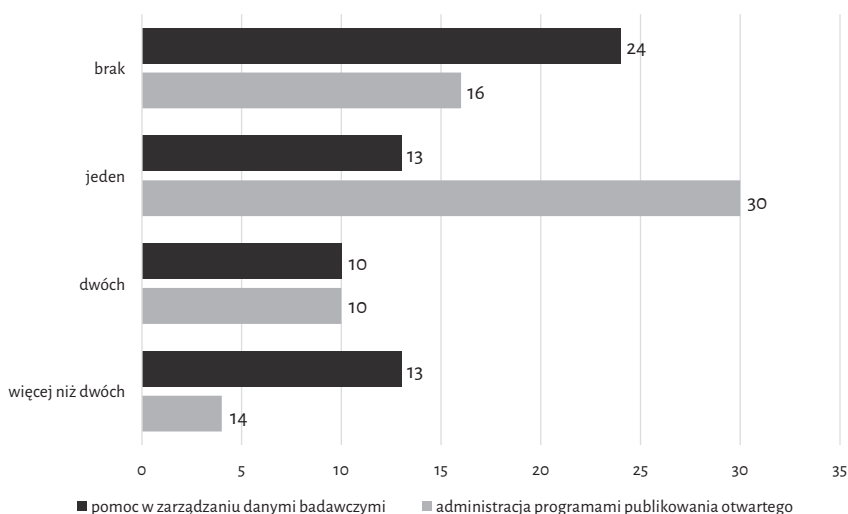
Źródło: opracowanie własne.

W dalszej części badań przyjrzano się liczebności bibliotecznych zespołów zajmujących się administrowaniem programami publikowania otwartego oraz pomocą w zarządzaniu danymi badawczymi (wykres 3).

Wykres 3 pokazuje, że kwestie związane z zarządzaniem danymi badawczymi oraz publikowaniem otwartym znajdują się poza biblioteką na odpowiednio 23 i 15 badanych uczelniach. W przypadku

administrowania programami publikowania otwartego najczęściej wybierany jest model jednoosobowy – aż 30 uczelni. O dobrych praktykach można mówić odnośnie do tych bibliotek, w których zadania związane z pomocą w zarządzaniu danymi badawczymi oraz administracją programami publikowania otwartego zostały przydzielone zespołom składającym się z więcej niż dwóch osób (od trzech do dziewięciu osób) – odpowiednio 13 uczelni¹⁷ w przypadku zarządzania danymi i 4 uczelnie¹⁸ w przypadku administracji programami publikowania otwartego.

Wykres 3. Podział zespołów zajmujących się otwartą nauką z uwagi na ich liczebność

Źródło: opracowanie własne.

¹⁷ Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Politechnika Gdańska, Politechnika Krakowska, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Politechnika Łódzka, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu, Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie.

¹⁸ Politechnika Warszawska, Akademia Górniczo-Hutnicza im. Stanisława Staszica w Krakowie, Politechnika Wrocławska, Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie.

Warto zauważyć, że pomoc w zarządzaniu danymi badawczymi jest niejednorodna na poszczególnych uczelniach i może polegać na okazjonalnym doradzaniu pracownikom naukowym w kwestiach związanych z otwartym udostępnianiem danych badawczych, czy intensywnej pomocy w tworzeniu planów zarządzania danymi badawczymi (np. w 2022 r. pracownik Biblioteki Głównej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego skonsultował 224 plany zarządzania), przeprowadzaniu szkoleń oraz administrowaniu instytucjonalnymi kolekcjami w repozytoriach danych badawczych.

Spośród przykładów dobrych praktyk zaangażowania bibliotek akademickich w działania mające na celu otwieranie dostępu do nauki należy wymienić utworzenie pierwszej krajowej Grupy Roboczej Data Stewardship Competence Centers PL z inicjatywy pracowników Biblioteki Politechniki Gdańskiej w grudniu 2021 r. przy okazji obrad V Pomorskiej Konferencji Open Science pt. „Usługi oparte na współpracy”. Do zadań członków tej wciąż powiększającej się grupy należy m.in. wspieranie procesu otwierania danych badawczych w różnych dyscyplinach naukowych w Polsce, w tym opracowanie rekomendacji dotyczących udostępniania danych badawczych na uczelniach publicznych.

Innym przykładem dobrych praktyk jest wprowadzenie procedury tworzenia planu zarządzania danymi badawczymi przy współpracy Zespołu ds. Wsparcia Zarządzania Danymi Badawczymi na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu – Zespół powołano zarządzeniem Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, a w jego skład wchodzi siedem osób (m.in. Inspektor Ochrony Danych i Menedżer Bezpieczeństwa Teleinformatycznego), w tym przewodniczącą zespołu jest pracowniczka Biblioteki.

Warto także wspomnieć o realizowaniu przez Bibliotekę Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu działania obejmującego dofinansowanie kosztów publikacji i monografii, które jest corocznie powtarzane od 2021 r. Na stronie internetowej Biblioteki zamieszczona jest aktualizowana co tydzień informacja o stanie dostępnych środków.

Wnioski

Badania pokazały, że polskie biblioteki akademickie biorą bardzo duży udział w pracach ukierunkowanych na otwieranie dostępu do nauki, w tym służą wsparciem w tworzeniu planów zarządzania danymi badawczymi, zarówno w formie prowadzonych szkoleń, jak i sprawdzaniu poprawności już napisanych planów, czy zajmują się administrowaniem programami publikowania otwartego. Analiza zawartości stron internetowych bibliotek akademickich daje potwierdzenie, że otwarta nauka wyznacza nowe tendencje rozwojowe i nowe obszary działania bibliotek polskich uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego.

Wciąż jednak stosunkowo mało bibliotek ma w swojej strukturze organizacyjnej wyodrębnione zespoły zajmujące się otwartą nauką, najczęściej prace te są wykonywane w ramach działów już istniejących, takich jak różnie nazywane oddziały informacji naukowej. Przydzielenie dodatkowych obowiązków już zatrudnionym pracownikom z jednej strony na pewno ogranicza koszty potrzebne na zatrudnienie nowych osób, ale z drugiej strony może powodować przeciążenie nadmiarem obowiązków w takich działach. Należy podkreślić, że sytuacja w tym obszarze działalności bibliotek jest rozwojowa i uzależniona od potrzeb środowiska akademickiego.

Wnioski z badań mogą przyczynić się do rozwoju działalności związanej ze wspieraniem otwierania nauki w tych bibliotekach, w których jeszcze nie zagospodarowano tego obszaru lub zrobiono to w niewystarczającym stopniu. Mogą też posłużyć jako punkt wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych badań czy też badań porównawczych, np. sytuacji wyższego szkolnictwa państwowego i prywatnego.

Bibliografia

- Adamiec A., *Model oceny akademickich repozytoriów instytucjonalnych w Polsce w kontekście otwartej nauki*, Warszawa, 2023, s. 54–56, 217–225.
- Babik W., *Biblioteka akademicka na rozdrożu: o współczesnych przemianach w środowisku informacyjnym bibliotek*, w: *Biblioteka akademicka: infrastruktura – uczelnia – otoczenie*, M. Odlanicka-Poczobutt, K. Ziolo (red.), Gliwice 2014, s. 31–50.
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1024 z dnia 20 czerwca 2019 r. w sprawie otwartych danych i ponownego wykorzystywania informacji sektora publicznego (wersja przekształcona), Dz. U. EU 2019, L 172/56, 56–83, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/otwarte-dane-i-ponowne-wykorzystywanie-informacji-sektora-publicznego-wersja-69198138> (dostęp: 17.08.2023).
- Grzelczak B., Haryłek M., *Wspieranie naukowców w przygotowaniu Planu Zarządzania Danymi Badawczymi w polskich bibliotekach naukowych*, w: *Funkcjonowanie biblioteki naukowej w zmieniającym się otoczeniu społecznym*, B. Chrapczyńska, M. Świrad (red.), Wrocław 2023, s. 45–50.
- Kuczkowska M., Theus M., *Otwarta nauka – otwarte dane badawcze – nowe zadania bibliotek naukowych: raport z badania pilotażowego*, „Przegląd Biblioteczny” 2022, nr 3, s. 275–282.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez Ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego – publiczne uczelnie akademickie*, <https://web.archive.org/web/20230605074031/https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-publiczne-uczelnie-akademickie> (dostęp: 4.05.2024).
- Nahotko M. (red.), *Obecność problematyki zarządzania danymi badawczymi na stronach web polskich bibliotek naukowych*, Kraków 2022.
- Szafrąński L., *Zarządzanie zasobami dokumentów elektronicznych w instytucjonalnych repozytoriach akademickich*, Warszawa 2019.
- UNESCO recommendation on Open Science, Paris 2021, s. 7, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en> (dostęp: 17.08.2023).

Ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o otwartych danych i ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego, Dz. U. 2021 poz. 1641, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20210001641/T/D20211641L.pdf> (dostęp: 17.08.2023).

Walek A., *Biblioteki wobec idei otwartego dostępu do zasobów nauki* [niepublikowana rozprawa doktorska], Wrocław 2013, s. 166.

Zarządzenie nr 83/2017 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 14 grudnia 2017 r. w sprawie zmian w strukturze organizacyjnej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, https://www.ue.wroc.pl/p/dla_pracownikow/zarzadzenia_pisma_okolne_rektora2017/zr83_2017.pdf (dostęp: 2.09.2023).

dr Justyna Stępień

Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego (Instytut Pileckiego)

Transformacja usług bibliotecznych

Transformation of library services

Słowa kluczowe: biblioteka, pandemia, transformacja, nowe usługi biblioteczne.

Keywords: library, pandemic, transformation, new library services.

Abstrakt

Pandemia COVID, dynamicznie zachodzące zmiany w społeczeństwie, mobilność – to wszystko spowodowało, że i biblioteki musiały zmienić swoje podejście do użytkowników. Wprowadzenie takich rozwiązań jak możliwość zapisu online, książka na telefon, książkomaty, wrzutnie sprawiło, że instytucje kultury wyszły naprzeciw oczekiwaniom czytelników. Na przykładzie kilku bibliotek wykazane zostanie, jakie innowacje wprowadzono w wybranych bibliotekach: uniwersyteckich, wojewódzkiej, publicznych, szkolnych w latach od 2020 do 2023 r. Instytucje wykazały, które rozwiązania były potrzebą chwili, a które z nich są rozwiązaniem na stałe. Podniesiono też kwestię oczekiwań użytkowników względem nowych usług. Na potrzeby wystąpienia zostało przygotowane badanie ankietowe.

Abstract

Transformation of Library Services The COVID pandemic, dynamic changes in society, mobility – all these factors caused libraries to modify their approach to users. Thanks to the introduction of online registration, home delivery, book dispensers, drop boxes and other solutions, cultural institutions were able to meet readers' expectations. The presentation will be devoted to innovations that were launched in the years 2020–2023 in selected libraries from among university, voivodeship, public and school libraries. The institutions will indicate which solutions were temporary and which are to be permanent. The users' expectations about these new services will also be discussed. A survey will be conducted for the purposes of the presentation.

Wstęp

Rok 2020 na pewno możemy uznać za przełomowy – pandemia COVID, która zmusiła wiele branż do zmian, wytyczyła inne podejście do usług i ich dostępności. Nie inaczej stało się z kulturą. Bibliotekarze próbowali sprostać ciągle zmieniającym się zaleceniom, by umożliwić czytelnikom korzystanie z księgozbiorów, jak również zapewnić sobie bezpieczeństwo w tych trudnych i niepewnych czasach.

W niniejszym artykule podjęte zostaną tematy związane z transformacją usług bibliotecznych. W tekście postarano się przybliżyć, jakie usługi zostały wprowadzone w bibliotekach, które z nich są do dziś wykorzystywane przez użytkowników, a które były rozwiązaniem chwilowym związanym z pandemią. Przytoczone zostaną wyniki mikrobadań, w którym wzięli udział bibliotekarze z różnych typów bibliotek. To na jego podstawie przedstawione zostaną innowacyjne zmiany, które pojawiły się w placówkach.

Transformacja

Według internetowej *Encyklopedii Zarządzania* transformacja jest przekształcaniem, które dotyczy „zarówno spraw społecznych, ekonomicznych czy politycznej, jak również technologicznych, informacyjnych. Termin transformacja w przeważającej liczbie wypadków jest używany jako synonim terminu zmiana. W znacznie mniejszej liczbie wypadków był używany jako synonim terminu rozwój, rzadziej jako synonim terminu postęp”¹. Patrząc na działania bibliotek w ostatnich latach, trudno nie zauważyć, jak ta definicja trafnie określa to, co dzieje się w instytucjach kultury.

W ostatnich kilkunastu latach zmiany zaszły praktyczne we wszystkich obszarach funkcjonowania polskich bibliotek. Wiele

¹ Transformacja, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Transformacja> (dostęp: 16.08.2023).

budynków poddano gruntownym remontom albo modernizacji. Stały się dostępne dla osób z niepełnosprawnościami ruchowymi i nie tylko. Zmodernizowany został system zamawiania, wypożyczania i zwrotu książek. Rozwojowi uległ również sam księgozbiór. Postęp technologiczny spowodował, że w bibliotecznych zbiorach możemy zobaczyć nie tylko książki i czasopisma, lecz także audiobooki, filmy, gry, często w formie elektronicznej. Biblioteki wypożyczają je, a także urządzenia pozwalające takie zbiory odczytać. Oferują także inne e-usługi, w bibliotece można na przykład skorzystać z bezpłatnego internetu, pograć na konsolach, a nawet skorzystać z drukarek 3D: „Społeczeństwo XXI wieku oczekuje wszelkiego rodzaju e-usług świadczonych przez wszystkie sektory życia codziennego”². Nie inaczej jest z bibliotekami.

Udostępnianie księgozbioru to teraz tylko jedna z wielu działalności bibliotek, choć nadal najważniejsza. Dobrze prowadzone placówki stają się ośrodkami, wokół których koncentruje się życie kulturalne i rozrywkowe lokalnych społeczności. Wiele z nich pełni rolę tzw. „trzeciego miejsca”, czyli ośrodka, w którym obok domu i pracy toczy się życie, miejsca, w którym spędza się czas, spotyka znajomych, nawiązuje kontakty.

Biblioteki w czasie pandemii

„Ogłoszenie stanu epidemii spowodowało zmiany i ograniczenia w działalności bibliotek na całym świecie. Zagrożenie chorobą COVID-19 sprawiło, że biblioteki w Polsce przez ponad dwa miesiące nie mogły realizować swoich stacjonarnych usług. Nie można było udostępniać księgozbiorów w wolnym dostępie oraz korzystać z czytelni, zawieszono wypożyczanie zbiorów (...). Wobec wprowadzenia szeregu ograniczeń

² J. Stępień, *Oferta biblioteki a potrzeby i oczekiwania użytkowników. Wnioski z badań, Oferta biblioteki a potrzeby i oczekiwania użytkowników. Wnioski z badań*, w: H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015*, Białystok 2015, s. 128.

i zastosowania reżimu sanitarnego większość działań musiała zostać przeniesiona do sieci. Najistotniejsze stało się dopasowanie usług do nowych warunków i do potrzeb użytkowników”³. Biblioteki musiały stawić czoła zmieniającej się rzeczywistości. To, co wcześniej mogło być odkładane w czasie, teraz, w wyniku pandemii, stało się palącym problemem – jak zapisać czytelnika, który nie może fizycznie zjawić się w bibliotece? Jak wypożyczać zbiory? Bibliotekarze musieli odpowiedzieć sobie na te i na wiele innych pytań.

Aldona Zima w swoim tekście *Działania Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu w czasach pandemii roku 2020/2021* krótko podsumowała czasy covidowe dla bibliotek: „Zamknięte, otwarte, ponownie zamknięte i znów otwarte – tak w skrócie można w pierwszym okresie pandemii opisać funkcjonowanie bibliotek w Polsce”⁴. Mimo zamieszania, niestabilności i niepewności bibliotekarze działali jednak na rzecz czytelników – nie tylko upowszechniając kulturę przez działania online, lecz także wprowadzając rozwiązania mające na celu wypożyczanie zbiorów. Ze względu na koszty, ale też brak doświadczenia często działania te były dla pracowników instytucji kultury trudne⁵. Wbrew pozorom, mimo braku możliwości wypożyczania własnych zbiorów przez placówki, które nie posiadają e-booków czy audiobooków w formie elektronicznej, bibliotekarze nie odpoczywali. Jak czytamy w tekście Sylwii Krieger dotyczącym pracy w szkolnej bibliotece:

³ U. Kowalewska, *Działalność Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w okresie pandemii (marzec 2020 – czerwiec 2021 r.)*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2021, nr 2(33), s. 13–14, www.czasopisma.uni.lodz.pl/librorum (dostęp: 10.08.2023).

⁴ A. Zimna, *Działania Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu w czasach pandemii roku 2020/2021*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2021, nr 2(33), s. 65, www.czasopisma.uni.lodz.pl/librorum (dostęp: 10.08.2023).

⁵ Mazowiecki Instytut Kultury, *Re(animacja) kultury w okresie pandemii. Diagnoza strategii i uwarunkowań działań animatorów i edukatorów kultury w czasie zamknięcia instytucji edukacji i kultury w związku z epidemią COVID-19*, Warszawa 2020, s. 6, <https://www.mazowieckieobserwatorium.pl/badania/7335-raport-re-animacja-kultury-w-okresie-pandemii.html> (dostęp: 15.08.2023).

W roku szkolnym 2020/2021 zdecydowano o codziennej pracy biblioteki z zachowaniem zasad bezpieczeństwa. Aby utrzymać stały kontakt z czytelnikami (pozostającymi w domach) założono w aplikacji Teams1 dwa zespoły („Biblioteka – klasy I–III” i „Biblioteka – klasy IV–VIII”). Publikowano w nich wszelkie informacje dotyczące pracy biblioteki, podejmowane działania, przekazywano uczniom linki do różnorodnych materiałów: audiobooków i książek dostępnych on-line (np. serwis Wolne lektury), filmów i spektakli teatralnych dla uczniów młodszych (zasoby wizualne np. Ninateki). Z pomocą aplikacji na bieżąco informowano także o wynikach i sukcesach uczniów, zarówno bezpośrednio, jak i na forum poszczególnych grup. Był to dobry ruch, ponieważ ucząc się zdalnie, uczniowie regularnie logowali się w Teams i mogli zapoznać się z nowymi informacjami, łatwiej dostępnymi niż w dzienniku elektronicznym (gdzie również zamieszczana była oferta)⁶.

Jak widać pracy – poza wypożyczaniem – było dużo dla każdej biblioteki, mimo że często odbywała się ona za zamkniętymi drzwiami, więc dla użytkowników była niewidoczna.

Innowacje

Jeszcze przed pandemią można było zauważyć, że biblioteki wychodzą naprzeciw oczekiwaniom czytelników i użytkowników. Najprostszych z rozwiązań było dostosowanie godzin otwarcia do potrzeb czytelnika – wydłużenie godzin pracy czy otwarcie placówek w soboty. Wzmógł się czas zmian to okres pandemii – bibliotekarze nie chcieli „odcinać” czytelników od możliwości wypożyczania książek, dlatego powstały przeróżne inicjatywy umożliwiające korzystanie ze zbiorów.

⁶ S. Krieger, *Praca bibliotekarza szkolnego w okresie nauki zdalnej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Librorum” 2021, nr 2(33), s. 144, www.czasopisma.uni.lodz.pl/librorum (dostęp: 10.08.2023).

Wśród nich ciekawym rozwiązaniem są książkomaty. „Książkomat to urządzenie samoobsługowe, które działa jak popularne paczkomaty. Wystarczy zamówić książkę, film lub audiobook przez katalog biblioteczny online i wybrać opcję odbioru w książkomacie”⁷. „Takie urządzenia to idealne rozwiązania dla każdego zapracowanego lub niemogącego odebrać swoich książkowych zamówień w godzinach otwarcia biblioteki”⁸. Jest to zatem bezkontaktowa forma wypożyczania i zwracania książek. Równie popularne są wrzutomaty i wrzutnie, które pozwalają na oddawanie pozycji 24 godziny na dobę. Na przykład biblioteki na Woli wyposażone zostały we wrzutomaty, które są „efektem projektu wybranego w głosowaniu w Budżecie Obywatelskim na rok 2021”⁹. Wrzutnie to bardzo popularne urządzenia do samodzielnej obsługi zwrotu materiałów bibliotecznych. Jedna z firm specjalizujących się w ich produkcji pisze: „Wrzutnia książek, zwana także trezorem bibliotecznym, umożliwia oddawanie książek przez całą dobę”¹⁰.

Oczywiście tego typu rozwiązania pojawiały się już wcześniej – na przykład w Krakowie już w 2018 r. pojawił się książkomat, który również zakupiono dzięki Budżetowi Obywatelskiemu¹¹. Jest to kosztowna inwestycja, na którą decyduje się coraz więcej bibliotek.

W czasie pandemii biblioteki stanęły przed ważnym zagadnieniem: jak poradzić sobie z zapisaniem nowych osób, gdy nie mogą one przyjść fizycznie do placówki. Częstym sposobem na rozwiązanie tego problemu było stworzenie formularza zapisu online – czytelnik

⁷ *Książkomat*, <https://biblioteka-piaseczno.pl/nasze-uslugi/ksiazkomat/> (dostęp: 10.08.2023).

⁸ *Książkomaty*, <https://www.biblioteka.krakow.pl/ksiazkomaty/> (dostęp: 9.08.2023).

⁹ *Książkomaty*, <https://warszawa19115.pl/web/guest/-/ksiazkomaty> (dostęp: 7.08.2023).

¹⁰ *Wrzutnia książek*, <https://www.biblioteki.gropius.com.pl/wrzutnia-ksiazek.html> (dostęp: 9.08.2023).

¹¹ B.M. Morawiec, *Książkomat na Rajskiej*, <https://lustrobiblioteki.pl/2018/09/ksiazkomat-na-rajskiej/> (dostęp: 9.08.2023).

Fotografia 1. Wrzutnie można spersonalizować naklejkami, co często wykorzystują biblioteki

Źródło: <https://bpochota.waw.pl/index.php/uslugi/wrzutnia> (dostęp: 9.08.2023).

Fotografia 2. Sposób korzystania ze wrzutni

Źródło: Wrzutnia na książki – w Bibliotece SGH kolejne udogodnienia!, <https://gazeta.sgh.waw.pl/komunikaty/wrzutnia-na-ksiazki-w-bibliotece-sgh-kolejne-udogodnienia> (dostęp: 11.08.2023).

musiał wypełnić odpowiednie pola, a potem i tak fizycznie zjawić się w bibliotece, by złożyć podpis na zobowiązaniu i odebrać kartę biblioteczną. W czasie, gdy jej nie posiadał, miał dostęp do katalogu, e-prasy, e-booków. Ciekawe rozwiązanie zaproponowała Biblioteka Publiczna Bemowo, która wprowadziła tzw. video zapis. Po uzupełnieniu danych w formularzu bibliotekarz dzwonił do użytkownika przez aplikację Google Duo: „Podczas wideorozmowy bibliotekarz poprosi Cię o okazanie dowodu osobistego – spisz z niego numer PESEL oraz imię i nazwisko”¹².

Udogodnieniem dla seniorów była natomiast akcja „Książka na telefon”. Ona również działała już przed pandemią, ale w czasie jej trwania wiele bibliotek zdecydowało się na wprowadzenie – czasowe lub stałe – tego typu możliwości. Biblioteka w Elku prowadzi akcję od 2017 r. Skierowana jest ona do osób chorych, starszych i z niepełnosprawnościami. Tak opisywano tę możliwość na stronie elskiej placówki:

Działamy również w tej trudnej dla wszystkich sytuacji jaką jest pandemia Covid-19, zachowujemy wszelkie środki ostrożności, by zapewnić maksimum bezpieczeństwa zarówno naszym pracownikom jak i odbiorcom usługi. Książki, które są dostarczane musiały przejść kwarantannę oraz każdorazowo, wracając od czytelnika, są ponownie jej poddawane. Jeśli jesteś osobą, która ma trudności w poruszaniu się lub osobą starszą, warto skorzystać z takiej możliwości. Jeśli przebywasz obecnie na kwarantannie nie ma możliwości, aby skorzystać z naszej usługi, natomiast jeśli posiadasz już książki, które są do zwrotu, poinformuj nas telefonicznie o swojej sytuacji¹³.

¹² Ł. Majchrzyk, *Do tej biblioteki zapiszesz się online i możesz wypożyczać e-booki!*, <https://mobirank.pl/2020/04/21/do-tej-biblioteki-zapiszesz-sie-online-i-mozesz-wypozytczac-e-booki/> (dostęp: 9.08.2023).

¹³ *Książka na telefon*, <https://biblioteka.elk.pl/oferta/ksiazka-na-telefon/> (dostęp: 11.08.2023).

Bibliotekarze mieli też inne pomysły na dotarcie do czytelników – pojawiły się bowiem mobilne księżnice. Jedną z nich, powstałą w 2022 r., jest mobilna biblioteka w Legionowie. To żółty wózek, który miał za zadanie być „bazą do działań w przestrzeni miejskiej i umożliwi zapis do biblioteki poza siedzibą instytucji, uzyskanie informacji o jej zasobie i bieżącej działalności, dystrybucję książek, a także podzielenie się refleksjami na temat potrzeb czytelniczych i kulturalnych mieszkańców¹⁴”.

Biblioteki umożliwiały również czytelnikom zdalne wypożyczenie zbiorów – audiobooków i ebooków. Warunkiem było posiadanie karty biblioteczej. Placówki, które w swoich zbiorach posiadały tego typu materiały, szybko zareagowały na realia pandemiczne – np. mokatowskie instytucje już 25 marca 2020 r. stworzyły dla swoich czytelników artykuł na temat możliwości korzystania z zasobów e-booków bez wychodzenia z domu¹⁵.

Badanie ankietowe

Mikrobadanie, które przeprowadzono w formie ankiety online, miało dać odpowiedzi na pytanie, jakie zmiany wprowadzono w bibliotekach, które z nich spowodowane były pandemią, które pozostały w bibliotekach. Link do ankiety wysłano do bibliotek mailowo, udostępniono go również na Facebooku, w grupach związanych z bibliotekami.

W ankiecie zadano następujące pytania:

- *Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się wrzutnia książek?*

¹⁴ *Mobilna biblioteka*, <https://www.bibliotekalegionowo.pl/mobilna-biblioteka/> (dostęp: 11.08.2023).

¹⁵ *Zdalne wypożyczenie książek – ebooki w bibliotece*, <https://www.mbddim.pl/index.php/features/stol-z-pomyslowymi-nogami/103-artykuly/265-czytaj-ksiazki-bez-wychodzenia-z-domu-ebooki-w-bibliotece> (dostęp: 11.08.2023).

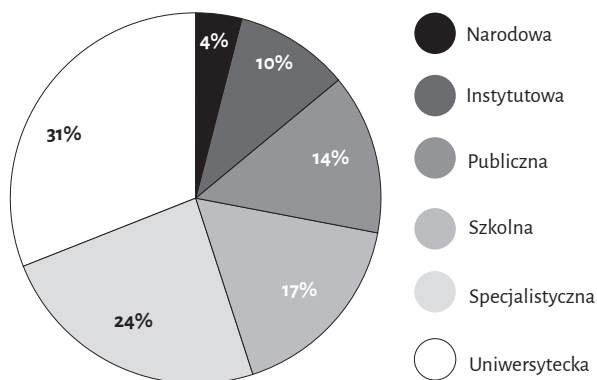
- *Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawił się książkomat/bibliobox?*
- *Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się możliwość zapisu online?*
- *Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się usługa Książka na telefon?*
- *Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się usługa mobilnej biblioteki (np. rower/samochód, z którego można wypożyczać książki)?*
- *Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się oferta e-książek: e-booków i audiobooków wypożyczanych zdalnie?*
- *Czy w latach 2020–2023 przeprowadzono w Państwa placówce remont / inne wprowadzone rozwiązania?*
- *Czy wprowadzone innowacje były związane z pandemią COVID?*
- *Które z innowacji były najczęściej wykorzystywane przez czytelników w tych latach?*
- *Które z innowacji Państwa instytucja planuje jeszcze wprowadzić?*
- *Czy wprowadzone innowacje są nadal wykorzystywane przez czytelników?*
- *Jak na zmiany reagowali czytelnicy?*
- *Jak na zmiany reagowali pracownicy?*
- *Czy w Państwa bibliotece przeprowadzono szkolenia na temat dostosowywania oferty do zmieniających się oczekiwań społeczeństwa?*
- *Czy wprowadzone zmiany były promowane?*
- *Jak promowano zmiany?*

Łącznie udzielonych zostało 29 odpowiedzi. Niska frekwencja prawdopodobnie związana była z okresem urlopowo-wakacyjnym, z którego wynikają absencje pracowników.

Najliczniejszą grupą, która wzięła udział w badaniu, są bibliotekarze z bibliotek uniwersyteckich – 31% wypełnionych ankiet. 24% odpowiedzi pochodzi od osób pracujących w placówkach specjalistycznych, np. bibliotekach muzealnych czy pedagogicznych. Zaskoczeniem jest

niski udział osób z bibliotek publicznych w badaniu – zaledwie 4 wypełnione ankiety.

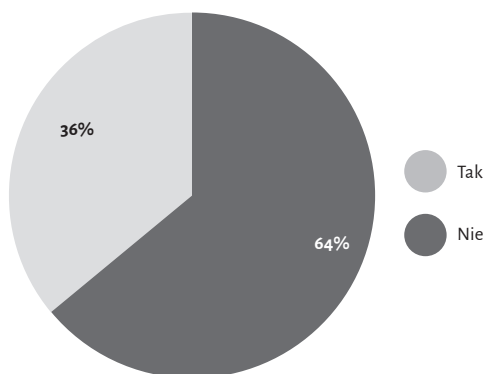
Wykres 1. Typy bibliotek

Źródło: opracowanie własne.

Przechodząc do kwestii związanych z wprowadzonymi zmianami, zapytano o wrzutnie książek.

Wykres 2. Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się wrzutnia książek?

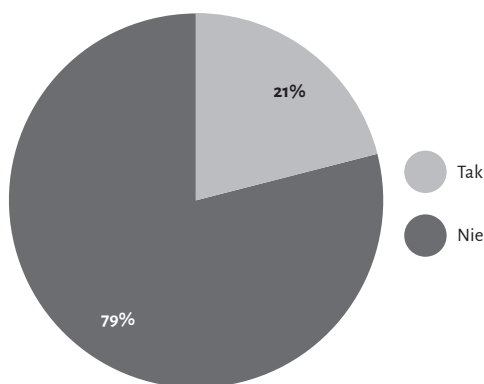

Źródło: opracowanie własne.

Zdecydowana większość osób, które wzięły udział w badaniu, przyznała, że w pytanym okresie nie pojawiły się w ich instytucjach wrzutnie książek. Ze względu na precyzyjne określenie czasu w pytaniu – lata 2020–2023 – można jednak przypuszczać, że w niektórych przypadkach wrzutnia mogła pojawić się wcześniej lub nie pojawić się wcale.

Kolejne pytanie dotyczyło książkomatu lub biblioboxa. Są to urządzenia pozwalające na zamawianie książek i odbieranie ich w dowolnym momencie. W swoim funkcjonowaniu przypominają paczkomaty, które są obecnie bardzo popularne (wykres 3).

Wykres 3. Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawił się książkomat/bibliobox?

Źródło: opracowanie własne.

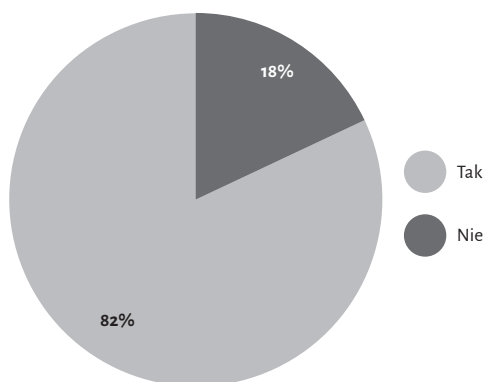
Zaledwie w 21% odpowiedź była twierdząca. Może to być związane z faktem, że tego typu urządzenie jest kosztowne, na co nie każda biblioteka może sobie pozwolić. Nie zawsze jest też ono potrzebne dla czytelników danej instytucji – np. biblioteki szkolne raczej nie korzystają z tego typu rozwiązania.

W przypadku pytania o zapis online odpowiedzi kształtowały się w sposób uwidoczniiony na wykresie 4.

W zdecydowanej większości bibliotek w latach 2020–2023 pojawiła się możliwość zapisu online. Jest to opcja wygodna dla czytelników,

którzy często nawet dziś z niej korzystają. Wspomniano jednak wcześniej, że wielokrotnie zapis online i tak wymaga od czytelnika fizycznego pojawienia się w bibliotece w celu podpisania zobowiązania czy odebrania karty. Nie jest to nadal proces w stu procentach zdalny.

Wykres 4. Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się możliwość zapisu online?

Źródło: opracowanie własne.

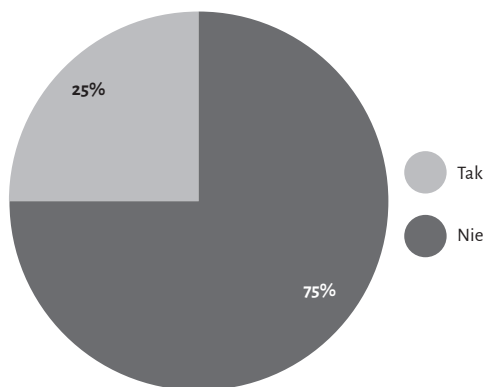
W czasie pandemii wiele osób nie mogło wyjść z domu – obostrzenia, choroby, wiek, niepełnosprawność, spowodowały, że dostęp do bibliotek stał się ograniczony. Wyjściem z sytuacji okazała się działająca już od kilku lat akcja „Książka na telefon”. Czytelnik mógł zamówić wybrane tytuły i umówić się z bibliotekarzem na ich odbiór we własnym domu (wykres 5).

Tylko ¼ badanych bibliotek zdecydowała się na wprowadzenie tej akcji. Ponownie jednak odpowiedzi mogłyby się zmienić, gdyby w pytaniu nie pojawiło się doprecyzowanie dotyczące konkretnego okresu.

W pytaniu dotyczącym innej możliwości mobilnego wypożyczania książek – czyli pojawienia się w bibliotekach roweru bądź samochodu, z którego bibliotekarze wypożyczali zbiory – ankietowani byli zgodni. Sto procent odpowiedzi było negatywnych.

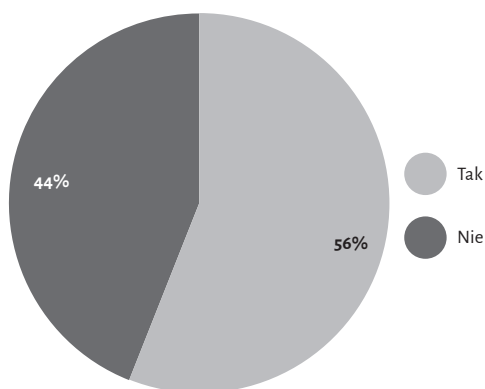
Interesująco wygląda kwestia zdalnego dostępu do zbiorów cyfrowych – audiobooków i ebooków (wykres 6).

Wykres 5. Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się usługa „Książka na telefon”?

Źródło: opracowanie własne.

Wykres 6. Czy w latach 2020–2023 w Państwa bibliotece pojawiła się oferta e-książek: e-booków i audiobooków wypożyczanych zdalnie?

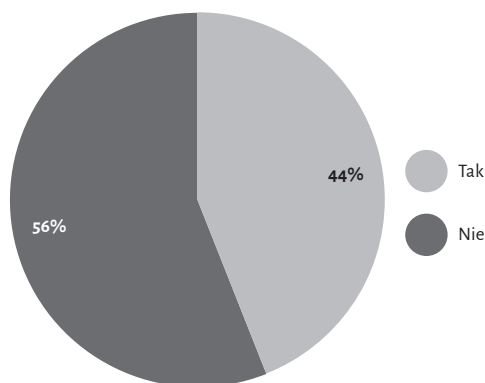
Źródło: opracowanie własne.

Wyniki są do siebie zbliżone, odpowiedzi rozkładają się niemal po połowie. W części placówek pojawiła się możliwość wypożyczania zbiorów zdalnie – audiobooków i e-booków. Może to być związane zarówno ze zdigitalizowanymi materiałami, jak również zakupem książek w e-formie do zbiorów. Biblioteki udostępniają również kody

do aplikacji typu Empik GO czy Legimi, co także jest odpowiedzią na zapotrzebowanie czytelników. Ta dodatkowa oferta korzystania z księgozbioru ma swoich zwolenników do dziś.

Zamknięcia i ograniczenia w korzystaniu z bibliotek mogły być też dobrym czasem na przeprowadzenie remontu w placówkach. Zapytani o to bibliotekarze odpowiadali w sposób przedstawiony na wykresie 7.

Wykres 7. Czy w latach 2020–2023 przeprowadzono w Państwa placówce remont?

Źródło: opracowanie własne.

Ponownie wyniki są niemal równe. W nieznacznej większości występują przeczące odpowiedzi.

Na pytanie o inne wprowadzone innowacje bibliotekarze mogli odpowiedzieć pisemnie. Pojawiło się osiem odpowiedzi, z czego jedna z nich brzmiała „brak”. W pozostałych przypadkach bibliotekarze wymieniali następujące rozwiązania:

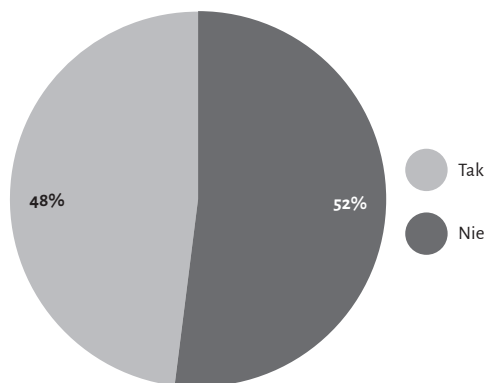
- e-usługi Podkarpackich Bibliotek Pedagogicznych: darmowe zamawianie zbiorów przez czytelnika, zwrot na własny koszt, darmowe zamawianie skanów, ksero (za opłatą), rezerwacja komputerów, zdalne zgłaszanie propozycji zakupu przez czytelnika,
- e-usługi, zapis z wykorzystaniem e-puap,
- zdalna zamiana i wysyłanie materiałów bezpośrednio do użytkownika za pomocą kuriera lub poczty,

- zdalne zamawianie skanów i ksero,
- dostęp do chmury bibliotecznej,
- aplikacja mobilna,
- płatności BLIK,
- selfcheck,
- RFID,
- zdalne udostępnianie materiałów bibliotecznych,
- skanowanie na życzenie,
- rozszerzenie dostępu do baz danych.

Pojawiła się też informacja o zmianach organizacyjnych, które przeszła jedna z placówek. Być może pandemia zweryfikowała niektóre zadania i stanowiska, i pozwoliła na przetasowania personalne oraz zmiany dotyczące regulaminów, co mogło wpłynąć pozytywnie lub negatywnie na daną placówkę.

Zapytano bibliotekarzy również o to, czy wprowadzone zmiany miały związek z pandemią (wykres 8).

Wykres 8. Czy wprowadzone innowacje były związane z pandemią COVID?

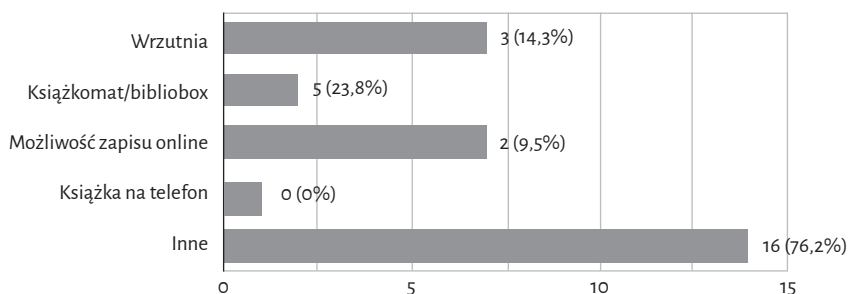

Źródło: opracowanie własne.

Nieco większą przewagę ma odpowiedź przecząca. Być może część zmian była już wcześniej brana pod uwagę i pandemia jedynie je przyspieszyła.

Jeśli chodzi o zmiany, które wprowadzono, ciekawie rozkłada się kwestia tego, które były najczęściej wykorzystywane przez czytelników.

Wykres 9. Które z innowacji były najczęściej wykorzystywane przez czytelników?

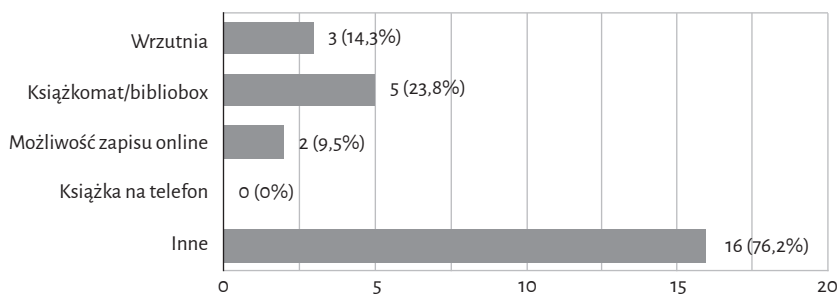

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, zarówno wrzutnie, jak i możliwość zapisu online miały swoich zwolenników. Najwięcej osób zdecydowało się jednak na wybór odpowiedzi „inne”. Można przypuszczać, że w tej kategorii znalazły się wymienione wcześniej przez bibliotekarzy innowacje, takie jak: zdalny dostęp do materiałów, zamawianie materiałów, skanowanie, płatności zbliżeniowe.

W badaniu zapytano również o to, które z wymienionych innowacji placówki rozważają do wprowadzenia w przyszłości.

Wykres 11. Które z innowacji Państwa instytucja planuje jeszcze wprowadzić?

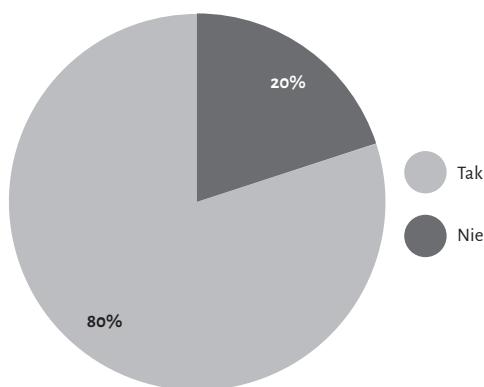
Źródło: opracowanie własne.

Zero głosów zebrała odpowiedź „Książka na telefon”. Można przypuszczać, że była ona wykorzystywana jako „potrzeba chwili”. W czasach popandemicznych bibliotekom trudno oddelegować pracownika, który miałby rozwozić materiały bądź zweryfikować, czy osoba, która je zamawia, jest faktycznie tą, do której skierowana jest akcja (osoby starsze, mające problemy z poruszaniem się, osoby z niepełnosprawnością).

Wcześniej wspomniano o tym, że niewiele bibliotek wprowadziło jako dodatkową możliwość wypożyczania książek książkomat. W odpowiedziach na to pytanie widać jednak, że jest to rozważana kwestia. Jak podkreślano wcześniej – jest to kosztowna inwestycja, dlatego nie każda instytucja mogła sobie pozwolić na jej szybkie wprowadzenie w czasach pandemii.

Jeśli chodzi o wykorzystywanie wprowadzonych innowacji przez czytelników, bibliotekarze uznali, że w zdecydowanej większości są one nadal wykorzystywane (80% odpowiedzi).

Wykres 11. Czy wprowadzone innowacje są nadal wykorzystywane przez czytelników?

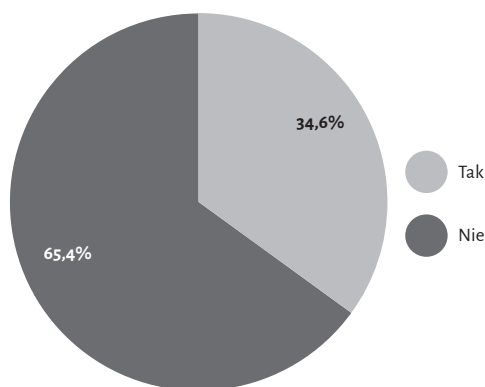
Źródło: opracowanie własne.

Czytelnicy pozytywnie odnosili się do wprowadzonych zmian. Bibliotekarze biorący udział w badaniu przyznali, że innowacje spotkały się z aprobatą, chociaż nadal bywają użytkownicy, którzy uczą się nowych rzeczy – na przykład korzystania z książkomatów.

Opinie samych pracowników na temat zmian są natomiast bardzo różne. W ankiecie pojawiły się odpowiedzi, które mówiły o pozytywnym odbiorze zmian. Niektórzy pracownicy poczuli się dowartościowani tym, że pracują w miejscu nowocześniejszym, modernizującym swoje usługi, nastawionym na czytelników. Część pracowników podchodziła do zmian pozytywnie, lecz z obawami, czy sobie poradzą. Pojawiały się też odpowiedzi wskazujące na to, że zmiany nie były dla pracowników czymś dobrym. Okazywały się dodatkową pracą, którą trzeba wykonać za te same pieniądze. Wskazywano na większe obowiązki, bez podwyżek czy nawet podziękowania ze strony władz lub dyrekcji. Niektórzy wprost pisali, że innowacje przyniosły niezadowolenie pracowników.

Bibliotekarzy zapytano też o szkolenia na temat dostosowywania oferty do zmieniających się oczekiwań społeczeństwa.

Wykres 12. Czy w Państwa bibliotece przeprowadzono szkolenia na temat dostosowywania oferty do zmieniających się oczekiwań społeczeństwa?

Źródło: opracowanie własne.

Jak widać, w zdecydowanej większości przypadków tego typu szkolenia nie miały miejsca. Prawdopodobnie zmiany wprowadzano odgórnie, bez konsultacji z lokalną społecznością czy pracownikami.

Innowacje w bibliotekach były promowane w różny sposób. W ankiecie jedynie 28% głosów potwierdzało, że nie odbyła się promocja

zmian. Tam gdzie zmiany były promowane, najczęściej wykorzystywano do informowania o nich media społecznościowe – Facebooka, stronę internetową. Przydatny był też mailing. Biblioteki korzystały również z lokalnych mediów.

Podsumowanie

Pandemia COVID przyczyniła się do transformacji usług wielu branż, w tym także instytucji kultury. Zmiany nie ominęły bibliotek. Wprowadzono nowe rozwiązania, które z różnym skutkiem przetrwały do dziś. Bibliotekarze to elastyczna grupa społeczna, która potrafi dostosować się do oczekiwań i wymogów użytkownika. Nie dziwi więc, że w czasie pandemii pojawiły się nowe możliwości korzystania ze zbiorów, włączając w to wypożyczanie i zwracanie materiałów.

Badanie ankietowe wykazało interesujące zjawisko – część środowiska bibliotekarskiego nie jest zadowolona ze zmian. Związane jest to nie tyle z niechęcią do modernizacji, co z faktem, że przez wprowadzone innowacje przybyło im zadań, które nie są dodatkowo wynagradzane finansowo. To powoduje rozczarowanie i rozgoryczenie wśród pracowników.

Można uznać, że pandemia przyspieszyła to, co nieuniknione – zmianę w obsłudze użytkowników bibliotek. Niektóre instytucje świetnie poradziły sobie w tych nowych, trudnych realiach. Nie ma jednak jednego uniwersalnego szablonu zmian, które ułatwiłyby pracę, jak i korzystanie z placówek. Każda biblioteka jest inna, ma inne możliwości, jak i użytkowników i ich potrzeby. Dlatego nie można ocenić negatywnie tych placówek, które nie zakupiły wrzutni czy nie zamonowały książkomatu – te urządzenia sprawdzą się np. w bibliotekach publicznych, ale są zdecydowanie zbędne w szkolnych.

Podsumowując, każda z bibliotek radziła sobie z transformacją spowodowaną pandemią najlepiej, jak mogła.

Bibliografia

- Kowalewska U., *Działalność Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego w okresie pandemii (marzec 2020 – czerwiec 2021 r.)*, „Acta Universitatis lodzianis. Folia Librorum” 2021, nr 2(33), www.czasopisma.uni.lodz.pl/librorum (dostęp: 10.08.2023).
- Krieger S., *Praca bibliotekarza szkolnego w okresie nauki zdalnej*, „Acta Universitatis lodzianis. Folia Librorum” 2021, nr 2(33), www.czasopisma.uni.lodz.pl/librorum (dostęp: 10.08.2023).
- Książka na telefon*, <https://biblioteka.elk.pl/oferta/ksiazka-na-telefon/> (dostęp: 11.08.2023).
- Książkomat*, <https://biblioteka-piaseczno.pl/nasze-uslugi/ksiazkomat/> (dostęp: 10.08.2023).
- Książkomaty*, <https://warszawa19115.pl/web/guest/-/ksiazkomaty> (dostęp: 7.08.2023).
- Książkomaty*, <https://www.biblioteka.krakow.pl/ksiazkomaty/> (dostęp: 9.08.2023).
- Majchrzyk Ł., *Do tej biblioteki zapiszesz się online i możesz wypożyczać e-booki!*, <https://mobirank.pl/2020/04/21/do-tej-biblioteki-zapiszesz-sie-online-i-mozesz-wypozyczac-e-booki/> (dostęp: 9.08.2023).
- Mazowiecki Instytut Kultury, *Re(animacja) kultury w okresie pandemii. Diagnoza strategii i uwarunkowań działań animatorów i edukatorów kultury w czasie zamknięcia instytucji edukacji i kultury w związku z epidemią COVID-19*, Warszawa 2020, <https://www.mazowieckieobserwatorium.pl/badania/7335-raport-re-animacja-kultury-w-okresie-pandemii.html> (dostęp: 15.08.2023).
- Mobilna biblioteka*, <https://www.bibliotekalegionowo.pl/mobilna-biblioteka/> (dostęp: 11.08.2023).
- Morawiec B.M., *Książkomat na Rajskiej*, <https://lustrbiblioteki.pl/2018/09/ksiazkomat-na-rajskiej/> (dostęp: 9.08.2023).
- Stępień J., *Oferta biblioteki a potrzeby i oczekiwania użytkowników. Wnioski z badań*, w: H. Brzezińska-Stec, J. Żochowska (red.), *Biblioteki bez użytkowników...? Diagnoza problemu. V Ogólnopolska Konferencja Naukowa, Supraśl, 14–16 września 2015*, Białystok 2015, s. 125–140.
- Transformacja*, <https://mfiles.pl/pl/index.php/Transformacja> (dostęp: 16.08.2023).

Wrzutnia, <https://bpochota.waw.pl/index.php/uslugi/wrzutnia> (dostęp: 9.08.2023).

Wrzutnia książek, <https://www.biblioteki.gropius.com.pl/wrzutnia-ksiazek.html> (dostęp: 9.08.2023).

Wrzutnia na książki – w Bibliotece SGH kolejne udogodnienia!, <https://gazeta.sgh.waw.pl/komunikaty/wrzutnia-na-ksiazki-w-bibliotece-sgh-kolejne-udogodnienia> (dostęp: 11.08.2023).

Zdalne wypożyczanie książek – ebooki w bibliotece, <https://www.mbddim.pl/index.php/features/stol-z-pomyslowymi-nogami/103-artykuly/265-czytaj-ksiazki-bez-wychodzenia-z-domu-ebooki-w-bibliotece> (dostęp: 11.08.2023).

Zimna A., *Działania Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu w czasach pandemii roku 2020/2021*, „Acta Universitatis lodzensis. Folia Librorum” 2021, nr 2(33), www.czasopisma.uni.lodz.pl/librorum (dostęp: 10.08.2023).

Wykorzystanie metodyki Design Thinking w transformacji biblioteki naukowej

The use of Design Thinking in the transformation
of an academic library

Słowa kluczowe: Design Thinking, biblioteka naukowa, case study.

Keywords: Design Thinking, academic library, case study.

Abstrakt

W artykule przedstawiono możliwości wykorzystania metodyki Design Thinking (DT) jako narzędzia poszukiwania rozwiązań dla problemów stojących przed biblioteką uczelni wyższej, w szczególności w obliczu zmian w potrzebach użytkowników. Artykuł przygotowano w formule case study, opisując zrealizowany w roku 2023 projekt przeprojektowania usług bibliotecznych i informacyjnych w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (UEW). Wnioski z artykułu: zaangażowanie w generowanie pomysłów i opracowanie rozwiązań nie tylko kierownictwa, ale również pracowników bezpośrednio obsługujących użytkowników pozwala realizować zmiany uwzględniając różne punkty widzenia i realne potrzeby użytkowników; obecność facylitatora pozytywnie wpływa na efektywność procesu projektowania rozwiązań; realizacja zmian w oparciu o pomysły wypracowane przez zespół osób bezpośrednio obsługujących czytelników pozwala pracownikom biblioteki lepiej zrozumieć sens i przesłanki wprowadzanych zmian.

Abstract

The article presents the possibilities of using Design Thinking (DT) as a tool for seeking solutions to the challenges facing the library of a higher education institution, particularly in the face of the changes in user needs. The article is prepared in a case study format, describing the project implemented in 2023 to redesign the library and information services at the Main Library of the Wrocław University of Economics and Business (WUEB). Conclusions: involvement in idea generation and solution development, not only from management but also from employees directly serving users, enables changes to be implemented considering different perspectives and actual user needs; the presence of a facilitator positively influences the efficiency of the solution design process; implementing changes based on ideas jointly developed by a team composed of individuals involved in direct library services allows library staff to better understand the purpose and rationale behind the changes.

Wstęp

Kampus uczelni wyższej tworzy zamknięty ekosystem, w którym koegzystuje zróżnicowana, ale bliska sobie społeczność złożona ze studentów, doktorantów, nauczycieli akademickich i pozostałych pracowników uczelni. W tym ekosystemie wspólnota akademicka spędza czas poświęcony na naukę, badania, dydaktykę, ale też na relaks i odpoczynek. Biblioteka odgrywa szczególną rolę na pograniczu tych obszarów, jako miejsce oferujące nie tylko zasoby wiedzy i wsparcie w zakresie informacji naukowej, ale także dogodne warunki do pracy, a w razie potrzeby miejsca spotkań i odpoczynku.

Można się zgodzić z twierdzeniem, że pod kątem konieczności dostosowania do epoki cyfrowej, sytuację bibliotek można porównać do przejścia od rękopisów do druku, co wiązało się z rewolucyjnymi zmianami tak paradygmatów badań naukowych, jak informacji i komunikacji naukowej¹. Przed bibliotekarzami stoi wyzwanie poszukiwania sposobów na to, aby biblioteka na kampusie zaspokajała aktualne

¹ K. Hudzik, *Paradygmaty gromadzenia zbiorów w czasach transformacji cyfrowej – Między informacją a pamięcią*. „Przegląd Biblioteczny” 2019, t. 87, nr 4, s. 465–481.

potrzeby i oczekiwania. Na poszukiwania tych sposobów jest wiele ścieżek, a jedną z lepiej przetartych na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu jest metodyka Design Thinking (DT).

W literaturze naukowej bezpośrednio odniesienie do projektowania usług bibliotek naukowych za pomocą metodyki DT jest rzadkością. Magdalena Wójcik zaproponowała ciekawe spojrzenie na DT jako na element koncepcji LUX (Library User Experience), znakomicie nadającej się do wykorzystania przy projektowaniu innowacyjnych usług bibliotecznych². Ta sama autorka w późniejszej publikacji pochyliła się również nad zagadnieniem „person”, koncepcji kluczowej przy projektowaniu rozwiązań w odpowiedzi na realne potrzeby użytkowników³, powszechnie stosowanej również w metodyce DT. Z kolei kompleksowe omówienie genezy tej metodyki oraz jej potencjalnych obszarów zastosowań w procesach zarządzania wiedzą dokonała w swoim artykule Dorota Rak⁴.

Z punktu widzenia bibliotek uczelnianych i stojących przed nimi wyzwań, warty uwagi jest artykuł omawiający ważne obecnie zagadnienie zarządzania danymi badawczymi, upatrując w nim jednego z tzw. *wicked problems* (kiedy informacje wprowadzają w błąd, uczestnikami są klienci i decydenci reprezentujący skonfliktowane wartości, a konsekwencje dla całego systemu nie są jednoznaczne), do których rozwiązywania szczególnie wskazana jest metodyka DT⁵. Warto dodać,

² M. Wójcik, *Library User Experience, czyli o budowaniu doświadczenia użytkownika w bibliotece*, „Przegląd Biblioteczny” 2018, nr 86(3), s. 392–402.

³ M. Wójcik, *Wykorzystanie techniki tworzenia person przy projektowaniu usług bibliotecznych – wstęp do zagadnienia*, „Przegląd Biblioteczny” 2023, nr 91(3), s. 319–331.

⁴ D. Rak, *Design Thinking w zarządzaniu informacją : od diagnozy potrzeb do kreacji rozwiązań*, w: *Diagnostyka w zarządzaniu informacją : perspektywa nauk o komunikacji społecznej i mediach w kontekście rozwoju badań interdyscyplinarnych*, S. Cisek, M. Wójcik (red.), Kraków 2022, s. 83–97, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/304580> (dostęp: 30.09.2023).

⁵ A.M. Cox, S. Pinfield, J. Smith, *Moving a brick building: UK libraries coping with RDM as a „wicked” problem*, „Journal of Librarianship and Information Science”

że już w klasycznej dla tematyki DT publikacji Roberta Buchanana, opisane zostało jej zastosowanie dla rozwiązywania tego rodzaju problemów⁶. W kontekście szkolnictwa wyższego, bliskie zagadnieniom poruszonym w niniejszym artykule jest z kolei badanie dotyczące wykorzystania metodyki DT przy badaniu doświadczeń związanych z pojawieniem się na obcym sobie kampusie studentów z innych uczelni⁷.

W wymienionych wyżej publikacjach przyglądano się przy wykorzystaniu metodyki DT przez bibliotekę i bibliotekarzy. Jednocześnie nie opisano dotąd w szczegółach przypadku, w którym wykorzystanie tej metodyki może być zastosowane przy transformacji przestrzeni i usług biblioteki naukowej, od procesu projektowania, aż po jego wdrożenie. Takie doświadczenie jest warte uwagi w warunkach postpandemicznego powrotu do stacjonarnej edukacji wyższej, ale dostosowanej do potrzeb kolejnego pokolenia. Tę lukę wypełnia niniejszy artykuł, omawiający w szczegółach przykład jej skutecznego wdrożenia.

Wyzwania stojące przez Biblioteką UEW

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (zwana dalej Biblioteką) zapewnia społeczności macierzystej Uczelni dostęp do wszystkich zasobów i usług systemu biblioteczno-informacyjnego. Obok kolekcji zbiorów drukowanych i elektronicznych, dotyczy to także wszystkich usług bibliotecznych, jak również przestrzeni do pracy, nauki i spędzania czasu. Kilkupoziomowy budynek, z dużą

2014, t. 48 (1), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961000614533717> (dostęp: 30.09.2023).

⁶ R. Buchanan, *Wicked problems in design thinking*, „Design Issues” 1992, t. 8, s. 5–21, http://web.mit.edu/jrankin/www/engin_as_lib_art/Design_thinking.pdf (dostęp: 30.09.2023).

⁷ L. Whang, C. Tawatao, J. Danneker, J. Belanger, S. Edward Weber, L. Garcia, A. Klaus, *Understanding the transfer student experience using design thinking*, „Reference Services Review” 2017, t. 45, nr 2, s. 298–313, <https://doi.org/10.1108/RSR-10-2016-0073> (dostęp: 30.09.2023).

przestrzenią-czytelnią Informacji Naukowej oraz otwartym dostępem do półek, został stworzony z myślą o czytelniku, który sam wybiera zbiory, a następnie korzysta z nich na miejscu. Taka architektura budynku w pełni oddawała potrzeby i oczekiwania pierwszej dekady XXI w., jednak obecniewidać wyraźną potrzebę zmian.

Od zakończenia stosowania obostrzeń związanych z pandemią COVID-19, Biblioteka notuje niższe liczby odwiedzin, niż w okresie tuż przed okresem pandemicznym; boryka się z odczuwalnym w stosunku do lat wcześniejszych spadkiem odwiedzin. Jest to widoczne szczególnie dotkliwie w aspekcie popularności wśród studentów miejsc do pracy i nauki w Bibliotece. Dawniej wielu studentów spędzało długie godziny czy to przy lekturze książek samodzielnie wyciąganych z półek w ramach swobodnego dostępu do zbiorów, czy też przy terminalach umożliwiających dostęp do biznesowych baz danych, aktywnych wyłącznie na terenie kampusu. W efekcie pandemii, większość z tych zasobów ma obecnie coraz większy i bardzo dogodny dla studentów dostęp elektroniczny, co zwiększyło zapotrzebowanie na zdalne wsparcie i indywidualne konsultacje Oddziału Informacji Naukowej, ale negatywnie wpłynęło na liczbę fizycznych odwiedzin w Bibliotece. O ile nie ma logicznych przesłanek dla zmniejszania liczby samych stanowisk komputerowych, to konieczna jest transformacja przestrzeni pod kątem współczesnych potrzeb i oczekiwań czytelników.

W artykule zostanie szczegółowo omówione, jak zespół Biblioteki Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu poszukiwał skutecznych i perspektywicznych rozwiązań dla zarysowanych wyżej problemów, robiąc to przy wykorzystaniu potencjału Uczelni w postaci jednostki dedykowanej wspieraniu projektowania z wykorzystaniem metodyki Design Thinking. W dalszej części artykułu zostanie scharakteryzowana ta metodyka, następnie zaprezentowane zostanie Centrum Projektowania Innowacyjnych Rozwiązań DT HUB oraz szczegółowo omówiony będzie projekt DT Project Team, dedykowany Bibliotece, a stanowiący podstawę dla jej trwającej obecnie transformacji. W ostatniej części artykułu zostaną zaprezentowane zrealizowane już implementacje

i wdrożenia wypracowanych rozwiązań oraz kluczowe rekomendacje wdrożeniowe i dobre praktyki dla zmian inspirowanych działaniami zrealizowanymi w Bibliotece.

Metodyka Design Thinking

Design Thinking to metodyka, która swoje korzenie ma w branży kreatywnej. Często używa się również terminu „myślenie projektowe”, choć autor artykułu raczej tego unika, nie ryzykując nieporozumienia z zagadnieniem zarządzania projektami. Design Thinking to badawcze podejście do rozwiązywania problemów, wykorzystujące kreatywne procesy myślowe⁸. Jednym z głównych twórców DT jest David Kelley, profesor Uniwersytetu Stanforda i współzałożyciel firmy projektowej IDEO, kreującej nowe produkty i usługi za pomocą tego podejścia⁹. Obecnie DT jest powszechnie znane dzięki działalności wzorcowego dla tej metodyki Instytut Wzornictwa „d.school” na Uniwersytecie Stanforda. Wyjście metodyki poza firmę IDEO to celowe działanie jej szefa, Tima Browna, chętnego „przekazaniu narzędzi designerów w ręce osób, które nigdy nie uważały się za związane w jakikolwiek sposób z designem oraz na zastosowaniu tych narzędzi do zdecydowanie szerszego spektrum problemów”¹⁰. David Kelly zauważył też, że sposób myślenia projektantów i metody ich pracy można wykorzystać do rozwiązywania skomplikowanych problemów biznesowych i społecznych¹¹.

⁸ B.R. Ingle, *Design Thinking dla przedsiębiorców i małych firm. Potęga myślenia projektowego w codziennej pracy*, Gliwice 2015, s. 32.

⁹ D. Derlukiewicz i in., *Projektowanie innowacyjne*, Wrocław 2018, s. 40.

¹⁰ T. Brown, *Zmiana przez design. Jak design thinking zmienia organizacje i pobudza innowacyjność*, Wrocław 2016, s. 37.

¹¹ T. Brown, J. Wyatt, *Design thinking for social innovation*, „Development Outreach” 2010, t. 12(1), s. 32, <http://hdl.handle.net/10986/6068> (dostęp: 30.09.2023).

Design Thinking jest przy tym traktowana jako metodyka pomagająca w tworzeniu innowacyjnych rozwiązań¹².

Korzystając z definicji dostosowanych do realizacji procesów warsztatowych dedykowanych dowolnemu typowi instytucji i organizacji, także poza branżą kreatywną, o DT można powiedzieć, że jest¹³:

1. Usystematyzowanym podejściem do tworzenia innowacyjnych, niestandardowych rozwiązań, które odpowiadają na rzeczywiste potrzeby użytkowników;
2. Zorientowanym na człowieka iteracyjnym procesem twórczym, opierającym się na obserwacji i głębokim zrozumieniu potrzeb użytkownika, współpracy, szybkiej nauce, wizualizacji pomysłów, częstym prototypowaniu i zbieraniu feedbacku;
3. Podejściem zawierającym i równoważącym analityczne i kreatywne procesy myślowe w interdyscyplinarnym zespole, co prowadzi do wypracowania rozwiązań, które będą: ekonomicznie uzasadnione, pożądane przez użytkowników, technologicznie wykonalne.

Warto zauważyć, że ostatni punkt jest szczególnie istotny dla zrozumienia, że metodyka DT nie przyzwala na realizowanie pomysłów nierealistycznych – spełnianie przez wybrany do prototypowania pomysł wszystkich trzech kryteriów jest warunkiem *sine qua non* jego realizacji.

Design Thinking na Uniwersytecie Ekonomicznym we Wrocławiu

Centrum Projektowania Innowacyjnych Rozwiązań – DT HUB – zostało utworzone 12 sierpnia 2020 r. decyzją Rektora Uniwersytetu

¹² G. Baran, J. Bąk, *Design thinking jako przestrzeń dla przełomowych innowacji*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2017, nr 18(12), cz. 2, s. 238.

¹³ https://www.ue.wroc.pl/biznes/23861/dt_hub_metodyka_dt.html (dostęp: 30.09.2023).

Ekonomicznego we Wrocławiu. Dyrektorem Centrum jest dr Sylwia Wrona, prof. UEW, jak również dyrektor Centrum Kształcenia Ustawicznego i członki Rady Uczelni. Zadania Centrum realizuje zespół fasilitatorów (od angielskiego *to facilitate*) – nazywanych na UEW grupą „strażników procesu”, czyli certyfikowanych specjalistów fasilitacji, wyszkolonych w zarządzaniu dynamiką grupy i metodyce projektowania DT. Rolą fasilitatorów podczas prowadzenia przez nich warsztatów kreatywnych jest troska o efektywność prac powierzonych ich opiece zespołów projektowych. Zadania Centrum są następujące¹⁴:

1. Współpraca z interesariuszami Uczelni – studentami, kadrami naukowo-badawczą, kadrami dydaktyczną, pracownikami administracyjnymi oraz przedstawicielami otoczenia społeczno-gospodarczego;
2. Zapoznavanie uczestników warsztatów z procesem projektowym oraz konkretnymi technikami i narzędziami Design Thinking – rozwijanie kompetencji i kształcenie unikalnych, praktycznych umiejętności w obszarze myślenia projektowego;
3. Wprowadzanie uczestników w tematykę innowacyjności oraz zapoznavanie ich z ideą projektowania zorientowanego na użytkownika;
4. Uczenie budowania zespołów projektowych i skutecznej komunikacji;
5. Świadczenie usług projektowania innowacyjnych rozwiązań na rzecz Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, a także innych podmiotów.

Centrum DT HUB realizuje swoje zadania przede wszystkim poprzez prowadzenie warsztatów opartych o realizację poszczególnych etapów metodyki DT. Warsztaty kierowane są do studentów, doktorantów, pracowników i interesariuszy zewnętrznych Uczelni. Warsztaty

¹⁴ Zarządzenie nr 32/2021 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 23 marca 2021 r., https://www.ue.wroc.pl/p/dt_hub_pliki/zr_32_2021.pdf (dostęp: 30.09.2023).

łączą cele edukacyjne z poszukiwaniem rozwiązań dla realnych wyzwań organizacyjnych lub biznesowych danej instytucji. Szczególną rolę odgrywają tu tzw. DTthony, czyli kilkudniowe maratony projektowania innowacyjnych rozwiązań na potrzeby partnerów biznesowych. Stanowią one jedną z flagowych inicjatyw UEW i są oryginalną formą budowania twórczych powiązań na osi studenci–uczelnia–biznes. W roku akademickim 2023/2024 uruchomiona została specjalna, dedykowana pracy metodyką DT, przestrzeń warsztatowa. Warto podkreślić, że elementem sprzyjającym synergii między Centrum DT HUB a Biblioteką UEW jest lokalizacja przestrzeni warsztatowej na parterze budynku zajmowanego przez Bibliotekę.

Realizowany podczas warsztatów proces DT składa się z kilku etapów. Zależnie od koncepcji ich liczba jest różna, ale zazwyczaj wynosi od czterech do siedmiu¹⁵. Niezależnie od ich liczby, poszczególne etapy mogą na siebie zachodzić i stanowić wzajemnie element innych etapów, co zależy od danej koncepcji realizacji procesu DT¹⁶, ale jednocześnie jest zgodne z nadrzędną dla procesu DT zasadą działania iteracyjnego. Proces projektowy realizowanych w ramach warsztatów DT Project Team przebiega w siedmiu etapach. Klasyczne, tzw. stanfordzkie ujęcie DT jako procesu złożonego z pięciu etapów: empatyzacji, definiowania [problemu], ideacji, prototypowania, testowania (*empathize, define, ideate, prototype, test*), zostało uzupełnione o dodatkowe etapy inicjacji projektu oraz implementacji wypracowanych rozwiązań. W przypadku warsztatów mających przewidzianych siedem spotkań, każde jest dedykowane jednemu etapowi DT. W dalszej części artykułu

¹⁵ L. Chybowski, D. Idziaszczyk, *O antropocentrycznym i technocentrycznym podejściu w procesie tworzenia innowacji*, „Systemy wspomagania w inżynierii produkcji. Inżynieria Systemów Technicznych” 2015, z. 2 (11), s. 51–63, <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-bb143576-86d6-41e9-9d2f-076310bff552> (dostęp: 30.09.2023).

¹⁶ L. Carlgren, I. Rauth, M. Elmquist, *Framing design thinking: The concept in idea and enactment*, „Creativity and Innovation Management” 2016, t. 25(1), s. 38–57, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/caim.12153> (dostęp: 30.09.2023).

zaprezentowany zostanie w szczegółach proces projektowy, który odbył się w ramach DT Project Team dedykowanemu Bibliotece. Obok wydarzeń z cyklu DTthon, DT Project Team są to warsztaty najdłuższe. Spotkania odbywają się zazwyczaj raz w tygodniu i pozwalają na dodatkowe prace uzupełniające pomiędzy spotkaniami. Pozwala to na zrealizowanie pełnego procesu Design Thinking, zarówno w jego bazowej wersji sięgającej jeszcze genezy DT w ramach firmy IDEO, jak w rozszerzonej, autorskiej formule DT HUB. Stosowane w artykule polskie nazwy etapów oraz ich bazowa charakterystyka jest zgodna z przyjętą przez Centrum DT HUB¹⁷.

Warsztaty DT Project Team w Bibliotece UEW

Z inicjatywy kierownictwa Biblioteki (w szczególności ówczesnej kierownik Oddziału Udostępniania i Informacji o Zbiorach), przez facylitatorkę z Centrum DT HUB zostały zrealizowane warsztaty DT Project Team, przygotowane specjalnie na potrzeby Biblioteki. Zespół projektowy, który wziął udział w warsztatach, był złożony z pięciu osób, z dwóch oddziałów zajmujących się obsługą czytelników: trzy osoby z Oddziału Udostępniania i Informacji o Zbiorach oraz dwie osoby z Oddziału Informacji Naukowej. Prace Zespołu przygotowała jako facylitatorka mgr Anna Wojciechowicz z DT HUB. Zespół przeszedł wszystkie etapy projektowania według metodyki DT. Warsztaty odbyły się w standardowym dla nich wymiarze siedmiu spotkań trwających cztery godziny akademickie. Członkinie zespołu projektowego spotykały się również pomiędzy spotkaniami, realizując prace pomocnicze (research, ankiety itp.).

Wstępem do prac Zespołu było przygotowanie przez właścicieli wyzwania, tzw. Briefu Projektowego. Jest to dokument stosowany przed

¹⁷ *Centrum DT HUB – metodyka DT*, https://www.ue.wroc.pl/biznes/23861/dt_hub_metodyka_dt.html (dostęp: 30.09.2023).

każdym procesem realizowanym w formule DT HUB i pozwala nie tylko szczegółowo określić oczekiwania wobec procesu, ale również zarysować jego kontekst i ograniczenia. Brief uwzględnia takie elementy jak: tytuł projektu; właściciel wyzwania; kontekst projektu; wyzwanie projektowe; dotychczasowe działania; cel projektu i kryteria sukcesu; grupa docelowa; zasoby i ograniczenia; benchmarki; dodatkowe informacje; dane kontaktowe.

Właścicielami wyzwania, czyli osobami, które zlecają zespołowi prace nad rozwiązaniami i przygotowują w tym celu Brief Projektowy, byli w tym przypadku: dyrektor Biblioteki, zastępca dyrektora Biblioteki, kierownik Oddziału Udostępniania i Informacji o Zbiorach, kierownik Oddziału Informacji Naukowej. W oparciu o Brief przygotowany można było określić cel projektu. Z punktu widzenia właścicieli wyzwania była to docelowa transformacja przestrzeni bibliotecznej z „biblioteki dla książek” do „biblioteki dla studentów”, aby zwiększyć liczbę odwiedzin czytelników w Bibliotece.

W ramach warsztatów celem zespołu było zaproponowanie rozwiązań, które pozwolą na osiągnięcie mierzalnych efektów, a więc zwiększenie liczby użytkowników aktywnie odwiedzających Bibliotekę i spędzających w niej czas. Proponowane rozwiązania powinny być osadzone w dokumencie kluczowym dla planowania swojego rozwoju przez jednostki Uczelni, a więc Strategię 2030¹⁸, i do niej nawiązywać. Pytania projektowe zostały zarysowane w oparciu o Brief, podkreślając to, w jakich obszarach zmiany są kluczowe oraz czy są możliwe do zrealizowania bez dużego nakładu finansowego. Główną grupą docelową, dla której tworzone rozwiązania, byli studenci UEW. Wzięto pod uwagę także studentów studiów niestacjonarnych oraz studentów z programu Erasmus+.

¹⁸ *Strategia Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2030*, https://www.ue.wroc.pl/uczelnia/23487/strategia_uew_2030.html (dostęp: 30.09.2023).

Przebieg procesu DT w Bibliotece UEW

Prace były realizowane w oparciu o narzędzia i techniki stosowane podczas projektowania przy użyciu metodyki Design Thinking. W ramach tego procesu wykorzystuje się paletę narzędzi i technik, które pozwalają rozwinąć kreatywność i wyobraźnię, ale w sposób ustrukturyzowany i uporządkowany¹⁹. Część z nich jest charakterystyczna dla tej metodyki. Poniżej wyszczególniono działania i narzędzia użyte podczas warsztatów, z podziałem na poszczególne etapy procesu projektowego, a tym samym na poszczególne spotkania. Katalog zastosowanych działań był efektem propozycji facylitatorki oraz uzupełnień ze strony zespołu, który uniwersalne narzędzia uzupełniał o dodatkowe kryteria, ważne pod kątem specyfiki biblioteki uczelnianej działania i aktywności. Ważny dla projektu był potencjał wiedzy zespołu o zróżnicowanych kompetencjach i doświadczeniu zawodowym, a jednocześnie dysponującym unikalnym, wieloletnim doświadczeniem pracy w bibliotece, indywidualnie zróżnicowanym co do katalogu osobistych doświadczeń i punktu widzenia.

Działania podczas etapu „Inicjacja” były następujące: Brief Projektowy, pytania do Briefu (tzw. łamanie Briefu); mapa słów kluczowych Briefu; indywidualny list do biblioteki; odniesienie celów z Briefu do Strategii 2030 UEW. Punktem wyjścia tego etapu był Brief Projektowy. Zastosowany przy tym „Indywidualny list” jest techniką pozwalającą na zbudowanie osobistego zaangażowania w dalsze działania poprzez wyobrażenie sobie, że instytucja, dla której zmiany projektujemy, jest osobą. Do osoby możemy żywić pozytywne lub negatywne uczucia i możemy ją chwalić lub ganić za podejmowane działania. Pomaga to w zbudowaniu szerszego spojrzenia na firmę/instytucję jako całość, a nie przez pryzmat pojedynczych osób, czy poszczególnych procesów. Na tym etapie ważne jest również wyjaśnienie wątpliwości

¹⁹ P. Hałub, *Design thinking jako element rozwoju innowacji społecznych*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2015, nr 21(1), s. 41–62.

po między zespołem a właścicielami wyzwania, ponieważ po tym etapie ingerencja właścicieli wyzwania w pracę zespołu jest niedozwolona, aż do momentu zaprezentowania rozwiązań.

Działania podczas etapu „Empatyzacja” były następujące: tworzenie pytań do ankiet i wywiadów (w kręgu pytań); wywiady 1:1; ankiety MS Forms; ankiet na Instagramie; Service Safari; obserwacje; podsumowanie doświadczeń zespołu z wieloletniej pracy w środowisku bibliotecznym.

Celem tego etapu było zrozumienie potrzeb i oczekiwań użytkownika oraz stworzenie „co person”, zgodnie z metodyką DT. Droga ku temu była duża liczba technik ankietowych i wywiadów. Zespół opracował trzy persony, które były podstawą wydzielenia potem trzech różnych obszarów do poprawy.

Działania podczas etapu „Definiowanie Problemu” były następujące: zebranie wniosków z etapu „Empatyzacji”; mapa empatii; macierz AEIOU; nazywanie wzorców i podobieństw na podstawie odpowiedzi użytkowników; wypisanie najważniejszych wniosków z ankiet; narzędzie persony połączone z precyzowaniem zauważonych problemów; przeformułowanie problemów w wyzwania; wykorzystanie myślenia konwergencyjnego w porządkowaniu określonych wyzwań. Na tym etapie kluczowe jest zdefiniowanie głównego problemu projektowego i odpowiadającego mu pytania generatywnego: „Jak?”. Możliwe jest opracowanie większej liczby pytań, szczególnie, jeśli wypracowano większą liczbę person, ale ważne, aby na późniejszym etapie ideacji pracować na jednym pytaniu na raz.

Działania podczas etapu „Ideacja” były następujące: *desk research*; analiza przygotowanych materiałów oraz dodatkowe i samodzielne wyszukiwanie materiałów pomocnych w kreowaniu rozwiązań w obszarach tematycznych; cicha burza mózgów (generowanie pomysłów w ciszy, unikając zbyt szybkiego odrzucenia przez zespół kontrowersyjnych pomysłów); karta insightów; moodboardy (wizualizacje realizacji wybranych pomysłów – kilka różnych wizualizacji na różnych etapach procesu – generowanie moodboardów trwało przez cały projekt

dwutorowo, czyli poprzez tekstowe opisywanie pomysłów oraz obrazowe ich przedstawienie); poruszenie tematu punktów styku odbiorcy z Biblioteką; karty rozwiązań; *impact-effort scale*.

Celem zastosowania tych technik i narzędzi było wygenerowanie jak największej liczby kreatywnych pomysłów rozwiązań, następnie ich wizualizacja i ocena, a wreszcie wybór najbardziej realistycznych do wdrożenia spośród tych ocenionych jako najlepsze. W prawidłowo realizowanym procesie każdy pomysł skierowany do ewentualnego wdrożenia musi już na etapie projektowania spełniać przytoczone na początku artykułu trzy zasady projektowania DT. Działania podczas etapu „Prototypowanie”: wizualizacje pomysłów; przedstawienie rozwiązań, które są procesami, jako schematy; Prototypy 3D; animacje; prototypy digitalowe (w tym dotyczące projektu przestrzeni); prototyp materiałów dotyczący Kampanii z obszaru projektowego „Wiedza”. Wspólnym celem działań tego etapu było stworzenie prototypu możliwego do zaprezentowania potencjalnym użytkownikom. W przypadku procesu DT w Bibliotece, prototypy rozwiązań oparte było o poprzednie etapy oraz przygotowane do prezentacji części rozwiązań właścicielom wyzwania podczas kolejnego etapu.

Działania podczas etapu „Testowanie”: prezentacja prototypów i prezentacji właścicielom wyzwania; karta feedbacku; odpowiadanie na pytania do rozwiązań zadane przez właścicieli wyzwania; prezentowanie ulepszonych rozwiązań całemu zespołowi Biblioteki UEW. W oparciu o testowanie, zespół projektowy doprecyzował poszczególne rozwiązania, co znalazło potem odzwierciedlenie w zaplanowaniu (i zrealizowaniu) etapu implementacji. Ze względu na osadzenie projektu w realiach ograniczeń organizacyjnych i finansowych uczelni wyższej, właściciele wyzwania zalecili zespołowi skoncentrowanie się na obszarach mogących być zrealizowanymi najszybciej, bez konieczności dużego dodatkowego finansowania z budżetu Uczelni.

Działania podczas etapu „Implementacja”: stworzenie harmonogramu ramowego i szczegółowego wdrożeń uzależnionych od czasu ich realizacji; stworzenie planu: kto, kiedy i czym się zajmuje; wdrożenie

pierwszych rozwiązań komunikacyjnych i przestrzennych – obserwowanie reakcji użytkowników na wprowadzone zmiany; wygenerowanie propozycji dalszego projektu dla Biblioteki, podczas którego użytkownikiem, dla którego tworzy się rozwiązania jest bibliotekarz. Działania ostatniego etapu procesu DT są docelowo przedsięwzięciem realizacji pełnego wdrożenia, o ile będzie na to zielone światło od właścicieli wyzwania.

Rezultaty warsztatów DT Project Team w Bibliotece UEW

W toku pracy zespołu pierwotny tytuł projektu (Biblioteka dla Studentów) ewoluował w kierunku nowej myśli przewodniej: „Connection NOT Collection”, a więc przełożenie akcentów usług bibliotecznych z biblioteki jako „lokalizacji zbiorów” na „miejsce spotkań”. Podczas prac wyklarowały się trzy osoby. Dla każdej z nich sformułowano inne kluczowe pytanie problemowe. Pozwoliło to podzielić dalsze prace na trzy powiązane ze sobą, ale autonomiczne obszary tematyczne (Wiedza, Funkcjonowanie, Przestrzeń). W każdym obszarze powstały rozwiązania dla przypisanych danej osobie pytań problemowych.

Obszar Wiedza – pytanie: Jak sprawić, by student pojawił się pierwszy raz w Bibliotece? Propozycje działań (nowych i kontynuowanych): Dzień Otwarty, Tydzień Bibliotek, Wietrzenie Magazynów, newsletter, współpraca z wykładowcami, tablice informacyjne, wydarzenia cykliczne (Dni Otwarte, Tydzień Bibliotek, Bibliopoint). Część z tych działań była już wcześniej w Bibliotece realizowana, ale prace zespołu podkreśliły ich priorytetowy charakter. Prace pomogły również doprecyzować tematykę działań informacyjnych.

Obszar Funkcjonowanie – pytanie: Jak sprawić, żeby student sprawnie i komfortowo korzystał z biblioteki? Propozycje działań (nowych i kontynuowanych): lepsze oznakowanie półek i książek,

krótszy czas wypożyczeń, książkomat, wygodny dostęp do zasobów elektronicznych, nowoczesne skanery, aplikacja do rezerwacji kabin, instrukcje korzystania ze zbiorów, dodatkowe informacje, otwartość na potrzeby studentów.

Obszar Przestrzeń – pytanie: Jak podzielić przestrzeń Biblioteki UEW na poszczególne strefy zaspakajając potrzeby różnych użytkowników? Propozycje działań (nowych i kontynuowanych): zmiany w przestrzeni Biblioteki – przeniesienie wypożyczalni z parteru na I piętro i atrakcyjne zagospodarowanie pomieszczenia po wypożyczalni, transformacja I piętra (w tym w ówczesnej Czytelni Oddziału Informacji Naukowej) z otwartych magazynów na przestrzeń do pracy i nauki, nowe, atrakcyjne wyposażenie, wyciszane boksy, *bookcrossing*, atrakcyjna prezentacja księgozbioru. Jako konieczne wskazano również zasadnicze zmiany w identyfikacji wizualnej, związane z uproszczeniem nazw słabo zrozumiałych przez nowych studentów (Strefa Wolnego Dostępu, Czytelnia OIN) oraz czytelniejszymi oznaczeniami graficznymi.

Po zakończeniu wszystkich siedmiu spotkań, przygotowaniu końcowych prezentacji i raportu podsumowującego, warsztaty zostały formalnie zakończone. Dzięki efektywnemu wykorzystaniu metodyki DT, facylitacji i możliwości, jakie stwarza generowanie pomysłów w kreatywnym i zaangażowanym zespole, Biblioteka stanęła przed możliwością wieloobszarowej transformacji. Ze względu na okres wakacyjny i zbliżający się początek semestru, kierownictwo Biblioteki za priorytetowe uznało wdrożenie najlepszych rozwiązań z obszaru Przestrzeń oraz przygotowanie się do wdrażania od początku semestru rozwiązań z obszaru Wiedza. Obszar Funkcjonowanie pozostał w rezerwie dobrych pomysłów, czekając na wnioski, jakie Biblioteka wyciągnie z efektów realizacji zmian w dwóch priorytetowych dla liczby odwiedzin obszarach. Wdrażanie zmian rozpoczęło już wspólnymi siłami całego zespołu Biblioteki.

Implementacja rozwiązań

Po zakończeniu DT Project Team zespół Biblioteki, w oparciu o rezultaty projektu, skoncentrował się w okresie wakacyjnym na transformacji przestrzeni I piętra Biblioteki. Od października ruszyły również działania z obszaru Wiedza, takie jak akcje promocyjne i informacyjne skierowane w szczególności do nowych studentów. W świadomości społeczności Uczelni, Biblioteka ma być rozpoznawana jako miejsce stworzone nie dla zbiorów, ale dla czytelników – także w kontekście potrzeb nie związanych bezpośrednio z Biblioteką. Ogromnym wsparciem, które umożliwiło szybkie wdrożenie zmian, była otwartość na nowe rozwiązania i zgoda na ich realizację wykazana przez prorektor ds. Badań i Kadry Akademickiej, której w strukturze UEW podlega m.in. Biblioteka.

Transformacja I piętra Biblioteki realizuje postulaty przejścia z „biblioteki dla książek” do „biblioteki dla studentów”. Osiągnięto to poprzez dodatkowe wyposażenie i inną aranżację przestrzeni, co oddaje wspomnianą wyżej myśl przewodnią projektu „Connection Not Collection”. W tym samym duchu uproszczona i uatrakcyjniona została identyfikacja wizualna – niejasne dla młodszych studentów terminy Dolnośląskie Centrum Informacji Naukowej i Ekonomicznej oraz Strefa Dolnego Dostępu zostaną zastąpione prostym „Biblioteka” – w tym w formie neonu. Zmieniono organizację przestrzeni i uatrakcyjniono funkcjonalnie i wizualnie Czytelnię OIN, w tym zmieniając nazwę z akronimem na przyjaźniejszą „Informacja Naukowa”.

Na I piętrze usunięto kilkadziesiąt regałów, tworząc miejsce pod nowe funkcjonalności. Pojawił się atrakcyjnie urządzony i wyposażony „kącik prasowy”. Dzięki wsparciu sponsora biznesowego pojawił się również pierwszy w Bibliotece wyciszany boks do pracy grupowej, wyposażony w ekran multimedialny. Wypożyczalnię przeniesiono z parteru na I piętro. Była to decyzja poparta pracami zespołu projektowego, związana ze strategicznym zamierzeniem skoncentrowania na I piętrze Biblioteki wszystkich agend i usług związanych z obsługą czytelników, zarówno w wymiarze udostępniania zbiorów, jak też świadczenia

informacji naukowej. Zrealizowano to poprzez celową koncentrację na I piętrze punktów ważnych dla czytelników, ale też zwiększając w tej części przestrzeni bibliotecznej liczbę miejsc do pracy i nauki. Ma to zachęcić czytelników odwiedzających wypożyczalnię do dłuższego pobytu w Bibliotece.

W dużej czytelni Informacji Naukowej na I piętrze Biblioteki można obecnie sięgnąć nie tylko po czasopisma naukowe i branżowe oraz po laptopy z dostępem do baz danych, ale można także swobodnie realizować grupowe projekty, w tym używając nowych tablic magnetycznych i suchościeralnych, otoczonych ręcznie wykonanym graffiti. Jednocześnie można spędzać czas wolny przy udostępnianych czytelnikom grach planszowych. Informacja Naukowa ma na celu zachęcenie do odwiedzin nie tylko pasjonatów danych, ale również osoby szukające na uczelni przyjaznego miejsca do spokojnej nauki i rozmowy. To ostatnie to efekt wprowadzenia pod wpływem realnych oczekiwań studentów zasady, że o ile kabiny do pracy indywidualnej oraz inne wydzielone miejsca do pracy są strefą ciszy, to biblioteka jako taka jest strefą swobodnych rozmów i dyskusji. Jednym z celów transformacji przestrzeni było stworzenie wizerunku Biblioteki nie tylko jako strefy dla samotności w ciszy, ale także idealnego miejsca dla spotkań w komfortowych i pobudzających kreatywność warunkach.

Nowy układ przestrzenny Informacji Naukowej oraz wszystkie grafiki na ścianach samodzielnie zaprojektowała i osobiście wykonała mgr Marta Walczak z Oddziału Informacji Naukowej. Co więcej, na ścianach przy nowej wypożyczalni oraz przy wejściu do dawnego magazynu norm i doktoratów pojawiło się graffiti. Rysunek „wzlatujących książek” został przyjęty jako motyw przewodni obecnej identyfikacji wizualnej Biblioteki i za zgodą Centrum Promocji UEW pojawia się odtąd m.in. na elektronicznych kartach zobowiązań wydawanych czytelnikom spoza UEW. Nową wypożyczalnię, z charakterystycznym zegarem z książek i graffiti z motywem „wzlatujących książek” prezentuje fotografia 1, podczas gdy kącik prasowy utworzony w miejscu wcześniej zajmowanym przez regały prezentuje fotografia 2. Zmiany dokonane

Fotografia 1. Nowa wypożyczalnia

Źródło: archiwum Biblioteki UEW.

Fotografia 2. Kącik prasowy

Źródło: archiwum Biblioteki UEW.

w przestrzeni Informacji Naukowej, poprzez zwiększenie liczby miejsc do pracy grupowej, zamianę ścian wypełnionych regałami na ozdobione graffiti ściany z tablicami suchościeralnymi i magnetycznymi oraz urozmaicenie tej przestrzeni o gry planszowe, prezentując fotografie 3 i 4.

Kamieniem milowym dla realizacji efektów transformacji przestrzeni był 25 września 2023 r. – organizowana przez Bibliotekę ogólnopolska konferencja III Forum Dobrych Praktyk. Do tego momentu zrealizowano wszystkie założone wcześniej prace związane z transformacją I piętra. Kolejnym krokiem było nowe i atrakcyjne zagospodarowanie przestrzeni pozostałej wypożyczalni po znajdującej się wcześniej na parterze. Dzięki wsparciu prorektor ds. Badań i Kadry Akademickiej, udało się tym miejscem zainteresować partnera biznesowego (Grupę Impel), który we współpracy z Biblioteką urządził tam tzw. *chillout room* dla studentów Uczelni. Dzięki projektowi udało się również lepiej wkomponować w procesy transformacji przestrzeni także usługi i działania już wcześniej obecne, ale wciąż nowe, jak *bookcrossing*

Fotografia 3. Informacja Naukowa – przyjazna przestrzeń dla studentów

Źródło: archiwum Biblioteki UEW.

Fotografia 4. Informacja Naukowa – przyjazna przestrzeń nie tylko do nauki

Źródło: archiwum Biblioteki UEW.

Fotografia 5. *Chillout Room* w dawnej przestrzeni wypożyczalni

Źródło: archiwum Biblioteki UEW.

oraz przede wszystkim dostępny na zewnątrz Biblioteki książkomat, którego uruchomienie jeszcze przed wakacjami 2023 r. wprowadziło nowe możliwości i udogodnienia w zakresie udostępniania zbiorów. Fotografia 5 prezentuje przestrzeń wypożyczalni tuż po jej otwarciu jako *chillout room*, a więc po przekształceniu jej na miejsce odpoczynku i spotkań dla studentów, wyposażone w wygodne meble, gry i *book-crossing*. Otwarcie tego miejsca stało się inspiracją do poszukiwania kolejnych form możliwości uatrakcyjnienia przestrzeni bibliotecznej pod kątem jej wykorzystania do pracy i nauki. Już w roku 2024 na I piętrze Biblioteki pojawiły się kolejne boksy do pracy indywidualnej i grupowej, co prezentuje fotografia 6.

Fotografia 6. Nowe boksy do pracy

Źródło: archiwum Biblioteki UEW.

Zakończenie

Wykorzystanie DT w bibliotece naukowej może służyć przeprojektowaniu poszczególnych procesów, jak też zarysowaniu zupełnie nowej

strategii realizacji usług bibliotecznych. W przypadku Biblioteki UEW pomogło to wprowadzić wiele zmian, w tym takich, które dotąd wydawały się rewolucyjne (jak rezygnacja z biblioteki będącej strefą ciszy). Dzięki zaangażowaniu w generowanie pomysłów i opracowywanie rozwiązań osób spoza grona kierownictwa Biblioteki, daje to nie tylko pole do działania pracownikom, ale również uwspólnia i przybliża planowane zmiany całemu zespołowi. Zrealizowany w Bibliotece UEW projekt i jego efekty są również przykładem projektowania partycypacyjnego. Choć na etapie wdrażania nowych rozwiązań nie obyło się bez konieczności radzenia sobie z wyzwaniami technicznymi oraz okazjonalnej potrzeby łagodzenia niepokoju pracowników związanego z rewolucyjnym charakterem części zmian, całościowo proces można uznać za duży sukces koncepcyjny, planistyczny, organizacyjny i realizacyjny.

Doświadczenie Biblioteki UEW pokazuje, że nie tylko można, ale również warto wykorzystywać metodykę DT przy projektowaniu transformacji biblioteki naukowej. Pozwala to na efektywne poszukiwanie nieszablonowych i kreatywnych rozwiązań. Jednocześnie pozwala skupić się na potrzebach i oczekiwaniach czytelników, a nie tylko samych bibliotekarzy. W Bibliotece UEW zaowocowało to największymi zmianami od czasu otwarcia nowego budynku w 2011 r. Jak pokazuje ten przykład, warto, o ile to możliwe, włączyć do prac zespołu projektowego wykwalifikowanego facylitatora, który będzie czuwał nad efektywnością procesu, a jednocześnie, zgodnie z zasadami facylitacji, sam nie będzie ingerował w wypracowane rozwiązania. Biblioteka uczelniana musi się zmieniać zgodnie z potrzebami swojej społeczności, idąc krok w krok z duchem czasu, a nie pozostawać w tyle przez wzgląd na dawne tradycje, przyzwyczajenia lub stereotypy. Projektowanie zmian i planowanie rozwoju Biblioteki w oparciu o metodykę DT, skoncentrowaną na użytkowniku i jego potrzebach, w oparciu o projektowanie partycypacyjne i działania zespołowe, właśnie temu służy – projektowaniu zmian razem z czytelnikami i dla czytelników.

Bibliografia

- Baran G., Bąk J., *Design thinking jako przestrzeń dla przełomowych innowacji*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2017, t. 18(12), cz. 2, s. 238.
- Brown T., *Zmiana przez design. Jak design thinking zmienia organizacje i pobudza innowacyjność*, Wrocław 2016.
- Brown T., Wyatt J., *Design thinking for social innovation*, „Development Outreach” 2010, t. 12(1), s. 32, <http://hdl.handle.net/10986/6068> (dostęp: 30.09.2023).
- Buchanan R., *Wicked problems in design thinking*, „Design Issues” 1992, t. 8, s. 5–21, http://web.mit.edu/jrankin/www/engin_as_lib_art/Design_thinking.pdf (dostęp: 30.09.2023).
- Carlgren L., Rauth I., Elmquist M., *Framing design thinking: The concept in idea and enactment*, „Creativity and Innovation Management” 2016, nr 25(1), s. 38–57, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/caim.12153> (dostęp: 30.09.2023).
- Centrum DT HUB – metodyka DT, https://www.ue.wroc.pl/biznes/23861/dt_hub_metodyka_dt.html (dostęp: 30.09.2023).
- Chybowski L., Idziaszczyk D., *O antropocentrycznym i technocentrycznym podejściu w procesie tworzenia innowacji*, „Systemy wspomagania w inżynierii produkcji. Inżynieria Systemów Technicznych” 2015, z. 2(11), s. 51–63, <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-bb-143576-86d6-41e9-9d2f-076310bff552> (dostęp: 30.09.2023).
- Cox A.M., Pinfield S., Smith J., *Moving a brick building: UK libraries coping with research data management as a „wicked” problem*, „Journal of Librarianship and Information Science” 2016, t. 48(1), <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0961000614533717> (dostęp: 30.09.2023).
- Derlukiewicz D., Koziółek S. i.in., *Projektowanie innowacyjne*, Wrocław 2018.
- DT HUB: *Metodyka*, Wrocław 2023, https://www.ue.wroc.pl/biznes/23861/dt_hub_metodyka_dt.html (dostęp: 30.09.2023).
- Hałub P., *Design thinking jako element rozwoju innowacji społecznych*, „Ekonomia – Wrocław Economic Review” 2015, nr 21(1), s. 41–62.

- Hudzik K., *Paradygmaty gromadzenia zbiorów w czasach transformacji cyfrowej – Między informacją a pamięcią*, „Przegląd Biblioteczny” 2019, t. 87, nr 4, s. 465–481.
- Ingle B.R., *Design Thinking dla przedsiębiorców i małych firm. Potęga myślenia projektowego w codziennej pracy*, Gliwice 2015, s. 32.
- Rak D., *Design Thinking w zarządzaniu informacją: od diagnozy potrzeb do kreacji rozwiązań*, w: S. Cisek, M. Wójcik (red.), *Diagnostyka w zarządzaniu informacją: perspektywa nauk o komunikacji społecznej i mediach w kontekście rozwoju badań interdyscyplinarnych*, Kraków 2022, s. 83–97, <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/304580> (dostęp: 30.09.2023).
- Strategia Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2030*, https://www.ue.wroc.pl/uczelnia/23487/strategia_uew_2030.html (dostęp: 30.09.2023).
- Whang L., Tawatao C., Danneker J., Belanger J., Edward Weber S., Garcia L., Klaus A., *Understanding the transfer student experience using design thinking*, „Reference Services Review” 2017, t. 45, nr 2, s. 298–313, <https://doi.org/10.1108/RSR-10-2016-0073> (dostęp: 30.09.2023).
- Wójcik M., *Library User Experience, czyli o budowaniu doświadczenia użytkownika w bibliotece*, „Przegląd Biblioteczny” 2018, nr 86(3), s. 392–402.
- Wójcik M., *Wykorzystanie techniki tworzenia person przy projektowaniu usług bibliotecznych – wstęp do zagadnienia*, „Przegląd Biblioteczny” 2023, nr 91(3), s. 319–331.
- Zarządzenie nr 32/2021 Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu z dnia 23 marca 2021 r., https://www.ue.wroc.pl/p/dt_hub_pliki/zr_32_2021.pdf (dostęp: 30.09.2023).

mgr Anna Pomorska-Kowalczyk

mgr Ewelina Mikos

Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej

Otwórz się na zmiany, czyli rzeczywistość biblioteki Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej z nowym systemem Alma

Embrace the changes – the reality of library of Scientific and Technical Information Centre of Lublin University of Technology with new Alma system

Słowa kluczowe: zmiany, transformacja, systemy biblioteczne, system biblioteczny Alma, wyszukiwarka Primo VE.

Keywords: changes, transformation, library systems, Alma library system, Primo VE search.

Abstrakt

Współczesne biblioteki naukowe ulegają stałej transformacji. Postęp technologiczny i dynamicznie zachodzące zmiany powodują, że podejmują one wiele działań, mających na celu spełnienie oczekiwań użytkowników oraz dostosowanie oferty do aktualnych warunków. Wobec takiej konieczności stanęła również Biblioteka Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej (CINT PL). Po dwudziestu latach korzystania z systemu bibliotecznego Virtua (VTLS) zdecydowano się na zmianę dotychczasowego oprogramowania na działający w chmurze (*cloud computing*) system Alma oraz towarzyszącą mu wyszukiwarkę Primo VE (Primo). Niniejszy artykuł przedstawia doświadczenia Biblioteki CINT PL związane ze wdrażaniem tych rozwiązań. Odpowiada

także na pytania, czy oczekiwania bibliotekarzy wobec nowego systemu zostały spełnione oraz jaka była reakcja społeczności akademickiej na tę zmianę.

Abstract

Today's academic libraries are in constant transformation. The way we think about the library is changing. Constant technological advances and dynamically changing environments are causing libraries to take a number of steps to meet the expectations of their users and adapt their offerings to current conditions. The Library of Scientific and Technical Information Centre of Lublin University of Technology (CINT PL) has also faced such a necessity. The Library had been using the Virtua library system (VTLS) for twenty years and then decided to implement a cloud-based library system Alma and the Primo VE (Primo) search engine. This article will describe the CINT PL Library's experience in implementing these solutions. It will also attempt to answer questions such as: what were the librarians' expectations of the new system and were they met? And finally, what was the reaction of the academic community to this change?

Jeśli z wielowiekowej historii bibliotek wypływa jakikolwiek wniosek, to chyba ten, że biblioteki istnieją tylko dopóty, dopóki ludzie uważają je za przydatne¹.

Wstęp

Przez ostatnie dziesięciolecia wiele mówi się o przyszłości bibliotek, w jakiej formie i kondycji będą funkcjonowały i czy w ogóle okażą się potrzebne, skoro świat tak pędzi w kierunku postępu technologicznego. Tymczasem, zagłębiając się w historię bibliotek, można stwierdzić, że pewną normą jest cykl ich tworzenia, zachwiania funkcjonowania i odbudowy.

Wraz z pojawianiem się różnych nowinek technologicznych, niejednokrotnie zapowiadano upadek księżnic – na przykład pod koniec lat 70. (1979), kiedy organizacja badawcza Rand Corporation ogłosiła,

¹ A. Pettegree, A. der Weduwen, *Biblioteki. Krucha historia*, przeł. A. Nowak-Młynikowska, Sopot 2022, s. 13.

że w 2019 r. ostatnia biblioteka zamknie swoje podwoje². W połowie lat 90., gdy internet przeobraził świat wiedzy, nadal w dyskusji o bibliotekach pojawiały się głosy, że biblioteki są niepotrzebne, jeśli wszystko można znaleźć w sieci. Szczęśliwie te przewidywania nie sprawdziły się, a wręcz przeciwnie, biblioteki weszły w nowy etap swojej działalności³. „Francja jako pierwsza w Europie zainicjowała budowę bibliotek nowego typu – mediatek, które w jasnej, otwartej przestrzeni oferowały nowe media. Znakiem czasu było, że biblioteki na całym świecie wprowadzały video i inne multimedia do swoich usług”⁴.

Tak jak dawniej, dzisiejsze biblioteki, aby przetrwać i nadal służyć swoim społecznościom, muszą stale dostosowywać się do aktualnie panujących warunków. Biblioteki okazują się organizmami ewoluującymi o dużych zdolnościach adaptacji, przy czym nie tracą swojej tożsamości. W odpowiedzi na potrzeby użytkowników, przestały one pełnić rolę jednostki jedynie przechowującej wiedzę czy udostępniającej miejsc pracy i nauki, a stały się przestrzenią o wymiarze społecznym⁵. Pod tym względem współczesne biblioteki realizują model zapoczątkowany w epoce renesansu, kiedy tętniło w nich życie publiczne, gdy książki współistniały, a nawet konkurowały z innymi formami sztuki: obrazami, rzeźbami i różnymi osobliwościami⁶. Dziś mówimy o bibliotekach – także tych akademickich – w wymiarze trzeciego miejsca, gdzie oprócz możliwości zdobywania i pogłębiania wiedzy liczy się również to, w jakich warunkach można pracować i odpoczywać, jakie wprowadzono udogodnienia fizyczne i cyfrowe. Od roku 2000 nastąpił gwałtowny rozwój w przestrzeni bibliotecznej, powstają nowe typy bibliotek. Zarówno w budynkach,

² Tamże, s. 470.

³ A. Pomorska-Kowalczyk, K. Krygier-Durakiewicz, *Przestrzenie biblioteki – aktualne tendencje w kształtowaniu architektury i wnętrza bibliotecznych w wymiarze 3 miejsca*, w: *Biblioteka w przestrzeni, przestrzeń w bibliotece*, Kraków 2023, s. 229.

⁴ C. Lux, *New Developments of Library Buildings Worldwide*, w: *Libraries and Their Architecture in the 21st Century*, wyd. 1, Berlin–Boston 2021, s. 103–114.

⁵ A. Pomorska-Kowalczyk, K. Krygier-Durakiewicz, *Przestrzenie biblioteki...*, s. 229.

⁶ A. Pettegree, A. der Weduwen, *Biblioteki. Krucha historia...*, s. 13.

jak i usługach wprowadzane są nowe technologie. Momentem przełomowym był rok 2004, kiedy oddano do użytku nową bibliotekę w Seattle (Seattle Public Library), w której zastosowanie nowych technologii w połączeniu z nowoczesnymi wnętrzami dało zupełnie nową jakość. Po raz pierwszy biblioteka została określona mianem salonu miasta. Poza kreatywną, otwartą przestrzeń oferowała liczne usługi internetowe i nowe technologie, które pozwalały na wolny dostęp do księgozbioru i samoobsługę wypożyczeń i zwrotów⁷.

Dzisiaj „biblioteki funkcjonują hybrydowo – są zarówno bibliotekami w tradycyjnym sensie, jak i nowoczesnymi centrami – są zaprojektowane tak, by móc adaptować zmieniającą się technologię i reagować na wyłaniające się nowe potrzeby klientów”⁸. To właśnie nowe potrzeby użytkowników determinują zmianę funkcji współczesnej biblioteki. Wiesław Babik w swojej pracy o wielowymiarowości przestrzeni w bibliotece naukowej wskazuje, że obecnie dominującą tendencją jest traktowanie biblioteki naukowej jako centrum informacyjnego uczelni, gdzie wszelka informacja naukowa dostępna jest przy wykorzystaniu różnych kanałów, nośników i środków. Przy czym pamiętać należy, że sama informacja, jako produkt finalny w postaci ustnej, drukowanej czy elektronicznej jest efektem pracy nie tylko działu udostępniania zbiorów, ale całej instytucji⁹.

Krótkie wprowadzenie do stanu obecnego

Wpasowując się w aktualne trendy, biblioteki akademickie znacznie poszerzyły obszar swoich działań, wchodząc w zupełnie nowe dla siebie role – oprócz centrów informacji stawały się ośrodkami

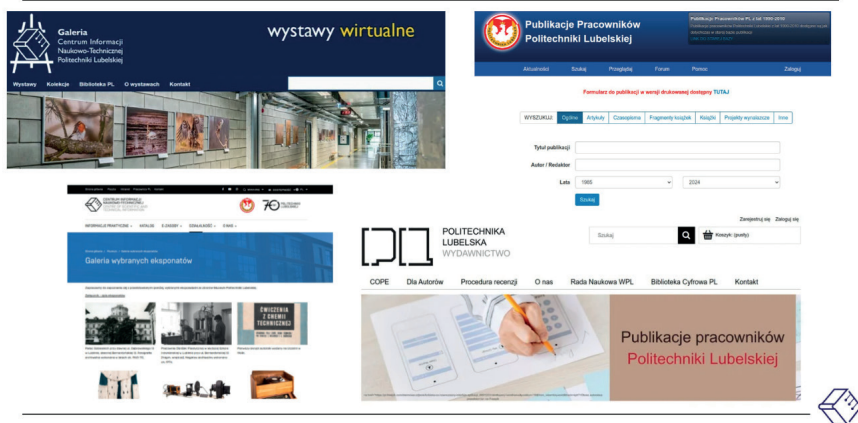
⁷ C. Lux, *New Developments of Library Buildings Worldwide...*, s. 107.

⁸ L. Szczygłowska, *Architektura bibliotek*, w: *Fizyczna przestrzeń biblioteki*, M. Wojciechowska (red.), Bydgoszcz 2013, s. 22–39.

⁹ W. Babik, *Wielowymiarowość przestrzeni w bibliotece naukowej XXI wieku*, w: *Biblioteka w przestrzeni, przestrzeń w bibliotece*, Kraków 2023, s. 32–33.

kulturotwórczymi, przejmowały funkcje wydawnicze czy muzealne. W takich okolicznościach znalazła się również Biblioteka Politechniki Lubelskiej, która od 2019 r. znajduje się wraz z Ośrodkiem Analiz Bibliometrycznych, Wydawnictwem i Muzeum w strukturze Centrum Informacji Naukowo-Technicznej Politechniki Lubelskiej (CINT PL). Biblioteka PL uległa głębokiej transformacji. Będąc świadoma przełomowych zmian i potrzeby nadążania za nimi, dyrekcja placówki podejmowała kluczowe dla jej funkcjonowania decyzje, wymagające również od pracowników dużej elastyczności i zaangażowania w działania. Było to m.in. zainicjowanie publikowania Bibliografii Pracowników Politechniki Lubelskiej, a następnie prowadzenia Bazy Publikacji Pracowników Politechniki Lubelskiej, która stała się jedną z pierwszych tego rodzaju baz, w pełni stworzonych i obsługiwanych przez Bibliotekę. W 2008 r. powstała również Biblioteka Cyfrowa, która cztery lata później znalazła się na liście najlepszych repozytoriów w Polsce.

Ilustracja 1. Nowe funkcje Biblioteki CINT PL

Źródło: <https://cint.pollub.pl/> (dostęp: 24.07.2024).

W latach 1974–1997, pod kierownictwem dr Ireny Pawelec, nastąpił dynamiczny rozwój działalności informacyjno-dydaktycznej

placówki, a w 1992 r. rozpoczął się proces komputeryzacji Biblioteki. Zakupiono wówczas System Obsługi Biblioteki – SOB. Katalogi kartkowe powoli wychodziły z użycia, czytelnik zyskał możliwość przeszukiwania bibliotecznych zasobów fizycznych, a z biegiem czasu również cyfrowych, poprzez katalog komputerowy. To ostatnie stało się możliwe w 1994 r., dzięki przystąpieniu Biblioteki PL oraz innych bibliotek lubelskich uczelni do Konsorcjum Virginia Tech Library System (VTLS). Biblioteka PL zakupiła ze środków Fundacji Mellona system Virtua VTLS i rozpoczęła jego wdrażanie. Stanowiło to przełom w funkcjonowaniu Biblioteki – umożliwiło nawiązywanie współpracy w sieciach lokalnych, ogólnokrajowych i światowych, dzięki współtworzeniu i zachowywaniu szczegółowych norm i standardów w opisach baz danych. Dla czytelników powstał internetowy portal Chameleon iPortal, który pełnił rolę katalogu bibliotecznego.

System Virtua wyposażony był w zaawansowany system obsługi (Virtua Client), dzięki czemu każdy zalogowany użytkownik miał dostęp tylko do przewidzianych dla siebie funkcji. Biblioteka korzystała z oprogramowania firmy VTLS przez dwadzieścia lat.

W 1999 r. zlikwidowano katalogi kartkowe, całkowicie przechodząc na cyfrowy system zamawiania książek. Był to ogromny skok naprzód w porównaniu z dotychczas stosowanymi rozwiązaniami. Katalog komputerowy umożliwiał przeszukiwanie zbiorów fizycznych, Biblioteki Cyfrowej oraz kolekcji IBUK, lecz nie pozostałych zasobów sieciowych. W tym celu należało użyć multiwyszukiwarki EBSCO lub korzystać z odrębnych baz przez przekierowanie w witrynie Biblioteki na podstronę „E-zasoby”¹⁰. Odrębne funkcjonowanie multiwyszukiwarki, mimo spełniania swojej zasadniczej roli, miało swoje wady. Czytelnicy mylili ją z katalogiem bibliotecznym i nie zawsze potrafili sfinalizować swoje zamówienie z jej poziomu.

¹⁰ Centrum Informacji Naukowo-Technicznej, <https://cint.pollub.pl/zasoby> (dostęp: 12.10.2023).

Fakt, że zbiory bibliotek coraz bardziej powiększały się o zasoby elektroniczne, sugerował potrzebę zmian w programowaniu bibliotecznym. W odpowiedzi na takie zapotrzebowanie powstały systemy *discovery*, czyli wyszukiwarki i multiwyszukiwarki naukowe, które pozwoliły zintegrować wyszukiwanie zasobów drukowanych, elektronicznych z baz danych i cyfrowych z bibliotek cyfrowych i repozytoriów. Dzięki tym systemom zminimalizowano problemy wynikające z posługiwania się wieloma systemami przez czytelników bibliotek naukowych. Kolejnym krokiem było stworzenie analogicznego narzędzia integrującego różne czynności pod kątem pracy bibliotekarza¹¹.

Biblioteka PL zawsze wychodziła naprzeciw nowym potrzebom swoich użytkowników, zapewniając im możliwie najlepsze narzędzia pracy i wyszukiwania informacji, co pozostawało zależne od możliwości technologicznych uczelni, a także pomocną i uprzejmą obsługę. Na początku 2023 r., dzięki staraniom ówczesnej dyrektor Doroty Tkaczyk, Biblioteka przeszła na stworzony przez firmę Ex Libris system biblioteczny Alma i towarzyszącą mu wyszukiwarkę Primo VE (Primo). Konieczność zmiany oprogramowania była zdeterminowana różnymi czynnikami. Wśród najważniejszych znalazł się fakt, że system Virtua nie zmieniał swojej funkcjonalności i przestał być rozwijany. Inne biblioteki naukowe powoli przechodziły na systemy nowszej generacji. Należąca do nich Alma, działająca w chmurze i obsługiwana przez przeglądarkę internetową, nie wymagała utrzymywania zaplecza serwerowego przez Bibliotekę. Niezwykle ważny był fakt, że nowy system został zakupiony z własnych środków, co pozwoliło zachować niezależność, np. w kwestii wyboru dodatkowych funkcji oprogramowania.

¹¹ P. Marcinkowski, *Dlaczego Alma to system nowej generacji. Systemy nowej generacji na przykładzie Almy*, „Biuletyn EBIB” 2015, nr 8(162), s. 2, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/239/281> (dostęp: 13.10.2023).

Jak wyglądała praca zespołu wdrożeniowego Almy

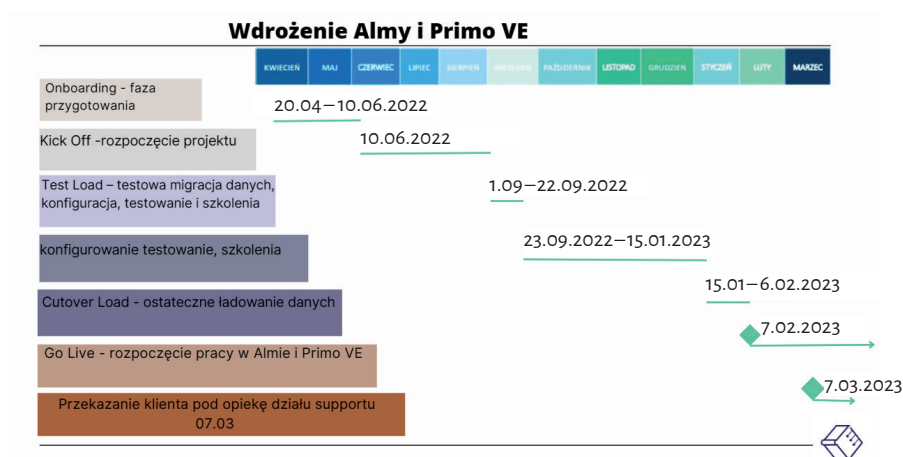
Przy wdrażaniu nowego systemu pracowała grupa ośmiu osób pod opieką zewnętrznego zespołu projektowego. Całe przedsięwzięcie zostało szczegółowo zaplanowane i wdrażane krok po kroku. Rozpoczęło się od przeanalizowania przepływów pracy w bibliotece. Podstawą współdziałania uczyniono wzajemną komunikację między zespołami i systematyczne szkolenia. Pracownicy Biblioteki odpowiadali za dostarczenie niezbędnych informacji do migracji danych i konfiguracji systemu oraz integrację z oprogramowaniem stron trzecich, byli zobowiązani do testowania na bieżąco systemu, a także zajmowali się wewnętrznym zarządzaniem zmianą i przeszkoleniem pozostałych pracowników.

Przygotowania do wdrożenia Almy i Primo rozpoczęły się prawie rok wcześniej. Zespół biblioteczny podzielono na trzy grupy robocze: obsługi informatycznej, udostępniania i gromadzenia. Przeprowadził on niezbędne działania w starym systemie, tak aby na nowy można było przejść z możliwie najmniejszymi obciążeniami. Było to m.in. porządkowanie kont czytelniczych: usuwanie starych i nieaktywnych kont, rozliczenie kar, a w szczególności dawnych zaległości na kontach, uzupełnianie brakujących informacji o czytelnikach (np. adresów e-mail), zredukowanie rodzajów użytkowników. Ponadto uproszczenie oraz ujednolicenie zasad udostępniania, usunięcie z systemu bibliotecznego starych – „pustych” – lokalizacji, sprawdzanie statusów książek ze stanem faktycznym, nadanie będących w użyciu i istotnych statusów oraz kodów bloków, porządkowanie bazy danych – usuwanie duplikatów, niekompletnych rekordów, ustalenie nowych limitów i terminów wypożyczeń. Zespół biblioteczny przygotował dokument opisujący tzw. drogę książki, czyli prace związane z pozyskaniem egzemplarzy fizycznych – kupno, katalogowanie, przygotowanie do udostępnienia (wpis do księgi akcesji, oklejenie kodem paskowym), przekazanie książki do udostępniania. Zawierał on także listę lokalizacji bibliotek wydziałowych wraz z wykazem punktów udostępniania oraz informacją na temat możliwości wypożyczania na zasadzie wolnego dostępu

do pól. Na tym etapie projektu zespół zapoznawał się również ze wstępnymi szkoleniami Alma Training.

Praca z nowym systemem rozpoczęła się od spotkań prezentacyjnych i omawiających schemat migracji danych z Virtui do Almy. Wdrożenie systemu podzielone zostało na etapy:

Ilustracja 2. Plan wdrożenia Almy i Primo VE

Źródło: opracowanie własne.

1. *Onboarding* – przygotowanie i analiza przedsięwzięcia:
 - udostępnienie pracownikom platformy e-learningowej oraz środowiska szkoleniowego Alma i Primo VE Sandbox (z fikcyjnymi danymi), gdzie można było stawiać pierwsze kroki z nowym systemem;
 - przygotowanie do integracji z oprogramowaniem stron trzecich;
 - przygotowanie danych do migracji.
2. *Kick off* – rozpoczęcie projektu:
 - regularne spotkania dotyczące migracji danych i konfiguracji;
 - kontrola postępów projektu;
 - e-learningowe szkolenia Alma Essentials.

3. *Test Load* – testowa migracja danych, konfigurowanie, testowanie i szkolenia:
 - dostarczenie środowiska oraz ocena danych i funkcjonalności;
 - konfiguracja integracji z oprogramowaniem stron trzecich;
 - szkolenia certyfikowane dla administratorów;
 - zaawansowane szkolenia pracowników Biblioteki, w tym trzydniowe warsztaty z Almy i Primo.
4. *Cutover Load* – ostateczne wyeksportowanie danych i potwierdzenie gotowości środowiska produkcyjnego do pracy.
5. *Go Live* – rozpoczęcie pracy w Almie i Primo.
6. Przekazanie klienta pod opiekę działu wsparcia firmy Ex Libris.

Po stronie Biblioteki pozostawała ekstrakcja danych z dotychczasowego systemu (dane bibliograficzne i administracyjne) oraz uzupełnienie informacji o mapowaniu pól – Formularz Migracyjny. Zakres migracji w obszarze zasobów obejmował: rekordy opisu bibliograficznego (MARC21), dokumenty drukowane – rekordy zasobu i egzemplarza, dokumenty elektroniczne – kolekcje i portfolio; w obszarze udostępniania natomiast: użytkowników, wypożyczenia (aktywne), zamówienia (oczekujące na odbiór), kary i opłaty (naliczone, nieopłacone), historyczne dane statystyczne związane z udostępnianiem (liczba wypożyczeń egzemplarza, data ostatniego wypożyczenia).

Zespół informatyczny ściśle współpracował z zespołem wdrożeniowym w kwestiach przepływu danych, wymiany dokumentacji oraz testów, czy od strony technicznej wszystko jest w porządku. W trakcie cotygodniowych spotkań, oprócz prezentacji i szkoleń, omawiano wszelkie wątpliwości i spostrzeżenia. Wszystkie zebrania były rejestrowane i razem z pozostałą dokumentacją zamieszczane na platformie Basecamp, więc w każdym momencie można było wrócić do materiału, który należało dokładniej przepracować. Udostępnione zostało środowisko testowe (*sandbox*), umożliwiające stawianie pierwszych kroków z Almą. Poza wideokonferencjami grupy wdrożeniowe dysponowały wygodnym komunikatorem Message Board.

W celu podniesienia jakości współpracy i wymiany doświadczeń oba zespoły spotkały się w Bibliotece CINT PL. Odbyły się również rozmowy on-line z przedstawicielami bibliotek, w których Alma została już wdrożona. Po kilku miesiącach zorganizowano trzydniowe warsztaty, które poprowadził zespół biblioteczny. Ich rolą było sprawdzenie stopnia zrozumienia, jak funkcjonuje Alma, czy są jeszcze jakieś obszary, które należałoby dopracować lub rozpoznać, a także wymiana wątpliwości i spostrzeżeń.

Jeszcze przed rozpoczęciem pracy w Almie pozostali pracownicy przystąpili do nauki obsługi nowego systemu. Proces ten był szczególnie istotny dla Działu Usług Biblioteczno-Informacyjnych ze względu na konieczność przygotowania się do pracy z czytelnikami. Aby ułatwić bibliotekarzom adaptację, opracowano wewnętrzne szkolenia grupowe i indywidualne oraz niezbędne materiały do dalszego samodzielnego kształcenia. Miesiąc przed wdrożeniem, wspólnie z zewnętrznym zespołem wdrożeniowym, został przeanalizowany szczegółowy plan etapu *Cutover Load*. O ile faza testowa przebiegała bez żadnych zakłóceń działalności Biblioteki, o tyle *Cutover Load* wymuszał czasowe zamrożenie działań w poszczególnych obszarach. W pierwszej kolejności było to zatrzymanie katalogowania, a następnie migracja danych do Almy. Po przekazaniu ostatecznej wersji formularzy migracyjnych nastąpiło zawieszenie prac nad konfiguracją procesów w starym systemie oraz ponowna migracja danych. Gdy dane zostały sprawdzone i zatwierdzone, czasowo wstrzymano udostępnianie książek czytelnikom. W tym czasie w Almie używany był moduł *Offline Circulation*. Dane zostały wyeksportowane i załadowane do systemu, a także po raz kolejny sprawdzone. Po ostatecznej implementacji Biblioteka weszła w etap *Go Live*. 7 lutego 2023 r. system Virtua został wyłączony i rozpoczęła się praca w Almie i Primo, w których dane zaimportowane z Virtui znalazły swoje odzwierciedlenie. Zewnętrzny zespół wdrożeniowy jeszcze przez trzy miesiące służył radą i pomocą w razie wątpliwości czy niespodziewanych sytuacji. Następnie przekazał Bibliotekę PL pod opiekę działu wsparcia firmy Ex Libris.

Jak odnaleźli się w nowym systemie pracownicy i użytkownicy – czy oczekiwania zostały spełnione?

Implementacja nowego oprogramowania przebiegła dosyć gładko, choć nie obyło się bez problemów. Okazało się, że system naliczał studentom kary za przetrzymanie książek podwójnie, sumując aktualną kwotę z dawną, naliczoną jeszcze w Virtui. Ta sytuacja początkowo powodowała niemało konsternacji zarówno po stronie czytelników, jak i pracowników Biblioteki, i wymagała szczególnej uważności w trakcie obsługi.

Mimo że nie wszystkie oczekiwania bibliotekarzy zostały spełnione, to generalnie system uważany jest przez nich za wygodny w obsłudze.

Zalety Almy i wyszukiwarki Primo, jakie wymieniają bibliotekarze, to m.in.:

- w przeciwieństwie do Virtui, w przypadku Almy nie ma potrzeby instalacji aplikacji klienta na stacjach roboczych bibliotekarzy. Pracownik może zalogować się do swojego konta na dowolnym sprzęcie. Jedynym wymaganiem systemowym jest obsługa przeglądarki internetowej;
- przejrzyste i funkcjonalne ekrany kont czytelników;
- dostępna historia działań na danym egzemplarzu z informacją, kto i kiedy dokonał zmiany (w Virtui była to tylko ostatnia modyfikacja);
- wszystkie dane na temat książki widoczne na jednym ekranie;
- możliwość płynnego przejścia z lokalizacji jednej bibliotecznej czytelnicy do innej;
- wygodne wprowadzanie faktur do systemu i prosta praca na nich;
- funkcja *Analytics*, dzięki której można wygenerować raport, będący jednocześnie bazą nabytków, z możliwością eksportu różnych danych;
- możliwość samodzielnego generowania danych przez bibliotekarza bez konieczności angażowania informatyków;

- duża elastyczność konfigurowania ustawień w zależności od potrzeb użytkownika;
 - monitoring etapu realizacji zamówienia;
 - opcja powiązania kolekcji elektronicznej z katalogiem;
 - płynna nawigacja między Almą a Primo;
 - automatyczne powiadomienia o możliwości odbioru zamówionej książki;
 - jedna wyszukiwarka zasobów tradycyjnych, cyfrowych, a także w obrębie baz danych;
 - możliwość składania zamówień mimo blokady konta z powodu naliczonej kary;
 - opcja regulowania opłat poprzez system płatności internetowych;
 - opcja dodania własnych aplikacji współpracujących z systemem.
- Natomiast minusy pracy z Almą to m.in.:

- nie udało się stworzyć nowego i zgodnego z wymogami ministerialnymi inwentarza książek. Zdołano przystosować macierzystą aplikację inwentarzową do pobierania danych z Almy;
- Alma umożliwia zakup książek bezpośrednio u dostawcy, ale możliwości PL na to nie pozwalają (publikacje zamawiane są bezpośrednio poprzez stronę internetową księgarni);
- ograniczone nawigowanie i niedostępna opcja powrotu do poprzednio otwartej podstrony – po kliknięciu w niewłaściwy link wyszukiwanie należy rozpocząć od początku;
- brak indeksów – tytułowych, autorskich, sygnatur;
- dokumentacja tylko w języku angielskim;
- brak intuicyjnego wyszukiwania – należy wpisać cały wyraz. Jeśli zabraknie końcówki wyrazu i nie jest ona zapisana znakiem maskującym, system niczego nie wyszuka, zarówno w Almie, jak i w Primo – np.: „Metale i ich sto”, „Metale i ich stopy” a „Metale i ich sto*”;
- brak konsekwencji w wyszukiwaniu bez znaków diakrytycznych – czasem wyniki się pojawiają, a czasem nie;

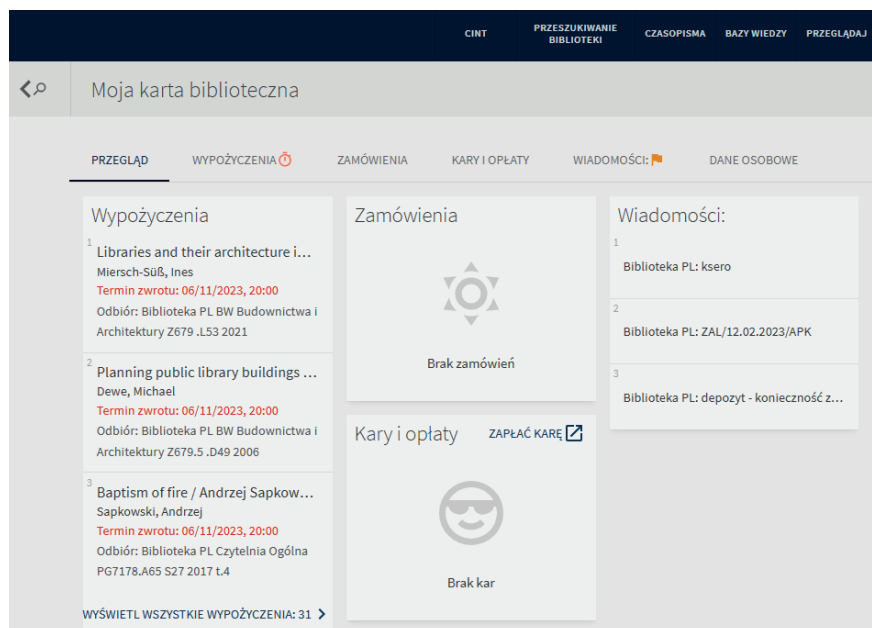
- uciążliwe odświeżanie – przy braku aktywności, bardzo szybko następuje wylogowanie;
- brak informacji o dacie rezerwacji przez kolejnego czytelnika w momencie skanowania zamówionego egzemplarza (aby uzyskać taką informację, należy przejść do zakładki „Półka rezerwacji – zamówienia aktywne”;
- przy ustalonej liczbie prolongat, brak informacji, ile prolongat pozostaje do dyspozycji czytelnika.

Zaznaczyć należy, że o ile z zaletami systemu zgadzają się wszyscy, to przy minusach zdania pracowników są podzielone. Nie wszyscy w równym stopniu zwracają na nie uwagę, a niektórym są one obojętne.

W kwestii obsługi czytelników, poza wspomnianym wyjątkiem z podwójnym naliczaniem kar, nie odnotowano istotnych problemów. Przejście na nowy system nastąpiło w połowie roku akademickiego, więc wypożyczający byli o tym informowani, szkoleni i przyzwyczajani do zmiany od początku nowego semestru. Na stronie internetowej Biblioteki zamieszczono instrukcję, jak zalogować się do nowego systemu. Większość reakcji była pozytywna. Użytkownicy zwracali szczególną uwagę na funkcjonalność nowej wyszukiwarki, przejrzystość konta czytelniczego, a także cieszącą się dużym powodzeniem możliwość zdalnego uiszczania opłat, co znacznie usprawniło proces wypożyczania. Czytelnicy, mimo naliczonej kary, mogą zamówić książkę, opłacając w międzyczasie należność. Dopiero wtedy mogą odebrać zamówienie. Virtua nie dopuszczała takiego rozwiązania, blokując czytelnikowi konto nawet przy niewielkich karach. Za duży plus są również uznawane powiadomienia o możliwości odbioru zamówionej książki. Największą jednak zaletą dla czytelników jest to, że wyszukiwarka Primo daje im możliwość jednoczesnego przeszukiwania zasobów tradycyjnych oraz elektronicznych i cyfrowych.

Wdrożenie oprogramowania firmy Ex Libris w Bibliotece CINT PL wymagało wielu godzin nauki, testowania i ćwiczeń. Niejednokrotnie pracownicy byli rozzarowani, porównując swoje wyobrażenia

Ilustracja 3. Konto biblioteczne użytkownika

Źródło: widok po zalogowaniu się do konta w systemie Primo, https://katalog.pollub.pl/discovery/search?vid=48LUOT_INST:CINT (dostęp: 24.07.2024).

i oczekiwania z działaniem nowego systemu. Bywały chwile frustracji i irytacji spowodowane dawnymi przyzwyczajeniami. Dwadzieścia lat funkcjonowania z systemem Virtua wyrobiło w bibliotekarzach pewne nawyki i przyzwyczajenie do konkretnych rozwiązań, których w Almie nie można było zastosować, a których bibliotekarzom, szczególnie pracującym w działach udostępniania i opracowania zbiorów, nadal brakuje. Praca z nowym systemem Alma wymagała uświadomienia sobie i zrozumienia, że Virtua to zupełnie inny system, niebazujący – jak Alma – na procesach, i to pozwoliło wyjść z utartych schematów działań: po kilku miesiącach użytkowania pracownicy CINT PL przyzwyczaili się do nowego systemu i mimo wskazywanych niedoskonałości, poruszanie się zarówno w Almie, jak i wyszukiwarce Primo stało się naturalne. Biblioteka PL wkroczyła w kolejny etap swojego rozwoju.

Zgodnie z hasłem „Biblioteka [w] transformacji” CINT PL podejmuje regularne aktywności mające na celu wyjście naprzeciw czytelnikom. Są to przede wszystkim cztery duże projekty, które otrzymały dofinansowanie ministerialne:

- digitalizacja czasopisma „Technika Lotnicza i Astronautyczna”;
- utworzenie bazy danych o zawartości polskich czasopism technicznych „BazTech – edycja 2022–2024”;
- zorganizowanie międzynarodowej konferencji „Wyzwania współczesnego publikowania”, która wzbudziła na Uczelni duże zainteresowanie, co sprawiło, że pojawiła się perspektywa zorganizowania kolejnej;
- zorganizowanie IV Konferencji Naukowej Konsorcjum BazTech – „Bibliograficzne bazy danych: orientacja na przyszłość”, planowanej na wrzesień 2024 r.

Ponadto przedstawiciele CINT PL od wielu lat aktywnie uczestniczą w Lubelskim Festiwalu Nauki, przygotowując zajęcia dla różnych grup wiekowych. W oparciu o niektóre z tych zajęć, pracownicy Biblioteki i Muzeum wspólnie opracowali cykl warsztatów dla najmłodszych, mających na celu w sposób przyjazny zapoznać dzieci m.in. z historią techniki oraz pisma i książki.

Społeczność akademicka przyjmuje zmiany wzbogacające ofertę CINT PL bardzo pozytywnie. Zwłaszcza pracownicy naukowcy są zadowoleni z tych, które ułatwiają im pracę, jak choćby z powstania wspomnianej Bazy Publikacji Pracowników czy Wydawnictwa, które oferuje aktywne wsparcie w procesie publikacji dorobku. Podobnie doceniana jest i cieszy się zainteresowaniem oferta dydaktyczna Centrum w postaci szkoleń bibliotecznych w zróżnicowanym stopniu zaawansowania. Poza tym zarówno pracownicy, jak i studenci z dużym zainteresowaniem podchodzą do działalności wystawienniczej placówki, prowadzonej przez Muzeum oraz Zespół do Spraw Promocji. Dzięki tej działalności społeczność akademicka ma możliwość zaprezentowania swojego nienaukowego dorobku.

W odpowiedzi na nienaukowe potrzeby swoich użytkowników CINT PL stara się również zapewnić im nie tylko wygodną przestrzeń do spędzania wolnego czasu, ale aktywnie wspomaga społeczność uczelnianą w organizowaniu w swoich przestrzeniach różnych eventów, jak choćby nocnych turniejów gier planszowych czy spotkań autorskich.

W związku z coraz większym rozszerzaniem oferty CINT PL, w obrębie którego znajduje się Biblioteka, dawno już przestało być postrzegane tylko i wyłącznie jako miejsce zamawiania i odbioru książek. Dzięki swojemu stałemu rozwojowi jest dziś ważnym elementem na mapie uczelni.

Bibliografia

- Babik W., *Wielowymiarowość przestrzeni w bibliotece naukowej XXI wieku*, w: *Biblioteka w przestrzeni, przestrzeń w bibliotece*, Kraków 2023, s. 32–33.
- Centrum Informacji Naukowo-Technicznej, tryb dostępu: <https://cint.pollub.pl/zasoby> (dostęp: 12.10.2023).
- Lux C., *New Developments of Library Buildings Worldwide*, w: *Libraries and Their Architecture in the 21st Century*, wyd. 1, Berlin–Boston 2021, s. 103–114.
- Marcinkowski P., *Dlaczego Alma to system nowej generacji. Systemy nowej generacji na przykładzie Almy*, „Biuletyn EBIB” 2015, nr 9(162), s. 1–6, <https://ebibojs.pl/index.php/ebib/article/view/239/281> (dostęp: 13.10.2023).
- Pettegree A., der Weduwen A., *Biblioteki. Krucha historia*, przeł. A. Nowak-Młynikowska, Sopot 2022.
- Pomorska-Kowalczyk A., Krygier-Durakiewicz K., *Przestrzenie biblioteki – aktualne tendencje w kształtowaniu architektury i wnętrza bibliotecznych w wymiarze 3 miejsc*, w: *Biblioteka w przestrzeni, przestrzeń w bibliotece*, Kraków 2023, s. 229.
- Szczygłowska L., *Architektura bibliotek*, w: *Fizyczna przestrzeń biblioteki*, M. Wojciechowska (red.), Bydgoszcz 2013, s. 22–39.

